

חזרת חמד

חידושי הלכה ואגדה ודברי מוסר והתעוררות
ורמזים על התורה ומכתבי קודש
להגאון הצדיק המפורסם גדול מדבן שמו
מחן מוה"ר

חיים מיכאל דוב וייסמאנדל זצ"ל
ר"מ דישיבת נייטרא אשר במאותט קיסקא יצ"ו

יוצא לאור ע"י הישיבה
ונדפס בבית דפוסה

שנת אור זרע לצדיק לק

הקדמה

שְׁלֹמֹה המלך אמר בספר משלי, ברוב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל. — מדרכי השכל וממופתי החכמים מיעוט הדברים — ומכש"כ אם לכתוב שבחיו של אדם גדול בענקים. הלא ידוע מאמר החכם — אל תרבה, פן תגרע — והי' הדעת נוטה לחדול לגמרי, אף על פי כן אמרתי להעלות על הכתב, לרמוז ולדוגמא ולסימנא מילתא, איזה ניצוצי אור של גיסי הגה"צ מרן מוהר"ר חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל זצ"ל הכ"מ — למען יהיו נגד עיני תלמידיו ותלמידי תלמידיו וידידיו ובניו הנחמדים הי"ו.

קשה לתאר ולצייר תכונת נפשו של גיסי הצדיק ז"ל, את איש האשכולות הזה, אשר עמד ברשות הרכים של עם ישראל, באותן השנים שלא היו דוגמתן מאז הי' לעם — גדולת מעשיו ומסירת נפשו, גדול חכמתו ועומק יראתו, הן המה יעידון ויגידון עליו.

יכולים אנו לומר, שכל אדם שדיבר עמו, קיבל — למד — ונתרגש — — קיבל, מאותו כח הנעלם שהי' טמון באדם גדול הזה — למד, מדבריו הזכים והברורים, וממשלי חכמתו שהשפיעו שפע רב על כל סביביו — ונתרגש, ממוכת לבו ואצילות נפשו, שהי' תמיד מוכן לעזור לכל איש.

עוד בימי חורפו עסק בעניני הכלל, ובפרט בתקון מקואות ועירובין, וברוב חכמתו וידיעתו המציא חידושים ותקונים, באופן שנסתלקו חששות רבות. — הרביץ תורה ומוסר לבחורי ישראל אשר היו מרודים כל היום בפרנסתם, ודרש לפניהם הרבה פעמים, ובמתק שפתיו קירב את הרחוקים לתורה ויראת שמים. למד עמהם עניני הלכה למעשה, שידעו את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון — ובכלל, ניסה בכל לבבו וכוחו לגדור גדר ולעמוד בפרץ.

כל שנותיו עד אשר שפך ה' חמתו עלינו בשנות הזעם, עברו
עליו בישיבת חותנו הצדיק, כ"ק אאמו"ר הגה"ח מרן מוהר"ר
שמואל דוד הלוי אונגאר זי"ע*) האבדק"ק נייטרא יצ"ו, כעובד

(*) נאמנותו ודבקתו לרבו זצ"ל חי' בדרך פלא ויוצא מן הכלל, ומצאתי מכתב
אשר כתב לרבו זי"ע בחיותו בלאנדאן, וז"ל:

מוצש"ק לך לך תרצ"ז לפ"ק — פה לאנדאן יצ"ו

לכ"ק רבנו הגדול אורן של ישראל הגאון החסיד אבوهון דכלנו הי"ו
שלום וברכה.

למדתי מפי השמועה כי יהי' כ"ק אדמו"ר שליט"א בעה"י בימים הללו
שם — ואקוה לה' הטוב כי עם כ"ק אדמו"ר שליט"א החיים והשלום, כה יתן
בחסדו וכה יוסיף.

ועד כאן אעזי פנים לסייע בדברים שבכתב על מה שרגיל להיות מדובר
בדברים שבעל פה — כי נא ונא — למען הכל השייך לחבת הקדש יעש — לתן
מנוחה ומרגוע לנפשו הטהורה, דבר יום ביומו, לא בכל שהוא, רק בשיעור גדול
כדי שביעה וכדי יתובי דעתא — ובנדון הזה צריכים למיחוש לדעת הנוביי —
כי צריכים להכפיל השיעורים, וכשם שנתקטנו שעורי מצות, כך נתקטנו
שעורי הכוחות, ומנוחת הגוף והנפש שייכים להדדי.

ההרגל נעשה טבע, ואם אמר חכם מחכמנו הקדושים ז"ל להחזיק טיבותא
לרישא דכרע במודים, ש"מ דאפילו דבור אמת ומקודש כמו תפלה, מאחר שהיא
חק ודת יום ביומו שלשה פעמים, צריכה כונה יתירה שתכנס בלב, ותפעול על
הנפש, ולא יהיו הדברים משפה ולחוך, ומלאוץ ולבר — ולפי חומר הנושא, ולפי
רוב עבודת כ"ק אדמו"ר נ"י בקודש, רגיל אדמו"ר נ"י לשמוע פעמים הרבה
כל כך, עד שנכנסו לגדר הדברים שלפי רוב האמת שיש בהם, חחרים עליהם
דבר יום ביומו — ולאידך גיסא, לפי רוב החזרה והשמיעה, עלולים להחשב
מצד המדבר כמו משפה ולחוך, ומצד השומע כמו מאוץ ולבר.

אי לזאת כיון שהחלוטי לצאת משורת דרך ארץ — אוסיף אדבר, נא ונא
בכל לשון שאפשר להשמע, יכוון נא אדמו"ר שליט"א, להכניס הדברים הללו
אל לבו הטהור — כי מצות צריכות כונה — ואין מצוה גדולה וקדושה כמו זו,
שהיא מצוה דרבים ולכל בית ישראל.

והנני עבדו ותלמידו הנאמן המבקש זכות וחסד לשמח לבבו הטהור כל הימים

מיכאל דוב

אחורי הפרגוד, ועמד לימין רבו בהנהגת הישיבה — התמדת למודו ועומק עיונו היו עד להפליא — ואף שהי' נחבא אל הכלים, נעשה מפורסם במדינה כלמדן עצום, דרשן נפלא, בעל השקפה ברורה.

חיבב מאוד דברי הראשונים, ובהם שם כל עיונו, וכל ימיו הי' מצמער שרוב דבריהם המה עוד בכתובים בהרבה עקדי ספרים, ולא נמצא להם גואלים להוציאם לאור עולם להנות בהם בני אדם — כבר בימי עלומיו הקדיש זמן מסוים בעקד הספרים אשר בווען ובאקספארד, להעתיק ספרי ראשונים*) ורכש לעצמו ידיעה רחבה במקצוע זה, ללמוד ולהעתיק מאותם כתבי יד שנכתבו בלשונות שונות ובשנוי הכתב מדור דור.

חורבן השלישי דחף אותו לשדה העסקנות של הצלת ישראל — מה שפעל ועשה בשנים הללו — ומספר האלפים מאותן שירי שיריים — החיים בהשתדלותו ועל ידי פעולתו — יודע רק אחד — אבינו שבשמים — וכתוב בספר זכרון לפניו.

אחר החורבן הנורא שעבר עלינו — לחמו בקרבו רעיונות שונות — כי הי' זוכר ומזכיר — בוכה ומבכה — וגם הי' קורא ומעורר — בונה ומיסד.

כי מצד אחד, התקשרותו לעבר הנורא, אישי ישראל שנהרגו ונשרפו, ועלו על מזבח ה' על קדושת שמו יתברך, אשר עליו עלו במסע האחרון למחנות המות, גם אשתו ובניו, אחיו ואחיותיו, ומשפחת רבו וחותנו הי"ד — כקרבן תמיד של בין הערבים. אלפי נימי נשמתו המהורה נתרגשו מרכבות זכרונות של העבר האיום, אשר רק ענק

---

*) לדוגמא אעתיק כאן קטעים ממכתב שכתב בחיותו באקספארד בבית עקד הספרים.

בהיותי באקספארד נהגתי והרוחתי הרבה מאוד . . . . . זמן מיועד מן היום אני שרוי בבית עקד הספרים — וב"ה זה החלק מן היום הוא לי לשמחת נפש באמת, כי כל רגע ורגע יש למצוא מרגליות — גם זה בכלל הגלות — כי הלומדים שרויים במזרח, והספרים במערב, נטמעו בין הגוים — וכשם שישראל גולים, כך ספרי קודש גולים — אני מעתיק ומגיה הנדפס — ואקוה בעה"י כי יהי' עבודתי פה לתועלת לזמן רב . . . . . ולמען הטוב הצפון באוצרות הללה, באמת כדאי לסבול אפילו הרבה והרבה כהנה . . . . .

רוח כמוהו ה' יכול לראות ולהראות, לזכור ולהזכיר, כל אנחה וצער שעבר על כל איש ישראל.

באוצר המיוחד שיש להקב"ה עבור דמעות שנשפכו על צערן והריגתן של בית ישראל בחורבן השלישי — במח שדמעותיו יש להם חלק מיוחד באוצר הזה.

ולאידך גיסא, ידע חיובו — אם גזר עליו ה' שיחי', כמאמר התנא בעל כרחך אתה חי*) — אז זהו כדי שיהא הוא המעורר לקחת מוסר מהשנים האיומות שעברו — על שנים הבאות — כדי שיהא הוא הגשר להעביר את קדשי בני ישראל, את הירושה הגדולה אשר קיבל מאבותינו הקדושים זי"ע, למסור אותה לבניהם ולבני בניהם, וליטע מחדש אותן השרשים אשר נעקרו ברשעת הגוים ההם, זרע חדש בגן ה'.

שנים יעברו עד שידעו וירגישו סביביו ומכיריו מה שפעל צדיק זה בדרשותיו המלאים להכת קודש, דברי מוסר והתעוררות, דברי חזק ובטחון — במכת כיו המלאים מוסר ה' אשר כל אחד יכול למצוא בהם תשוקת נפשו — ובמעשיו, בנין הישיבה בשארית כוחו — יכולים אנו לומר, אשר כל אבן ואבן של בנין הזה נבלעו בו טיפי דם הנפש. הוא ידע שימיו ספורים המה, וכוחותיו מוגבלים, הרגיש אשר כל נסיעה ונסיעה, כל עסק והשתדלות לטובת הישיבה אשר יסד, מחסר כוחו ומקצר חייו. אבל למה נחשב ה' אצלו חייו, לגבי אותו החוב והחשק לבנות מחדש בית אשר בו יכנסו זרעם וזרע זרעם של אותם פליטי חרב, אשר הדליק בתוכם הרצון לחיות בדרך המסור להם מאבותיהם הקדושים שנהרגו על קדושת השם, ושזה המקום יהי' מקום תורה ויראת שמים לכל מי שיבא בגבוליה — ואדרכה בעבודת הקודש הלזו מצא קצת נייחא לנפשו הנדכה ולגופו הנשבר והכואב תמיד על עם ה' ועל בית ישראל שנפלו בחרב.

---

*) באחד ממכתביו שכתב לתלמידיו, כתבו

היו ימים ושנים אשר ביסורי נפשי התפללתי לה' כתפלת יונה הנביא בדבר נגוה, לאמר — ועתה ה' קחה נפשי כי טוב מותי מחיי — והקב"ה המחיי חיים ברחמים רבים, עשה את שלו, והביאני עד הלום, בגלגול שני בחיים חיותי — להסתופף עוד הפעם בחצרות קדשו —

מאם בישיבת עיר הגדולה — אשר כל רחוב ופנה קורא את האדם להפשיט את צלם הקדושה מעליו, וללבוש בגדים צואים, כמו שכתב גיסי מרן ז"ל באחד המכתבים, וז"ל; . . . . ראוי הוא לשבח גדול, שנטל עליו לעזור בדברים טובים לבית המדרש שבחר לעצמו התבודדות ופרישות במדבר וביער, רק למען התרחק מן אותה העיר רבתי בדעות רבתי ברעות, אשר כל מין מסית ומדיח, וכל מין עבירה בראש כל הומיות קורא בה — ואשר התרחקה את עצמה מן עין כל עוזר וסומך אותה, למען התכלית הזה — ואשר נטלה על עצמה את המלאכה הגדולה לקומם בעזה"ת במדבר הזה, ישוב של תורה . . . .

אמר, אמנם צריכים אנו לחכות בכל יום ויום על ביאת משיחנו, אולם לחומרא יש לחוש שמא ושמא ח"ו יאריך הזמן עוד בגלותנו, וצריכים אנו ליסד יסוד איתן, בית סגור ומסוגר כתרים, בפני השפעת הרוחות והדעות, המסמות אף עיני אבות ואמהות, ומכל שכן אשר נמעים רכים, בחורים צעירים, עלולים להלכד ברשת הטמון לרגלם.

ידע שלכתו במדבר, רחוק מעיני אוהבי תורה בכלל, ומעיני אהובים וידידים בפרט, יגדילו עוד כובד הפרנסה של מוסד כזה — אשר כל מגמתו ועבודתו הוא לקיים את חומרי מקום שיצא משם — בעת אשר זה המקום נותן עליו חומרי מקום שהלך לשם

אבל מה נחשב אצלו כל ממון (*) וכל טרחא וכל כובד משא, נגד רגש אמיתי אחד למען ה' ותורתו.

מלחמה קשה לחם עם שכיני הישיבה של אותו המקום אשר אוה למושב לו. עם כל זה, בכל יום ויום נתחזקה דעתו, שטוב עשה שנטה צל סוכתו רחוק מגלגלי הרעש של העיר הגדולה, אשר רוב יושביה עובדים עבור הלחם, ואוכלים כדי שיוכלו לעבוד — עד אשר יבואו ימי הרעה אשר אין בהם חפץ, כי נשארו ריק משני עולמות.

(*) מרן ז"ל מימיו לא קיבל מתנות משום איש, ואף מקופת הישיבה לא לקח רק כדי צורך אוכל נפש בצמצום — וז"ל במכתבו שכתב לאחד:

. . . . . ומ"ש שאין אני פורע מס, ידע מר נ"י שאני איני מקבל שום שכירות מן הישיבה, אלא מזונות ודירה — ואם צריך לי איזה דבר, כמו מלבוש וכדומה, פעם קונה אחד מידידי לי, פעם אחי נ"י עושה זאת לי, ופעם הקנין משתלם

הי' בעל יסורים גדול, ועוד בעת המלחמה האחרונה בשנת תש"ג, על ידי שנגע ללבו מאוד צערן של ישראל, נפל לחולי מחלת הלב קשה*) ומחלה זו לא עזבוהו עד יום מותו — ואף על פי כן לא נח

מכסף הישיבה, אין אני רואה רשות לקח מעות ישיבה וליתן . . . . . או לחזור על פתחי ידידי לשאול שאני נצרך לכך — וכל פרוטה שיש בכיסי הוא מקופת הישיבה — לא מאחי ולא מידידי אני לוקח פרוטה, רק כפעם בפעם מלבושים או חפצי בית כשנצרכים מאוד.

(*) פעם אחת כשדיבר מרן גיסו ז"ל מאותן ימים נוראים שעברו עלינו, סיפר איך בא עליו מחלת לב בראשונה.

. . . . אני הייתי בפרעשבורג עמוס בטרדות רבות. כל היום רצתי ממקום למקום ומאיש לאיש, לבקש התקשרות עם הרשעים ימ"ש, להציל מה שאפשר עוד להציל, וגם לשלוח שלוחים לפולין בסתר להציל משם אנשים, ולשלוח בסתר מעות וחפצים. והכל הי' כרוך בסכנה גדולה, ועל הכל הצער הגדול שהייתי שרוי בו, כי הלא ידעתי הכל מה שנעשה שם במקום הרשע — בעת אשר אחרים לא ידעו, וגם מי ששמע לא האמין, או לא רצה להאמין — אבל אני ידעתי האמת כמו שהי' בעוה"ר, וידעת כי בסבעי רך לבב אני — והייתי בוכה מאוד בכל לילה ולילה — עד שביום אחד שהייתי הולך בשוקי פרעשבורג, אחזוני כאב גדול במקום הלב, שלא הי' בכחי לילך להלאה — והובילוני אל רופא מומחא אחד, ואמר כי צריכים להוביל אותי תיכף ומיד לבית החולים, כי בסכנה אני — ואז כשנתודע לי שיש לי מחלת לב קשה, הייתי במבוכה גדולה, כי מצד אחד מחויב אני לקיים המצוה של ושמרתם את נפשותיכם, ולאידך גיסא, הלא שנת תשי"ג הוא, והצלת נפשות של כלל ישראל עומד על הפרק — ובודאי שגופי היחידי אינו דוחה הרבה גופי ישראל — כי לשני ימים אח"כ נקראתי לעיר אחת אשר שם הי' מושב זקנים, ונמלטו שם מן הגירוש הרבה אנשים יראים ושלמים, והמוסד הזה עמד בסכנה גדולה, ואמרו שבהשפעתי אולי אוכל להציל אותם מן הגירוש ר"ל, וגמרתי בדעתי, הי' הטוב בעיניו יעשה, ואני מחויב לעשות מצוה יקרה זו שעומדת על הפרק — ובתירוצים שונים נמלטתי מן הרופא ומן ידידים שהיו עמדי, כי אמרתי שארצה ליסע לביתי, ושם כמובן לא אמרתי דבר מן המחלה שלי, רק שכבתי במטה בי ימים, ועל ש"ק נסעתי לאותו מקום הנ"ל, ובי"ה כי לעת הזאת פעלתי לטובה, שנשארו שם עד שנת תשי"ה, בעת שנגרשו שארית הפלטה במדינה זו בעוה"ר. כך סיפר לי בתוך שאר דברים שסיפר אז מימים הנוראים שעברו — ואי' שוקל ואי' סופר לספר מסירת נפשו הגדולה, כי הרבה פעמים הי' בסכנה גדולה, והוא לא חש על שום דבר, ועשה מה שבכחו, ויותר על כחו.

ולא שקט ולא נתן מנוחה לגופו השבור — וגם בעת חליו שכוב במטתו למד בעיון שעורין כסדרן לתלמידיו — וכמעט בכל שבת ושבת דרש לפני הבחורים שיחיו, חדושי שמעתתא על למודי השבוע — ודברי מוסר והתעוררות בקול חוצב להבות אש — ולרוב למד עם תלמידיו מספר חובות הלכות, או מספרי הרמב"ם או משאר ספרי מוסר של ראשונים זי"ע.

כל תלמיד וידיד הרגיש שיש לו אוהב נאמן עם מי לדבר ולהתייעץ, משרוך נעל עד דברים שבמח ושכלב. והי' לו הכח לשכוח ולהשכיח, שמדברים עם אדם אשר חוט השערה מחבר גופו ונשמתו עם זה העולם — וכדור המדבר שהיו ישנים בקבריהם, ולא ידעו אם למחר יעמדו עוד — כן עלה אותו צדיק בכל לילה ולילה על מטתו, ולמחר חיים חדשים נתנו לו — חיים של יסורים וצער — אבל חיים של הרבצת תורה ויראת שמים.

הספר היקר הזה אשר אנו נותנים לפניכם היום, הם פירות הנושרים, שכתב על פי רוב ממטתו לתלמידיו שי' — מעולם לא כתב חדושי, ומכש"כ שלא עלה על רעיונו שיתלקטו אלו עלים בודדים כדי להדפיסם — כי אם הי' יודע, אפשר שגם זה לא הי' כותב, מרוב ענותנותו — אבל אנחנו הקשורים בנפשו, הצמאים לדבריו, שמחים אנו מאותם ליקוטים שלקטנו, מכתבים מלאים מוסר והתעוררות — תשובות אחדות, והלכה ואגדה, אשר כתב לחדד התלמידים ולעוררם ללמוד בדרך ישרה — יקרים הם לנו מפנינים, ובודאי ימצאו מהלכים בלב כל יודעיו ומכיריו, ובין אוהבי תורה.

ולחבת הקודש, הדפסנו בספר הקדוש הזה חדוש אחד מאת הגאון הצדיק רבן של ישראל מרן מוהר"ר יונתן שטייף זצוק"ל האב"ד דקהל עדת יראים יצ"ו, אשר אמר לפני הבחורים בעת שזכינו שלמד עם תלמידי ישיבתנו הי"ו.

נוצר תאנה יאכל פריה — ה"ה אשה משכלת ויראת המא אשת חיל עפרת בעלה, הרבנית הצ' מרת לאה תחי' אשת מרן המחבר ז"ל, בת חמי הרב החסיד הצדיק המפורסם במעשיו, גדול בתורה ויראה, שמו מפארים מוה"ר חיים אלי' טייטלבוים חזגתו הצ' הק' מרת

אסתר דבורה הי"ד — שעמדה לעזר בעלה מרן המהבר ז"ל בכל לבה
ונפשה — זכותו יגן עליה ועל בניה היקרים ה"ה הילדה אסתר געלא,
והילדים יוסף עמרם, שמואל דוד, אלי' יצחק, מנחם מאיר, יעקב ישראל,
הי"ו — שתגדל אותם מתוך רוב נחת והרחבת הדעת, לתורה ויראת
שמים, לחופה ולמעשים טובים.

ידענו כי כבר נכנס כהן גדול לפני ולפנים, וכבר כבה אותו אור
שנשאר לנו זכר להחורבן, ובטח יעשו דבריו הקדושים רושם אדיר בלבנו.

יָם הַדַּמְעוֹת יַעֲלוּ לַמְּרוֹמִים
אֶל אֲבֵינוּ שׁוֹכֵן מַעֲוָנִים
עַד קֵץ יְשׁוּם לַבְּכִיָּה
לְמִקּוּהָ אִזְרַח הַתַּחִּיָּה

והוא ברחמיו ית"ש יפתח לנו שערי תשובה ושערי תורה —
ונזכה כלנו יחד לעשות רצון אבינו שבשמים, ורצון מרן המהבר אשר
נפשו צרורה בצרור החיים, בגנוי מרומים, זכותו יעמוד לנו, ויגן עלינו
ועל כל ישראל, כחפץ כלנו, אשר בתוכם גם גיסו הנאנח והנשבר

ה"ק שלום משה הלוי אונגאר

חלק המכתבים

הננו נותנים לפניכם איזה מכתבים אשר לקטנו בין תלמידים וידידים הי"ו, אשר כתב מרן ז"ל לעוררם לתורה ויראת שמים, או למען חזוק ישיבתו — יכוננהו עליון.

ומכתבים אלו הכתובים בלשון צח ובלשון למודים שיצאו מלב מהור — בודאי יעשו רושם גם עתה בלב קוראיו, לעורר בקרבם רשפי אש שלהבת י' לעבודתו יתברך.

חלקנו את המכתבים לפי סדר הענינים:

א [מה שכתב לבחורי הישיבה — דברי תורה, מוסר והתעוררות.

ב [מה שכתב לתלמידיו, יוצאי בית המדרש.

ג [מה שכתב בדבר הישיבה.

ד [מה שכתב לידידיו — דברי התעוררות וענינים שונים.

ה [מה שכתב בשנות הזעם — איזה מכתבים הנוגעים לבחורי הישיבה ולהצלה.

א

מכתבים לבחורי הישיבה:

דברי ורמזי תורה — מוסר והתעוררות.

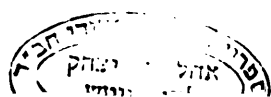
— א —

ב"ה פה באומה ברענמש במחוז פאמערקוויל במדינת ניו זשערזי
אשר בארצות הברית.

תקנות

של הישיבה מנייטרא — ושל הישוב של ישיבת נייטרא:

הצור תמים פעלו — אל אמונה ואין עול, ואמרו חכו"ל בספרי
שהאמין בעולמו ובראו. הקב"ה האמין בנו, כביכול, וברא אותנו —
האמין בנו שנקדש את שמו בעולם, ושיהא שמו הגדול מתאהב על
ידנו — ואנחנו חטאנו וישר העוינו ואחר שרירות לבנו הלכנו,
והצור תמים פעלו שפך עלינו חרון אפו בעונותינו — וכי חשיד קוב"ה
דעביד דינא בלא דינא, ידענו כי גברו חטאינו עד לשמים, בעבירות
שבין אדם למקום ובעבירות שבין אדם לחבירו עד אשר גרמו
עונותינו כי רבותינו מלאכי עליון, אבותינו הקדושים, אמותינו
הטהורות, נשותינו הנקיות, בנינו הנאמנים, בנותינו הזכות, עוללנו
ומפינו אשר לא מעמנו טעם חטא, אחינו הצדיקים, אחיותינו התמימות
דמם נשפך יותר ממים, ורוח אפינו משיח ה' רבנו הגדול הקדוש
והטהור זי"ע אשר עבד את ה' כל כך באהבה, כל כך באמונה, כל
כך ביגיעה אשר מעולם לא שמע אדם אותו מדבר דבור קל של בטלה
אשר אפילו יהבי לי' כל חללי דעלמא לא הוה משנה בדבורו, ואשר
אהב את אלפי תלמידיו יותר מבניו ואשר אמרנו בצלו נחי' — נלכד ד'
שבועות לפני החרות בעונותנו. ואנחנו החוטאים בנפשותינו תולעת
ולא איש שנארגנו, מה אנו ומה חיינו, ועלינו מומלת האחריות הנוראה
למען איזה אבני קודש שנשארו מבית מדרשו של רבינו הקדוש זי"ע
היתומים האומללים מעט הצאן שנשארו מחברינו הקדושים הי"ד.

על כן אמרנו לעזוב את ארץ הדמים יחד עם תלמידי רבינו הקדוש זי"ע אשר שבו מן הגולה ויחד עם הצעירים תלמידי בית מדרשינו הי"ו ולילך אל עולם חדש ארצות החופש והחרות ארצות הברית — אמנם אין חרות אלא תורה ופה בארצות החרות בכפלי כפלים אין חרות אלא תורה.

ידענו את החוב הגדול והקדוש המוטל עלינו ועל כן שמנו את נפשינו לתקן את בית מדרשנו הן בדברים הנוגעים אל הנשמה ובין בדברים הנוגעים אל הגוף בתקנות קבועות וחמורות.

תקנות של בית המדרש

(א) כל תלמיד שבא עמנו וששב מן הגולה חייב ללמוד כפי הקבלה אשר קיבל עליו בכל חומרי קבלה גמורה כדין נדר ושבועה, תמיד יום ולילה לכל הפחות שלשה שנים מיום בואו לכאן, כדי לשכח בכח תוה"ק כל הפגישות של זמנים שעברו, מן הלב, וכדי לבנות יסוד מזהיר וקדוש בלב ובנפש על ימים יבואו בעזהי"ת. — יוצאים מכלל זה בחורים שהגיעו לפרקן, ואותם אשר לפי ראות עיני ראשי הישיבה צריכים להספקת מזון ושאר מיני גשמיות לבית מדרשינו, ואותם אשר לפי ראות עיני ראשי הישיבה אינם רואים סימן ברכה בלמודם.

(ב) זמן השינה הוא לבחורים בריאים בגופם, לא יותר מן שש שעות, בשאר הזמנים כיום דהיינו י"ח שעות במעת לעת אין כאן דבר אחר רק למוד תוה"ק ותפלה בכונה ובצבור, או שאר למודים הנצרכים חוץ מזמן אכילה בהקהל כל הבחורים יחד.

(ג) כל בחור גדול בשנים וכדיעות חייב ללמוד עם בחורים אשר לא יודעים עוד ללמוד בעצמם, כאשר ישיתו עליו ראשי הישיבה — בהתמדה ובאמונה.

(ד) כל בחור קטן בשנים וכדיעות חייב לציית לבחור גדול הלומד עמו.

(ה) כל בחור חייב ללמוד בכל יום לכל הפחות חצי שעה, שעור מיוחד במוסר ויראת ה'.

(ו) כל בחור חייב להיות בזמנו בשעת התפלה מתחלת התפלה ועד סופה ולעמוד במקום מיוחד.

(ז) אסור לשוח דבור קל, הן בשעת תפלה והן בשעת קריאת התורה.

(ח) אסור לעזוב את רשות המיוחד להשיבה בלתי רשות מן הממונה על כך.

(ט) בעניני חצונות, דהיינו מלבושים וכדומה, חייב כל בחור להתנהג כמו שנהגו אבותיו.

תקנות של בית המזון

(א) בכל שבוע חייבים ד' בחורים אחרים, כפי הכחירה מן הממונה על כך ממעם ראשי הישיבה — לשמש את השלחנות.

(ב) כל בחור מחוייב לישוב על מקום המיוחד לו, אצל שלחן המיוחד לו.

(ג) כל בחור בריא בגופו, אסור שיותיר ממזונו כל שהוא.

(ד) כל בחור מחוייב לדקדק על נקיות יתירה בשעת האכילה.

(ה) הממונה על התמחוי מחויב להשגיח שאיש לא יבא אל בית התבשיל זולתי המשמשים את השלחנות בשבוע שלהם.

תקנות הבית

(א) כל בחור מחויב להציע את מטתו בנקיות, ולהשגיח על נקיות חדר שלו, על צד היותר טוב.

(ב) בכל יום ויום, שני בחורים אחרים ממונים על נקיות כל הבית והחצר.

תקנות כלליות

(א) כל עניני הישיבה מתנהגים כפי הוראת ועצת ראשי הישיבה.

(ב) על עניני ממון יש כאן ועד מיוחד, ועד הזה אפשר שיכנסו בו רק יראי ה' שומרי תורה באמת בכל פרמיה ודקדוקי' שהיו בזמן מן הזמנים תלמידי רבינו הקדוש או תלמידי תלמידיו ותלמידי בית מדרשינו בכלל.

ג) כל ההכנסות של הישיבה מנדרים ונדבות צריכים להשתדל שיהיו רק על זמן עובר. כל יוצא בית מדרשינו חייב לשום כל כחו לראות להמציא אפשרות ליסד על יסוד נכון הישוב של הישיבה ליוצאי בית מדרשינו סמוך ליושבי בית מדרשינו כדי שנתפרנס זה מזה ולא נצטרך עוד ולא יצטרך בית מדרשינו למתנת בשר ודם.

תקנות של הישוב

א) כל יוצא בית מדרשינו חייב להתיישב בנחלה אשר יהי' סמוך לבית מדרשינו כשיתן לנו השי"ת ברוב רחמיו את היכולת לזה.

ב) כל יוצא בית מדרשינו המתיישב סמוך לנו חייב להקדיש כל כחותיו להכלל כולו, ועד אשר ירוח ה' לנו כים אחד יהי' לכלנו לסוכה ולברכה ולא ח"ו להיפך.

ג) והי' היום למלאכה לפרנס אשה ובנים, וכשם שכל אדם עובד באהבה עבור אשתו ובניו באותה אהבה צריך כל יוצא בית מדרשינו לעבוד עבור יושבי בית מדרשינו.

ד) בזמן הזה אנחנו רואים לפנינו, עבודת השדה בכלל, ועבודה לגדל תרנגולות בפרט, מלבד העבודה של הדפסת ספרים שעסקנו בהם כבר באיראפא, ואשר הם שגורים לנו.

ה) והי' הלילה למשמר, ללמוד תורה לכל הפחות ד' שעות בהתמדה ובעיון ובכנוס, יחד עם הצעירים יושבי בית מדרשינו.

ו) בעניני ממונות ובענין הועד הממונה על כך שייכים כמו כן התנאים האמורים לעיל בעניני ממונות של הישיבה.

יסוד הישיבה והישוב

בא חבקוק והעמידם על אחת. חפשינו וחקרנו אחר יתר נאמן לתקוע בו את האהל שלנו לכל ימוט לעולם ומצאנו שני יסודות.

א) להשיא את בני בית מדרשינו במוקדם היותר אפשר בתקון פרנסה טובה כשרה ונקי' סמוך לבית מדרשינו.

ב) והוא העיקר שהכל תלוי בו, הן דברים הנוגעים בין אדם למקום והן דברים הנוגעים בין אדם לחבירו והיינו;

מדבר שקר תרחק

ועל כן מקבלים אנחנו עלינו להרחיק כל דבור שקר בתכלית הרחוק במדה של קצוניות, וכשצליח ה' את מעשה ידינו ונכונן את הישוב של בית מדרשינו אנו מחייבים את כל יושביו שאם יתברר שאדם אחד דיבר דבור קל של שקר ג' פעמים בהתראה, הרי הוא צריך לעזוב את הישוב בעוד ג' ימים, בכל החומרות של נדר על דעת הרבים, שאין לו שום התרה והפרה שבעולם.

ויהי נועם ה' עלינו בזכות רבינו הקדוש זי"ע, ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

ועל כל זה כאנו על החתום יום י' אדר מוצאי יום הלולא של רבנו הקדוש זי"ע תש"ז לפ"ק.

מיכאל דוב ווייסמאנדל. (ועוד כ"ד חתימות)

— ב —

דרכו של מרן ז"ל הי' לעורר את תלמידיו — ובפרט לפני החזרה — על גודל מעלת חזרת הלימודים — ובעת חליו כשלא הי' בכוחו לעוררם בעל פה, כתב מכתבים אלו.

בעזה"ת נותן התורה שאין לו כעולמו אלא ד' אמות של הלכה — אנו נגשים לחזור על למודי הומן, לקיים מה שצותה עלינו התורה הק' לאמר, ופן יסורו מלכבך כל ימי חיך, ואמרו חז"ל במס' אבות משום ר' מאיר, דכל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, שנאמר רק השמר לך ושמר נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. וכתב רבינו הרמב"ם והעתיק לשונו בשו"ע הל' תלמוד תורה, שכל זמן שאין האדם לומד, הוא שוכח, ועובר ח"ו על לאוין הללו של תורתנו הקדושה. וחכז"ל הפליגו במדה טובה של חזרה, ואמרו, כי אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים, לשונה פרקו מאה פעמים ואחד.

לכן, במסותא מנייכו אחים אהובים, ידידים חביבים, למען הירוששה הקדושה אשר בידכם מאבותינו ורבותינו, ה' יקום דמם וזכותם יגן עלינו, למען תורתנו הקדושה, האכלה והשוממה מבלי בניה ולומדיה יום ולילה בקדושה ובטהרה, העזובה והשכוחה בעו"ה כמעט מרוב בית ישראל בעוקבתא דמשיחא הללו, למען בית אלקינו, בית מדרשנו זה, שהוא בית מדרשו של רבינו הקדוש זי"ע, חוסו נא רחמו נא על כבוד אבינו שבשמים, והתאחדו נא והתחזקו נא כאיש אחד בלב אחד ובעצה אחת, שתהי' החזרה הזאת לשם יחוד קוב"ה ושכינתו כבוד ועונג לשמו הגדול, ונחת רוח לאבותינו הקדושים בפמלי' של מעלה, הנכנסים לראות את זרעם וזרע זרעם לומדי תורה ויראי ה'. ובודאי ובבירור חביב להקב"ה יותר ויותר מי שלומד תורה בקדושה ובטהרה בדור שפל ויתום זה. ובכן יהי נועם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

— ג —

מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ. חפצתי להיות היום בבית המדרש ולהתיעץ עמכם מה לעשות באלו הימים אשר לפי דינא דגמרא שואלין ודורשין בהלכות פסח — ואנחנו הלא עסוקים אנחנו בהלכות פסח — והלא דברים ק"ו — מי שלמד במסכת אחרת חייב ללמוד עניני מס' פסחים באלו הימים, מי שכבר למד, על אחת כמה וכמה שלא יפסיק.

ויש מ"ד דס"ל דמתחילין מר"ח — אמנם אין מ"ד דמפסיקין בר"ח — אמנם מה אעשה, עונותי הכשילו כחי ונפלתי למטה, ובקושי גדול אני כותב שורות הללו. בבקשה מכם, רנה תחנה תפלה ובקשה, אל תתירשלו — מורנו ורבנו הגאון והצדיק האמתי מוהר"ר יונתן שלימ"א ינמה אתכם היום — ואחר הנסיון עשו נא אגודה אחת, כאיש אחד בלב אחד לחזור עוד הפעם מתחלת אור לי"ד עד כ"ט ע"ב בהתלהבות ובשקידה.

דרך צחות אני אומר, כי מתלא בפי הבריות לפחות בכבודו של אדם שאינו חכם גמור — לומר עליו שהוא חכם של מה נשתנה.

ולמה — לפי שנשתנה פסח משאר מועדים וגופי תורה — שיש כאן מסכת פסחים — הלכות פסח — ויש כאן גם הגדה של פסח — דברי הגדה — החכם הזה יודע שמסכת פסחים הוא למעלה מהגדה של פסח, ולפיכך הוא שואל, ידי אמירת הגדה כבר יצאתי חובתה — אבל מה העדות וכו' רצוני ללמוד מסכת פסחים ההלכות — ואף אנו אומרים לו כל מס' פסחים עד משנה אחרונה של אין מפטירין בסוף פסחים, כלומר, מאור לי"ד של משנה ראשונה עד אין מפטירין של משנה אחרונה. (כך פירש המרדכי בבא זו דאין מפטירין בתשובה האמורה להחכם).

אמנם בכל זה אינו חכם גמור, רק חכם של מה נשתנה. משום שהי' לו ללמוד לפני הפסח, ולא בליל פסח —

בודאי ובבירור אני מכטיח אתכם שתרגשו טעם מתיקות שלא הרגשתם עוד, כשתשבו לומר הגדה של פסח מתוך הלכה פסוקה בזכרון ל' דפין גמרא מס' פסחים, וי"ח סימני הלכות פסח.

אמר שלמה המלך — שלח לחמך על פני המים ברוב הימים
תמצאנו.

בנוהג שבעולם, ראובן עושה טובה עם שמעון. ברוב הימים,
כשראובן נצרך לטובה, שמעון משלם גמולו ומטיב כפלים עם ראובן —
ואם ראובן זה עני מדוכא, ושמעון זה עשיר גדול, אלא שלפי שעה
שמעון זה העשיר שרוי באיזה צרה — אז מסהר ומודרז ראובן זה
לעשות טובה לשמעון. ובצפיתו הוא מצפה שמהרה ישלם שמעון בעל
היכלת הגדול, את תשלומו עמו —

תורתנו הקדושה שרוי' היום בצרה גדולה כמו שלא הי' לה
צרה מיום נתינתה בסיני —

בבקשה מכם, למענכם עשו נא טובה עמה. ולמדו בדביקות גדול,
ותהיו בטוחים כי לא ברוב ימים, רק במעט ימים תורתנו הקדושה
תעשה עמכם טובה גדולה — כי בכחה היא — כי מהרה משיח צדקנו
יאמר לכם יישר כחכם וחילכם.

ידידכם הנאמן אשר נפשו קשורה בנפשכם

חיים מיכאל דוב בן נעלא

— ד —

כתוב בישעי' (מ"ד) זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב
וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה. ואפשר לפרש כי ידוע כי שם
ישראל מעולה במדרגה על שם יעקב, ואם כן יהי' פירוש הכתוב כך —
זה יאמר לד' אני, באמירה לבד — אז יקרא בשם יעקב — וזה יכתוב
ידו לה' — בכתובה נוספת על האמירה — אז בשם ישראל יכונה.

ואמר שלמה המלך במשלי (כ"ד) בתחבולות תעשה לך מלחמה.
כי צריך האדם לחשוב מחשבה אחר מחשבה, ועצה אחר עצה, שיהיו
תורה ומצות מתקיימים בידו.

וכח הכתב גדול הרבה מכח האמירה — אינו דומה מלזה בשמר
למלזה על פה — הכתב מכריח את הכותב לעיין בנושא מכתבו
יותר ממה שרוי' מעיין בדבור בפה בלבד.

ועל כן חושב אני לעצה טובה, אם תכתבו לעצמכם בקונטרס מיוחד בירור הלכה על כל סעיף וסעיף מסימן ר"א עם מקור הלכה. ואיזה הערה או חידוש שיתחדש אצלכם בכלל — ובפרט אציע לכם בכל שבוע לכתוב על ענין מיוחד.

אין אדם עומד על דבר הלכה אלא אם כן נכשל בה — אספר לכם מה שאירע לי בהיותי כבן עשרים — קרא אותי רבינו הקדוש זי"ע ואמר, האם כותב אתה חידושי תורה — ואמרתי לא. ושאל אותי למח לא — הלא כך כתוב בספר חסידים, שחייב אדם לכתוב. ואני השבתי כי ראיתי באיזה ספר שלא יכתוב אדם אלא כשיהי' בן ארבעים, כמאמר חז"ל עד ארבעין שנים לא מוקי אינש אדעת' דרבי' — והשיב לי רבינו זי"ע — אתה רוצה להיות חכם ביותר — האם תדע שיהי' ביכלתך לכתוב כשתהי' בן ארבעים — האם תדע מה יעבור עליך כשתהי' בן ארבעים — ואני התנהגתי כמנהג של חסיד שומע ועקשן — ולא כתבתי — וכשנעשתי בן ארבעים, הביא עלי הקב"ה את חרון אפו בעברה וזעם בעו"ה — ובה בשעה נזכרתי מה שאמר לי רבינו זי"ע לפני עשרים שנה — ועכשיו הייתי רוצה לכתוב, אבל איני יכול — כמאמר חז"ל, כשרציתי לא רצית, ועכשיו שאתה רוצה, אין אני רוצה.

ומכל שכן שאין כאן תירוץ ואמתלא לכתוב ולסדר שיטת ראשונים ואחרונים וחידושיהם בדברים הנוגעים להלכה — ובפרט בדור שפל כזה, אשר יש רכבות כותבים ומדפיסים דברי בטלה ודברי נבלה בכתב אשורית ר"ל — ויש גם קוראים דבריהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות — בדין הוא שלא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה במילה שלהם — בדור אחרון כזה, בוודאי מצוה גדולה לכתוב דברי תורה — ועל זה אפשר לרמז בדרך צחות, תכתב זאת לדור אחרון.

לשבוע זו הנני מציע לכם לכתוב השמות בדבר מעיין אי בעינן מ' סאה למכילת אדם, עם הראיות שיש לכל אחד מן השמות. ועם קצת הערות אשר תמצאו בספרים או מדעתכם — בבקשה מכם, קבלו עצתי — וקבלו את האמת ממי שאמרו.

— ה —

כתוב בתורה; ויד תהי' לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ויתד תהי' לך על אונך והיה בשבתך חוץ וחפרת בה ושבת וכסית את צאתך.

והרי יש כאן שתי מצות עשה דאורייתא. חדא, להפנות חוץ למחנה, ולא בתוך המחנה — ושנית, לחפור ולכסות אפילו חוץ למחנה.

וסיים עלה בקרא לאמר, כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך — דסתמא דקרא משמע, דעוד יש כאן עשה דוהי' מחניך קדוש, ולא תעשה דלא יראה בך ערות דבר, כמו שילפינן באמת ממקראות הללו דיני הרחקת ערוה וצואה וכל דבר סרחון בק"ש ותפלה וכל דבר שבקדושה במס' ברכות כ"ה וכ"ו, וכדמשמע מן הפוסקים שהוא למוד דאורייתא — דהרי צריך לחזור ולקרוא ולהתפלל.

אלא שמוני המצות רבותנו ז"ל לא מנו אלא שתי מצות עשה הראשונים של פני' חוץ למחנה, ושל חפירה וכסוי — ולא מנו לאו דלא יראה בך ערות דבר, ועשה דוהי' מחניך קדוש — וכבר עמדו על המחקר בזה גדולי המפרשים, ורבנו מהר"ם שי"ק ז"ל אסברה לה על פי הכלל הידוע להרמב"ם בשרשי המצות, דמש"כ בתורה למעמא דקרא אינו נמנית למצוה — והא דכתיב כאן לא יראה בך ערות דבר והי' מחניך קדוש, נתינת טעם הוא על אותן שתי המצות של ויד תהי' לך, ושל וחפרת בה ושבת וכסית את צאתך.

וממילא שיש כאן צריך עיון לומר דאף דהרמב"ם והסמ"ג לא מנו אלו המצות אלא בהל' מלכים, לומר שאינן נוהגות אלא בשעת מחנה, והחנוך כ' בפירוש, שאינן נוהגות אלא בזמן הבית ובזכרים, דאיתנייהו בכלל מלחמה — מ"מ מדחזינן מדרשת חז"ל בברכות דמעמא דקרא דלא יראה בך ערות דבר והי' מחניך קדוש שייך בזמן הזה לענין ק"ש,

תפלה, ת"ת, וכל דבר שבקדושה, א"כ להפוסקים דסבירא להו דהרחקת צואה וערוה באמירת דבר שבקדושה, דאורייתא הוא, על סמך הפוסקים הללו, נראה דס"ל דגם אלו שתי המצות, של פני' חוץ למחנה ושל חפירה וכסוי חוץ למחנה, מ"ע דאורייתא הם, שנוהגים בזמן הזה. דאיך אפשר לומר שמעמא דקרא יהי' נוהג בזמן הזה, והקרא עצמו לא —

וא"כ הוא, מצינו מ"ע זו נוהגת בזמן הזה, שאסור לפנות עצמו במקום קדוש, וצריך לצאת חוץ למקום קדוש לעשות צרכיו — ואם לחשך אדם לומר אמו בשופטני עסקינן, ומי יעשה נבלה כזאת — אף אנו נאמר, שנפקא מינה מוכא לענין עשה שני' בצדה, שאפילו חוץ למחנה, כלומר חוץ למקום קדוש, במקום שמותר, שייכה המצוה של וחפרת בה ושבבת וכסית את צאתך. — וזו לא פשיטא כ"כ — שהרי לענין והי' מחניך קדוש, צואה לאו דוקא, אלא כל דבר של עיפוש וריח רע — ולהרשב"א ולגדולי הפוסקים אשר עמו, ריח לאו דוקא, אלא ראוי' בעלמא בלי ריח סני לעבור על עשה ולא תעשה זו בשעת אמירת דבר שבקדושה — וכי חשידי בחורי הישיבה הי"ו — הנוערים בהתלהבות של יראת שמים — שאינם אומרים דבר שבקדושה בחדריהם ובחצרות הסביב להם, וכי עליהם אמר קרא ח"ו — כמוהם יהיו עושיהם, כלומר, שאף להם ולא יריחו ויעינים להם ולא יראו.

והרי כל ענין זה לגבי ק"ש ותפלה ותורה, מק"ו אנו למדים, מאנשי חיל היוצאים למלחמה, וכמ"ש מהר"ם שי"ק בספר המצות שלו — והרי באנשי חיל היוצאים למלחמה מקרא מלא דבר הכתוב לאמר; ויתד תהי' לך על אונך. ודרשו חו"ל ומוכא ברש"י על אונך, על כלי זינך, כלומר, שכל איש מלחמה הי' חייב בחיוב מצות עשה דאורייתא לשאת עמו על כל כלי זיין שלו, כלי חפירה, כדי לחפור ולכסות את צאתו חוץ למחנה — וצא ולמד כמה מסירת נפש יש במצוה זו — שהרי אדם הולך למלחמה, וכל צעד ודריסת רגל פקוח נפש, וכל תוספת משא נורם לחלישת כח אשר סופה סכנת נפשות — והרי בעלי מלחמה פטורים מכמה וכמה מצות דאורייתא — ובכל זאת החמירה תורה עליהם לשאת עמם כלי חפירה, כדי שמיד כשיצטרכו לדבר, חוץ למחנה בארץ אויביהם, לא יניחו צואה ודבר

סרחון בלי חפירה וכסוי—והרי הדברים ק"ו בן בנו של ק"ו, לחצרות אלקינו סביב לבית המדרש.....

ובספר החינוך כתב בטעם המצוה לשיטתו דאינו נוהג שלא בשעת מלחמה לאמר, חדא, דהרי כל בעל עבירה חוזר ממערכות המלחמה, כדכתיב איש הירא מעבירות שבידו, ונמצא שלא נשארו במערכות המלחמה אלא הסובים והישרים, ואלו צריכים להזהר ביותר בנקיות, שהיא המעלה הראשונה למעלות הקדושה, כדאי' בסוף סוטה—ושנית, שאם יבואו האויבים ויראו מעלת הנקיות אצלם, יהי זה קידוש השם, והיפכו ח"ו חילול השם.

והרי אתם יודעים שתרוייהו אית כאן—הלא המקום הזה בית המדרש הוא, בית המדרש של ישיבה—ואי' ימצאו הסובים והישרים אם לא כאן—והרי המקום הזה האויבים מסתכלים עליו כמו שידעתם הדק היטב—מסתכלים הם עליו בכלל, ומסתכלים הם עליו בפרט מצד העון פלילי זה היוצא מהעבירות על שתי מצות מפורשות הללו, של אשפה בתוך המחנה, ושל גלוי' מחוץ למחנה.

ובפחות מזה אמרו חז"ל מה שאמרו במס' קדושין היכי דמי חילול השם—והרי יודעים אתם עד היכן הפליגו חז"ל בעון של חלול השם במס' יומא בד' חלוקי כפרה, ופסק הרמב"ם את דבריהם להלכת בהל' תשובה לאמר, שאין כאן כפרה גמורה ח"ו אלא יום המיתה. וגדולי האחרונים כתבו שיש כאן דרך אחר—תשובת המשקל לכפר על חלול השם בקידוש השם—

ויש בדבר הזה גם משום מאבד ממון של הישיבה, כי אנו משלמים אלף דולר להוצאת האשפה והזבל—ואם תאמרו שהישיבה חייבת לעשות כן—וכי סובים אתם מהלל הזקן, שלא הכניסו אותו לבית מדרשו של שמעי' ואבטליון בלילה של צנה וחורף, בשביל שלא שילם שכר כניסה לשומר בית המדרש, וזה לא הי' אלא שכר למוד, ולא שכר אכילה ושינה—ואם הלל הזקן הי' נצרך לבקע עצים כל היום כדי שיהי' בידו שכר למוד לילה—צריכים אתם לוותר על שעה אחת כדי למעט את ההיזק הגדול.

אנא בבקשה מכם, יכנסו נא דברי אלה באזניכם, כי המצות והעבירות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו, התלויים בדבר הזה, רבים וגדולים הם מאוד — ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים — ומלפנינו — שלא יתחלל שמו הגדול על ידינו, אדרבה יתקדש ויתגדל —

כחפצכם בודאי וכחפצי גם אני

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

— ו —

מה שכתב מרן ז"ל כשלמדו בישיבתו הסתייגו דבין השמשות:

הרי שנינו דגמרא גמירי לן דשית אלפי פרסי הוי עלמא (ספחים צ"ד)

וכבר ידענו מפי ספרים ומן החוש, דזה קאי על חצי היקף כדור הארץ, ולתרומת הדשן וגדולי הפוסקים אשר עמו, וכדפסיקא לן בשו"ע או"ח סימן תנ"ט, דמהלך מיל ח"י מינוט. היקף זה מתחשב מהנין החמה עד שקיעתה, דוקא בתקופת ניסן כשזה הזמן י"ב שעות מצומצמות. וע"כ חצי היקף המצומצם שית אלפי פרסא, ולפי זה כל ההיקף כדור הארץ, י"ב אלפי פרסי.

וכללל בידנו כמפורסם, דכל שיש ברחבו טפח, יש בהיקפו שלשה. ואם כן, רוחב הארץ לפי זה ארבע אלפי פרסא, והשתא ידוע לן ג"כ מדת כל טפח הארץ כמה היא, כלומר, שטח המקיף את כל הפנים של כדור הארץ, ולא חוט המקיף את רחבו בלבד.

דכללל דחושבנא היא כדמפורסם בראב"ע ושאר חכמי מדות הראשונים, וכדידוע מפי החוש, דשדי היקפו על רחבו, וזה מדתו של שטח הכדור. נמצא מדת שטח הארץ, ד' אלפי פרסא מכופלות בי"ב אלפי פרסא, שהם ד' אלפים וח' מאות רבוא.

אלא שאלויבא דחכמי ישראל, צריך לנכות עיבוי של רקיע, ואלויבא דחכמי אומות העולם דהודו להם חכמי ישראל בדבר הזה, כדאי' בפסחים צ"ד ע"ב דנראין דבריהם מדברינו, צריך לנכות עיבוי של

ארץ, ודא ודא חדא הוא על פי ההשבון, כדידוע לן השתא ממה שכתב במנחת כהן, וכדאסברה מכבר מלפניו בתוספות רי"ד בשבת ל"ד, וז"ל שם, ומאי דאמרינן הכא משתשקע החמה, מתפרש משתגמור שקיעתה, שמתחלת לכונוס תחת הארץ, שהעולם עשוי כמו כדור עגול שאינו שוה וכו'. וכדבריו מצאתי שתירץ ג"כ ר"ת בספר הישר, אלא שהוא תירץ כפי חכמי ישראל וכו', ואני תירצתי כפי חכמי אוה"ע שהחמה מהלך כלילה תחת הארץ. והוא העיקר, כדאמרי' התם בפ' מי שהי' טמא עכ"ל.

ואליבא דר' יהודא בפסחים שם, עוכי זה הוא אחד מעשרה, אמנם אליבא דרבא ועולא ור' יוחנן, דהרמב"ם פסק כוותייהו, אע"ג דאיתותבו שם, עוכי זה הוא אחד מששה, וא"כ צריך לנכות מחשבון האמור לעיל, אחד מששה, ואחד מששה מחשבון של ד' אלפים וח' מאות רבוא כמה הוה, ח' מאות רבוא, פשו להו ד' אלפים רבוא למדת שמח כדור הארץ, וזה מסכים עם החשבון המפורסם היום.

ותא שמע השתא מעניני דיומא, שרבי אליעזר הקליר סידר לנו בפיוט דשבת שקלים, כל החשבונות, דחשב ע"פ הגמרא בעירובין כ"א על פי מדת אמת הגבורה שראה הנביא בדמיונו, שמדת התורה למעלה הוא ב' אלפים וד' מאות פעמים יותר גדול ממדת העולם, שכך יסד רבי אליעזר הקליר בסילוק של פיוט שחרית של שבת שקלים. ואמר, נמצאת דת במדותיה רחבה וארוכה אלפים וארבע מאות בעולם מאריכה. ותוספת בערובין הקשו על דבריו, עד שבא רבינו הגדול בעל משנת חסידים, ויישב דבריו בטוב טעם בספרו הנפלא חושב מחשבות אשר נמצא כאן. טעמו וראו כי מתוק הוא מדבש. ונמצינו למדים א"כ כמו שהזכרנו מלשעבר כבר בע"פ, שמדתה של ארץ ישראל, ולהבדיל, מדתה של ארץ מצרים, היא אחד מששים רבוא ממדתה של תורה העליונה אשר ראה הנביא בחזיונו.

כיצד, ארץ ישראל היא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה כידוע, וכדאיתא ברש"י פ' שלח, וזו יהי' מדתה של ארץ ישראל כשתתפשט לעתיד לבא בהעברת מלכות הרשעה בביאת משיח צדקנו, כשתגיע עד סבור הארץ, כדאסברה רבינו הישראלי תלמידו של הרא"ש, בספר יסוד עולם, וזו היתה מדתה כשהיתה ארץ צבי קודם החמא,

וד' מאות פרסא על ד' מאות פרסא כמה הוי, מ"ז רבוא פרסא, וא"כ מתוך מדתה של כל שטח הארץ שהיא ד' אלפים רבוא פרסא כנ"ל, מדתה אחד ממאתים וחמשים, שהרי מאתים וחמשים פעמים מ"ז, היא ד' אלפי רבוא.

ומאחר שמדת כל העולם כלפי מדתה של התורה העליונה אשר ראה הנביא במראה הנבואה, היא אחד מכ"ד מאות, נמצא מדתה של ארץ ישראל כלפי התורה העליונה, היא כ"ד מאות פעמים מאתים וחמשים, שהיא ששים רבוא.

והרי היא ג"כ מדתה של ארץ מצרים, כידוע ממאמרי חז"ל במדרש ויגש, שהיא גם כן ד' מאות פרסא על ד' מאות פרסא. ומספרם של ישראל ששים רבוא, וששים רבוא אותיות לתורה כידוע ממאמר זוה"ק המפורסם, ואף כי כבר כתב הפנ"י בקידושין, ושו"ת חו"י ובשאר ספרים, דהחשבון היא רק כשלשים רבוא, כבר פירשו בספרים, דכל אות בתורה יש לה נגלה כנגד תורה שבכתב, ויש לה נסתר כנגד תורה שבעל פה.

ולפי דרכנו נמצאנו למדים, שכל אות ואות שבתורה בנגלה ובנסתר, שהיא אחד מששים רבוא שבה, מכל אחד מישראל שהוא אחד מששים רבוא שבהם, היא שעושה את הארץ ארץ ישראל, והבטול של אות אחת ע"י היחיד, היא שעושה את הארץ לארץ מצרים. כי כל אות שבתורה יש לה קיום של עשה, וביטול של לא תעשה.

מקום שאתה מוצא פריצות, הרי יש שם מצרים, ובמקום שאתה מוצא פרישות, הרי יש שם ארץ ישראל, ואלמלא זכינו היינו רואים כבר בעינינו קיום הבטחתם של חז"ל, שעתידיה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות, ועכשיו שלא זכינו, אנו רואים בעונותינו שארץ מצרים מתפשט בארץ ישראל ע"י הממשלה של שמופי זימה ששמו בעוה"ר את התורה מדרם לתאותם, והמה המה שמחללים את שם ישראל בפי האומות ע"י כך, שתחת שהי' להם לומר כמאמר התורה רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, שנתן להם הכורא את התורה, שקדושה היא בעיני רובם הגדול, הם אומרים רק עם סכל וספש הגוי הקטן הזה, שמדת ארצו קטן הוא — ומתנאים הם על כל העולם כולו לאמר, שהם עם הנבחר.

וכבר הזכרנו מה שאמר הגאון בעל מחנה לוי, בנו של הגאון בעל הפלאה, שמתוך כך נהגו מלפנים בקהלות שהיו ישיבות מצויים בהם, להושיב בחור אל השלחן בכל בית ובית כמו שהי' נהוג מלפנים לאכול „מענ" כידוע, לפי שע"י כך הי' כל בית ובית מישראל מקבל קדושת ירושלים, כמאמר חז"ל, אוהב ה' שערי ציון, דהיינו שערים המצוינים בהלכה.

ותא חזי מש"כ בראשית חכמה, והובא בשל"ה שער האותיות אות ה' וז"ל, תתר"ף נשימות שאדם מנשב, ועל כל נשימה ונשימה יש שם מאות בן ד' שנותן בו חיות על כל נשימה ונשימה, וזהו כי על כל מוצא פי ה' יחי' האדם. ומאחר שהשי"ת הוא נותן הנשימה והחיים, ראוי שיהי' כל נשימותיו לעבודת הבורא.

בבקשה מכם, לעיין שם בדבריו הקדושים, והובאו דבריו להלכה למעשה. באו"ח סי' ד' בשערי תשובה, על הא דאמרו אסור לאדם שיטן ביום יותר משינת הסום, וכמה שינת הסום, שיתין נשמין (סוכה — כ"ו) ולפי חשבון זה, השיעור הזה הוא ג' מינוט ושליש מינוט.

והרי ידעתם עתה, כי מעלות השחר עד צאת הכוכבים יום הוא לכל דיני תורה, והרי אוכלי המן אתם כאן, ראו כמה טובה הקב"ה משפיע ברגע, ברגע אחד קמנה אחד מששים רבוא ביום, נתן מזון לכל ישראל מהלך כעולם כולו, וברגע אחד קמנה, נתן מחי' לשני אלפים תורה כולם, ואם אנו בראש הישיבה אין אנו זוכים לכך, אתם אין לכם דאגה של כלום, ולמה אם כן כל כך אתם דבקים בשינה זו המאוסה, ולמה אין הרגעים חשובים, וכ"ש הימים — ועד ארגיעה לשון שקר כתיב, צריך ליתן דין וחשבון על רגע קמן — ומנא תימרא שיהי' לכם הרשות לעבר את השנה בהיפוך, ולהוסיף חודש העיבור על בין הזמנים, וכן לא יעשה.

בבקשה מכם, דברי אינם כלום. עפר ואפר ופחות מזה, אבל הכניסו ללבכם דברי הראשית חכמה והשל"ה הקדוש הנזכרים, שאני מפיל לחוב על כל בחור לקראם בפנים היום.

סיומו של לילה הרי היא שינה, ומדתה של שינה כמו ששה שעות. ולכו נא ונוכחה השתא מתי יהיו שעות הללו — בתחלת הלילה, כמו שאמרו חז"ל שהיא זמן שכיבה לכל, ולפיכך תקנו אז קריאת שמע של לילה, כדמפרש להדיא בתחלת הש"ס, ולא באמצעה, ולא בנויקין, ולא בסהרות — או בסופו של לילה, כמו שאתם רוצים — מי מכריע — כמדומני שיכריע השלחן ערוך — ואם לא ידעתם ולא שמעתם זאת עדיין, כי ההלכה הראשונה בכל ד' חלקי שו"ע הקדושים והטהורים אומרת כן. — יתגבר כארי לעמוד בבקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר. (שו"ע או"ח סי' א' סע"ב).

ועל פי מאמר חז"ל חלק השו"ע שם את הלילה לשלושה, ופסק דצריך האדם לזרז עצמו להיות נעור בלילה בתורה ותפלה בשליש הלילה האחרון, הרי לכם דרכינו הקדוש כשפתח את הש"ס, פסק לן דזמן שכיבה הוא בתחלת לילה, ופתח ששה סדרי משנה בדיני שכיבה, והשו"ע כשהתחיל את ספרו הקדוש, אשר השו"ע או"ח הוא הספר הראשון מד' חלקיו, התחיל בדיני הנהגת הבקר, ופסק דזמן קיסה הוא בסוף שליש השני של לילה. ואם יאמר אדם, שקשה עליו לעמוד בבקר, ונוח לו ללמוד בלילה, פסק עליו השו"ע, יתגבר כארי לעמוד בבקר, והוא מאמר חז"ל הידוע, בפרקי אבות פ"ה, שצריך האדם להיות גבור כארי, והוא מאמר הכתוב בתורה, הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא. וכמאמר חז"ל המובא ברש"י ז"ל שם.

במסותא מנייכו א"כ איפוא, לסדר את הסדר באופן כזה, שבשעה ידוע בהשכמת הבקר, לא יהי' במציאות לבחור להיות שוכב במטה. וביניכם תסדרו את הסדר הזה. ויש להתחיל מן מוצאי שבת זה הבעל"ט. ועוד יש בזה מן מצות גמילות חסדים ג"כ, שאלמלא כן, יש לי לחזור על מנהגי הקודם שהייתי נוהג במנהג של איש הר הבית, שהי' הולך ומקלו בידו לעורר הכהנים במטאות, בהכאות, וגנאי הוא לבית המדרש, ובמסותא אני שתקבלו את זה עליכם.

— ז —

עלינו ללמוד עוד את הראב"ע בפנים בפרשת בא, ונראה כי הוא ז"ל ורבינו סעדי' גאון ז"ל ס"ל כדעת ר"ת ז"ל כפי מה שהבינו בדבריו

רוב הראשונים, ודלא כהגאון ר' וואלף אלעסקער ז"ל, וגם שלא כדברי בעל מנחת כהן ז"ל.

אלא שבנתיים עדיין יש להביא ראיה גדולה לדברי הג"ר וואלף אלעסקער ז"ל במה שפי' בדברי התוס' ריש פסחים במש"כ שיש שעה גדולה מתחלת בין השמשות (דשבת ל"ד) עד צאת הכוכבים. שפירש הוא ז"ל דכונתם לשעה ממש, ודלא כרש"ל ורש"א, והוא כדעת הגאונים ז"ל אלא שגם אליבא דהג"ר וואלף אלעסקער ג"כ יקשה מה זה שאמרו שעה גדולה — שעה סתם הו"ל למימר.

וכשהייתי עתה בניו יורק פתחתי בין ספרים שבאו לידי פירוש רבינו ר"י אלברצלוני על ספר יצירה. וראיתי שכתב שם שיש שני מיני שעות, שעה סתם, דהיינו אחד מכ"ד ביום — ועוד יש שעה שנקראת שעה גדולה, והוא שעה של יום ולילה גם יחד, ויש ממנה רק י"ב ביום שלם של יום ולילה. ובלי ראות דבריו הקדושים התכוין אליהם ג"כ רבינו בעל פני יושע במהדורא בתרא לברכות (אשר נדפס בסוף פנ"י נזיקין דף ג') עיי"ש דברים מתוקים, ופירש שם ג"כ עפ"ז דברי הרמב"ם ודברי התוס' פסחים דף י"א ע"כ בד"ה אחד אומר.

והשתא אתא שפיר מאוד. דהתוס' ריש ברכות נראה דקיימו להו דקי"ל דשיעור שקיעה עד צאת הכוכבים כרבא, ה' מילין. ואי סבירא לי' דשיעור מיל כ"ד מינוט וכמ"ש הגר"א בהלכות פסח סי' תנ"ט, א"כ שיעור מהלך ה' מיל הוה ה' פעמים כ"ד, דהיינו שתי שעות סתם, והוא שעה גדולה שהזכיר ר"י אלברצלוני הנ"ל.

וכשהזכרנו השעה היותר גדולה, יש ג"כ להזכיר השעה היותר קטנה. וכבר הזכירה הפייסן הקדוש בשבת העבר, (בסלוק לפרשת שקלים) כשאמר — והמדדק מחלק את הרגע לכמה רגעים. אלא שיש לבוא אל החשבון על פי מה שזכרנו בפעם האחרון, מסוגיא דידן, דמדת שמה הארץ ד' אלפים רבוא הוה.

והא כיצד, הרי אמרו חז"ל ביומא ע"ו, דגבהו של מן ששים אמה הי', ומדרש שוחר טוב גם כן הזכיר מאמר זה, וסיים, שמי שאינו מאמין בכך, אל יראה בסוכה. וביומא שם יליף הכי ממי המבול עיי"ש.

ומקשה אח"כ אביו הא לא דמיא, התם בארבעין יומין, הכא חדא שעתא התם לכולי עלמא, הכא לישראל לחודי' ונפיש להו מפני. ועיי"ש בת"י שהביא שהקשיא הוא דע"כ גבה יותר, דהרי מחנה ישראל אינו אלא ג' פרסה על ג' פרסה, ואדם מהלך י' פרסאות ביום, והעולם מהלך ת"ק שנה א"כ לפי הלמוד ממכול, הרבה יותר הי' שיהי' כאן מנובה ששים אמה.

וצא וחשוב, עומר לגלגלת לכל אחד, והעומר עשירית האיפה היא, והאיפה ג' סאים כמ"ש רש"י בחומש. נמצא העומר ג' עשירית סאה היא. ואמה על אמה ברום ג' אמות יש בה מ' סאה, כמו שידענו משיעור מקוה, נמצא שאמה על אמה ברום ששים אמות יש בהם שמונה מאות סאה, שהם שמונת אלפים עשיריות סאה, ונמצא שאמה על ג' אמה בגובה ששים אמה יש בהם שמונה אלפים עומר, שהעומר יש בו ג' עשיריות סאה כמו שהזכרנו, וע"ה פעמים ככה יהי' בו ע"ה פעמים ח' אלפים, שהוא ששים רבוא עומר לכל א' מישראל — וע"ה פעמים ג' כמה הוי, רכ"ה, נמצא שבשטח אמה על רכ"ה אמה בגובה ששים אמה הי' בו שיעור עומר לששים רבוא מישראל.

אלא שהעומר נפל למף ונשים ג"כ, וכמה שימות בדבר, והשיעור היותר קטן הזכיר במכילתא, שהיו טף ונשים סאה רבוא, א"כ הוצרך למענם ג"כ שטח של שע"ה אמה יחד עם ששים רבוא הנזכרים. ואם כן סכום הכל ת"ר אמה בגובה ששים אמה הי' מספיק מן לכל ישראל. וערב רב לא הי' להם ירידת המן על פי דברי הוזה"ק, אלא מתמצית ישראל היו נזונין.

אלא מאחר שממכול אנו למדים, אי אפשר לשוות מים שאין בהם נפח, לגרעיני מן שיש בהם נפח, וממילא שצריך להוסיף שליש על מה שנוסף שיעור נפח מלגו על גרעין המן ממקום מרובע שהוא תופס במים, וכמה שליש מת"ר, מאתים. נמצא ששיעור מן ליום אחד לכל ישראל הי' תופס שמונה מאות אמה על אמה בגובה ששים אמה. ובמדרש ילקוט בשלח איתא, דמן הי' יורד בכל יום לשני אלפים שנה דבר יום ביומו בשיעור יומו של הקב"ה — וכמה ימים יש בשני אלפים שנה, ע"ב רבוא, כי עלינו לחשוב כחשבון גדול הממוצע בין שנות חמה ולבנה, שהוא חשבון האמצעי, ל' יום לחדש, וכמו שהזכרנו מכבר ממפרש בהל'

קדוש החדש ושאר ספרים. וע"כ רבוא פעם שמונה מאות כמה הוי, ג' פרסה על ג' פרסה מצומצמות. הא כיצד, ד' מיל הוא הפרסה, והמיל ב' אלפים אמה, א"כ פרסה על פרסה הוה ח' אלפים אמה על ח' אלפים אמה, ומחנה ישראל ג' פרסה על ג' פרסה, שהם ט' פרסה, שהם ט' פעמים ח' אלפים אמה על ח' אלפים אמה, שהם שמנה מאות אמה מכופלות ע"כ רבוא פעם.

וא"כ יהי' פירוש הגמרא ביומא כך. לא שני קושיות אלא קושיא ותירוץ. מעיקרא הקשה הא לא דמי, דהמכול נפל במ' יום ט"ו אמה, והכא לא נפל אלא שעתא חדא, וא"כ נפל הרבה פחות מששים אמה. ועל זה מתרץ דלא קשיא, דלאידך גיסא התם נפל מארובות השמים על שטח כל הארץ, והכא נפל רק על ג' פרסה מרובעות, ונפיש להו טפי לב' אלפים שנה, וא"כ חושבנא דדין כחושבנא דדין.

ואם כן מאחר שבררנו מדת שטח הארץ מכבר, ע"פ מאמר הגמ' בסוגיא דידן, לארבע אלפים רבוא, יש בידנו יכולת לתת קצבה למדת הזמן של ירידת המן. כי כפי המדה ששטח הארץ גדול יותר על ג' פרסה מרובעות, כך לאידך גיסא צריך שתקמן זמן ירידת המן לגבי מ' יום מי המכול.

אלא ששוב צריך לנכות את הנפח, והפעם מלבר. ועוד כמה נכויים קטנים שאין כאן מקומם. ויש לי בזה חשבון מצומצם שעל פיו נראה שהי' המן יורד אחד מט"ו רבוא שביום, לשני אלפים שנה, ולת"ק שנה, שהוא חשבון הגמרא למהלך העולם בשקלא וטריא זו כמ"ש בת"י הנ"ל, ירד המן באחד מששים רבוא שביום. וליום אחד, שהוא אחד מח"י רבוא בת"ק שנה, ירד המן איפוא באחד מתת"ף רבוא שביום, וכזה הי' די לכל ישראל, והיינו שאמרו לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. וז"ש הכתוב כשהגיעו לפורעניות, רגע אחד אעלה בקרבך ואמר ואמלה אותם כרגע. וגם מכאן סמך לשיעורא דתת"ף.

— ח —

החשבון הנ"ל על המן אמר מרן ז"ל פעם אחת קצת באופן אחר, יותר מפורש — ואין לנו בזה כתב ידו, על כן הדפסנו כאן מה שכתב אחד מן החלמידים מפי השמועה.

איתא בילקוט בשלח רמז רנ"ח, ויצא העם ולקמו דבר יום ביומו, אמר ר' אלעזר בר' שמעון מזון לאלפים שנה הי' מן יורד בכל יום,

דכתיב דבר יום ביומו ולהלן הוא אומר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול. ויצא העם ולקמו, שלא היו יוצאים להצרות ומלקמים אלא היו יוצאים למדבריות ומלקמים.

ובש"ס יומא ע"ו אמרו שהמן שירד לישראל הי' גבוה ס' אמות כדעת ר"א המודעי ויליף לי' מדכתיב במכול חמש עשר האמה מלמעלה גברו המים וכתיב וארובות השמים נפתחו דהיינו ב' ארובות ומדה טובה מרובה ממדת פורענות ד' פעמים. נמצא שהמן ירד משמונה ארובות, וכשירד משתי ארובות ירד מ"ו אמות, הרי שירד מח' ארובות ס' אמות. ועל זה הקשו שם בש"ס דלא דמי, התם במ' יום הכא חדא שעתא, התם לכולא עלמא הכא לישראל, עכ"ל הש"ס הנצרך לענינינו. ומלשון הש"ס משמע שהקשו שתי קושיות הסותרות זו את זו, אבל מהמבואר לקמן יתבאר דאדרבה, הקושי' השני' מתרצת את הראשונה.

מובא בש"ס ברכות נ"ד שמחנה ישראל הי' ג' פרסאות על ג' פרסאות היינו תשע פרסאות מרובעות שהם עולים 576.000.000 * אמות מרובעות.

ואיתא בש"ס בבא בתרא צ"ח שבית קמן הוא שמונה אמות על שש אמות ובתוס' מבואר שלזה מצטרף עוד חצר של ד' אמות לפי דברי הנמרא שבית כזה עושה אדם בית חתנות לבנו, נמצא שבית עם חצר כזה די לכ' בני אדם — וילפינן ממדבר שרשות הרבים הוא י"ו אמות, נמצא שב' בתים השוכנים זה כנגד זה, יש להם לכל אחד חצי רשות הרבים, דהיינו ח' אמות על ו' אמות, שהרי הבית עצמו רחב ו' אמות, ורשות הרבים הוא רוחב י"ו אמות, וכשנחלק אותו לשנים, יעלה לכל אחד ח' על ו' אמות — ורשות הרבים עם הבית עצמו שהוא ג"כ ח' על ו' אמות, יעלה זה למנין צ"ו אמות מרובעות, צרף לזה ד' אמות חצר באורך, ועל כל פנים אמה ברוחב, יעלה מכיון מאה אמות מרובעות לכ' בני אדם, ולאדם אחד חציו, שהוא חמשים אמות.

ובילקוט איתא, שיוצאי מצרים היו ס' רבוא גברים, ס' רבוא נשים, וס' רבוא טף, עולים ביחד 1,800,000 ולפי המבואר שלאדם אחד צריך חמשים אמות מרובעות, נמצא שבית דירתם של יוצאי מצרים הי' על שמח של * 90,000,000 אמות מרובעות, ולפי המבואר לעיל שמחנה

* עיין בלוח החשבון בסוף המאמר.

ישראל חי' * 576,000,000 אמות מרובעות, צא מהם מקום דירתם, דהיינו 90,000,000 שמסתבר ששם לא ירד המן, נשתייר שמח של 486,000,000 אמות מרובעות ששם ירד המן, וזהו פירוש המדרש, ויצא העם ולקטו, שלא היו יוצאים לחצירות ולוקטים כי אם למדבריות.

מקרא מלא הוא שהמן ירד עומר לגלגולת, והעומר עשירית האיפה, והאיפה ג' סאין, וכמה שיעור זה בחשבון אמות, נלמד משיעור מקוה — שיעור מקוה הוא מ' פאה העומדת אמה על אמה ברום ג' אמות, כמבואר בפרק ערבי פסחים, * נמצא שברום ששים אמות הם שמנה מאות פאה

ולפי המבואר בקרא, שלעשרה בני אדם הי' ג' סאין מן, או כלך לדרך זה, שלאדם אחד הי' ג' עשירית פאה מן, נמצא שאמה על אמה ברום ששים אמות מן, הי' די 2,666 * בני אדם ועוד שני שלישים, או לשמנת אלף שלישי בני אדם.

ולפי הילקוט הנ"ל, שיוצאי מצרים היו 1,800,000 נפשות, או 5,400,000 שלישי בני אדם, הי' נצרך לזה שמח של 675 אמות ברום ס' אמות ליום אחד. אבל לפי המבואר בילקוט הנ"ל שהמן ירד לאלפים שנה, הי' צריך שמח של * 486,000,000 אמות ברום ס' אמות, שהוא מכוון כנגד מחנה ישראל.

ידוע שרגע הוא חלק היותר קטן בשעות היום, ותתר"ף רגעים בשעה, נמצא למ' יום * 1,036,800 רגעים — העולם כולו הוא 31,492,800 פרסאות, שהם עולים * 2,015,539,200,000 אמות מרובעות — ולפי זה אתי שפיר מאוד דברי הש"ס — דמתחלה הקשו והא התם ארבעים יום, והכא שעתא חדא, פירוש, אפילו אם תאמר שמדה טובה מרובה ממדת פורעניות ד' פעמים, לא הי' יכול לירד מן ברום ס' אמות, דהכא לא ירד רק רגע חדא. והקושי' השני' מתרצת הראשונה, התם לכל העולם כולו, והכא למחנה ישראל, כוונתם שחלק מחנה ישראל שירד עליו המן, כנגד כל העולם כולו, מכוון עם שיעור רגע אחד כנגד ארבעים יום. וזהו חשבוננו — כי שיעור רגע אחד מארבעים יום, הוא חלק אחד מ-1,036,800 — וכשתחלק מדת העולם עם מחנה ישראל, יעלה לך ארבעים פעמים חשבון חלק רגע אחד מן ארבעים יום, דהיינו ארבעה

* עיין בלוח החשבון בסוף המאמר.

פעמים 1,036,800 הוא 4,147,200 מפני שמדה טובה מרובה ממדת פורעניות ד' פעמים.

• • •

מצאנו לנכון למדוד פה איזה חשבונות הנצרכים לתכנת המאמר בענין חסן. מחנה ישראל הוא ג' פרסאות על ג' פרסאות. היינו תשע פרסאות מרובעות. פרסה הוא ד' מיל — מיל הוא תחום שבת. היינו אלפים אמה. נמצא שפרסה הוא ח' אלפים אמה. ולפי חשבון זה, מחנה ישראל הי' כ"ד אלף אמה על כ"ד אלף אמה. היינו 576,000.000 אמות מרובעות.

בית קטן עם חצר ורשות הרבים לאדם אחד. הוא חמשים אמות מרובעות. כדאיתא בבא בתרא צ"ה. — יוצאי מצרים כדאיתא בילקוט, היו 1,800.000 תן חמשים אמות מרובעות לכל אחד ואחד מהם. יעלה בידך 90.000.000 אמות מרובעות. — זה מדת מקום דירתם במחנה ישראל — צא מדת מקום דירתם ממדת מחנה ישראל. (שםסתבר שעל שטח זה לא ירד חסן) דהיינו 90.000.000 מן 576.000.000 — ישתיר 486.000.000 — ועל שטח זה ירד המן.

עומר עשירית האיפה — איפה הוא ג' סאין. א"כ עשירית האיפה הוא ג' עשירית סאה. נמצא שלכל אחד ואחד מישראל ירד ג' עשירית סאה מן ליום. ומדתו באמות נמצינו למדים ממקוה — אמה על אמה ברום ג' אמות הוא מ' סאה. וא"כ אמה על אמה ברום ס' אמות הוא ח' מאות סאה או ח' אלפים עשירית סאה. לפי חשבון של ג' עשירית סאה לכל אחד. נמצא שעל שטח אמה על אמה ברום ס' אמות ירד מן לשמנת אלפים שלישי אנשים או ל 2,666 אנשים ועוד ב' שלישים. לפי חשבון זה של 1.800.000 אנשים, או 5.400.000 שלישי אנשים, הי' צריך שטח של 675 אמות ברום ס' אמות ליום אחד.

על פי הילקוט שירד המן לאלפים שנה, שהם 720.000 ימים. נמצא 576 פעמים 720.000 הוא 486.000.000 — שעל שטח כזה ברום ס' אמות הי' צריך לירד המן לאלפים שנה. שהוא מכון כנגד מחנה ישראל.

השעה היותר קטן ביום הוא רגע. ותתריף רגעים נמצאים בשעה. נמצא שבארבעים יום. שהם מ' פעמים. כ"ד פעמים תתריף. יהיו 1.036.800 רגעים. שטח העולם הוא 31.492.800 פרסאות. והפרסה הוא ס"ד מיליאן אמות כנ"ל. ח' אלפים אמות מרובעות. נמצא. ששטח העולם הוא 2.015.539.200.000.000 אמות מרובעות. שהוא ס"ד מיליאן פעמים 31.492.800. וכשתחלק חלק מחנה ישראל ששם ירד המן, כנגד כל העולם, דהיינו 486.000.000 כנגד 2.015.539.200.000.000 יעלה לך 4.147,200 — שהוא מכון ד' פעמים שיעור הרגע כנגד מ' יום.

— ט —

בהוריות דף ד' ע"א: אמרינן, דאדם שהביא כפרתו בין השמשות, ספק מבעוד יום נתכפר לו, ספק ביה"ש נתכפר לו, אינו מביא אשם תלוי.

ופירש רש"י ספק מבעוד יום נתכפר לו, והוא כפרה מעליא, ספק משחשכה נתכפר לו, ולא הוי' כפרה, דביום צותו כתי' וקי"ל דפטור (להביא אשם תלוי) וכו' דבין השמשות לית בי' צד חיוב מעליא, (פי' דבשלמא אכל ספק שומן ספק חלב — דאם אכל חלב יש כאן צד חיוב גמור) דהכא ליכא למימר שמא משחשכה נתכפר לו, שהרי בין השמשות כהרף עין ואין אדם בעולם יכול לעמוד עליו אם מן היום או מן הלילה. (פירוש, וממילא שאפילו צד החיוב של חשכה גם כן תלוי בספק).

והשתא הרי זה ראי' חזקה לספר יראים.

דהרי התום' ביררו בזבחים נ"ו ובמנחות כ"א דהא דדם נפסל בשקיעת החמה, היינו תחלת השקיעה, שיש ממנה עד צאת הכוכבים ה' מילין לרבא — ואם כן בין השמשות זה צריך שיהי' בעוד שהחמה זורחת, דאי החמה אינה זורחת ומאירה על הארץ, א"כ אפילו הוא יום, אינו מכופר בו דאי ולא בספק, משום דהדם נפסל בשקיעת החמה, דהיינו בתחלת השקיעה, אפילו שיש אחריה יום, כמו שביירו התום' בזבחים — ולהגאונים יש ליישב — אלא לרבנו תם קשה. ודוחק גדול להעמיד כל המימרא במנחת חוטא, דהא סתמא אמר כפרתו.

ועוד יש כאן מקום עיון בדברי רש"י, דלכאורה נראה דפסק כר' יוסי, משום דאמר בין השמשות כהרף עין — ובגמרא כאן לא איפסק הלכתא לא כמר ולא כמר, והרי אפשר להעמיד האוקמתא אפילו אליבא דר' יהודא גם כן.

אמנם אליבא דהגאונים אי אפשר שיהי' כאן ספק אלא כהרף עין שבסוף שקיעת החמה, ואתי' דברי רש"י ל היטב, ודו"ק.

— י —

אחר תשלום למוד ענין בין השמשות, אפרש אי"ה את הענין על פי החוש מה שענינו רואות — ונתכונן בעזה"י יחד, בקביעת הזמן לצאת הכוכבים, ולשקיעה הראשונה, והאחרונה.

ובינתים אעתיק כאן לשון חזוהר בריש פרשת ויקרא. חלה"ק:

בספרא דרב המנונא פריש יתיר, (פירש יותר) דהא כל ישובא מתגלגלא בעגולא ככדור, אלן לתתא ואלין לעילא. וכו' ועל דא אית אתר בישובא, כד נהיר לאלין חשיך לאלין, לאלין יממא ולאלין ליליא, ואית אתר דכולא יממא ולא אשתכח בי' ליליא בר משעתא חדא זעירא וכו'.

והרי זה בא לפרש מה שסתמו כאן בפסחים ונראין דבריהם מדברינו — שלא בלבד שהי' ידוע להם ז"ל שהחמה מהלכת תחת הארץ, אלא שידעו כמו שאנו יודעים היום בחוש הראי' שהארץ בעצמה מתגלגלת סביב סביב עצמה, ושיש כאן ישוב בכל הכדור בכל רוח — וכשחשך הלילה לחצי הכדור האחד, האיר היום לחציו השני, ושחיום משמש כמה חדשים סביב לציר הצפוני והדרומי — ולכאורה זה סיוע לשיטת הנאונים, אמנם גם לשיטת רבנו תם אתי שפיר, דר"ת פירש דברי ר"י — ס"ל כחכמי ישראל, וכמו שאמר, עוביו של רקיע, אחד מעשרה ביום. וכמ"ש המנחת כהן. ועוד נדבר פא"פ אי"ה מזה.

אמנם קצת בחורים כמדומה מעולם לא ראו מה שכתב עליהם שלמה המלך במשלי (כ"ו) לאמר; הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו. שאלמלא היו רואים את הפסוק הזה בפנים כמו שהי' מן הצורך שידעו, בודאי שהיו מתביישים ממנו בלשה וכלימה, כי בשעה שהגיע זמנו של הצבור להודות לה' הסוב בברכת שחרית לאמר ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים, הרי הם שוכבים על מסותיהם סמוך לבית המדרש.

וכדאסברה רבינו בעל משנת חסידים לחשבוננו של רבי אליעזר הקליר בגירסתו בנמרא ערובין הנזכרת, נמצא מדת רחבו של עולם, ה' אצבעות במראה הנבואה ובמדתה, ונמצא א"כ היקפו של עולם כ"ד אצבעות, כמדת ההיקף שהוא שלש פעמים הרוחב, ולפיכך אפשר

שנתחלק היום לכ"ד שעות דייקא, ואפשר שגם על זה כוון הפייטן הק' בפיוט שבת שקלים, כשאמר; מתחיל במדידה מחמש מאות שנה, עד שהוא מכלה באצבע הקטנה. הרי ע"כ במדידת הזמן קאמר, כדאתחיל בחמש מאות שנה שהוא זמן הליכה של כל היקף העולם, כמאמר הירוש' שלמדנו. ומה שייך לשיעור למדידת הזמן, וכדאמרן הוא זמנו של שעה, והוי כאילו אמר מתחיל במדידה מחמש מאות שנה עד שהוא מכלה בשיעור שעה. ואין להאריך כאן, כי הרבה יש לומר בדבר הזה.

והרי ידועים הם דברי הרמב"ם ששיעור שינה ח' שעות, והסמיכו זה על מה דכתיב, (איו"ב ג) ישנתי אז ינוח לי. חושבנא דאז ח' הוה, וח' הוא מדת רוחכו ועומקו של ארץ, כי בשעה שאדם ישן, הוא כמת מוטל בתוך הארץ. לפיכך אמר הפייטן אצבע קטנה, כדאי' במנחות, דשיעור אגודל הוא ד' במפתח, אמנם שיעור אצבע קטנה באדם, הוא אחד משהה במפתח דבאמת אינם חשובים אלא הט"ז שעות שההיקף יותר על הרוחב, בשעה שאדם עוסק בתורה ותפלה, נמצא שמתוך אצבע אגודל, שהוא זמנו של שעה, אינו חשוב אלא מדת שני שלישו, שהוא מדת אצבע קטנה, שבהם יש עסק תורה ותפלה.

והשתא אתי שפיר דברי מרן החתם סופר ז"ל, שהי' רגיל לומר דשיעור שינה של הרמב"ם הנ"ל, הוא כנגד שני לילות, וסמכה גם הוא לרמז הנ"ל, ישנתי אז ינוח לי. דישנתי וינוח הם שני שינות של שני לילות, ומיירי א"כ בשני לילות ויום אחד, שהוא השיעור של יום בראשית, כמו שהזכרנו מדברי המדרש הטעם כבר, דהרי השיעור זה של רוחב הארץ שייך לשני חצאי עגול הכדור, והרי אין אדם דר על שני חצאיו יחד, והרי כבר הזכרנו מאמר הזה"ק בויקרא, דכשיש לילה כאן בחצי עגול זה, אין לילה בחצי עגול זה, ומהו לילה — שינה — וממילא שאין לישון בחצי עגול זה אלא חצי רוחב, שהוא שיעור ד' אצבעות, שהוא שיעור ד' שעות, כנ"ל.

וממילא אין עלינו אלא לעשות פשרה, ולישן שש שעות, שזה די אליבא מאי דסבירא לי' לחכמת הרפואה בזמן הזה, ונאמר גם אנו פירוש באסמכתא דקרא של ישנתי אז ינוח לי. דשני לשונות יש כאן, שינה ומנוחה. שינה כפשוטו, ומנוחה הם זמני הביטול של אכילה וסיוע ושיחה במילה והנחת דעת, וכו'.

— יא —

למ' אדר — יומא דהלולא של מרן הגה"צ מנייטרא זי"ע

ז"ל הרמב"ם בפ"א מהלכות עבודת יוה"כ הלכה א' — נמצאו כל הבהמות הקרבים ביום זה חמש עשרה — שני תמידין, ופר, ושני אילים, ושבעה כבשים. כולם עולות — ושני שעירים חטאת — אחד נעשה בחוץ ונאכל לערב — והשני נעשה בפנים ונשרף — ופר כהן גדול לחטאת — והוא נשרף.

וכ' עוד שם בהל' ב', עבודת כל חמש עשרה בהמות אלו הקרבים ביום זה, אינה אלא בכהן גדול בלבד — אחד כהן המשוח בשמן המשחה או המרובה בכגדים — ואם היתה שבת, אף מוסף שבת אין מקריב אותו אלא כהן גדול — וכן שאר העבודות של יום זה, כגון הקטרת הקטורת של כל יום, והטבת הנרות, הכל עשוי בכהן גדול וכו'.

נמצא אם כן שבכל יום כפורים הי' הכהן גדול שוחט ומקריב חמש עשרה בהמות, וכשחל בשבת, שבע עשרה — מלבד חמש טבילות ועשר קידושים, וההגרלה ושלוח השעיר, ועל כל אלה עיקר עבודת היום, דהיינו הביאות לפני ולפני ולפנים, להקטיר ולהזות, והתפלות והקריאה בתורה — מלבד הקטרת הקטורת והטבת הנרות של כל יום ויום, ולחם הפנים ובזיכים כשחל בשבת.

והרי יום הכפורים הוא סמוך לתקופת תשרי, כשהיום והלילה שווים — וכל עיקר פלוגתא דשיעורא דעלות השחר עד הנץ החמה, ודשקיעת החמה עד צאת הכוכבים דאיתמר בפסחים צ"ד, לא נאמר אלא תקופת ניסן ותשרי, כדאיתא התם צ"ג — נמצא דמעלות השחר עד הנץ החמה אין כאן לכל היותר אלא מהלך ה' מילים אליבא דרבא — וא"כ לכל היותר לא היו לו לכהן גדול אלא י"ד שעות לכל העבודה הזאת.

שהרי מן הנץ החמה עד שקיעת החמה אין כאן בתקופת תשרי אלא י"ב שעות — וסוף עבודתו של כה"ג ביום הכפורים הי' התמיד של בין הערבים כדאיתא במשנה דיומא — ודם נפסל בשקיעת החמה אפילו לרבינו תם כמ"ש התוס' בזבחים נ"ו ובמנחות כ' — אלא משום דתמיד

של שחר נשחט מיד בעלות השחר כדאיתא ביומא, ממילא שנוסף עוד הזמן מעלות השחר עד הנץ החמה, שהוא לכל היותר ב' שעות אליבא דרבא — דלא קיימא לן כוותי' מאחר דאיתותב — ואליבא דר' יהודא ופסק המקובל בשיעור מיל — לא נתוסף לנו אלא שעה וחומש

ואם כן קשיא, דהרי משנה שלמה שנינו בריש תמיד, דשיעור שחיטה ועבודה של קרבן תמיד היא שעה שלמה — ומשמע בפירוש שם בגמרא בשקלא וטריא (ספחים נ"ה) שלא דוקא קרבן תמיד, אלא שחיטה והקרבה של כל קרבן וקרבן כך זמנה. שהרי הוצרכו שם שעה לקרבן מוסף, ושעה לקרבן פסח — ולבזיכים יש שם שיטה ברש"י שהיו מאריכים בעבודתם שעה וחצי.

והרי הדברים ק"ו — כמה וכמה כהנים צעירים וגבורים — שהיו זוכים בפיים של תמיד ומוסף של כל השנה היו צריכים להקרבת קרבן אחד שעה שלמה — כהן גדול שהי' עובד יחידי לבדו, והי' כמה פעמים זקן וחלש ואיסטנים, כדאי' במשנה דיומא — על אחת כמה וכמה שהי' לו צורך לשעה אחת לכל קרבן וקרבן — ואם כן איך נפרנס ט"ו קרבנות ביוה"כ שחל בחול, וי"ז כשחל בשבת — בתוך י"ג שעה וחומש — או אפילו בתוך י"ד שעה. ועוד, דבשבת בזיכים קודמים למוספים, או מאוחרים — למר כדאית לי' ולמר כדאית לי' ביומא ל"ד ובפסחים נ"ה, ועסוקים מאריך לכל הפחות לטעה שלמה, כדאיתא בריש פ' תמיד נשחט ועדיין לא באו בחשבון שאר עבודות היום הגדולות, של כהן גדול ביום הכפורים, והקטרת הקטרת והטבת הנרות, השייך לדבר יום ביומו.

ואפילו להיש מפרשים אשר בתוס' מנחות ב' דס"ל אליבא דשיטת ר"ת דהא דדם נפסל בשקיעת החמה, הוא עד צאת הכוכבים דיש למצוא אליבייהו חשבון של ט"ז שעות — וי"ל לאידך גיסא, דפר ושעיר הנשרפים בחוץ אינם צריכים לשעה שלמה של עבודה, מאחר שאין כאן בפנים אלא שחיטה וזריקה והוצאת אימורים והקטרת, וממילא שאפשר שיש לחשוב שניהם בשעה אחת — מ"מ עדיין אין כאן חשבון לבזיכים בשבת, ומכל שכן שעדיין לא מצינו זמן לעיקר עבודות היום של כניסות היכל וקדשי קדשים, להקטרה והז' והטבילות, ושאר העבודות הצריכים לזמן גדול.

ואלא מאי, שיש מכאן ראי' לשיטת אותם הראשונים המובאים ברימב"א, דהא דאמרינן דכל העבודות ביוז"כ אינם כשרים אלא בכהן גדול מיירי דוקא בעבודות היום, אבל תמידים ועבודות כל יום ויום כשרות בכהן הדיוט, ולפיכך הזכירו הגאונים בפיומיהם הפייסות ביום הכפורים, כמו שיישב אותם הרמב"ן במלחמות, נגד דעתו של בעל המאור בריש יומא. ואם כן לא היו על הכהן גדול אלא י"ג קרבנות, בין בחול בין בשבת.

ואם כן לפי מאי דאית לן כר' יהודא דמעלות השחר עד הנץ החמה מהלך ד' מיל, וכן משקיעת החמה עד צאת הכוכבים — וכפי הפסק המקובל בשיעור מיל, כודאי שמוכח כהיש מפרשים דהא דדם נפסל בשקיעת החמה דאליביהו עכ"פ יש כאן שעה ושני חומשים לכל שאר העבודות של היום למען הכהן גדול, אלא שלהגאונים ולשיטת התוס' אליבא דר"ת בהא דדם נפסל בשקיעת החמה דמיירי בתחלת שקיעה, אין כאן אלא חומש שעה רווח, וכודאי שאינה מספקת אפילו להטבילות — דהא שיעור טבילה כשהוא ערום הוא נ' אמה, כדמייתי לה הרא"ש בסוגיין כאן, מהא דפ"א דזבחים, שהוא לחמש טבילות ר"ן אמה — ועלי' וירידה לטבילה על גג בית הפרוה שהי' כ"ג אמות למעלה מקרקע העזרה כמו דאמרינן ביומא ל"ה ובמדות פרק ה', ועלי' והירידה הזאת הי' במסיבה, כדאיתא שם, כגשר המוליך מלשכת המדיחין. וכשנדקדק בחשבון שם, נמצא שלא סגי לכל הליכה לטבילה בפחות משני מאות אמה — הרי כבר יצאה חומש שעה לטבילות, ולהליכה לטבילה, ועדיין לא מצינו זמן להפשט בגדיו ולבישתו, ולעשרה קידושין — ואיך נפרנס עיקר עבודותיו בהיכל וקדשי קדשים, ושאר העבודות שהם מעיקרי העבודה — שקשה מאוד לצמצם להם זמן בשעה וחומש שעה, שנשאר לנו יותר אליבא דיש מפרשים אשר בתוס' מנחות וכמו שבירר גם רבינו בשאנת ארי' סי' י"ז דהא דדם נפסל בשקיעת החמה מיירי בצאת הכוכבים. ומה גם בלא זמן אם נאמר דשקיעת החמה זה מיירי בתחלת שקיעה. ולפיכך כתב הרמב"ן, שהוא בעל השיטה שהזכיר הרימב"א ביומא י"ב כנ"ל בזה הלשון במלחמות בריש יומא: וכשיאיר היום, מיד נוריד כהן גדול לבית הטבילה, ולא יהא היום קצר והמלאכה מרובה עכ"ל.

אמנם גם לשיטת היש מפרשים, כל החשבון הזה מופרך הוא —
 חדא, דהרי גם הריטב"א בשם הרמב"ן לא כתב אלא שמדאורייתא
 כשרה הקרבת התמידים ושאר עבודות כל השנה בכהן הדיוט, אבל
 למעשה הרי כתב דלא התיירו כן אלא כשהכהן גדול זקן וחלש, וכדתנן
 בפירוש בסדר יומא דהקרבת קרבן תמיד מעבודותיו של כהן גדול הם,
 בין בשחרית בין בערבית.

ועוד, מאי נפקא לן מיני' אם הכהן גדול אינו עובד בעצמו
 מעשה התמיד — עדיין לא הרוחנו כלום וכלום בזמן — יהי' העובד מי
 שעובד — הרי אי אפשר להתחיל בחובות היום, אלא אחר גמר קרבן
 התמיד של שחרית, וצריך לסיימם קודם הקרבת תמיד של בין הערבים
 — ומאחר שזמן כל אחד ואחד מהם הי' שעה שלמה — שוב חסרים לנו
 שתי שעות כשחל יוה"כ בחול, וארבע שעות כשחל בשבת, כשנוסף
 שעה למוסף, ולכל הפחות שעה לבזיכין — כדאתאן עלה לעיל מהא
 דריש תמיד נשחט.

ואפשר הי' לומר דהא דס"ל להרמב"ן המובא בהריטב"א יומא
 י"ב, דהא כל העבודות אינם כשרים אלא בו, דמיירי בעבודות היום —
 כונתו דוקא על פר ושעיר הנעשים בבגדי לבן, אבל שאר קרבנות
 הוא הי' עושה עיקר העבודה, אבל כהנים הדיוטים סייעו לו — וכהא
 דאיתא אצל שחיטת התמיד שנתנו לממרם, וקרץ אחר על ידו — וקיצרו
 בכל קרבן וקרבן כשיעור ש' שעה שלמה.

אמנם יהי' איך שיהי' — בודאי שכבר עבר חצות כשהגיע זמנו
 של שעיר עזאזל להשתלח — דלר' עקיבא דס"ל ביומא ע' דכל קרבנות
 מוסף היו קרבים אחר קרבן תמיד של שחרית — אם כן כשהגיע לשלח
 את השעיר, כבר השלים רוב הגדול של הקרבנות ועבודות היום, שהם
 כשחל יוה"כ בחול, תשעה קרבנות שלמות, ובשבת י"א קרבנות מלבד
 לחם הפנים והבזיכים — ומלבד שחיטת פר ושעיר והוידויים וההגדלה
 והכנסה לפני ולפנים ג' פעמים, להקטרה ולהזי', ורק אח"כ הגיע זמנו
 של שעיר עזאזל להתודות עליו ולשלחו, כדאיתא בסדר יומא — ואחר
 ששלחו לא נשאר עליו אלא הוצאת אימורי פר ושעיר והקרבתם,
 ושילוחם לשריפה, ועשיית שעיר הנעשה בחוץ, ואילו ואיל העם ותמיד
 של בין הערבים, שהם ד' קרבנות.

ואפילו להתנאים החולקים שם על ר"ע, וס"ל דחלק אחד מן קרבנות מוסף היו קרבים עם תמיד של בין הערבים, בודאי שלא הגיע זמנו של שעיר להשתלח אלא אחר חצות — דהא אליבייהו בודאי שלא הי' אפשר להתחיל בקרבן מוסף שלפני עבודות היום אלא בשש, כדאי' בריש תמיד נשחט דמוסף בשש — וכדפירש"י דילפינן מקרא, דכל היכא דכתיב ביום, לא נעשה קודם שש — אלא שלר"ע יש כאן לימוד מיוחד ליוה"כ, דהמוסף נעשה תיכף אחר תמיד של שחר. אמנם זה הלימוד שייך דוקא לר"ע ולא להחולקים עליו — וכמ"ש במג"א סי' רמ"א, וכמו שמבואר בצ"ח ופנ"י ברכות כ"ח — וא"כ בודאי שעבר חצות אפילו אם לא הקריבו אלא קרבן אחד של מוסף ושחיטת פר ושעיר, וכל עבודה של פנים ולפני ולפנים, משעה ששית והלאה.

ואם כן קשיא, דהלא בפירוש שנינו ביומא ס"ז דהמשלח את השעיר הי' מוליכו י"ב מיל עד הצוק — ובודאי שלא הי' הולך יותר במהירות מהליכה של אדם בינוני — אדרבה ואדרבה, הי' נח על כל סוכה וסוכה, ואמרו לו הרי מים והרי מזון — וכשהי' חולה, מוליכו על כתיפו — ונשתהה איזה זמן בקשירת לשון זהורית ודחיפת השעיר — וחזר לסוכה אחרונה מהלך ב' מיל — נמצא שהלך סכום הכל י"ד מיל — ולמה אם כן צריכים אנו להלכה מפורשת שנוי' במשנה שם, שבחזירתו בא וישב בסוכה אחרונה עד שתחשך — הא לשיטת הגאונים, ומכש"כ לשיטת היראים כבר חשך היום בשקיעת החמה — כי הא דעולא ור' יוחנן בדרך רחוקה לגבי קרבן פסח, בפסחים צ"ג.

וגם לר"ת קשיא ידי' אדידי', דהא איהו ס"ל בערובין נ"א דכל תחומי שבת נחשבים כאלכסונם, ומיל דתחום שבת פירשו אלכסון של מיל, שהוא מיל ושני חומשים, ולפיכך פירשו התוס' ביומא ס"ז אליבא דחד לישנא דמיל דשעיר עזאזל לסימנא בעלמא נקטי', אבל המרחק מירושלים לצוק, הי' אלכסון של י"ב מיל, ועד שחזר איש עתי לסוכה אחרונה כבר הלך אלכסון של י"ד מיל, שהוא כ' מיל פחות שני חומשים, וכבר עברו ד' מיל וג' חומשי מיל אחר שקיעת החמה — אלא שאלבא דר"ת עכ"פ י"ל כתירוץ אחר של התוס' שם ביומא, דההולך לרכועו של עולם, אין נותנים לו אלכסון — ודרך זה מירושלים לצוק, לרכועו של עולם הי' — אמנם לשיטת הגאונים והיראים, ודאי קשיא —

ומלבד כל אלה קשיא, איך הקריבו לשיטתם את זמנו של דחיפת השעיר כל כך סמוך ללילה, הלא אפשר שיתעכב בדרך, ובינתיים יחשך עליו מוצאי יום"כ — ולא עוד, אלא שבידים עכבוהו בעשר סוכות לכתחילה, ובבליים תולשים בשערו בדיעבד — ומכש"כ דקשיא זו לפי מה דאיתא בזוהר, דאיש עתי בעל מום ופגום הי', בודאי שהי' הולך בפחות מאדם בינוני, דאדם בינוני ודאי משמעו בינוני בכח ולא בעל מום ופגום — אמנם על זה אפשר לומר דפגמתו הי' במראה ולא בכח.

רחמנא אידכר לן ביומא דהלולא זה דדמיא ליום כפור, זכותי' דרבינו הגדול זי"ע, ויקיים בנו מה שכתוב בפסוק האחרון של סדר השבוע — אכ"ר :

— יב —

לפ' אדר שחל ביום א'

איתא במדרש, והובא בטור או"ח סי' רצ"ב, דמשה רבינו ע"ה נפטר בשבת במנחה, והיינו טעמא דאמרינן צדקתך במנחה בשבת להצדיק הדין על כך. אלא שבתום' מנחות ל' ובמרדכי בהלכות קמנות הל' ספר תורה. ובמרדכי וברא"ש פ' ערבי פסחים חוכיחו דעל כרחך דמשה רבינו נסתלק בערב שבת, דהא יריחו נפל בשבת בכ"ח ניסן שאחר ז' אדר של פטירת משה רבינו, וא"כ ר"ח ניסן הי' ביום א', ואם כן ר"ח אדר הי' ביום שבת, וז' אדר בערב שבת כמו שהוא בהאי שתא דידן. ועוד, דהא משה רבינו ע"ה כתב י"ג ספרי תורה ביום מיתתו, ואם כן אי אפשר שהי' בשבת.

ובכ"ח שם סי' רצ"ב האריך קצת בדבר, והעלה דבודאי בע"ש נפטר משרע"ה, והא דאיתא במדרש ובזוה"ק דהי' בשבת במנחה, מיירי מזמן קבורתו, ומע"ש עד שבת במנחה הי' מונח בכנפי השכינה.

ועיי"ש בב"ח מה שהביא בשם החכם הכולל ר"י דרשן במה שנוגע לענין זה לסוגיא דבין השמשות, אלא שבר מן דין יש להוכיח דבתחלת שקיעה היא סוף היום, דהא איתא במדרש דכשהגיע ז' אדר, וידע משה שזה זמן פטירתו, עמד וכתב י"ג ספרי תורה, ואמר בנפשו שכשעת כתיבה אי אפשר שיפטר, לפי שהוא עוסק בתורה, ובינתיים

יעבור היום ותתבטל הגזירה. ולפיכך אמרה החמה איני שוקעת, ומשה קיים בעולם, ועמדה החמה. וממילא שעדיין הי' ז' אדר. וא"כ מוכח שז' אדר בתחלת שקיעה תלוי, וכמ"ש הב"ח ששקיעה זו של המדרש בתחלת שקיעה מיירי.

אלא שהא קשיא, דא"כ ערב פסח דהאי שתא שבת הי' כהאידנא, וא"כ איך כתב רש"י ביבמות ע"א בסוגיא דערל מקבל הזאה, דישראל קבלו הזאת שביעי בערב פסח, הא ערב פסח זה שבת הי', ואין מזין בשבת, וחכמים העמידו דבריהם במקום כרת כדאיתא בריש אלו דברים בפסחים.

ועוד דהא בפסח זה כתיב בפירוש ביהושע; ויעשו בני ישראל את הפסח. וא"כ מאי מספקא להו לכני בתירה בריש אלו דברים בפסחים ס"ו אי פסח דוחה שבת, משום דלא ידעו הדרשה דבמועדו, תיפוק להו ממקרא מלא זה ביהושע, דמוכח מיני' דעשו פסח בערב פסח שחל בשבת.

ועוד יש לעיין בזה, כנגד דעת רבינו חננאל המובא ברבינו בחיי בפ' בא, דישראל קדשו את החדש במדבר ע"פ חשבון דידן, ולא ע"פ ראי', דהא שנה שני' ג"כ הי' ערב פסח בשבת, כמו דאמרינן דאותו היום של ר"ח ניסן שבו הוקם המשכן, נטל עשר עטרות, ואחד מהם הוא, שהי' באחד בשבת. וא"כ הי' ערב פסח בשבת, ולפי חשבון דידן א"א שיהי' ל"ט שנה אח"כ, עוד הפעם ערב פסח בשבת. וכש"כ דקשיא לפי שיטת רבינו סעדי' ז"ל, דס"ל דלעולם היו מקדשים על פי החשבון, ואם לא היו העדים מסכימים לכך, לא היו מקבלים אותם.

ולפי שיטת התשב"ץ המובאת בש"ך סוף הל' מילה, דמילה שלא בזמנה אין עושין אותה בפחות מג' ימים קודם השבת, יש להביא עוד ראי' דז' אדר דהאי שתא לא הי' בשבת, דא"כ ערב פסח היה בחד בשבת, וא"כ אחד עשר בניסן הי' ביום ה', ואמרינן ביבמות ע"א דישראל לא מלו עצמם כל מ' שנה במדבר, משום דלא נשיב להו רוח צפונית, ומלו עצמם כשעלו מן הירדן בי"א בניסן—והלא זה הי' מילה שלא בזמנו, והאיך מלו ביום ה'—

אלא שיש שיטות דשנה שמת בה משרע"ה מעוברת היתה, ומשרע"ה נסתלק באדר ראשון, ופלוגתא הוא בילקוט שמעוני, ומוזכר במקצת בקרבן נתנאל בערבי פסחים ברא"ש סי' י"ג, ובאריכות בתשו' יעב"ץ, ומכאן נולד הספק במי שיש לו יארצייט באדר, אי יש לו לקיים אדר ראשון או אדר שני, ולפיכך נהגו לקיים שניהם. אלא שבש"ס דילן בסוגיא דחדש (קדושין — ל"ח) מוכח דמשרע"ה נפטר באדר הסמוך לניסן, משום דחשיב התם ל"ג יום מו' אדר עד י' בניסן.

וידוע מה שכבר אמרו דורשי רשומות הראשונים, דמשה רבינו בגימטריא תרי"ג, ויש להוסיף דאברהם בגימטריא רמ"ח כידוע ג"כ, ויוסף הצדיק בגימטריא שס"ה, כי עיקר כל המצות בשמירת הברית תלויים, שהוא היסוד לכל התורה כולה, ואברהם אבינו ה' הראשון לקיים העשה הראשונה התלוי' בברית קודש זה, ויוסף הצדיק ה' הראשון לקיים ולעמוד בלא תעשה התלוי' בה, ומשה רבינו כלל כולם.

וכן מצינו ענין עמלק בשני זמנים — בימי יהושע — כמו שמצינו בסוף פרשת בשלח — והשני ה' המן מזרע עמלק — בימי מרדכי.

והחילוק בין שניהם הוא, דעמלק בימי יהושע, לא רצה להרגם לגמרי, רק בא לשמאותם בנפשם, כמ"ש אשר קרן בדרך. וכמו שפירש"י שם. והי' בא על לא תעשה שבתורה.

אבל בימי מרדכי, בא המן גם על העשה שבתורה, דהא רצה לא בדם לגמרי, ואם כן אי אפשר לקיים אף מצות עשה שבתורה.

וזה הענין יש לרמוז — דיש כאן שם"ה לא תעשה — ושם"ה ביחד עם מספר הוי' דהיינו כ"ו, ה"ה ביחד שצ"א, במכוון כמספר יהושע. ומצות עשה הם רמ"ח — ורמ"ח עם עוד כ"ו מספר של שם הוי', הוא רע"ד, במכוון כמספר שם מרדכי.

ובא הרמז במספר הזה, כי תלמוד תורה כנגד כולם, ועל ידי הת"ת שהם התרי"ג מצות, נזכה שיהא השם שלם וכסא שלם, שימחה זרעו של עמלק בב"א.

— יג —

קודשא בריך הוא — אורייתא — וישראל חר הוא:

ליבא מידי דלא רמיזי באורייתא:

מין ז"ל אמר רמז נפלא בתחלת התורה, באמצעותה ובסופה — בתחלת התורה כיצד; השם הוי' ב"ה הוא מספר כ"ו — וישראל הוא בגימטריא מספר תקמ"א — ביחד הוא מספר תקס"ז — ואם תחשוב מן התי"ו של בראשית שהוא התחלת התורה הקדושה, תקס"ז אותיות, תגיע לאות וי"ו — ומן הוי"ו תספור עוד תקס"ז אותיות, תגיע לאות רי"ש — ומן הרי"ש תספור עוד תקס"ז אותיות, תגיע לאות ה"א — היינו תורה —

ואיתא בקידושין ל' ע"א, וי"ו דגחון חציין של אותיות של ספר תורה — ועתה חשוב מספר תתשנ"ב שהוא המספר של תורה וישראל — וחשוב מן הוי"ו של גחון למפרע תתשנ"ב אותיות, תגיע לאות ה"א — ומן הה"א תחזור לספור תתשנ"ב אותיות תגיע לאות יו"ד — ומן הוי"ו דגחון ספור ישר להלן עוד תתשנ"ב אותיות תגיע לאות ה"א.

ואי' במס' ב"ב דף ט"ו ע"א, דשמנה פסוקים מן וימת שם משה יהושע כתבם — על כן תחשוב עתה השם הוי' ביחד עם תורה, שהוא בגימטריא תרל"ז, מן ישראל האחרון הכתוב קודם פסוק של וימת שם משה — ואם תחשוב מן זה הישראל מן ה"ל' למפרע תרל"ז אותיות, תגיע לאות אל"ף, ומשם תספור עוד תרל"ז אותיות למפרע תגיע לאות רי"ש, וספור עוד תרל"ז אותיות למפרע תגיע לאות שי"ן, וספור עוד תרל"ז למפרע תגיע לאות יו"ד, היינו ישראל —.

נמצא דבתחלת התורה מרומז תורה בדילוג אותיות של מספר הוי' ב"ה וישראל — ובאמצעותה מרומז שם הוי' ב"ה בדילוג אותיות של תורה וישראל — ובסוף התורה מרומז ישראל בדילוג אותיות של השם הוי' ב"ה עם תורה — ועוד יש בזה רמז נפלא, כי בתחלה ובאמצעה בא הרמז בדרך ישר, אבל בסוף כשתחשוב על השם ישראל תבא הרמז בהיפך, קודם הלמ"ד של ישראל ואח"כ האל"ף וכו' — לרמז כי ישראל צריך להיות תמיד פניו ומחשבתו מכוון נגד השם ב"ה ותורתו הקדושה.

על התורה

בתחלת ספר בראשית:

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלקים מרחפת על פני המים. ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור. וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל אלקים בין האור ובין החשך. ויקרא אלהים לאור יום . . . . .

בסוף ספר בראשית:

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש כברכתו ברך אותם. ויצו אותם ויאמר אלהם אני נאסף אל עמי קברו אותי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי. במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את השדה . . . . .

בתחלת ספר שמות:

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו. ראובן שמעון לוי ויהודה. יששכר זבולן ובנימן. דן ונפתלי גר ואשר. ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים. וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא . . . . .

בסוף ספר שמות:

ויעש את החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכ- לת וארגמן ותולעת שני ושש משור. רבוע היה כפול עשו את החשן זרת ארכו וזרת רחבו כפול. וימלאו בו ארבעה טורי אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד. והטור השני נפך ספיר ויהלם. והטור השלישי לשם שבו ואחלמה. והטור הרביעי תרשיש שהם וישפה . . . . .

בתחלת ספר ויקרא:

ויקרא אל משה וידבר ידוד אליו מאהל מועד לאמר.

בתחלת ספר במדבר:

וידבר ידו"ד אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר. שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם. מכן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן . . . . .

מרן ז"ל אמר הרמז גם לסוף ספר במדבר, אבל בעו"ה נשכח מאתנו.

בתחלת ספר דברים:

בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר. ידו"ד אלקינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה. פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בחר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת. ראה נלתתי לפניכם את הארץ . . . . .

ובסוף ספר דברים:

כי שם ידו"ד אקרא הבו גדל לאלהינו. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. שחת לו לא כניו מומם דור עקש ופתלתל. הלידו"ד תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך. זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר . . . . .

ואתה תחזה — כי בכל ספר וספר מהתורה, נרמז בתחלתה ובסופה אחר כל מ"ט אותיות, תיבת תורה — והרמז למספר מ"ט כבר כתבנו למעלה כמה פעמים — ובספר ויקרא נרמז השם הוי' ב"ה אחר שבעה אותיות מיו"ד הראשון שבספר — והמספר ז', אפשר שמרמז על השבע מדות ושבע חכמות, כי הוא ית' חכם הרזים, הוא למעלה מכל חכמות ומכל מדות.

ובספר בראשית ושמות, מלת תורה נרמז בדרך ישר, ובס' במדבר ודברים נרמז למפרע הרות — ואמר מרן ז"ל, שלרמז בא כי צריכים אנו ללמוד התורה הקדושה לשם יחוד קודשא ב"ה ושכינתו — ושיהי' תמיד פניו ומחשבתו מכוון נגד השם ב"ה — ועוד אמר מרן ז"ל, כי בתחלה נתן לנו הקב"ה תורתו, ואחר ימי חיינו צריך להחזיר התורה לו

ית' — כלומר, הדין וחשבון שצריך האדם ליתן, כמו שאמרו חז"ל, ששואלין את האדם עסקת בתורה, פלפלת בחכמה, וכו' — וע"כ מרומז בסופה, תורה למפרע, כי כל אדם צריך להחזיר התורה בסופו למקורו.

— טו —

קריאת שמע

איתא בירושלמי ברכות פ"ה הלכה ה' — ר' מתנא ור"ש בר נחמן תרווייהו אמרי, בדין הי' שיהיו קורין עשרת הדברות בכל יום, ומפני מה אין קורין אותן, מפני טענות המינין, שלא יהו אומרים אלו לבד נתנו לו למשה. ואיתא עוד שם, מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום, ר' לוי אמר, מפני שעשרת הדברות כלולין בהן.

ואמר מרן ז"ל על זה רמז נאה — כי ידוע מש"כ הרמב"ן ז"ל, שבעשרת הדברות יש כת"ר אותיות, נגד תרי"ג מצות דאורייתא ושבע מצות דרבנן. — ואם תספור מואהבת (כי שמע ישראל הוא קבלת עול מלכות שמים, כמבואר בברכות י"ג ע"ב) עד למען ירכו, תמצא כת"ר אותיות — וזה י"ל גם כן כוונת הירושלמי הנ"ל, כי בק"ש כלולות העשרת הדברות שמספרם גם כן כת"ר אותיות.

וגם אפשר לומר, דאי' במדרש תנחומא פ' קדושים, א"ר מנא, לא תהא מצות קריאת שמע קלה בעיניך, שהרי רמ"ח תיבות יש בה כנגד רמ"ח איבריו של אדם — אמר הקב"ה, אם שמרת רמ"ח תיבות שבקריאת שמע, וקראת אותן כתקונן, אני משמר רמ"ח איברים שבך.

ומן למען ירכו עד ה' אלקיכם אמת — וה' אלקיכם אמת תמנה ב' פעמים, לפי שהש"ן כופל אותה — יהי' שע"ב אותיות — שהוא נגד שס"ה מצות ל"ת וז' מצות דרבנן, שהם ג"כ נגד מצות ל"ת, כדאיתא בגמרא והיכן צינו, מלא תסור — וגם בזה האופן נכלל עוד הפעם כל התרי"ג מצות בקריאת שמע.

ויש ליתן מעם לפי זה, מה שנתפשט בכל הסדורים שהדפיסו מלמען ירכו בפסקא אחרת, כאלו הי' פרשה חדשה, הלא למען ירכו הוא

אמצע הפרשה של והי' אם שמוע — וגם נתפשט המנהג כי הרבנים מתחילים בקול רם מלמען ירכו כמו שמוכא בתשו' מהרש"ל — ולפי הנ"ל י"ל — דאיתא בכרכות, שאשרי איש ולמה רגשו בתהלים א' וב' חדא פרשה הוא — וצריך ליתן מעם למה חלקו אותה — וי"ל לפי שבפרשה ראשונה של אשרי איש יש בה רמ"ח אותיות, ובפרשת למה רגשו יש בה שע"ב אותיות — כנגד מצות עשה ולא תעשה כנ"ל. וממעם זה י"ל ג"כ שחלקו גם בק"ש, כי עד למען ירכו רומז על כת"ר אותיות של כל התרי"ג מצות, ומלמען ירכו רומז על שע"ב אותיות כנגד הל"ת כנ"ל.

— מז —

תרומה — פאה

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלקים מרחפת על פני המים: ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור: וירא אלהים את האור כי טוב . . . . .

והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלקים מרחפת על פני המים: ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור: וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל אלקים בין האור ובין החשך: ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים . . . . .

ואמר מרן ז"ל כשתספור מהתי"ו הראשונה בתחלת התורה כ"ו אותיות תגיע לאות רי"ש, ועוד כ"ו אותיות תגיע לאות ויו, ועוד כ"ו אותיות תגיע לאות מ"ם, ועוד כ"ו אותיות תגיע לאות ה"א, שהוא תרומה.

וכן כשתספור פ"ו אותיות מהפ"א הראשונה בתורה תגיע לאות אל"ף, ועוד פ"ו אותיות תגיע לאות ה"א שהוא פאה.

תרומה הוא מצות עשה הראשונה בתורה ממצות חובת הקרקע הנוהגות רק בארץ ישראל — ופאה הוא מצות לא תעשה הראשונה

בתורה ממצות חובת הקרקע הנוהגות רק בארץ ישראל. — וידוע כי מצות עשה היא נגד שם הוי' ב"ה — ומצות לא תעשה נגד שם אלקים. וכבר כתבו הראשונים דעיקר נתינת התורה הי' כדי שיקיימו ישראל את התורה בארץ ישראל בזמן הבית (עי' רש"י ורמב"ן בפ' ואתחנן עה"פ וקשרתם לאות על ידך) — ובא התורה לרמז לנו בתחלתה מצות עשה הראשונה מחובת הקרקע שהוא תרומה בדלוג כ"ו אותיות שהוא המספר של שם הוי' אשר הוא נגד מצות עשה — ומצות לא תעשה הראשונה שהיא פאה, בדלוג פ"ו אותיות שהוא המספר של שם אלקים אשר הוא נגד מצות לא תעשה.

ובזה יש לכוון גם כן מ"ש הירושלמי בפרק א' ממכרת חלה הלכה ו' — תרומה לה' זה שם המיוחד ועיין במפורשיב, וי"ל דלרמז בא כי במצות תרומה נרמז בו שם המיוחד שהוא שם הוי' ב"ה.

— יז —

רמזי ארבע מינים שבכלל

מוכא בספר אדרת אלי' שחברו רכנו הגר"א ז"ל, בשם הזוה"ק כי ספר בראשית ושמות הם כנגד אותיות י' ה', ובמדבר ודברים הם כנגד אותיות ו' ה' של שם הוי' ב"ה.

ידוע כי הארבע מינים מרמזים על שם הוי' ב"ה, וכמו שאנו אומרים ביה"ר קודם נמילת לולב ביו"ט — אבל איזה מין מד' המינים מרמז על איזה אות של שם הוי' ב"ה, בזה יש דעות שונות — ואמר מרן ז"ל כי יש להביא סימן ורמז על זה.

דהנה הד' מינים מרמזים ג"כ על ישראל כמ"ש חז"ל בגמרא, ובפיוט של יום א' דסוכות — והנה קוב"ה ישראל ואורייתא חד הוא — וזהו רק כששומרים התורה והמצות, אז השי"ת מקיים עליהם שלש עשרה מדותיו של רחמים, כמ"ש חז"ל (שבת קל"ג) מה הוא נקרא חנון, אף אתה היה חנון.

ועתה אם תספור שלש עשרה פעמים אלקים מתחלת בראשית ברא אלקים, ואחריו עשרה פעמים ע' — וכשתספור מן הע' הי"א, שהוא בפסוק ולעץ עושה פרי, מ"ט אותיות, תמצא עוד הפעם ע'. ועוד

מ"ט אותיות, תגיע לאות רי"ש. ועוד מ"ט אותיות, תגיע לאות בי"ת.
ועוד מ"ט אותיות, תגיע לאות ה"א. ביחד, ערבה.

ואם כן, מרומז כאן בבראשית, אחר שלש עשרה פעמים אלקים
נגד י"ג מדות כנ"ל, ואחר י' פעמים ע' כנגד יו"ד שבשם הוי' שמספר
בראשית מרומז בו כנ"ל בשם הזוה"ק — ואחר כך מספר מ"ט
שכבר אמרנו כמה פעמים שהוא על פי המדרש עה"פ (תהלים — י"ב)
אמרות ה' אמרות טהורות וכו' מזוקק שבעתים. — שבעה פעמים שבעה
הם מספר התורה — ומ"ט פנים לתורה — מלת ערבה.

וידוע דערבה שאין בו לא טעם ולא ריח, הוא כנגד אותן אנשים
שאינן בהם לא תורה ולא מצות, כמבואר בדברי חז"ל, ובפיוט ליום א'
דסוכות — וממילא שולמית בהם מדת הדין ח"ו — לכן בא הרמז
שתחשוב שם אלקים שלש עשרה פעמים, כי השם הזה מרמז על מדת
הדין — ומספר שלש עשרה הוא כנגד שלש עשרה מדות של רחמים
ית"ש, לרמז כי אף מדת הדין השולטת יתהפך על י"ג מדות של רחמים —
והי' עיינין הוא כנגד הי' שבשם הוי' ב"ה, שהוא כנגד ס' בראשית —
וגם כנגד ערבה, כמו שהזכרנו לעיל, שהוא כנגד אות י' שבשם הוי'
ב"ה —

ובמספר שמות — כשתחשוב שלש עשרה פעמים התיבה שבו
נכללת כלל ישראל (כלומר, יעקב, ישראל, העם, עבריות, עברים)
ואחר כן נחשוב חמשה פעמים אות למ"ד — ומלמ"ד הששי שהוא
בתיבת העלמה בדלוג מ"ט אותיות תגיע לאות ו', ועוד מ"ט אותיות,
תגיע לאות ל', ועוד מ"ט אותיות, תגיע לאות ב' — שהוא לולב.

והרמז — כי הלולב מרמז על אותן שיש להם מצות ולא תורה,
שהם הפשוטי עם — ועל כן בא הרמז בדלוג שלש עשרה פעמים התיבה
אשר בה נכללת כלל ישראל — ומספר י"ג הוא כנגד שלש עשרה מדות
ית"ש — והחמשה פעמים למ"ד הם כנגד אות ה' משמו ית' שהוא
כנגד ספר שמות וגם כנגד הלולב.

ובמספר במדבר, כשתספור שלש עשרה פעמים תיבת אהל
מועד (ואל תטעה לספור גם ואת מסך פתח אהל מועד, וגם לא וכלי אהל מועד,

כי שם מדובר מן המסך ומן הכלים של אהל מועד, ולא באהל מועד עצמו). ואחריו ששה פעמים ה"א, ומה"א השביעי שהוא בפסוק ועד בן חמשים שנה, כשתספור מ"ט אותיות, תגיע לאות דל"ת. ועוד מ"ט אותיות, תגיע לאות סמ"ך, שהוא ה"ס.

והרמז — כי מאהל מועד יצאה הוראה לישראל, היינו תורה — וההדס מרמז על אותן שיש בהם תורה כידוע — ומספר י"ג הוא כנגד מדותיו ית"ש — וששה פעמים ה"א הם כנגד אות ו' של שם הוי' ב"ה, שהוא כנגד ספר כמדבר, וגם כנגד ההדס.

ובספר דברים, כשתספור י"ג פעמים השם אלקים (כמו ה' אלקיכם, אלקינו, אלקי) ואח"כ ספור ה' פעמים אות אל"ף — ומן אל"ף החמישי שהיא בתיבת לאמר (דברים — א ל"ד) תחשוב בדלוג מ"ט אותיות, תגיע לאות תי"ו, ועוד מ"ט אותיות, תגיע לאות רי"ש, ועוד מ"ט אותיות, תגיע לאות גימ"ל, שהוא את"ל.

הגימ"ל של מלת אתרג גם אתה לא תבא שם. (דברים א — ל"ז) והרמז הוא — כי ידוע שבמקום שנאמר ה' אלקים, הכונה שהוא ית' מהפך מדת הדין לרחמים — והאתרוג הוא כנגד אותן צדיקים שיש בהם תורה ומצות, ומהפכים מדת הדין לרחמים — והשלוש עשרה פעמים ה' אלקים מרמז על שלש עשרה מדות הרחמים ית"ש — וחמשה פעמים אל"ף הוא כנגד אות ה"א אחרונה של שם הוי' ב"ה, ושהוא כנגד ספר דברים, וגם כנגד האתרוג כנ"ל.

ובגמרא סוכה איתא — אתרוג יש בו מעם וריח — ערבה אין בו לא מעם ולא ריח — ובהדס ולולב פליגי. מר סבר לולב יש בו מעם והם התמרים, ואין בו ריח, והדס יש בו ריח ואין בו מעם. ומר סבר להיפך — וזה הרמז, כי בהד' מינים נמשלו ישראל — יש שיש בהם מעם וריח — הם תורה ומצות ומעשים טובים וכו' — ועל כן אוגדים כולם ביחד, שיכואו אלו ויכפרו על אלו, כמו שאנו אומרים בפיוט לסוכות.

והנה יש ברמז הנ"ל פלא — שהפסוק המרמז על הערבה, מתחלת בפסוק ועץ עושה פרי — לכאורה זהו היפך הסברה, כי עץ עושה פרי הוא האתרוג, כמבואר בספרים, וע"ז בא הרמז ללמד, שאף

שהאדם הוא במדרגה התחתונה, שע"ז מרמו הערכה שאין לה מעם וריח כלומר, לא תורה ולא מצות, אף על פי כן יכול עוד להגיע למדרגת האתרוג, שהוא מדרגה העליונה — שאין לך דבר העומד בפני התשובה.

ועתה מרומז ברמז הנ"ל כי הערבה הוא כנגד אות יו"ד של שם הוי' ב"ה, ולולב כנגד אות ה"א, והדס כנגד אות וי"ו, ואתרוג כנגד אות ה"א אחרונה של שם הוי' ב"ה — וגם מרומז מה שאמר הגר"א ו"ל בשם הזוה"ק שבראשית ושמות הם כנגד אותי' יו"ד ה"א של שם הוי' ב"ה — וכמדבר ודברים כנגד אותיות וי"ו ה"א משם הוי' ב"ה.

ועוד רמזה לנו התוה"ק כאן, כי כאשר הזכרנו לעיל, אות גימ"ל מן מלת אֶתְרֵג הוא כפסוק גם אתה לא תבא שם. היינו אפילו הצדיק יכול ליענש ח"ו, כמו משה רבנו, וגם הוא צריך התחזקות גדולה וסייעתא דשמיא שלא יפול ח"ו ממדריגתו.

— יח —

רמז ודרוגמא ומוסר השכל לחנוכה

כתוב בתורה בסופה, גבי מיתת משה רבינו ע"ה.

וימת שם בלשה עבד הוי"ה בארץ מואב על פי הוי"ה ויקבר אתו בני בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה ומשה בן מאה ועשרים שנה במל'ו לא כהתה עינו ולא נס לחה ויבכו בני ישראל את משה בערבת מואב שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה הוי"ה את משה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו הוי"ה פנים אל פנים.

הרואה יראה כי מן מ"ם של וימת שם מ"שה עד וי"ו של ו"לא קם נביא, יש כאן כדילוג אותיות של מ"ט מ"ט אותיות, שמו של מתי'הו.

דהנה חנוכה היא האחרונה של ז' מצות דרבנן — וז' מצות דרבנן עדיין שייכים בתוך התרי"ג מצות דאורייתא, כמ"ש בשבת בנרות חנוכה, והיכן צונו — מלא תסור — כלומר, שמתן תורה שבכתב באמת נסתיים רק על ידי מתתיהו כהן גדול, ע"י מצות גר חנוכה, אשר עמה נסתיימו כת"ר מצות, תרי"ג דאורייתא וז' דרבנן — המרומזים

לפי דעת הרמב"ן ושאר ראשונים ואחרונים, בכת"ר אותיות של עשרת הדברות — וז' אותיות האחרונות של י' הדברות הם האותיות אשר לרעך. שהם הז' מצות של אותם, שאמר קרא עליהם, רעך ורע אביך אל תעזב. כלומר, ז' מצות דרבנן.

והנה כבר כתבו הראשונים, דכל נר משבעה נרות המנורה, כולל כל שבע הנרות. כלומר, שבעה פעמים שבעה, שהוא מ"ט — כמו ז' ספירות של מ"ט ימי הספירה.

ובא הרמז הזה להורות, דמשה רבינו בתורת נותן התורה שבכתב ונותן התורה שבעל פה, לא סיים מתן תורתו, אלא בימי מתתיהו — כי בכל צדיק וצדיק בכל דור ודור יש כאן ניצוץ של משה רבינו ע"ה, כמ"ש בש"ס, משה שפיר קאמרת. והכנוי משה מוסב על סתם תלמיד חכם, כידוע.

והנה במדרש תנחומא פ' תצוה דרשו על ויקחו אליך שמן זית זך, שהמנורה היא מיוחדת למען משה. וי"ל שבא להורות, כי מצוה זו האחרונה של ז' מצות דרבנן, ושל כת"ר מצות דאורייתא, היא גם הראשונה לכל מצות דרבנן שיבואו אחריהם, ונתונים על ידי התנאים, והאמוראים, והגאונים, והפוסקים, ומפרשי הש"ס, ובעלי התשובה, והצדיקים אשר בכל דור ודור, עד ימות המשיח — כולם יקראו על שמו של משה — וכמו שדרשו בחגיגה קול גדול ולא יסף שהתורה ניתנה בקול גדול שאינו פוסק לעולם — ובכל דור ודור נמצאים ל"ו צדיקים נסתרים, ואיזה צדיקים גלויים, שהם נותני התורה בכחו של משה רבינו, בנצוץ מאשו הגדולה — ולפיכך לא נזכר שמו של משרע"ה בפ' תצוה, מה שלא נמצא בשום פרשה אחרת — ולפיכך קוראים בכל שנה פשוטה בפ' תצוה בשבוע שחל בה ז' אדר, יום פטירתו של משה רבינו ע"ה.

והנה אנחנו חיים בדור שפל אשר כמוהו לא הי' עוד שפלות מימות בראשית עד היום — והנה על כל אלה, נשארנו אחד מעיר ושנים ממשפחה, פשוטו כמשמעו — מחוץ תשכל חרב — אירע לנו מה שאירע בעו"ה, ואשר לא אירע לשום אומה ולשון — וגם ישראל בכלל — מיום אשר יצר ה' אדם על הארץ — ומחדרים — מכפנים, בעו"ה יש כאן כפירה ומינות — כמו שלא הי' מיום שנתן ה' תורה בהר סיני.

חמשים בחורים בזמן הזה, הם כמו חמשה אלפים לפני עשר שנים — וחמשה אלפים לפני עשר שנים היו באיזה מדה נותני התורה — ועליהם אמר הפסוק באיזה מדה, קול גדול ולא יסף — בשעת מתן תורה. וחמשים בחורים בזמן הזה, אליהם כביכול בוכה ומתחנן ומבקש הפסוק; בבקשה מכם, קול גדול — למדו בקול גדול — למדו בחזקה ככל כחכם — והלואי ולא יסף — שלא ישלום היצר הרע בכם ח"ו — ולא יפסיק את קולכם, שהוא קול של מתן תורה בזמן הזה.

קול גדול ולא יסף — כשם שקול מתן תורה לא יפסוק לעולם אחר נתינתה, כך לא פסק לעולם לפני נתינתה — והקב"ה נתייעץ בתורה וברא עולמו — ובראשית בשביל התורה שנקרא ראשית, ובראשית בשביל ישראל שנקרא ראשית — וכך מצינו מרומז בהתחלת התורה — גבי יצירתו של אדם הראשון, דכתיב —

ויברך אתם אלקים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה ויהי כן ויעש אלקים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינה וירא אלקים כי טוב ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים —

והרי עינינו רואות, כי מן אל"ף של אלקים דויברך אותם אלקים לאמר, הנאמר אצל ברכת פרי' ורבי' דדגים, עד מ"ם סתומה של אלקים דויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, יש כאן מרומז שמי' דאברהם בדילוג מ"ט אותיות, ובין כל אות ואות יש כאן שם הקדש אלקים.

וידוע כי אברהם הי' תכלית היצירה באדם הראשון, ועשרה דורות מאדם עד נח, ועשרה דורות מנח עד אברהם. ואברהם קבל שכר כולם.

וכשם שיש כאן מתן תורה אחר פטירתו של מרע"ה עד מתתיהו כהן גדול, שבימיו נסתיימו ז' מצות דרבנן וכת"ר מצות — ומימי מתתיהו עד ימות המשיח — כך יש כאן מתן תורה לפני

לידתו של מרע"ה — ומתן תורה זה מתחיל באברהם אבינו, שקיים אברהם אבינו את כל התורה אפילו ערובי תבשילין, כלומר, אפילו ז' מצות דרכנן, עד שלא נתנה.

ונמצא מתן תורה במשך הזמן מתחיל מאברהם אבינו, ונסתיים במתתיהו — ושמי' דאברהם מרומז בתחלת התורה, בראשית יצירתו של אדם — ושמי' דמתתיהו מרומז בסוף התורה, בפטירתו של משה רבינו — כלומר, אברהם הוא התחלת התורה, ומתתיהו הוא סופה — ולא אדם הראשון הוא תחלת היצירה, אלא אברהם, אב המון גויים — דכתיב בי' (ישעי' — נ"א) כי אחד קראתיו. ולאידך גיסא, משה רבינו לא מת במיתתו, אלא יש כאן משה אחר פטירת משה רבינו ע"ה.

והרמז לאל"ף דשמי' דאברהם מתחיל מאל"ף דאלקים הנאמר אצל ברכת פרי' ורבי' דדגים — ומצות פרי' ורבי' היא מצוה הראשונה שלכת"ר מצות, כשם שמצות נר חנוכה היא סופם — וברכת פרי' ורבי' דדגים היא ההקדמה למצות פרי' דאדם — כמ"ש בכתובות ה' ע"א בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים — ופירש"י דכתיב פרו ורבו ומלאו את הארץ. והקשה בשיטה מקובצת הא בו ביום נאמרה גם ברכה לעופות, דכתיב והעוף ירב בארץ. ותירץ, משום דאנן מהדרין אברכה דפרי' ורבי' שהיא היא הברכה הנתנה לאדם ג"כ, וזה שמשוה בגמרא ברכה דדגים לברכה דאדם, דבתריווייהו כתיב פרו ורבו — וברכת פרי' ורבי' זו היא גם מצוה הראשונה. ונמצא ששמי' דאברהם מרומז בתחלת התורה בראשית יצירתו של אדם — לגבי מצוה הראשונה — כשם ששמו של מתתיהו מרומז בסוף התורה — אחר כל המעשים.

וכשם שאברהם אבינו ע"ה הי' בנמצא קודם שנולד; במחשבתו של הקב"ה, כי כל העולם לא נברא אלא בשבילו ובשביל ישראל זרעו, כך מרע"ה הוא בנמצא אחר שנסתלק — ע"י תורה הקדושה.

פסק רבינו הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ה — ה"ב) להלכת, שכל אדם מישראל אם רוצה יכול להיות צדיק כמשה רבינו — לא אמר חכם ולא אמר נביא — כי זה אי אפשר. שכבר העידה תורה, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, אבל צדיק אפשר ואפשר להיות.

מי הוא צדיק, מי שאינו עובר שום עבירה. ושלא לעבור על עבירה, זה כל אדם יכול לעשות אם הוא רוצה — כמשה רבינו ע"ה.

יש למדינה זו שאנחנו דרים בה, שתי מדות — זריזות, בנוגע למילי דעלמא — והתרשלות, בנוגע למילי דשמיא — במילי דארעא כל אדם במדינה הזאת דורש את הדרש של היום לעשותם, ומחר לקבל שכרם — ובמילי דשמיא יש כאן דרש מהופך — מחר לעשותם, והיום לקבל.

נדדה שנה מעיני הלילה הזה, כי נאחזתי בחליי בעו"ה — ועשיתי קצת חשבון נפש למעני ולמען בית מדרשנו — אני — עלי אמר הקרא, כי לא ידע האדם את עתו. — ועם ה' החסד — אמנם אתם, ה' המוב יחי' ויברך ויחזק אתכם, ויוסף עליכם ככם אלף פעמים. — התורה הקדושה מונחת בקרן זווית לפניכם, כל הרוצה יבוא וימלה, והיא תשלם שכרו, יותר ויותר מאשר ישלמו כל הביג שאמם וכל הפאססעם של אמעריקא.

אם חכמים אתם, התפללו בכל יום בכונה עצומה, ובעינים זולגות, לאמר, למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. ויהא שמו הגדול מתאהב ומתקדש על ידי כלנו בבית המדרש הזה.

זאת היא תורת חנוכה דידן —

— יט —

רמזי פורים

רמז למגילת אסתר מן התורה מנין —

אותיות של מגילת אסתר הם י"ב אלפים, מאה ועשר. ואם תספור כמנין זה מן האלף דבראשית, תגיע לאות סמ"ך, ומסמ"ך זה עוד הפעם כל כך אותיות, תגיע לאות תי"ו, ומתי"ו זה עוד הפעם כ"ב אותיות, תגיע לאות רי"ש — ביחד אסתר.

ובגמ' אמרינן, מרדכי מן התורה מנין — שנאמר מר דרר, ואם תספור מן המ"ם של מר דרר כמנין אותיות שבמגילה הנ"ל, תגיע לאות רי"ש, ועוד הפעם כל כך אותיות, תגיע לאות דל"ת, ועוד הפעם כל כך אותיות תגיע לאות כ"ף, ועוד הפעם כ"כ אותיות תגיע לאות יו"ד — ביחד מרדכי.

— כ —

לעולם בהם תעבודו

אידי דאייתי לידן, ושייך ללמוד גימין בשבוע העל"ט (ל"ח ע"ב) אומר, כי אית כאן פלוגתא אי לעולם בהם תעבודו רשות, דברי רבי ישמעאל — ורבי עקיבא אומר חובה.

והנה הפסוק המדבר ממצות עבד כנעני מתחיל — ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה. וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו (הולדו) בארצכם והיו לכם לאחזה. והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לעולם בהם תעבדו — (ויקרא — כ"ה)

מ"ט אותיות מן רי"ש דאש"ר יהיו לך (שהוא הרי"ש הראשון של זו המצוה) יש כאן ש"ן — ומ"ט אותיות אחר השי"ן יש כאן רי"ו — ומ"ט אותיות אחר הוי"ו הזה יש כאן תי"ו — והתי"ו הזה הוא תי"ו של לעולם בהם תעבדו — כלומר רשות, כשיטת מ"ד שהוא רשות — וידוע כי יוכל של מ"ט שנים מיקרי עולם לדינא דידן ג"כ.

כשאמרתי דבר זה לכ"ק רבנו הקדוש, אמר לי שאחפש ואמצא שיהי' כאן רמז למ"ד חובה — כי אלו ואלו דברי אלקים חיים — אבל עד כאן לא זכיתי לקיים דבריו — ועכשיו אין בי כח —

לפני גמר החבור חקר הוצ' מסר לנו אוהב נאמן לשיבתנו ולמרן המחבר ז"ל, מה ששמע ממרן ז"ל בעת שהי' פעם בביתו — הרמז גם למ"ד חובת.

הנה יש פלוגתא במסורה אי מלת אשר הולדו בארצכם הוא מלא כמו במסורה דידן, או חסר כמו ביחזקאל מ"ז כ"ב אשר הולדו בנים (והוא שימת הירושלמי) — ואם תספור כ"ד אותיות מאות ח"ת ממלת וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם, תגיע לאות וי"ו במלת והיו לכם לאחזה — וכ"ד אותיות אחר זה יהי' אות ב"ת של והתנחלתם אותם לבניכם — וכ"ד אותיות אחר זה יהי' אות ה"א של לעלם בהם תעבדו — שהוא חו"ב ה' — והרמז של כ"ד אותיות י"ל שהוא נגד כ"ד ראשי איברים שהעבד יוצא בהם לחרות, לעומת זה רמזה תורה שלולא מה שהתירה התורה בפירוש, אסור להוציאו לחרות.

— כא —

שבטי יה עדות לישראל

בפרשת פנחס במספר בני ישראל הטיל הקב"ה שמו אצל כל משפחה כמו שכתוב חנוך משפחת החנכי, ופירש"י, לפי שהיו המואבים מגנין אותן מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהן אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם, לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם — וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל, השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם, לפיכך בכולן כתב החנכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף (מדרש והובא בילקוט).

ואמר מרן ז"ל עוד רמז נאה על זה — דכשתספור אותיות השמות של אלו ס"ה משפחות תמצאם מכוון רמ"ח אותיות — והשם י"ה אשר נתוספו על שמותם הם קי"ז אותיות — ורמ"ח עם קי"ז הוא שם"ה.

וידוע כי כשאדם חוטא ח"ו באותו חטא הידוע ר"ל אז פוגם כל הרמ"ח איברים ושם"ה גידים אשר בו כמבואר בספרים הקדושים — ובא הרמז הזה להודיע כי נשארו במצרים בקדושתן ברמ"ח איבריהם ושם"ה גידיהם.

— כג —

תוכחות—ברכות

ידוע שספר דברים הוא כולו דברי תוכחות. עיין רש"י בתחלת דברים, ובפרט בפרשת כי תבא וילך האזינו — וכבר מובא בספרים, שכששומרים ישראל כל התורה כולה, נתהפכו התוכחות כולם לברכות. ועל זה אמר מרן ז"ל רמז נאה — שזהו מרומזו כאן — דכשתספור מאות בי"ת של מלת דברים תרי"ג אותיות, תגיע לאות רי"ש. ועוד תרי"ג אותיות, תגיע לאות כ"ף. ועוד תרי"ג אותיות, תגיע לאות ה"א. היינו ברכה — ולרמז בא, כי אף שספר דברים הוא תוכחות ועונשין — ע"כ כל זה אם תשמור תרי"ג מצות, יתהפכו כולם לברכה.

— כג —

תהלה לדוד

רמז לחמשה ספרים שבתהלים מן התורה מנין —

ספר תהלים נחלק לחמשה ספרים כמו שהתורה נחלקה לחמשה ספרים — וכמו שאנו אומרים ביהי רצון, שספר ראשון בתהלים הוא נגד ספר בראשית וכו' — ואמר מרן ז"ל רמז נאה על זה. —

אם תספור בספר בראשית מנין אותיות כמנין אותיות שבספר ראשון שבתהלים — תגיע לאות ת

אם תספור בספר שמות מנין אותיות כמנין אותיות שבספר שני שבתהלים — תגיע לאות ה

אם תספור בספר ויקרא מנין אותיות כמנין אותיות שבספר שלישי שבתהלים — תגיע לאות ו

אם תספור בספר במדבר מנין אותיות כמנין אותיות שבספר רביעי שבתהלים — תגיע לאות י

ואם תספור בספר דברים מנין אותיות כמנין אותיות שבספר חמישי שבתהלים — תגיע לאות ם

— כד —

משנה תורה

ידוע מה שאמר הרמב"ן ז"ל, כי כל אדם, צדיק או רשע, מרומז בתורה — וידוע המעשה דאבנר, אחד מתלמידיו, שיצא לתרבות רעה, ושאל אותו היכן מרומז שמו, והשיב לו — אמרתי אפליהם אשביתה מאנוש זכרם. שהוא אות השלישי מכל תיבה — ואותו אבנר כששמע זה, עלה לראש הגג והמית עצמו.

ואמרו משמי' דרמב"ן שאמר ששמי' דרבינו הרמב"ם מרומז בפרשת בא, דכתיב, ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים. ר"ת רמב"ם. כי ידוע כי ה' בארץ מצרים — וכפי המונח בזכרוננו, הדברים מובאים בשם הגדולים — ואף דשם לא הובאו בשם הרמב"ן כפי שאני זוכר, אמנם אני ראיתי באיזה ספר קדמון בכת"י מובא בשם הרמב"ן.

ויאמר ידו"ד אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים. ומשה ואהרן עלו את כל המופתים האלה לפני פרעה ויחזק ידו"ד את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו. ויאמר ידו"ד אל משה ואהרן בארץ מצרים לאמר. החדש הזה לכם . . . . .

— וספור תרי"ג אותיות מן שי"ן דמשה בפסוק הנ"ל —

וככה תאכלו אלתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לידו"ד. ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ידו"ד. והיה הדם לכם לאות . . . . .

ואני הוספתי נופך — ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה — בדלוג מ"ט אותיות מן מ"ם דמשה — אית כאן שי"ן, ובדלוג מ"ט אותיות מן שי"ן זה, אית כאן נו"ן. ובדלוג מ"ט אותיות מן נו"ן זה, יש כאן ה"א. כלומר, משנה. וה"א זה הוא ה"א דהחדש הזה. ובדלוג תרי"ג אותיות מן ה"א זה — יש כאן תי"ו, ובדלוג מ"ט אותיות מן תי"ו זה, יש כאן וי"ו, ובדלוג מ"ט אותיות מן וי"ו זה, יש כאן רי"ש,

ובדלוג מ"ט אותיות מן רי"ש זה, יש כאן ה"א. כלומר, תורה. הוא ספרו של הרמב"ם מ ש נ ה ת ו ר ה המרומו בדלוג אותיות מ"ט בין אות לאות, ובדלוג אותיות תרי"ג בין תיבה לתיבה — כידוע שהעמיד ספרו משנה תורה, הוא היד החזקה, על התרי"ג מצות. ועיינו ברמו זה, כי אצבע אלקים הוא. ומרמו במקום שאמר הרמב"ן שמרמו שמי' דהרמב"ם, והרמו הזה מן מ"ם דמשה, שהי' שמו של הרמב"ם — ואית לי רמוזים כמעט על כל ספרי הראשונים, ועל כל המסכתות, אלא שמלאכה גדולה היא אלי להזכירם.

פעם סיפר מרן ז"ל כי בבחרותו ביום הכפורים בין הקרואים, מנה את מספר האותיות של הקריאה של בו ביום — ומצא שעולה במכוון כמספר יום צום הכפורים. ומכת ולא זה מנה כל הקריאות של המועדים, ומצא כי בכל קריאה מרמו בתיבותיחן הענין של מועדו — הקריאה של יום א' דפסח עם המסמיר, הוא כמספר של חג המצות. הקריאה של יום א' דשבועות, עד סוף הענין של מתן תורה (ומשה נגש אל הערפל) הוא תרי"ג תיבות — הקריאה של יום ב' דשבועות הוא כמנין עצרת. ומספר תיבות של המסמיר והתפטר של יום ב' דשבועות, הוא כמנין בכרים (כי בפ' אמור חסר ב') מספר תיבות של התפטר ליום הכפורים במנחת הוא כמספר זה תשובה. הקריאה של יום א' דסוכות עם המסמיר והתפטר הוא מכוון נגד: יום טוב באתרוג בלולב בהדס בערבה.

— כה —

קצת חשבון לעתות הפנאי מענינא דיומא

(א) משמעות של רש"י במנחות כ"ח: הוא, כי הגביעים והכפתורים והפרחים לא היו בולטים מן גופה של המנורה והקנים, אלא היו משוקעים וחרוצים — עיי"ש בד"ה הרגלים והפרח.

(ב) צורת המנורה יש בה כמה פלוגתות — ואחד מן הדעות שמוזכר גם במגדול עוז, וגם במלאכת מחשבת להגאון החסיד רבינו עמנואל חי ריקי זי"ע בעל משנת חסידים, שהיתה כדלעיל — והיא הצורה של המנורה החקוקה על השקלים שנשארו עד היום מזמן הבית —

(ג) וצא וחשוב; קנה האמצעי ארכה י"ח טפח, וקנה התחתונה הי' מתחיל בט' טפחים כמ"ש בגמ' מנחות הנ"ל, וברש"י בחומש — וכמ"ש במלאכת מחשבת לפי חד דעה, היתה הולכת בחצי עגול — ולפי הכלל המסור בידנו בגמרא, אמה ברוחבא, תלתא בעגולא — הי' חצי העגול של קנה זו כ"ז טפחים — וקנה האמצעית היתה לפי זה כ"א טפחים — וקנה העליונה ט"ו טפחים, וקנה שעשתה הרגלים מלמטה, היתה מתחלת בג' טפחים — א"כ הי' ארכה בחצי עגול, ט' טפחים.

(ד) הרי כאן י"ח, כ"ז, כ"א, ט"ו, ט' — נמצא סכום הכל צ' טפחים. אמנם כבר כתב בעל משנת חסידים במקום הנ"ל, כי הקנים כולם לא מרובעים, רק עגולים היו — וכך הוא המשמעות של קנים בכל מקום.

וכפי הכלל השגור בגמרא, החילוק בין מרובע לעגול הוא רבעא. דל רבעא מצ' ישארו ס"ז וחצי.

ה) נמצא לפי חשבון זה היתה המנורה ס"ז וחצי טפחים של זהב מעוקבים—וא"כ השיעור של ככר זהב הוא כך—לפי שהמנורה ככר שלם היתה, כמו שמפורש בפסוק.

ו) והנה עוד הפעם מצינו מדה של ככר בפרשה זו—גבי האדנים לקרשים, שהיו של כסף—והי' משקלם ככר לאדן.

ז) ושני אדנים היו לכל קרש. ומדת הקרש ט' טפחים רוחבן—ו' טפחים עובין. והאדנים ו' טפחים גובהן—כמו שמפורש ברש"י.

ח) נמצא המעוקב של אדן אחד הוא ו' טפחים על ו' טפחים על ד' טפחים וחצי—שהוא קס"ב טפחים.

ט) אמנם כל אדן הי' חרוץ וחלול באמצעיתו כלפי יד הקרש, כמ"ש בפסוק וברש"י—וצא ולמד מדברי רש"י שמדת יד הקרש היתה טפח וחצי על ג' טפחים ועל ו' טפחים—הרי כ"ז טפחים. דל כ"ז טפחים אלו שהיתה מדת החלל בתוך האדן מן קס"ב הנ"ל, ישארו קל"ה.

י) נמצא שמדת ככר כסף הי' קל"ה טפחים—ולעיל מצינו שמדת ככר זהב הי' ס"ז טפחים וחצי—שהוא חציו של קל"ה בצמצום.

י"א) וכוא וראה בדברי התוס' בבכורות נ'. ד"ה דמודבנא, שבררו שמשקל הזהב הוא בצמצום שתי פעמים כמו משקל הכסף. ודברי התוס' נאמרו ונשנו עוד במקומות אחרים—ואם כן מאחר שלפי עשומו ככר הוא מדה למשקל, הדין נותן שלפי המדה יהי' מדת הככר של כסף שתי פעמים כמו מדת הככר של זהב.

י"ב) אלא שלפי התוס' בבכורות מ"ט: ד"ה אמר, נראה שיש כאן שיטה לר"ת, שמדת הדינר הוא לפי הגודל ולא לפי המשקל, וא"כ גם הככר הוא מדה לגודל ולא לפי המשקל—וגם לזה מצאתי ראי'

בדברי הראב"ע ז"ל בריש פ' פקודי, שכתב; קבלה בידנו מאבותינו הראשונים, שמדת הכפרת של זהב שעל גבי הארון הי' ככר — והרי הכפרת ט"ו טפחים על ט' טפחים, ועובי' של כפרת טפח — כדאיתא בש"ס סוכה ועוד מקומות — נמצא סכום הכל ק"ה טפחים שהוא המדה של ככר כסף ג"כ — נמצא שגם הראב"ע יסבור כשיטה הנזכרת.

י"ג) אלא שרוב השיטות לא סוברים כן, וככר הוא מדה למשקל ולא לגודל.

י"ד) אמנם כבר כתבו התוס' בערובין ובסוכה שהמדה של כל טפח ברוחב הוא ג' טפחים בעגול שאמרו חכז"ל, אינו חשבון מדויק, והוא קצת יותר, וכבר הביא הש"ך דבריהם להלכה בריש הל' מריפות — אלא שהרא"ש בתשובה כתב שחכז"ל למדו מקרא שהזכירו בערובין י"ד, שלהלכה כך צריך לחשוב בכל מקום בין לקולא בין לחומרא, טפח ברוחבא הוא ג' בעגולא. וצ"ע על הש"ך שלא הביא דברי הרא"ש הללו.

ט"ו) אמנם המנורה לא היתה, רק מעשה — ולמעשה החשבון אינו מדויק — והוא יותר בקרוב לשביעית, כמ"ש הרמב"ם בפ' המשניות, וכמו שהביא הש"ך הנ"ל — והי' מן הצורך להסכים להלכה הסותרת לה מעשה בעשיית המנורה, וזה שנתקשה משה במעשה המנורה, והי' צריך לנס — משמים.

ט"ז) ובאמת שלמבין הוא אחד מן הפליאות שחוץ לדרך הטבע, שאם יתקבצו כל חכמי מזרח ומערב, לא יוכלו לחשוב עגולו של מדת רוחב ידוע בצמצום, לפי שהוא חשבון של אין סוף, אעפ"י ששניהם הם במציאות — והבורא ית"ש הראה בזה שיש נסתר גם במציאות הנראה לעיני כל — שאין לו תירוצ' אחר רק תירוצ' של אין סוף ואין חקר לתבונתו יתברך שמו.

והחשבון הנ"ל יש לו עוד דקות — שלא באתי להזכיר ולהאריך במקום הזה.

— כו —

הגיע הזמן להגיד פשר דבר —

כאן בתחלת מס' קדושין, הוא המקור בלשון הלכות גדולות והרי"ף וכל גדולי הראשונים לשיעור פרומה, שהוא כמ שקל חצי שעורה — ודון מינה לכל שיעורים הנאמרים בתורה בכלל, ולפדין הבן בפרט, ששיעור שקל הוא מ שקל שפ"ד שעורות, כמבואר בטוש"ע יו"ד סי' שפ"ה, כדמוכח מברייתא דידן בתחלת המס' במנין הפרומות שיש בשקל.

ויש לי כאן ספק שאין לי עליו שום פשר זה כמה שנים:

שהרי מפורש בתורה, שאדני המשכן היו ככר כסף בשקל הקדש לאדן — ושלשת אלפים שקל היו בככר — וכל אדן הי' גבהו ששה טפחים, ועוביו ששה טפחים, ורחבו ארבע טפחים וחצי — נמצא כל אדן מחזיק בתשבורת קס"ב טפחים — כל טפח ממנו משולש טפח על טפח על טפח, ארוך עב ורחב — דל מיני' החריץ ליד האדן — וכשתדקדק בחשבוננו בכרייתא דמלאכת המשכן כמו שמובאת בפי' רש"י ז"ל בחומש, תמצא שהוא כ"ז טפחים מעוקבים — נמצא לפי זה שכל אדן הי' בו קל"ה טפחים.

והרי מדת האגודל מפורש הוא בדברי רבינו הרמב"ם בפ"ט מהל' ס"ת ה"ט, ואיפסק להלכה בכל התורה כולה, וכמובא בש"ך יו"ד סי' ער"ב סק"א, ובמג"א סי' י"א סק"ה, שמדת האגודל הוא שבע שעורים שוככות זו בצד זו בדוחק, שהן שני שעורים זו בצד זו שוככות באורך, בריוח.

וכבר בירר המהר"ם א"ש או"ח סי' ל"ג, בראיות שאין להשיבן, והביא משמי' דם' ברורי המדות, שאין כונת הרמב"ם על ז' שעורים שוככות על רחבן זה בצד זה, אלא על ז' שעורים שוככות בצדן זה בצד זה. וכתב הגאון מהרש"ם בספרו דעת תורה כסי' ל"ה ס"ק קט"ז, שבדק ומצא שברחבן הם קרוב לששה שעורים שוככות זו בצד זו — ומאחר שבארכן צריך לחשוב בריוח לפמ"ש הרמב"ם ובעובין דהיינו בצדיהן בדוחק, כמ"ש ג"כ הרמב"ם, וברחבן רק בקירוב, כמ"ש הדע"ת שבדק ומצא כן, יש להשוות את השיעור

על ז' פעמים, שנים, פעמים ששה שעורים, כשרוצים למלאות שיעור מעוקב של אגודל על אגודל על אגודל, דהיינו להשכיב באורך שני שעורים שוככות זו בצד זו ז' שורות בעובי, וששה שורות בגובה ברחבן. ויהי' מדה של אגודל מעוקב מחזיק פ"ד שעורים.

אלא שעלינו למלאות את האגודל המעוקב הזה בכסף המהותך ולא בשעורים — וממילא שצריך להוסיף גם את החלל שבין השורה לשעורה — ואפילו אם היתה השעורה בצורת כדור הי' מדין החשבון להוסיף עליה חצי — אלא שהיא פחותה ממדת הכדור שלה, וצריך להוסיף עליה יותר מחצי — ואם נוסיף עליה רק חצי, תהי' הכסף במדת גודל השעורה באגודל מעוקב קכ"ו שעורים.

וחילוק גדול יש בין כסף בגודל שעורה ובין כסף במשקל שעורה — כי כסף במשקל שעורה הוא אחד מל"ג או ל"ד מן כסף בגודל שעורה, כדמוכח ברמב"ם בפ"ה המשנה בריש עדיות — והחוש מעיד עליו.

והרי כבר כתבו התוס' בבכורות ה'. שאין חילוק בין שקל קודש לשקל חול במשקל — וכל החילוק הוא רק בכרך קודש, שיש בו כפלים שקלים — ואם כן אפוא החשבון הוא פסיק רישא — כל מפה יש בו ס"ד אגודלים מעוקבים, וקל"ה מפות יש כאן, נמצא סכום השעורים קרוב לי"א מאות פעמים אלף גודל שעורים כסף, ובשתחלקם לשלשת אלפים שקל, תמצא שיש בכל שקל קרוב לשלש מאות ושבעים גודל שעורים.

אלא שכבר אמרנו שהחלל שבין שעורה לשעורה הוא יותר מחצי — ואם כן על כרחך עלינו לומר שאם יש כאן מסורה שהשקל יש בו שפ"ד שעורים, אפשר שיהי' בו שפ"ד שעורים בגודל, אבל איך אפשר לומר שלא יהי' בו אלא שפ"ד משקל שעורים כסף כמו שהוא נהוג הלה למעשה בכל תפוצות ישראל.

ואני מבקש את כל התלמידים שנפשם חשקה בתורה, לעיין בלשונות הפוסקים הנוגעים בדבר הזה כאן, ובכל מקומות המסתעפים ולכל מי שיעורר אותי על איזה דרך ישכון אור, אחזיק לו טובה מרובה.

כי באמת כמה לשונות הפוסקים אפשר מאוד לבארם שכונתם באמת על גודל שיעורה, אלא שזה סותר רוב הלשונות, ועל כולם את ההלכה הנוהגת למעשה.

ועוד ברצוני לדבר בזה אל פה אי"ה.

חזר הדין —

הרי אמרנו על קושיתנו מן מדת האדנים למשכן, על דין המרווח שפרוטה יש בה משקל חצי שיעורה כסף, כי אין כאן קושיא על שיעור הפרוטה אלא על ציור האדנים — ואלא מאי, שצריך לתת להם ציור אחר כלומר, או שיד הקרש הי' רחב ועב יותר — או שהאדנים לא היו סמוכים זה לזה ממש, אלא שהי' בין אדן לאדן חלל.

אלא דהא קשיא;

שהרי כתב הרב אבן עזרא ז"ל בריש פ' פקודי משמי' דרב סעדי' גאון ז"ל בפירושו על התורה, (שנאבד מאתנו) כי הכפרת של זהב שעל גבי הארון הי' משקלו ככר אחד — ואף שהראב"ע חלק עליו בענינים אחרים שם, אבל במדת הככר לכפרת הזהב הסכים, וכ' בזה"ל:

והכפרת היתה זהב כולה — וכפי מה שקבלנו מאבותינו, ככר אחד היתה — כי ארכה רב ורחבה רב. —

והרי הכפרת אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה כדמפורש בקרא. ועובי' טפח כדפירש"י בחומש משמי' דרז"ל בסוכה ה' — וכשתחשוב חשבון הזה בטפחים, נמצא שהכפרת הי' חמש עשרה טפחים אורך על תשע טפחים רוחב על טפח אחד עב, שהוא קל"ה טפחים מעוקבים — שהוא מצומצם מדה במדה כמו השיעור שמצאנו לככר של כסף על פי חשבון האדנים, אם נאמר שהאדנים היו מלאים במילואם כסף — ואין כאן חלל ליד הקרש אלא כ"ז טפחים — וממילא ששוב לא נשאר לפנינו לומר אלא ששיעור הפרוטה הוא גודל חציו של שיעורה ולא משקלו.

ואין לומר דם"ל לרב סעדי' גאון והראב"ע דהלכה כר' יהודא במס' כלים פי"ז מ"י דאמה של כלים הוא בת חמשה טפחים — חדא, דהרי איפסקא הלכתא דלא כר' יהודא כדכ' הרע"ב במקומו, וכדמוכח

מהרמב"ם וכפשמא דש"ס בשבת צ"ב ובשאר מקומות — ומאחר דהקבלה הכי הוא מפה אבות, אין לומר דהקבלה היא שלא אליבא דהלכתא.

ועוד ראפי' לפי חשבון זה תהי' מדת הכפרת ש ע י ש ו ש ל ש טפח ו ש ל ש ר ב י ע י ת ש ב ט פ ח — והרי כ' התוס' בהוכחות גדולות בבכורו' ג'. ד"ה דמזדכנא ובכ"מ מ"ד: ד"ה הזהב, דזהב מ שק לו הוא כמעט כ פ ל י מ מן כסף, וכדקים להו בהלכות החשבון עד היום הזה ג"כ, דמשקל הזהב הרי הוא כפל ממשקל הכסף פחות ששית בקירוב, ואם כן אפילו נימא דס"ל לרבנו סעדי' והראב"ע מפי קבלת אבות דהלכתא כר' יהודא, ומדת הכפרת הרי הוא צ"ג ושלש רביעית, עדיין לא יספיקו לנו קל"ה טפחים לכסף — אלא אם נאמר שחשבון של התוס' וחכמי החשבון הוא לגבי זהב טהור וכסף טהור, אבל בכלים של משכן זהב טהור כתיב, אבל לגבי כסף לא כתיב טהור — ואף שאמרו כל כסף האמור בתורה הוא של צורי, אפשר שבכל זאת לא הי' נקי כמו של זהב.

אלא מאי שאין לומר אלא דס"ל לקבלת אבותנו זאת, דכבר אינו מדה למשקל אלא לגודל כמו סאה וקב ולוג, ובודאי שאף שחילוק יש בין סאה של זהב ובין סאה של כסף לענין המשקל, אבל אין חילוק לענין הגודל — וממילא כשם שמדת גדלו של ככר כסף הוא קל"ה טפחים, כך מדת גדלו של ככר זהב הוא קל"ה טפחים.

וממילא שנפל הבנין של אותו דרך שרצינו לומר, דאין הכי נמי דמדת ככר לאדן לא הי' בו אלא כדי ג' אלפים פעמים שפ"ד, או ש"כ משקל שעורים כסף — שהיא המדה של משקל השקל — וצורה אחרת יש לנו בצורת האדנים או בצורת ידות הקרש — דהתינח אדנים — אבל כפרת מאי איכא למימר —

ואל תתמה על החפץ, ש כ כ ר יהי' מדה לגודל ולא למשקל — דאם כן על כרהך דצריכים אנו לומר דשקלים ג"כ מדה לגודל ולא למשקל, ושקל של כסף ושקל של זהב גודל אחד יש להם, אבל למשקל שקל זהב משקלו כמעט כפול משל כסף, דאין הכי נמי דהכי ס"ל להתוס' בבכורות ובכ"מ בדבורים הנ"ל ובשאר מקומות, דדינר של כסף ודינר של זהב גודלם כמעט שוה — ובמשקלם, הדינר של זהב כפול הוא מן

הדינר של כסף, וממילא שעל כרחק דם"ל להתוס' דדינר הוא מדה לגודל ולא מדה למשקל, וממילא על כרחנו לנו לומר שכן שקל הוא מדה לגודל ולא מדה למשקל, וכן ככר.

ואף שטעות נזרקה בקולמוס שכתבה בדפים הקודמים שהחלוק בין משקל השעורה ובין גודל השעורה היא אחד בל"ג או בל"ד — ואין הדבר כן, אלא שהחלוק הוא רק קרוב לעשרה פעמים בשעורים הקלופים בלי מוץ — לא נפקא מינה כלום לפי חשבון האצבעות, שהרי בעינינו ראינו שבחשבון של הפלת מים יש בהם כמו תש"ס שעורים בגודל של אחד מג' אלפים של ככר אחד לפי החשבון הנ"ל, שהוא המדה לשקל אחד — ולאידך גיסא לפי הפסק המרווח בכל מקום בשקלו של משה, לא הי' בו שפ"ד שעורים אלא ש"כ שעורים קודם שהוסיפו שתות, כדאיתא בבכורות נ': וכמו שפסק הרמב"ם בפ"א מהל' שקלים — וחשבון דידן הי' באגודל של בת שני צענטימ עטער שהוא השיעור היותר קטן הנמצא בפוסקים — והשיעור היותר קרוב אל האמת — וא"כ בלא"ה צריכים אנו לומר דשיעורים שלהם נחשבו עם המוץ ושהיו גדולים לכה"פ בשליש אחד יותר על שלנו — כדי להעמידם עכ"פ על ש"כ גודל שעורים לשקל — ואף שיש באותו החלוק בגודלם של שעורים בין שעורים עם המוץ לשעורים בלי מוץ, בודאי שאין החלוק גדול לענין המשקל בין אם יש כאן מוץ או לא, דהרי אמר קרא כמוין אשר תדפנו רוח.

ועוד שאין אנו נצרכים לחשבון האדנים כלל, שהרי אמרו בב"מ מ"ד. דדינר של כסף הוא אחד מכ"ה בדינר של זהב, ונפק"מ לפדיון הבן, שאם נתן האב לכהן דינר של זהב צריך הכהן להחזיר לו חמשה דינרי כסף, כי חמשה שקלי כסף יש בהם ד' דינרי כסף לכל שקל, כדתניא השתא לגבי דידן בברייתא דקדושין י"ב.

והרי כבר ידענו שהוכיחו התוס' במקומות הנ"ל דדינר של כסף גדלו קצת יותר מגדלו של דינר זהב — ומאחר שלפי קבלת אבותנו בפה רבנו סעדי' והראב"ע ממדת הכפרת, אנו רואים שמדת דינר הזהב יש בו כדי להשכיב בו לכה"פ שמונים שעורים בגודלם ולא במשקלם, לא לגבי זהב ולא לגבי כסף, וכדי שלא ישאר מקום חלק וחלל בדינר הזהב, צריכים אנו להשכיב בו שעורים עם המוץ שלהם.

ושעורים גדולים לכל הפחות שליש יותר מן אותם שלנו, וא"כ מאחר שדינר של כסף לפי דברי התוס' הנ"ל גדלו וכמותו הוא יותר קצת על גדלו של דינר זהב, בודאי שלא יספיקו פ' שעורים משקל כסף למלאות חללו — והדרה קושיא לדוכתא.

ובין כך ובין כך קשיא —

דאפילו נאמר דאין להקשות מדברי אנדה על הלכה פסוקה, דהא סוף כל סוף מעשה המשכן אינו נוהג לגבי דידן לדינא — ואפילו אם יש כאן בל' הראב"ע ורבנו סעדי' לשון חמור, כמו — כך קבלנו מאבותנו — באמת נראה דהא דרב סעדי' גאון, מקורו בפירושו בקרא, דנראים הדברים שהוא ז"ל מפרש הא דנאמר בקרא ככר זהב תעשה את כל הכלים האלה — הא דקאמר כל הכלים קאי על כל הכלים המפורשים לעיל מיני' דמנורה, דהיינו הארון בשני צפוי, והכפרת והשלחן, כל אחד מהם הי' ככר אחד — ומאחר דרז"ל לא כן פירשו, ולדעתם את כל הכלים האלה קאי על כלי מנורה — ממילא שבלא"ה פירושו של ר' סעדי' גאון הוא רק לפשמי' דקרא ולא אליבא דדרשת חז"ל שהוא האמת להלכה.

אלא דאין אנו צריכים לפירושו להתקשות בדבר הזה — דאפילו אם נתן לחשבון האגודל שיעור היותר קטן, ולמשקל הכסף השיעור היותר גדול הנמצא בפוסקים האחרונים, ושנוהג למעשה, לא נמצא ידנו ורגלנו.

כיצד — צא וחשוב את האגודל בשני צענמימעמער שהוא השיעור היותר קטן המוזכר בפוסקים — וכנראה שהוא שיעור האמתי, כאשר אמרנו מכבר — וחשוב לשיעור פדיון הבן השיעור היותר גדול, דהיינו בערך תשעים גרעם כסף צרוף, דהיינו שש עשרה גרעם לשקל — כמוזכר בפוסקים היותר אחרונים שכבר הוסיפו והוסיפו על שיעורם של הראשונים — ודע ואל תשכח ששקלו של משה הי' שתות פחות, כמ"ש בכורות נ' ע"ב, וכדפסק הרמב"ם בריש הלכות שקלים.

ועתה צא וחשוב את הכפרת באגודלים — אמה וחצי הוא מ' טפחים, שהם ל"ו אגודלים — אמתים וחצי הוא מ"ו טפחים, שהם ס' אגודלים, טפח עוביו, שהוא ד' אגודלים — ויעלה לך בתשבורת שמה אלפים שש מאות וארבעים אצבעות.

וכבר דקדקו בעלי המשקל הרבה והרבה במשקל הכסף, ומצאו שיש בצענטימעטער אחד מעוקב מכסף מהור צרוף ונקי, עשר גרעם ומ"ט חלקים מאחד שבמאה שבגרעם, שהוא בקירוב גדול עשר גרעם וחצי — ואין לחלוק על המציאות — ומאחר שחשבנו את האצבע בשני צענטימעטער, יש אם כן בכל אצבע מעוקב פ"ה גרעם כסף צרוף — צא וחשוב בתשבורת ותמצא שיש בכפרת — אלמלא הי' של כסף, שבע מאות אלף שלשים וארבע אלף וארבע מאות גרעם — וכמה שקל דין — שש עשרה גרעם משקל, דל מיני' שתות לשקלו של משה, הרי י"ג ושליש גרעם — קח אותה בהרווחה ותן לה י"ד גרעם — נמצאו חמשים ושתיים אלף וארבע מאות שקל בחשבון הכסף דין, בכסף כדי עובי ואורך ורוחב הכפורת.

והרי הכפרת של זהב היתה ולא של כסף — והזהב משקלו כפלים משל כסף, כמו שכתבנו משמי' דרשיו"ל בבכורות מ"ט, דדינר זהב הי' בעובי וגודל, החצי מן דינר של כסף, לפי שמשקלו הי' כפלים — ואפי' התוס' שחלקו עליו, מודים הם בשקל של זהב המוזכר בקרא כדנראה למעיין בדבריהם — וא"כ הכפרת הי' משקלו כפלים, דהיינו מאת אלף וארבעת אלפים ושמנה מאות שקל — במשקל השעורים — ומאחר ששקל הזהב אינו לגמרי כפלים, צא והעמד אותם על פחות מזה הרבה, על תשעים אלף — וכמה שקלים יש בככר, שלשת אלפים — נמצא אם כן שיש בזהב של כפורת, לפי חשבון משקל שעורים דין, שלשים ככר — וזה בודאי אי אפשר, שהרי כל הזהב של המשכן לא הי' אלא כ"ט ככר ואלף ושבע מאות שקל, כדמפורש בקרא ריש פקודי — ועדיין לא פרנסנו ככר זהב למנורה, ולא לשלחן ומזבח וארון, וצפוי כל הקרשים, שלפי דברי רבנו סעדי' המובא בפירוש הקצר של הראב"ע היו מצופים בחצי ככר לקרש.

וכעת אין אני רואה דרך אחר, אלא לומר או שהכפרת הי' חלול מבפנים, או שהי' מצופה על עין. ולא ידעתי סמך לזה וזלת הקושי' הזאת.

ועדיין לא חשבנו הזהב להכרוכים — לפי שיש לומר בדוחק, שהם היו מקשה מבפנים חלול — ובמקומם לא הי' הכפורת עב טפח.

להרבות הקושיא —

(א) אמרו במס' שבת ע"ח: דגרוגרת וסלע (דהיינו שקל) חד שיעורא נינהו.

(ב) וכמה דעות בשיעור גרוגרת, כמבואר בשו"ע או"ח סי' תפ"ו. והשיעור היותר קטן הוא שיעורו של הרמב"ם בהל' שבת פ"ח ה"ה, דשיעור גרוגרת הוא שליש ביצה. א"כ יש בשקל כדי שליש ביצה כסף. (ודעת התוס' בעירובין פ': דיש בגרוגרת שני שליש ביצה — י"ל דלא פליגי בשיעור שקל, אלא דאינהו בשקל הקדש קא משערי, דמשקלו דדעת הי"א ברמב"ן כי תשא, כפלים ממשקל הסלע של חול).

(ג) והרביעית יש בו כשיעור ביצה ומחצה, כמבואר ריש ערבי פסחים, וכדאיפסק הלכתא בשו"ע או"ח בהל' פסח סי' תע"ב ובשאר מקומות. מצאנו א"כ שיש ברביעית כשיעור ארבע גרוגרות וחצי. ומאחר דהגרוגרת והשקל חד שיעורא נינהו, נמצא שיש ברביעית של כסף ארבע שקלים וחצי — ונמצא שקל אחד יש בו שני תשיעית של רביעית כסף.

(ד) והרי כתב הרמב"ם בהלכות עירובין פ"א הי"ב וז"ל; והרביעית מחזקת מן המים או מן היין, משקל י"ז דינרים וחצי בקירוב — והשקל ארבע דינרים — נמצא שיש ברביעית של מים, משקל של ארבע שקלים וחצי בקירוב — בשקלים שהם המשקל של שפ"ד שעורים.

(ה) והרי ביררנו כבר בדפים הקודמים, שמשקל הכסף, הוא עשרה פעמים יותר כבד ממשקל המים — אם כן, אם ממלאים את הרביעית כסף צרוף, יש בו משקלים דידן המשוערים במשקל השעורים, ארבעים וחמשה שקל.

והרי מצאנו לעיל, דאין ברביעית מלא כסף אלא עשירית משיעור זה, דהיינו ארבע שקלים וחצי — שהוא על פי דפים הקודמים בצמצום השיעור של גודל שפ"ד שעורים.

וצא וחשוב בדרך אחר —

(א) הרי כתב הרמב"ם ז"ל בפ"י המשנה עדיות פ"א מ"ב וזה לשונו; ואני עשיתי מדה בתכלית מה שיכולתי מן הדקדוק —

ומצאתי הרביעית הנזכרת בכל התורה, תכיל מן המים קרוב לשבעה ועשרים כספיים הנקראים דרה"ם עכ"ל.

ומבואר בשו"ע יו"ד סי' ש"ה סעיף א' ממ"ש המחבר והטו"ז דדרה"ם אחד משקלו בכסף, משקל שלם"ד שעורים.

ב) ומאחר שכבר מבורר דמשקל הכסף הוא עשרה פעמים יותר ממשקל המים, א"כ יש ברביעית מלא כסף משקל של מאתיים ושבעים דרה"ם, שהוא ר"ע פעמים משקל של ס"ד שעורים, שהוא בסכום הכל המשקל של י"ז אלף ור"פ שעורים.

ג) והרי ראינו שהשקל הוא ע"פ גמ' שבת ע"ח הנ"ל, שני תשיעית של שיעור הזה — וכמה הוא תשיעית משיעור זה — צא וחשוב ותמצא שהוא אלף ותתק"כ שעורים במשקל. וא"כ שני תשיעית הם ג' אלפים תת"ם משקל שעורים, שהוא ממש בצמצום עשר פעמים כמו שיעור שקל דידן, שאנו משערים במשקל שפ"ד שעורים כפי מה שמבואר בריש סי' ש"ה ביו"ד — שהוא ממש בצמצום שיעור שפ"ד כסף גודל שעורים.

דעת רב האי גאון ז"ל:

כתב בספר כפתור ופרח פמ"ז וז"ל;

גרסינן פרק שור שנגח ארבעה וחמשה, אמר רב יוסף כל כסף (קצוב) האמור בתורה כסף צורי, ושל דבריהם כסף מדינה — וכן חמש סלעים של פדיון הבן הם דאורייתא. דהכי תנן מסכת בכורות פרק יש בכור לנחלה, חמש סלעים של בן במנה צורי — (אבל) בפרומה של מקדש, כתב הגאון שהוא כסף מדינה, ולא כסף צורי, שכך אמרו, אמר רב אסי כל כסף קצוב האמור בתורה, כסף צורי, ושל דבריהם כסף מדינה עכ"ל:

ומאחר שכסף צורי הוא שמנה פעמים יותר על כסף מדינה — בודאי שצריך עיון גדול איך שיערו כל הראשונים את שיעור פדיון הבן משיעור הפרומה דקדושין, ולא הביאו בחשבון את הכפל הזה של שמנה.

זה לשון התשובה של רב האי גאון ז"ל המובא בקצרה בספר כפתור ופרח

וששאלתם לענין הא דתנן שהאשה מתקדשת בפרומה, ושיעורה אחד משמונה באיסר האימלקי. ופירש מר רב יהודאי ז"ל מברייתא, הא דתניא פרומה שאמרו, אחד משמונה באיסר האימלקי. שש מעה כסף דינר. מעה שני פונדיונין. פונדיון שני איסרין. איסר שני מסימסין. מסימס שני קונטרקין. קונטרק שני פרומות. נמצאת פרומה אחד משמונה באיסר האימלקי. ופירש רב סעדי' זצ"ל על זה הענין, שזה האיסר אחד מעשרים וארבעה (א) ממ שקל זהב של ישמעאלים. וכפשמו (ב) את החשבון אמר הנה הפרומה היא חלק כסף (ג) מקצ"ב חלקים ממשקל דינר הערבי. ורבינו אב בית דין נטרי' רחמנא פירש, כי פרומה (ד) רבע חבה, ולענין מקח וממכר אמר, אם יהיו הדמים שיהא בהן המכר פחות מכן, במל המכר ואינו נקרא דמים כלל. אלמא לגבי (ה) ידי' קצוב הוא, ואפילו הכי קשי מימרא על דמר רב סעדי' זצ"ל בהכי, ואף על פי שלענין דבר קצוב הן שווין. אבל למה שכתב (ו) אדוננו עכשיו בתשובות אחינו בני פאם, כי איסר האימלקי אינו ידוע אצלכם ואינם מכירים אותו, קשיא אתרווייהו. ואי הכי היא ואפשר שיעשה תיקון באחת מחמש

הגהות ממרן המחבר ז"ל

(א) כלומר, שהאיסר הזה אינו אחד מכ"ד מדינר של כסף, אלא אחד מכ"ד דינר של זהב, שהוא דינר הערבי — כלשון הרי"ף ז"ל, דינר זהב של ערביים.

(ב) וכשפשט את החשבון, כלומר, כשפירש את החשבון.

(ג) כלומר, חלק כסף שוה כמו חלק אחד מקצ"ב חלקים אשר בדינר הערבי. כלומר, הדינר הזהב.

(ד) הוא חשבון חדש כי עד כאן לא שמענו לשיעור פרומה אלא חשבון חצי חבה — ואפשר שסבר הגאון (ר' שרירא) דמאחר דידוע דפדיון הבן הוא אלף תתק"כ שיעורים כסף — ומאחר דסלעים דפדיון הבן הם בשקל הקדש כדאיתא במתני' בכורות מ"ט: ופרומה זו דקדושין דחול היא, א"כ צריכים אנו לחצות את החצי חבה.

(ה) כלומר, עכ"פ חזינו דבין רב סעדי' ובין רב שרירא מודי דפרומה ידוע לנו החשבון — אלא דחלקו בשיעורו, למר כדאית ליי ולמר כדאית ליי.

(ו) רבינו האי גאון ז"ל.

פרוטות. ז) ובמקח ובממכר ולענין קדושי אשה מה יש לעשות. אם יסמוך הסומך על דברי מר רב סעדי' ויהיו הקדושין פחות ממה שקצב לדבריו, אינן קדושין, ואינה צריכה גט. לדברי רבינו אב בית דין ה) הרי כאן קידושין וצריכה גט. לדברי אדוננו דקשיא לתרווייהו מאי הוה. טובא קשיא לן שיהא דבר גדול כזה מסותם. ויהא המורה למאן דאי עביד על דעת מר רב סעדי' מתיר, ועל דעת רבינו אב"ד אוסר, ועל דעת אדוננו פעמים אוסר ופעמים מתיר, ונעשית תורה משלש תורות. יבאר לנו אדוננו התשובה בחסדו.

תשובה: הכין חזינא, דאי אשכחנא אנפא למידע מינה שיעורין הללו כתיקונן, לא היינו כתבין שאינו ידוע אצלינו. ואף מאי דאמר מר רב סעדי' גאון נוחו עדן שהוא משוער ט) ממתקל דינר אלערב, לא פריש מאין לו. ועוד דינר אלערב שיעורו משונה מכמה מקומות. השיעור שבמצרים פחות מן השיעור שבבבל, והשיעור שבפרס זולתי זה וזולתי זה, ואין אנו יודעין על איזה מהן סומך מר רב סעדי'. ואם סומך על אחד מהן, מאין לו. והקושיא אשר הקשית בין שלשה המעמים, ישנם על דברי מר רב סעדי' לבדו. ז) ואנו אב בית דין שאמרנו פרוטה רבע חבה. יא) אילו על דרהם אלערב היינו סמוכים, גם שיעורו משונה בכמה. על איזה מהן יסמוך. אלא שלא אמרנו מן דרהם אלערב, כמו שאמר מר רב סעדי' דינר אלערב, ושאמרנו רבע חבה, לא שיעור קצוב מדבר ידוע.

הגהות ממרן המחבר ז"ל

ז) נראה דט"ס וצ"ל ואי הכי הוא (כלומר, דברי רבינו האי) אפשר שיעלה תקון באחת מחמש פרוטות (דב"ט מ"ד) במקח וממכר — אבל לענין קדושי אשה מה יש לעשות וכו'.

ח) כלומר, רב שרירא גאון ז"ל.

ט) כלומר, דינר הזהב.

י) התשובה הזאת כתובה בחיי רבינו שרירא גאון שהאריך ימים. ונפטר בן מאה שנה — ותפס ישיבה יחד עם בנו רבינו האי גאון, וכתבו כמה תשובות ביחד — חזאת התשובה אחת מהם.

יא) כלומר, אפילו אם הי' ידוע לנו שיעורו, והיינו מעריכים אותו באיזה ערך לדרהם הערבי — או שכונת הגאון לומר, לא תאמר שמה שאני אומר רבע חבה כונתי לומר רבע דרהם.

אלא קצבה מדבר שאינו ידוע לנו — כאדם שאומר חלק אחד מקצ"ב חלקים. כאשר רגילין קדמונינו לומר בענין אונאה, דנקא דדמים ודנקא דזבינתא, קוראין את השתות דנקא. אם מעה כסף הן שתותן קוראין אותו דנקא דילהון, ואם כסף אחר היא שתותו, נקרא דנקא שלו. (יב) וכל כסף וכסף בין צורי ובין איטלקי ובין כסף מדינה, הוה שש מעה, וכל מעה שני פונדיונין. נמצא לשון פונדיון אין בו קצבה מדבר ידוע, כמו שאומר חלק אחד משנים עשר חלקים. והרי רב בר לוי בספר לאותות ולמועדים שעשה בחשבון מזלות שהזכיר את החלק מי"ב (חלק שקוראין לו) קראו פונדיון. אף כן אמרנו אנחנו אב"ד רבע חבה, כמי שאומר פרוטה שהיא רבע מסימס. ואין ידוע מאיזה מסימס היא. אף אנו לא אמרנו מאיזה משקל היא, לפיכך לגאון אלפיומי (ג) קשה, ולנו אין קשה מה שהק' לפי שלדבריו על פי קושיא שלך התורה כמה תורות. אלא שבודאי אין הדבר הזה נודע באמונה. והרי אף על פי ששנינו במשנתנו וכמה פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקי, הרי אמרו שיעור רב סימאי בדורו כמה היא פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקי. ולא הוצרכנו לומר כך אלא שהודיע רב סימאי כי אותו האיסר שהי' בדורו שלרבינו הוא האיסר שהוא בדורו. ועכשיו אינו ידוע. וכח אמר מר רב יהוד' גאון אבי אבינו נוחם עדן, מר רב מישי אלוף אבי אמנו נ"ע, שמר רב אלעזר אלוף שבא מן אלומאנא ז"ל, הגיד כי איסר האיטלקי ידוע באפרגנה ובארץ אדום. וספר להם כי מר רב נחשון גאון מחסי' נ"ע תבע ממנו לכתוב להביא משם ארבע איסרות מן האיטלקי, ואף הוא כתב אל אספמיא להתעשות ולשלוח אליו. להודיעך כי אף הראשונים כך הי' להם שאין מכירין שיעורו באמונה. (יד) ומכל פנים

הגהות ממרן המחבר ז"ל

(יב) כלומר, מאחר שכל כסף בין צורי ובין איטלקי ובין מדינה, יש בדינר של קצ"ב פרוטות, ואין אנו יודעים מאיזה כסף קמייירי בגמרא, אם כן איך נדע שיעור הפרוטה — מאחר שהחלוק בין אלו הכספים רב, כדאיתא בגמ' דידן י"א: — ואגב השמיענו רבינו שרירא ורבינו האי, דיש חילוק גם בין כסף צורי ובין כסף איטלקי, והיינו כדאמרן, ל"ב איסרין בדינר או כ"ד איסרין בדינר.

(יג) רבינו סעדי' ז"ל, שהי' שמו השלם רבינו סעדי' אלפיומי.

(יד) כלומר, ומכל מקום זה נראה קרוב שיותר יש לומר דהפרוטה הוא חלק

למשקל המטבע של כסף הוא קרוב ממשקל דינר של זהב, שהרי כסף קידושין מכסף מדינה הוא משוער, ולא מכסף צורי. שכך אמרו, אמר רב אסי כל כסף קצוב האמור בתורה סתם, אינו אלא כסף צורי, ושל דבריהם כסף מדינה. (ט) והרי ידענו כי הסלע שהיא חצי השקל היא חצי כסף מן המטבע של פרסיים. שהרי התלמוד בימי פרסיים בכבל הי', והם קראו את הסלע איסתירא, דהוא פלגא דזווא. ובלא ספק כי הי' לפרסיים שינוי באותו שעה בין מטבע של כסף למטבע של זהב. והרי הכספים אלתמני' הבאים לפנינו עד עכשיו מארץ ימן, כל זון מהן יש בו אחד משמונה בכספים הללו שבכבל. והרי גם אתם אמרתם שמר רב סעדי' הקל בדבר, ומי שמשער (ט) ממשקל של כסף מחמיר הוא. וכן שנינו,

הגהות ממרן המחבר ז"ל

אחד מקצ"ב מאיזה דינר של כסף ולא מאיזה דינר של זהב — שהלא עכ"פ זה ידוע לנו ממסקנת הגמרא בקדושין י"א: דפרוטה של קדושין הוא חלק מדינר של מדינה ולא מדינר של צורי — שאלמלא הי' חלק מדינר של צורי הי' מקום לומר מאחר דדינר של צורי של חול, הוא ח' פעמים יותר מדינר של מדינה, ושל קודש הוא ט"ז פעמים יותר, א"כ דינר מדינה של זהב יהי' שויו כמו דינר כסף של צורי גדול ט"ז פעמים כמותו — אבל לפי הגמ' קדושין י"א: אי אפשר לומר כן — ומה שכתב לעיל דהוא אינו ידוע על איזה דינר אמרו חלק אחד מקצ"ב שבו, אי צורי אי איטלקי אי מדינה, זה קאי על ברייתא בקדושין י"ב.

ט"ו) כלומר, איך נדע אנו לשער במטבעות אשר בידנו — שהרי בודאי המטבע של זמן התלמוד של מדינה היתה — ובודאי שאין שויו' כמו דינר של זהב שבימיהם — שאי אפשר להשוות אלא דינר זהב של ימיהם בימי התלמוד בפרס. לדינר כסף של צורי בזמן הבית — ולומר שמאחר שדינר צורי הוא ח' או ט"ז פעמים יותר גדול מדינר זהב שבימי האמוראים בפרס, הרי הם שוים כאחד — לפי ששער הזהב לגבי שער הכסף לפי דברי רש"י בבכורות מ"ט: הוא כ"ד פעמים יותר, ולפי דברי התוס' שם, י"ב פעמים, ואפשר לומר, דבימי הגאונים הי' ט"ז פעמים יותר — וגם בהם אי אפשר לשער, שהרי אנו רואים כי בארץ תימן נוהגים בכספים שהם עוד יותר קטנים, והם חלק אחד משמונה מדינר המדינה שבפרס, שהוא דינר המדינה של הש"ס, שהוא א"כ אחד מס"ד או אחד מקכ"ח אשר בדינר של צורי.

ט"ז) כלומר, מאחר שמשער בחלק קצ"ב מדינר של זהב, א"כ אינה מקודשת

ואלו דברים מקולי ב"ש וחומרי ב"ה, ואחד מהם שב"ש ואומרים בכסף ובשוה כסף, וב"ה אומרים בפרוטה ובשוה פרוטה. כיון שמר רב סעדי' מיקל, על דבריו אינו מקודשת עד שיתן לה יו' שוה פרוטה כסף, שהוא אחד מקצ"ב ממשקל מטבע של זהב, והיא יתירה על משקל פרוטה שמן מטבע של כסף, ואין לו ראי' ואין סומכין על דבריו ומקילין, אלא מחמירין, ואף בפרוטה מן מטבע של כסף, וצריכין גמ'. וזו היא שהקשה לך בעסקי קידושי אשה, הרי היא פשוטה, כי איסר היא, וקימא לן ספק איסורא לחומרא. ושל תורה היא, וקימא לן בשל תורה הלך אחר המחמיר. והדין כללאל היא דנקטינן בעסק חמש פרוטות אילין. אבל וודאי על מר רב סעדי' קשיא, וליכא אחד דאמר כמימרי':

הגהות ממרן המחבר ז"ל

ודאי כשנותן לה אחד מקצ"ב מדינר של כסף.

י"ן) כלומר, שיתן לה כסף כל כך, שיהי' שויו אחד מקצ"ב מדינר זהב — שהוא יותר מחלק אחד מקצ"ב ממשקל מטבע של כסף.

ומכאן מוכח שאי אפשר לומר אלא כפירוש הזה — דהרי כתב הרי"ף דמשקל דינר הזהב הערבי הוא צ"ו שעורים — וכתבו כל הפוסקים דמשקל דינר הכסף הוא ג"כ צ"ו שעורים, כדאיתא ביו"ד ש"ה ובשאר מקומות — והוא כשיטת רש"י בכורות מ"ט, דדינר הזהב ודינר הכסף משקלם חד — וא"כ מאי קאמר הגאון ז"ל דנפקא מינה בין משקל כסף ובין משקל זהב — אם נאמר שכונתו — כסף במשקל דינר של זהב — וכסף במשקל דינר של כסף — מאי נפקא מינה, הא תרווייהו חד שיעור משקלם — אלא ודאי כדאמרן.

ודברי תורה עניים במקום אחד, ועשירים במקום אחר — דז"ל רבינו שרירא ורבינו האי גאונים ז"ל שכתבו בתשובה אחרת לענין כתובת אשה — (כסימן ע"ג בחשובות תגאונים שנדפסו בכערילין חרמ"ב).

ומאי דאקשיתן בפרוטות — דאשכחתין פרוטה אחת מקצ"ב לדינר של זהב * ודאי למאן דאמר פרוטה אחת משמונה

באיסר ב) הוא דינר קצ"ב ג) אלא כל דינר ד) ש ת ו ת י' מעה — ופלגא
 דמעה פונדיון — ופלגא דפונדיון איסר, ואית לי' פרוטה ה) ופרוטות
 ע י ק ר דילהון מן נחשא אינון דעבדיו ו) פרוטות טביעות, כל ל"ב מנהון
 במעה דכספא ז) דהוא מששה בדינר — ו ה א י ט ל ק י לא יד ע י נ נ
 השתא מאי מת ק לי' ה)

הגהות ממרן המחבר ז"ל

- א) כלומר, שיטת רב סעדי' גאון ז"ל.
- ב) לאפוקי ממאן דאמר אחת משש באיסר.
- ג) דלמאן דאמר אחת משש, הוי אחד מקמ"ד.
- ד) בין מדינה, בין צורי, בין איטלקי, — בין זהב, בין כסף.
- ה) כלומר, שיש באיסר מנין של פרוטות.
- ו) כלומר, שעיקר הפרוטות הם מן נחש ת אף על פי שיש בהם קצת כסף.
 כמ"ש הרמב"ם בפ"ב דנחלות.
- ז) כלומר, לא כרב סעדי' דאמר של זהב.
- ח) וממילא מאחר דאנו צריכים לילך אחר האיטלקי כלשון המשנה, סוף
 כל סוף אין אנו יודעים שיעור הפרוטה.

ב

מכתבים לתלמידיו

יוצאי בית המדרש:

— כז —

ב"ה ד' לס' תולדות שת"י בך מחסי לספר כל מלאכותיך לפ"ק

אהובים חביבים, חברים מקשיבים,
ה' המוב יברך אתכם כלכם כאחד.

שמעתי כי ה' זה עם לבבכם, ונתקבצתם בקבוץ לשם שמים למען
בית מדרשנו — ישלם ה' פעלכם, ותתברכו בכל הברכות של ברכת
התורה, בברכות שמים ובברכות ארץ —

מה אני, מה חיי — אמנם שמו הגדול של רבנו הקדוש זי"ע נקרא
על בית מדרשנו זה — והתלמידים הי"ו בזמן הזה כלם ברורים, ולומדים
בהתמדה רבה וביראת שמים. — זכותו של רבנו הקדוש זצ"ל וזכות
תורה דרבים יגן עליכם בודאי ובבירור, בכל אשר תעשו ובכל אשר תפנו.

היו ימים ושנים, אשר כיסורי נפשי, התפללתי לד' כתפלת יונה
הנביא בדבר גנוה, לאמר; ועתה ה' קחה נפשי כי טוב מותי מחיי. —
והקב"ה המח' חיים ברחמים רבים, עשה את שלו, והביאני עד הלום,
בגלגול שני בחיים חיותי — להסתופף עוד הפעם בחצרות קדשו —

ועתה בעו"ה כמעט כי סגרה הארץ בריחי' בעדי — לולא רחמי
שמים — וידעתי והבנתי כי הטיב להתחנן דוד המלך ע"ה ראש כל
המתפללים, ולבקש את ה' לאמר, לא אמות כי אחי' ואספר מעשה י' —

אודה לה' את חסדיו ורחמיו עמי — ועדיין שוכב ממה אנכי
בעו"ה — ונצרך אנכי לרחמים מרובים — ודאגות בית מדרשנו מכבידים
עלי יותר ויותר ממה שכבדו עלי בימים אשר הייתי מתחזק
והולך על רגלי.

אם כן אפוא מצוה רבה עשיתם עמדי — אמנם מה היא חשובה

כלפי המצוה הגדולה אשר עשיתם ואשר תעשון עם בית מדרשנו, ועם אותו חלק של תורתנו הקדושה השוכן בבית המדרש הזה —

נפשי יודעת מאד כי חלק הזה מעט מן המעט הוא, ולמאומח נחשב, לפחות מכל שהוא. אמנם לאידך גיסא ידעתי גם כן, כי כל חלקי תוה"ק ביחד, כל אחוזתה וכל נחלתה, בכל אפסי ארץ, ג"כ לא גדולים הם, ולא גדולה היא בימים הללו בעו"ה — בזמן צרה לישראל מבחוץ, אשר כמוה לא היתה עוד צרה, מיד איש אל רעהו, מששת ימי בראשית עד היום — בזמן כפירה זו בישראל מבפנים, אשר כמוה לא היתה עוד כפירה בעו"ה, מיום סיני עד היום.

העוור והסומך היום הזה, לחמשים נפש העמלים בתורה, בטעמה וממשה, בלי תערובת — חשוב הוא לתורתנו הקדושה במדת הצמרפות, כמי שעזר לעשרת אלפים ת"ח מובהקים — לפני עשר שנים.

יבוא היום בעוה"ת, וכותלי בית מדרשנו יוכיחו על זה — תבוא השעה בעוה"ת אשר בניכם יצטרכו לכחו של בית המדרש — ואז תראו ותבינו כי על כל המצות, גדולת המצוה אשר עשיתם עם עצמכם, בעזרת בית מדרשנו.

אדם כמוני בעו"ה, יודע הרבה יותר, מהרבה בני אדם, מה שהי' אתמול. אמנם לאידך גיסא, יודע הרבה פחות, מהרבה בני אדם, מה שיהי' מחר. השי"ת בחסדיו הגדולים יחזירני בתשובה שלמה לרפואה שלמה.

אמנם בבקשה מכם, המלאו נא רחמים עלי, והתעוררו נא למענכם, והתחזקו נא למען ה', ועשו מעשים. בממותא מניכו עשו, שלא אנכי, ומכל שכן לא אנכי בלבד, אהי' העמוד אשר בית מדרשנו נשען עליו באוכל נפש. כי העמוד הזה המדומה משענת קנה רצוץ הוא.

איהו חכם הרואה את הנולד. והנולד הזה אשר אנחנו דנים עליו, לא נולד בלשון עתיד — אלא נולד בלשון עבר — כבר נולד ונודק. לראותו, אין מן הצורך לחכמה יתירה. אדרבה, שלא לראותו, יש מן הצורך להיפכה.

לכו חזו מה אירע לבניהם ובני בניהם של כל הבאים לארץ הלזו לפנינו, בימים שעברו — אירע להם מה שאירע, בשביל שלא ראו את

אמנם הנולד שלהם, לנו, אנחנו אלה פה היום, עבר הוא — אם אנחנו לא נראהו, מפשים אנחנו, לא בלשון המשנה — אלא בלשון בני אדם, בלשנא דעלמא.

אירע לדורות שעברו בארץ הלזו, מה שאירע, בשכיל מדה אחת רעה, והיא מדת התרשלות, מדת הדחי' מדחי אל דחי, לאמר עדיין יש פנאי, לשבוע הבא, לחדש הבא, לשנה הבאה — מדה של מחר לעשותו — והיום לקבל.

התרשלות היא המדה המיוחדת למדינה זו בנוגע למילי דשמיא, כמו שהזריזות היא המדה המיוחדת למדינה זו בנוגע למילי דעלמא

על כן אודה אני לכם היום, ותודו אתם לעצמכם מחר — ויש מחר לאחר זמן — כי התחזקתם על מדת התרשלות זו — ונתקבצתם במוש"ק העל"ט לשות עצות כדת מה לעשות, לחזק עמודי בית מדרשנו.

רבות מחשבות כבר עלו על הדעות בארץ הלזו — ולא יצאו לפועל — רנה תפלה תחנה ובקשה, שמחשבתכם זו תביא לידי מעשה — ואין הדבר תלוי אלא בכם.

ידעתי, וידעתם, כי נפשותנו קשורות זו עם זו — יהי רצון שיהא הקשר הזה קשר של קימא — ע"י קביעת עתים לתורה בצבור — ע"י הנהגה ביראת שמים — ע"י התדבקות בתלמידי חכמים יראי ה' באמת — ע"י הפרשה ממושב לצים ודרך חמאים — וע"י מעשים טובים ומתוקנים — מעשים של דעת למען בית מדרשנו

ובכן אודה לכם עוד הפעם — אודה לכם כלכם יחד — ולכל אחד ואחד מכם במיוחד.

וה' הטוב ברחמיו המרובים יסור במהרה את העול הזה אשר קבלתם באהבה — בזכות זה — מעל צואריכם — וישלח לנו את משיח צדקנו, ויקבץ את בית מדרשנו זה יחד עם כל בתי כנסיות ובתי מדרשות של כל הדורות בכל המקומות, סביב לבית מקדשנו.

כתפלת כלנו אשר בתוכם גם אנכי ידידכם אוהבכם הנאמן המצפה לרחמי שמים

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

— כח —

ב"ה מוש"ק ויצא תש"י לפ"ק

שלום וברכה לאהובי חביבי ידידנו הנאמן, איש חמודות
בדבור במחשבה ובמעשה, נאמן בית מדרשנו מו"ה....

אמת כי חייב הייתי לכתוב אלו השורות עוד לפני שבועות
אחדים — אמנם ידעת את רפיון כחי בעו"ה —

מאוד מאוד אודה לך על כל מעשיך למען בית מדרשנו
בימים הללו, בקבוצ' ורבוצ' התלמידים — הי"ו.

מי כמוך יודע את דאגותנו — ואקוה כי אם יצא המחשבה שלכם
לפועל ממש, יתמעטו דאגותנו במדה מרובה — ואף כי אין הכור מתמלא
מחוליתו — אמנם במקצת על כל פנים מתמלא היא — ועל השאר
נקוה כי המקום ימלא את החסרון בחסדו.

כל אדם יש לו קים לי' בדרכה מיני' — אין בקי מופלג יותר ממך
לדעת את דאגות הפרנסה דידן פשוטו כמשמעו — כמו שהדבר אמת
לאמתו — ואין אדם עומד על דבר הלכה אלא א"כ נכשל בה — היום
אני רואה כי צדקת הרבה יותר ממני בכמה דברים ועצות והנהגות
אשר הנהגת בהנהגת הבית — כי ההתנגדות לזה עלה לנו בהוצאות
גדולות — וגרמו במדה מרובה את מעמדנו זה.

והיות כי חוששני כי הקים לן בדרכה מיני' דידך יהיו דאגות
הגשמיות — בבקשה ממך על כן שלא תשכח כי יש כאן תועלת של
רוחניות גדול מאוד למען יוצאי בית מדרשנו, והן למען יושבי בית
המדרש בקבוצ' זה — כאשר כתבתי במכתב להכלל, ואין מן הצורך
לכפול הדברים.

מאוד הייתי חפץ לבוא לשם ולהתאסף עמכם, אמנם בעו"ה
עדיין אין בי כח לזה — וכד' בטחתי כי מהרה יעזר לי לזה.

אמנם בינתיים מה טוב ומה נעים אם תקחו לכם איזה שעות לבוא לכאן — להתייעץ בדבר, כי תשועה כרב יועץ.

אקוה כי בעזרי"ת כי עמך ועם ביתך שלום וברכה, ואתה רואה תכלית טוב בעמלך ויגיעך — ואקוה לשמוע ממך בשורות טובות

אוהבך וידידך הנאמן

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

— כט —

מחש"ק ויצא תש"י לפ"ק

ב"ה

החיים והשלום לאהובי ידידי חביבי חתן שלם לכל עניניו בתו"י ובמדות טובות ובמעשים טובים מו"ה . . . שליט"א

חייב אני להגיד לך תודה רבה מלב ונפש למען ההתעסקות שלך למען בית מדרשנו — ד' הטוב ישלם פעלך — ובמהרה תזכה לבנות את ביתך ברוב שמחה ונחת של תורה ושל יראת שמים כרצון אבינו שבשמים ככלל, ואביך שבשמים בפרט, אביך הצדיק המנוח זי"ע.

אמת כי הי' עלי לכתוב זה המכתב עוד לפני כמה שבועות — אבל מה אעשה כי עונותי גרמו כי הנני שוכב מטה זה ג' חדשים — ובד' במחתי כי יעזר לי ברב רחמיו וישלח דברו וירפאני במהרה.

אחשבה לדעת כי המצוה אשר אתה עושה בהתעסקות למען דבוק חברים תלמידי בית המדרש הי"ו, גדולה היא עד מאוד, הן בדברים הנוגעים אל הנשמה, והן בדברים הנוגעים אל הגוף — והוא ברחמיו יהא בעזרכם ובעזרנו למען לא ניגע לריק.

אין רצוני להאריך — כי כך עשיתי במכתב ארוך למען כלכם — והפעם אבוא רק להודות לך ביחיד.

ומאחר שעדיין אין ביכלתי לבוא אל העיר בעו"ה, להתייען עמכם — טוב מאוד הי' אם הי' לאיזה מכם היכלת להפנות איזה שעות לבא לכאן לתכלית הזוה.

אקוה בטח כי במהרה מיד נזכה לשמוח עמך בשמחת חתן וכלה פשוטו כמשמעו — ולשמוע ממך אך טוב סלה כל הימים.

כחפץ אוהבך ידיך הנאמן

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

— ל —

ד' לסדר שמות תשי"ד לפ"ק

בעזה"ת

אל האהובים והחביבים ריעים וידידים, אחים נאמנים הי"ו תלמידי בית מדרשנו זה, יכוננהו עליות.

יברך ה' הטוב אתכם כלכם יחד — וכל אחד ואחד בפני עצמו, כצרכו וכיכלתו, בכל הברכות של ברכת התורה — יען אשר הי' זה עם לבבכם לעשות המצוה הזאת עם בית מדרשנו זה בכלל, ועמי, ידידכם אוהבכם בפרט.

אמרה תורה, אם כסף תלוה את עמי את העני עמך — שמע מינה כי מי שעושה מצוה עם היחיד בעניו, הרי זה עושה מצוה בכך עם הכלל כולו של עם ישראל. וכן להיפך, מי שעוזר לכללו של ישראל, היחיד הנצרך, נעזר בתוכם, על ידו, בפרט.

וזאת המצוה אשר עשיתם עם כללו של בית מדרשנו, נחשבת היא אצלי בפרט, בזמן הזה בכפלי כפלים.

כי ידעתם היום שהפרנסה של הישיבה קשה היא מאד, ומוטלת עלי בחלק גדול — ובימים האחרונים בפרט נסתתמו המעינות המעטים של הפרנסה הזאת המצומצמת, גם כן במדה מרובה — והעול נתקשה

ודאגה נתגדלה מעל לגבולות כחו של אדם יחידי, ומה גם של תש כח כמוני — ה' ירחם.

וכאשר פתאום אפס גם כחי זה המעט, כשנפלתי למשכב בעו"ה מחמת חלישות הלב בגשמיות ר"ל — נתוסף חלישות הלב ברוחניות, מן ידיעתי הברורה עד כמה החסרון ניכר ומתרבה מיום אל יום — ובודאי שאי אפשר הי' בדיעה של יאוש זה להמציא לעצמי את מנוחת הגפוש שנצמרכה כל כך לבריאות גופי — בעזרת רופא כל בשר ומפליא לעשות —

אי לזאת יחזק השם יתברך אתכם כאשר חזקתם את לבבי הנשבר כשנכנסתם בעצה אחת למלאות החסרון, והקדמתם הזמן מרם מלאות ארבעים שנה כמאמר חז"ל — למיקם אדעתי' של בית מדרשכם שלמדתם בו תורה, ולקחתם לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע בתשועה ברב יועץ, בלב אחד ובדעה אחת לילך אחרי רבים להטות שכם, לסבול ולשאת בעול הפרנסה של הישיבה.

והיום הזה לבבי שמח בטוח לפי שאני מרגיש כי מהיום והלאה בעזרה"ת לא תתרפו עוד מן אשר הי' עם לבבכם זה ומן אשר החילותם ויתקיים בכם ובנו תפלתו של משרע"ה מי יתן והי' לבכם זה כל הימים.

לכו בכחכם זה, ודעו כי בכם הדבר תלוי, כי בית מדרשנו זה הקטן, גדול יהי' לכבוד המקום ולכבוד התורה — וזכות קול תורה דרכים בין כותליו יעמד לכם כל הימים להביא עליכם ועל ביתכם כל הברכות והישועות והנחמות המובטחות בתורה, בנביאים, ובמאמרי חז"ל, ומפי כל גדולי וצדיקי ישראל בכל הדורות ובכל הזמנים, מיום סיני עד היום הזה, לכל מי שעומד בעזרה של תורה הקדושה ולומדיה — ובפרט באחרית הימים האלו, שכל כך נתממש החשך וגדל ההסתר וההעלם ר"ל.

יקשב ה' וישמע ויכתב אתכם לזכרון בין יראיו וחושבי שמו, ותתברכו ברב נחת הבא מתוך תורה ויראת שמים עד ביאת גואל, ועד בכלל, במהרה בימנו כחפץ אוהבכם הנאמן כל הימים

חיים מיכאל דוב בן געלא

ב' לסדר וירא תשט"ו לפ"ק.

בעזה"ת

שלום וברכה ומזל טוב לך אהובי ידידי חתן שלם לכל
עניניו, בתורה ויראה במדות ובמעשים מו"ה . . . . נ"י

סומך אנכי על הפסוק של כמים הפנים לפנים, שתרגיש בעצמך
עד כמה צר לי כי לא הי' בכחי להיות בראש שמחתך אתמול — וגם
שתדע לאידך גיסא כי מאד אני משתתף בשמחתך זה שהוא ראש כל
השמחות לבן ישראל אם הוא זוכה להיות דבוק בה' ובתורתו מתחלה
ועד סוף — ובנוהג שבעולם אדם מישראל מתפלל בשעה כזו איזה יהי
רצון מלפני ה' הטוב, זה על כה וזה על כה — אלא שגם הקב"ה אומר
כביכול יהי רצון להיפך — יהי רצון מלפניך בשר ודם שתעשה רצוני,
ואז אשפיע עליך כל הברכות והטובות.

ואתה אהובי נ"י שהלכת כל הימים הללו בדרך הטוב לפני ה'
הטוב, וקבעת עתים לתורה בכל יום מה שהוא העיקר הכולל את הכל —
וממילא שבטוח אנכי שכה תחזיק במעוזך ותשמור ותזהר בפרט בימים
הללו עד החתונה בעה"ת ללמוד הדינים עם חבר בקי ות"ח הן מצד
הלמוד הן מצד המעשה — כאשר למדנו מברכותנו ואבותנו להיות בקי
בהדינים כדין ת"ח — ולא כדין ע"ה — ומרן הח"ס קבע שיעור קבוע עם
בחורים ראויים לפרקם, במס' נדה והלכות נדה — בודאי שאין הזמן
מספיק למס' נדה — כי בודאי לא יארכו ימי השדוכים שלך — אבל
הסימנים הנחוצים מהלכות נדה מושו"ע, טוב מאוד ללמוד בתנאי שיהי'
החבר ת"ח ירא שמים ולמוד — והרכה ראיתי נכשלים מת"ח, בתחלת
ימי הנשואין, מחמת חסרון למוד — וזה הסגולה להעביר מחשבות רעות
המצוייות ג"כ בימים הללו.

והשי"ת יצליח את זווגך זה בכל הברכות של ברכות חתנים,
ובכל הברכות של ברכות התורה, כחפץ אוהבך הנאמן כל הימים

— לב —

א' לסדר כי תצא תשי"ז לפ"ק

ב"ה

אהובי ידידי איש חמודות בתו"י ובמדות טובות מו"ה ... נ"י

ראשית דבר, שני דברים עומדים לפניך אשר לפי דעת חז"ל שניהם קשים כקריעת ים סוף — זווגו של אדם, ופרנסתו — ומן שניהם, הפרנסה היא היותר והיותר קלה — כי אותה אפשר לשנות מיום ליום, אפילו משוב ליותר טובה, ומכל שכן שאפשר להחליף אותה מרע אל הטוב — וממילא שהתורה והשכל מחייבים את כל איש ירא שמים — כמותך — כשהבחירה לפניו על הדרך אשר הוא הולך, לפקוח את עיניו ולהיות זהיר וזריז שלא ילך על דרך של פרנסה טובה בודאי, שיוליכו ח"ו אל ספק אשה רעה — וכל שכן ובק"ו אם דרך הראשון אינו כל כך ודאי — והדרך השני אינו כל כך ספק — ומכל שכן בקל וחומר בן בנו של קל וחומר, כך ידידי נ"י, אשר אתה הוא היורש היחידי של כל בית אביך הצדיק הי"ד — והרי הדברים ק"ו, אם יש לך געגועים על הרחובות והשווקים שבהם דרו אבותיך להכירם לפי שלא הכרתם היטב כשעזבתם — בודאי שיש לך געגועים להכיר את אביך הי"ד, שגם אותו לא הכרת לפי שקטן היית — את השווקים אתה יכול לדמות מאיזה פאטאגראפיה, אבל לא את אביך ולא את אמך.

אשרי לאדם המכיר את אבותיו מתוך בניו, שהם הולכים בדרכיהם — ואוי לו לאדם המכיר את עצמו אך באותה שעה כשרואה את בניו שאינם הולכים בדרכו —

האדם מבקש אחר מנוחה ועונג ועושר ואושר כשהוא בחור, זהו מן הטבע. ואפשר לו להשיגם אם הקב"ה חפץ — ורק אם הקב"ה חפץ — אבל כשהאדם זקן, גם כן הוא צריך למנוחה — ואי אפשר למנוחה בלי מנוחת הנפש — ואין מנוחת הנפש אלא בבנים וכני בנים הולכים בדרכי אבות — ואלו אי אפשר לגדל בשום פנים בלי אשה — ולא באשה רעה — ולא במקום רחוק מישוב של תורה — וכשכבר נתגדלו, אי אפשר להתחיל מחדש אם ח"ו לא הצליחו —

אדם בחור כשהוא חסר מנוחה, משום חסרון פרנסה, משום חסרון בית, אפשר שיתחיל מחדש, ועוד הפעם מחדש, ועוד הפעם — אבל אדם זקן שהוא חסר מנוחה — משום חייו שעברו, משום ביתו שנשבר או שנכשל ח"ו — אי אפשר לו שיתחיל מחדש — — כמה מיליאן באו לאמעריקא מעבר לים לבקש פרנסה ומצאו, וכמה הלכו מכאן לשם — וכי צר לך הארץ — לא לפני ימים רבים דברנו מאיזה איש עשיר שהלך פה לשממה י"ב פעמים, ושוב התחיל מחדש, והוא עשיר נכבד —

אם את הרחובות שבהם דרו אבותיך אתה רוצה להכיר, דבר עמי — אני אפרשם לך היטב מאוד, ולא רק את אלז — אלא שאפרש לך גם את אביך הי"ד אשר הכרתיו טוב, טוב מאוד — ואשר אני יודע כי בכל כחו הי' מונע אותך מן אותו הדרך אשר אנכי חושש שאתה רוצה להלך עליו.

ובודאי שאתה אהובי ידידי אשר אתה כל כך קשור אל זכרון אבותיך, לא תאמר שמאחר שאינו כאן ממילא שתוכל לעשות אפילו דבר שאתה יודע שלא הי' מניחך — אתה בודאי שלא תאמר כן, אשר בודאי שאתה מקיים מה שהורו חז"ל שחייב אדם לכבדם בחייו לכבדם במותם.

אלא שאם טעיתי — ואם הדבר כן שהדרך שאתה הולך הוא הדרך אשר יקרב אותך להשיג את הענין שהוא יותר קשה כקריעת ים סוף — ואין הפרנסה ואין התענוג נגד עיניך בעיקר, אז יברכה ה' המוב בכל מיני ברכות וישועות על הדרך הזה אשר אתה הולך

כחפץ ידיך אוהבך באמת

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

ג

מכתבים בדבר הישיבה:

— לג —

עש"ק ויחי תשובה לפ"ק.

ב"ה

שלום וברכה לכבוד הה"ג איש האשכולות המעמיד דור
ישר ונאמן לתורה וליראה מוה"ר . . . . . שליט"א.

אין אני מכיר את מר נ"י פנים אל פנים, אבל אני מוקיר את
מלאכתו בכלל. וממנה אני שופט, כי האמת בפי השמועה אשר מספרת
כל כך בשבחו דמר נ"י. לפיכך המתנתי איזה זמן עד שוב חמתי ושוב
כעסי במקצת, למען לא אהי' נתפס בצערי כל כך, עד שאדבר אליו ככל
לבבי הנכאב, על אלו השליחות שמצא לנכון לשלוח אלי ברעש.

איני מתרעם על מה שמעב"ת נ"י מתנהג עמנו מדה שלא כנגד
מדה, ואינו מכירנו ואינו מוקירנו, אלא שאני מערער על מה שלא בא
לראותנו מרם שהחליט לגרום היזק ניכר ושאינו ניכר, לנפש ולגוף
ישיבתנו הקדושה, ולצער אותי בצער שאינו מגיע לי לפי דעתי.

כאשר באנו לארץ הלזו, אחר מה שגזר עלינו דיין אמת בעונותנו,
לא מצאנו בין כל תופסי ישיבה כאן, אלא אחד שהראה לנו פנים יפות
באמת, והוא האדם הגדול, הצדיק והגאון בזכות הרבים, מוהר"ר
פייבל מענדלאוויטש זצוק"ל. והשאר, אפשר שהראו לנו עורף, אבל
לכל הפחות לא פנים. וקשה בעיני לומר, שהפיכת האמת עמנו, מצד מר
נ"י עתה, אינה הוכחה נוספת על כל הידיעות והראיות שיש
לי בזה מכבר.

ובכל זאת אומר אני, כי מאוד נשמח באמונה, אם יבא מעב"ת
לבקרנו עתה, ובעיניו יראה ובלבבו ישפוט, מי קלקל את השורה,
האהבה של מי שסיפר בשבחנו, או השנאה של מי שלחש באזניו. ועד
הזמן ההוא אני שולח לו רצוף בזה העתק מן אחד הקונטרסים אשר

מצאתי את לבבי מחוייב לכתוב, כנגד אלו אשר עמו בעצה, לראות חסרונות חבריהם ולא מעלותם.

והי' בזה שלום למר נ"י ולמלאכתו הטובה, מאתי הכותב
חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל.

אדבר — מבלתי שאשגיח לקודמים או לנמצאים —

שאנחנו, כשנעיין בדברי רבותנו ז"ל, לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם, ולא מקבצים ממון לשיבות הנכבדות והיקרות, ולא לראשי גליות ולא לדייניהם, ולא למרכיצי תורה, ולא לאחד מן הגדולים.

שהלל הזקן הי' חוטב עצים, והי' לומד לפני שמעי' ואבטליון. והי' עני בתכלית העניות, ואין ספק למשכיל, שאילו הי' מורה לאנשי דורו ליהנות מהם, לא היו מניחין אותו לחטוב עצים.

ורבי חנינא בן דוסא יצאה בת קול ואמרה, כל העולם אינו ניוון אלא בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרוכין מערב שבת לערב שבת. ולא הי' מבקש מבני אדם.

וקרנא הי' דיין בארץ ישראל, והוא הי' דלי דולאה, וכשהיו באים בעלי הדין לפניו אמר תנו לי מי שידלה במקומי, או תנו לי כדי במלתי ואדון לכם.

ולא היו ישראל שבדורם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים. ולא מצאנו חכם מן החכמים העניים, שהי' מגנה אנשי דורו, על שלא היו מעשירים אותו, חלילה לה' —

ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם, והיו רואים שלקחתו הי' חלול השם בעיני ההמון, מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מן המלאכות אשר יחי' בה האדם, ותתבזה בעיניהם, ויהי' מי שעושה זה, דבר ה' בזה.

כל הדברים הללו הם לשונו של הרמב"ם ז"ל בפירוש מאמר ר' צדוק, אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בה. יותר ממה שנעתק כאן, כתוב שם.

וזו לשונו ז"ל בהלכות תלמוד תורה בפרק ד' —

כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה, ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חלל את השם וכזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה.

אמרו חכמים, כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם. ועוד צוו ואמרו, אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בה. ועוד צוו ואמרו, אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה במלה, וגוררת עון, וסוף אדם זה, שיהא מלסתר את הבריות.

מעלה גדולה היא, למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא. ובזה זוכה לכל כבוד ומוכה שבעולם הזה ולעולם הבא. שנאמר, יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, שכולו טוב.

זהו דעתו של הרמב"ם להלכה, והסכים עמו בזה מתנגדו, רבנו יונה ז"ל, ורבנו ירוחם, והרמ"ה. והעתיקו להלכה הסוד, ביו"ד סי' רמ"ו. וגם הרמ"א בסעיף כ"א, הביאו לדעה ראשונה.

והרי אנו רואים מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה, שאסור לקבץ ממון לישיבות הנכבדות והיקרות. ואדרבה, עוד יותר היתר לקבץ ממון לראשי ישיבות, מלקבץ לתלמידיהם שכבר יצאו מדרג תנוקות של בית רבן.

שהרי אפילו התשב"ץ שהוא ראש החולקים על הרמב"ם, והוא שיצא בתשובותיו הגדולות שהביאם הב"י והכ"מ, לישע כל רבותנו בדורות שלפני הרמב"ם ושלאחריו, שקבלו שכר והספקה מן הצבור, כתב בסי' קמ"ח בח"א מתשובותיו, בזה הלשון;

ואפשר לומר, שהחכמים הממונים פרנסים על הצבור, אפילו אפשר להם לעשות מלאכה, אין להם לעסוק במלאכה, בדורות הללו שנתמעטו בני עלי', ואותם מועטים אם יתעסקו במלאכה בפני עמי הארץ, יודלזלו בפניהם. ודומה זה למה שאמרו בפרק השותפין (דף ח') רבנן לאו בני מיפק באוכלסא נינהו.

אבל התלמידים, הטוב והישר להם שיעסקו בתורה לשמה. לא על מנת שיקראו חכמים, וסוף הכבוד לבא. וילמדו גם כן אומנות, ושיעשו תורתן קבע ומלאכתן ארעי, ובזה תהי' תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת, ועליהם הוא אומר, ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

ורבנו הרמ"א אשר מפיו אנו חיים בכל דין מן הדינים, כשבא לפסוק הלכה בזה ביו"ד סי' רמ"ו סעי' כ"א, הביא מתחלה דעת הרמב"ם ודעמי' שאסור לתלמיד חכם לקבל הספקה אלא אם כן הי' חולה או זקן ואח"כ הביא דעת התשב"ץ ודעמי', דמתיר אף בבריא. וכתב שלכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעשות מלאכה בפני הבריות, ויתבזה התורה בפני ההמון

ואחר זה אמר בזה הלשון; ויש מקילין עוד לומר, דמותר לחכם ולתלמיד לקבל הספקות מן הנותנים, כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה ברווח עכ"ל.

הרי ראינו שהספקת התלמידים מן הצדקה נחשבת בעיניו לקולא יותר, ומקורו מדברי התשב"ץ הנ"ל, לפי שכתב רק בדרך הישר והטוב. ועכ"פ מי שאינו רוצה לאחוז בקולא זו, חומרא הוא מבקש, ואין עליו אשם. ואפשר גם לומר שבזמן הזה במדינה הזאת אין כאן חומרא רק עיקר הדיון, משום דזיל בתר טעמא, דעמי הארץ יולזלו בתלמידים העוסקים במלאכה. ומי זה יכחיש כי לפי הזמן והמקום שאנו חיים בו, בהיפוך הוא. והרי כל עיקר הדבר הזה תלוי בדעת הבריות.

ואם כן אפשר לומר שהרמב"ם והתשב"ץ מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. הרמב"ם דן לפי דעת הבריות במקומו, והתשב"ץ כפי דעתם במקומו. ובזה יש ליישב גם מקומות הסותרים בזה בש"ס.

אמנם יהי' איך שיהי', הדבר ברור כמ"ש הכ"מ בפ"ג ה"י
מהלכות תלמוד תורה, וזה לשונו;

וגם כי נודה שהלכה כדברי רבנו בפי' המשנה, אפשר שהסכימו כן
כל חכמי הדורות, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאילו לא היתה
פרנסת התלמידים והמלמדים מצוי', לא היו יכולים לטרוח בתורה
כראוי, והיתה התורה ח"ו משתכחת, ובהיותה מצוי' יוכלו לעסוק
ויגדיל תורה ויאדיר עכ"ל.

וכבר קדמו בזה התשב"ץ בסי' קמ"ז שכ' שם בזה הלשון;

אבל האידנא דשכיח שר שכחה, ואנו כמלא נקב מחט מדקית,
ואמרינן בתמורה (דף י"ד) משום הכי נכתבו הלכות, משום עת לעשות
לה' הפרו תורתך. ואם יתעסק אדם כמלאכה, אינו רואה סימן ברכה
במשנתו. לפיכך מצאו היתר חכמי הזמן, להגות יומם ולילה בתורה
ולספק מורי הוראות בישראל, ולהיות נזונין מן הצבור, וזו חסידות
גמורה לפי הדורות ע"כ.

והב"ח והלבוש והיש"ש בחולין פ"ט והש"ך ושאר אחרונים
החזיקו ענין זה של עת לעשות לעיקר המעם על מה שלא נהגו כל
רבנותו בדורו של הרמב"ם ולפניו, כמותו ז"ל, ועל מה שלא נתקבלו
דבריו בדורות שלאחריו.

וגם התשב"ץ ודעמי' אינם מתירים אלא לקבל הספקה קבועה מן
הצבור בכבוד, והרמ"א ז"ל אוסר לקבל דורונות גדולות מן יחידים אפילו
בדרך כבוד. אבל לבקש ממון בחזירה על הפתחים ובכפיות והכרחות
ותחבולות, זה בודאי אסור אליבא דכולי עלמא, כמו שהסכים בזה
התשב"ץ בפירוש להרמב"ם ז"ל, בסי' קמ"ז.

וכאשר גרמו עונותנו, וחשך עלינו העולם בארצות הרשע בדם
ודמעות, ונהרגו משפחותנו ורבנותנו, והחברים והתלמידים הקדושים
והנאמנים, ונחרב בית מדרשנו הגדול בתוך רבבות אלפי ישראל ובתי
מדרשיהם האבלים עתה מבלי בניהם, והשוממים מאין יושב, ונגזר
עלינו להשאר בחיים ולכוא לארץ הלזו עם שארית, בדמות כותל מערבי

מן בית מדרשו של רבנו הגדול זי"ע, ראינו ונוכחנו לדעת, אחר שפסקה העזרה הכללית לפלטי אייראפא, שבדאי אין כאן למעננו, ההיתר והנחת של הספקה בכבוד מן איזה צבור שיהי, אלא שיש כאן למעננו האיסור והצער של חזירה על פתחים שדלתותיהם נעולות, וצעקת רוכל באזני חרש של אין קונה.

ובשלמא גדולי הדור והצדיקים והישיבות הגדולות אשר פה מכבר, בודאי שצבור של תלמידיהם וידידיהם מביאים להם פרנסתם בדרך כבוד, אבל אנשים כערכנו, צריכים לבטל כל ימי חיינו על הגוביינא למען כותלי בית מדרשנו, ובודאי שאחר כל הטורח הזה לא נמצא ביזת הים, אלא ים של בזיונות. ואין למעננו ההיתר של עת לעשות, אשר למענו התיירו לקבל הספקה מן הצבור כדי שלא יבטלו ראשי ישיבות מן התורה, הלא אדרבה, בהיפוך הוא.

ואלא מאי אית לן למעבד, הנמות ברעב חלילה. קושיא זו כבר הקשוה החולקים על הרמב"ם ולא הזכירו שהוא ז"ל בעצמה תירצה בסוף דבריו בפירוש המשנה, שכ' שם שקבע ה' חוקים לתלמידי חכמים כמו שקבע התרומות לכהן והמעשרות ללוי, והוא, שתמכר סחורתם לפני כל סחורה, ושיקנו להם בתחלת השוק, ול ה ט י ל מ ל א י ל כ י ס ת"ח. שהעושה כן יש לו שכר גדול. ואם כן, יתיישבו לדעת הרמב"ם כל אותם מקומות בש"ס שנראה מהם שהשתדלו להעמיד לראשי ישיבות גדולי הדור עניים השרויים בצער, כדי שיהי' להם על ידי זה פרנסה ברווח. כמו עובדא דר' יוחנן ואילפא במס' תענית כ"א, ועובדא דר"י ור"ג כי הוה אזלי בספינתא בהוריות י', ועובדא דר' אבהו עם ר' אבא דמן עכו בסוטה מ', והאי קופה שנתפרנסו ממנה בני ישיבה אליבא דפירוש רב שרירא גאון המוכא ברש"י גיטין ס', בהאי שפורה וכו'. דכל זה מיירי להרמב"ם במטיל מלאי ועושה פרקמטיא לת"ח. וכמו שאמרו בברכות ל"ד כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ועושה פרקמטיא לת"ח, ואמרו בפסחים נ"ג, דכל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר (קהלת ז) בצל החכמה בצל הכסף. ופירש"י שם נותן סחורה לת"ח להשתכר בה, ובכתובות קי"א אמרו, ואתם הדבקים בה' אלקיכם, וכי אפשר להדבק בשכינה, אלא זה המשיא בתו לת"ח, והעושה פרקמטיא לת"ח, והמהנה ת"ח

מנכסיו, שמעלה עליו הכתוב כאלו דבק בשכינה. ומהנה ת"ח מנכסיו, פירשה בעל משכיל לאיתן דמיירי בהלואת ממון.

ואם כן, יש לנו עת לעשות אחר לפננו, דרך שמותר אליבא דכל הדעות, ומצוה גדולה היא, דכשם שמצוה לעשות פרקמטיא של איזה מסחר לת"ח יחידי, כך בודאי עוד מצוה יותר גדולה לעשות פרקמטיא לשיביכה, ולהטיל מלאי לכים שלה, ולהקים עבודה מלאכה או מסחר אשר מן הרווח של זאת הפרקמטיא תהי' קיום לבית מדרשה, ולומדי' ולמלמדיהם.

ועל כן הי' זה עם לבבנו, לצאת מן הכרך, ולהתבודד כאן בין השדות והיערות, ולהקים כאן כעזהי"ת את הישיבה והישוב. בהישיבה ילמדו בני בית המדרש תורה בהתמדה, בלי שום מטריד ומפריע, ובלי שום תערובות של איזה מלאכה. ובהישוב ישבו יוצאי בית המדרש אחר שהגיעו לפרקם. ויהי' הישוב הזה סמוך להישיבה, ויפרנסו בני הישוב יוצאי בית המדרש ע"י מלאכתם, את עצמם, ואת אחיהם יושבי בית המדרש בתוככי הישיבה. ותהי' זאת הפרנסה באופן שגם יוצאי בית המדרש יהי' להם האפשרות לעשות תורתן קבע ומלאכתן ארעי, אם ראויים וכדאין ומרוצים לכך.

ויהיו אם כן הישיבה והישוב, שני אחים כיששכר וזבולון, ושמעון אחי עזרי', שזה הי' לומד, וזה עבד עסקא. ואין הדבר הזה אצלנו רק מחשבה ותקוה, אלא שבעזהי"ת כבר יצאנו לידי מעשה במקצת. וזהו סדר של הישיבה והישוב כאן.

ואם עוד יוסיף ה' הטוב חסד עמנו, וישלח ברכה והצלחה גם בבית דפוסנו, יהי' כאן מקום גם לתלמידי חכמים בני בית מדרשנו אשר תורתם אומנתם, ויוכלו להתעסק לטובת כללה של תורה, בסדור והדפסת ספרים חדשים גם ישנים.

והעיקר שלברכה והצלחה אנחנו נצרכים מאת נותן התורה השומר אמת שלו לעולם, ושיתן את חן פעולתנו בעיני נדיבי אחינו בני ישראל הרוצים בקיום התורה ובהרבצתה, ושקיים בנו את תפלתנו שלא יעלה קנאת אדם עלינו, וינהגו בנו חברנו הרכנים בשאר ישיבות

ומוסדות מנהג רב דומה למלאך ה' צבאות, שנותן באהבה רשות לחברו
שיאמר גם הוא כדרכו — קדוש קדוש קדוש ה' צבאות.

כתבתי כל הדברים האלה למע"כ נ"י אשר לא ידעתי פנים אל
פנים — אך שמעתי את שמעו, וידעתי ככלל שמלאכה גדולה הוא עושה.
וכה לחי יזכה למצות ומעשים טובים עד זקנה ושיבה, אמנם עד הזמן
ההוא כמדומני שמוב ה' אם יעיין בינתים בדין המפורש במשנה שלמה
לאמר, הוי דן את כל האדם לכף זכות.

ומעשה שהי' כך ה' — מר . . . . . אשר פגשתי פעם אחד לפני
כמה שנים, ולא ראיתי מאז עד הנה, כתב מאמר בשבח בית מדרשנו
באיזה מכתב עת אנגלי. הוא כתב את מה שכתב, לא מטעמי ונמוקי,
רק ממה שראו עיניו ושמע באזניו והבין בשכלו. אני לא ראיתי את
המאמר הזה בשים לב, עד אשר התחיל מע"כ נ"י להרעיש ברעש על
מו"ה . . . . . נ"י ולשלוח אלי ג"כ שליחות כאלה, כי איש מוטרד וחלש
אנכי. אמנם עתה ראיתי את מה שכתב מר . . . . . נ"י, ואין אני מוצא
חטא אחד במאמרו, אלא שכותב את האמת כי הבחורים לומדים
בהתמדה נפלאה, וכשם שהם שכחי עולם, כך הם שוכחים את העולם,
ושהם לומדים בעמקות, ושהם מלאים השתוקקות לתורה, ושיוצאי בית
המדרש משתדלים בכל כחם בכונה נשגבה לסייע לפרנסת בית המדרש.
ושאין אנחנו מאמינים שהחזירה על הפתחים למען ישיבות הוא הדרך
היותר טוב ומועיל לפרנסתם. ושתכלית של ישיבה הוא לא רק לבד לגדל
רבנים ואברכים אשר גאונותם מגיע בעיני עצמם מסוף העולם ועד סופו,
ויכולים למהר את השרץ בק"ן טעמים הלכה למעשה, בכסף ובשוה כסף
— אלא גם לגדל בעלי בתים תלמידי חכמים מובהקים שמתפרנסים
ממעשה ידיהם, יראי ה' וחושבי שמו. —

טרחתי לנהוג עם מר נ"י מדה שלא כנגד מדה, ולדונו לכף זכות,
שכעסו מוסב על איזה דבור דמשתמע לתרי אנפי, שבו מפרש הכותב את
שימתו של אדמו"ח הגאון החסיד זי"ע, כאשר שמעתי. גם שם נראה
שכוון לומר שכונת הישיבה היתה לא רק לגדל רבנים מבלתי לגדל בעלי
בתים. ויהי' איך שיהי' אין אני מאמין שבשביל כך ראוי הוא הכותב
לתוכחה ונזיפה ולכל הרעש הזה. אדרבה ואדרבה, ראוי הוא לשבח גדול,
שנמל עליו לעזור בדברים טובים לבית המדרש שבחר לעצמו התבודדות

ופרישות במדבר וביער, רק למען התרחק מן אותה העיר רבתי בדעות רבתי ברעות, אשר כל מין מסית ומדיח, וכל מין עבירה בראש כל הומיות קורא בה — ואשר התרחקה את עצמה מן עין כל עוזר וסומך אותה למען התכלית הזה — ואשר נמלה על עצמה את המלאכה הגדולה לקומם בעזהי"ת במדבר הזה, ישוב של תורה . . . . .

— לד —

בעזהי"ת

שלום וברכה לאהובי חביבי איש חמדות רב ברכות
הרבני המו"מ בתו"י במדות ובמעשים מו"ה . . . . נ"י

מעשה שהי' כך הי' — כהיותי על סעודת בר מצוה של ב"א היקר, אמרה לי אחותך הצנועה תחי', כי היא תתן שדכנות המגיע לה מצד השדוכים הקרובים להגמר הידועים, להשיבה שלנו.

ומאחר שלפי הנשמע יש כאן עתה איזה ספקות בדבר — רצוני לומר לך, כי כפי הדין, לפע"ד, אין רשות ביד אחותך הצנועה תחי' לא לשנות את הצדקה זו לדבר אחר טוב, ולא לותר על השדכנות, וכן אין הרשות ביד הישיבה למחול על ככה, כי גבאי צדקה אנן, ומי נותן לנו הרשות למחול — אפשר שיש דרך, שתשאל אחותך תחי' על נדרה לחכם, כי מוצא שפתי' זו דין נדר יש לו, כמבואר בהלכות צדקה, כי האומר הבטחה לצדקה יש לו דין נדר בלי שיאמר לשון נדר, וצריך התרה. אלא שחוששני שבדבר זה אין כאן אפילו דרך התרה ג"כ — לא רק בשביל מה שפסק הרדב"ז כי החכם המתיר מגונה, בשביל שמפסיד את הצדקה — אלא משום מה שמבואר בתוס' ב"ק דף ל"ד ונפסק להלכה בשו"ע יו"ד סימן רנ"ח, שמי שאומר שנותן חוב המגיע לו לצדקה במעמד שלשתן, זכה הצדקה, ואין לו רשות לשנות, וכפי דברי הש"ך אין כאן מקום להתרה מצד הדין. ומאחר שהי' הדבור הזה של אחותך הצנועה תחי' במעמדי מצד המקבל, ובמעמד מו"ה . . . . נ"י שהוא אחד מן המחותנים בבמקום האב מו"ה . . . . נ"י אבי החתן, ועוד שאחותך תחי' דין שליח של המחותנים יש לה, כמבואר בחו"מ — ומאחר שהדין הזה נהוג אפילו בדבר שלא בא לעולם ג"כ, אין נפקא מינה במה שהדבור הזה הי' עוד קודם גמר השדוכים.

אמנם אני איני כדאי בכלל, ומכ"ש לא בפרט זה הנוגע אצלי
לפסוק הלכה בענין נדרים החמור, ולא באתי אלא לעוררך שהדבר
צריך שאלת חכם בכל ענין — זהו מה שנוגע לדין, אבל ידעתי גם
ידעתי הדק היטב את טוב לבה של אחותך הצנועה תחי', ושרק לשם
שמים כונתה במחשבתה בדבר הזה, ושאינו מן הצורך לכנס לדין
במקום שיש כל כך חוץ לשורת הדין טובה וגמילות חסד, וצדקות לרב —

והנני ברב ברכה ידיך הנאמן תמיד

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

— לה —

ב"ה ב' משפטים על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים לפ"ק.

שלום וברכה

קשה רוח אנכי — ודלתי הישיבה הזאת טרם יסגרו, לבי מחייב
את אצבעותי לכתוב לכם לאמר:

כמו ארבעים שנה עמדה הישיבה הזאת בכחו של אדמו"ח רבן
של ישראל מרן שמואל דוד הלוי אונגאר זי"ע, להרביץ תורה ויראה
לאלפים באייראפא.

וכשגזר דיין אמת את החורבן הנורא על הישיבות הקדושות שם
בתוך אלפי אלף הקדושים הי"ד, היתה הישיבה הזאת האחת והיחידה
לעמוד בכל תוקף ובכל מיני תחבולות ומסירות נפש מעל לגכול — נגד
הצורך — למען הצלת ישראל, כידוע — — אולי תזכרו את האחד
אחוז מאלף מכתבים שנכתבו ממנו, ושהגיעו פה במחתרת — אלו
המכתבים אשר היו פה היסוד לקבוצי כסף הגדולים — לא לנו, לא לנו —
אשר שמוני עצמנו נוטרים את הכרמים, וכרמנו שלנו לא נטרנו.

ובימים הנוראים ההם, בשעה שכבר נתקיימה בעו"ה בכל בתי
מדרש של ארצות הרשעה, נבואתו של ירמ' הנביא לאמר; כי נצתו

מבלי איש עובר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו: כשכבר נשתתק קול תורה מכל בתי מדרש של ארצות הדמים כדרש חז"ל בפתיחתא דאיכה על הפסוק הזה, עדיין היתה ישיבתנו היחידה והאחרונה להשמיע קול תורה בחזקה, בין תלמידי חכמים למאות — עדיין הי' בית מדרשנו מקום ההצלה והמעבר והמחבוא לאלפים ואלפים — עדיין יצאו משם מבין אצבעותנו מכתבים מזעיקים אחכ"י בארצות החפש, דבר יום ביומו.

עד שנת תש"ה היתה העבודה הגדולה הזאת משתמשת בכותלי בית מדרשנו זה — עד שבאת השממה של מלחמת הפארטיזאנים לשם, וברח רבינו הגדול זי"ע ליערות באנסקא-כיסמריצא, ולמד תורה שם עם אחוזת תלמידיו שברחו עמו, עד שיצאה נפשו ברעב ובחוסר מ' אדר תש"ה — איזה שבועות לפני תום המלחמה — — וקפצתי אני לכדי מן המרכבה אשר בה אשתי וילדי הקדושים הי"ד, שהסחיבם מסע מות האחרון למשרפות אוישוויץ, יום אחד לפני חורבנו.

כשיכתוב ויספור מלך המשיח את הישיבות באייראפא מיום היותם שם אלף שנה עד יום חורבנם, יתודע מי בהם הי' תמיד של שחר להתחיל את המזבח הקדוש של תורת ארצות המערב בישיבה — קרוב הדבר שבית מדרשו של רבינו גרשום מאור הגולה התחיל את העבודה — אבל ודאי הדבר שבית מדרשנו הקדוש בנייטרא יחשב לתמיד של בין הערבים, אשר עליה נשלמו כל הקרבנות כולם של הישיבות הקדושות, בארצות הדמים.

ומאחר שנחרבנו, וישבנו גם בכינו, רחם ה' הטוב עלינו ונתן בנו כח, וכאנו לכאן עם האכנים המעטים, אבני כותל מערכי שנשארו מבית מדרשנו הקדוש — כששים יתומים אודים מוצלים מאש, קוינו למצוא אהבה והתקרבות ונחמה, ולתקן בגלגול שני זה מבית חיינו, קצת מחורבנו בגלגול ראשון.

מעידים אנו עלינו שמים וארץ, שלא היו יותר מב' או ג' רבנים שפתחו והקדימו לומר לנו שלום — — ומעטים, מאוד מעטים אלו הם, שלא סגרו את הדלת כשהקדמנו על פתחם לקבל מהם שלום.

ולא זאת בלבד, אלא כשבאנו למאונט קיסקא, הר שירדה עליו שנהא עלינו, משונאי ישראל ומשונאי תורה מבני ישראל גם יחד, נתוספו עליהם רבנים גדולים וחשובים להדיחנו ולגרשנו, בכל מיני תחבולה, במקלות טבולים בדבש הפה.

עד כה הגיעו הדברים של שנאת חנם זה הנורא, עד ששני חבורות מצאו לנכון להגיד להממשלה כי אין דין ישיבה ראוי לישיבה שלנו, ואשר התולדה של המסירה הזאת היתה מחייבת עבודת הצבא על תלמידי ישיבתנו היתומים, היחידים שנצולו ממשפחות גדולות, ושלומדים תורה יומם ולילה תמיד לא יחשו — כי אין עובד אצלנו אלא תלמיד גדול בשנים שכבר קבל סמיכה.

ובמקום הזה עלי להגיד תודה לחבורתכם, אשר הצילה אותנו מן המסירה מבאשת רוח זו, ע"י השתדלות איש האשכולות הה"ג . . . .

גרמו לנו שכנים הרעים מה שגרמו, בלכול הדעת עכירת נפש, במול תורה, וערעור בית מדרש, שנאת הבריות ולשון הרע, והוצאות של כמה פעמים עשרות אלפים בעלילות שונות. עד שבסיבה זו נסגנו אחור במדה כזו, שאין לנו דרך אחר אלא לנעול את השער של בית מדרשנו זה.

ומן שבועות של אשתקד אנו מתחננים לפני כל רב ורב במדינה הזאת. לכל אחד ואחד כתבנו מעת ההיא ששה מכתבים. אני בעצמי ישבתי לילות ארוכות לכתוב לכל אחד בידי החלשים. מתי מספר עד מאוד השיבו בסכום שלא עלה עד כדי ההוצאת הדואר שלנו.

בבקשה מכם, רנה תחנה תפלה ובקשה — מה פשענו ומה חטאנו, שזה יהי' סופנו במדינה הזאת. למה יתחלל אותו מעט שם שמים שנקרא עלינו, וישמחו שכנים הרעים לאמר, שהצליחו במקום שלא הצליח אותו הרשע.

לבי מר לי, ואני מדבר הרבה מעט מאשר עלי לומר. ובטח אני בטובכם שלא תתפסונו על צערי, אלא אדרכה תתנו כבוד לעבר שלנו, ועוז לעתידתנו, ותמנעונו מהיות הראשונים לסגירת שער במקום שהיינו האחרונים להתיצב במסירות נפש.

האם רב הוא אם נבקש ונחלה לקבל לכל הפחות מקופת הצדקה של קהלה וקהלה — — אך הפעם הזאת לפקוח נפשו של בית המדרש הזה — בבינונית, מאתים דולר לקהלה.

לבי אומר, כי יותר ממה שכתוב כאן תשמעו את צעק לבנו. ואני נחלתי, כי לולא זאת הייתי אומר הדברים הללו לפניכם בעל פה. נותן התורה השומר אמתה לעולם יקיים בכם ובנו ובכל עמו בית ישראל מה שנאמר כל יום בתפלה לאמר, ולא יצטרכו עמו בית ישראל זה לזה ולא לעם אחר. כתפלת הנשבר

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

— לו —

מכתב זה כתב מרן ז"ל בשנת תשי"ז לפ"ק בעת שהי' מוטל על ערש דוי — לתלמידי וידידי הישיבה לקראם אל האסיפה הנהוג אצלינו בכל שנה בשבת לפני זמן מתן תורתנו.

ב"ה

עש"ק בחקותי, ל"א למב"י תשי"ז לפ"ק

כשעמד רבנו שלמה בן גבירול ז"ל לשבח את הקב"ה בכתר מלכות שלו, כך אמר בתפילתו.

לך שני העולמים אשר נתת ביניהם גבול;
הראשון למעשים, והשני לגמול.

ועל כל אדם בריא בישראל שמו חכז"ל זאת המצוה, במאמרם הידוע בפרקי אבות, לדעת בכל יום ויום שמא למחר יעבור את הגבול הזה — ועל כל אדם נופל למטה שמו הם ז"ל חיוב נוסף בזה, שיירא בלבו שהגיע סופו של עולם המעשה.

ואל ידידים נאמנים אני כותב את השורות הללו, אשר מהם אני יודע, כי הם מתפללים עמי לפני בעל הרחמים רופא כל בשר, שכרחמיו המרובים עוד ירחיק הרבה את גבול הזה ממני, למעני ולמען ביתי ולמען הישיבה הזאת אשר כל כך טרחת להביאה על אותו הדרך אשר ממנו אנכי יודע בדעתי המצומצם, כי לפי הזמן והמקום, יתקדש שמו הגדול עליו — כמו שביארתי הדברים בקונטרס קמץ * שהדפסתי למען הישיבה הזאת לפני איזה שנים.

בודאי שמע"כ ידידי נ"י מקיים בי מצות ביקור חולים כשיבוא ליום האסיפה של הישיבה בא' נשא הבעל"ט כמנהגנו מדי שנה כשנה. אלא שאני מתפלל לפניו יתברך שמו, שיתן נא ליעקב כח, והשנה הזאת יהי' סוף ותכלית לכל הכחות שתמו לריק כעו"ה, ולעת האסיפה הזאת יתהפכו כל השניאות והזדונות לזכויות, ונגיע בע"ה למען בית מדרשנו זה על הדרך הזה אשר עליו מסרתי נפשי — ואם יהי' מע"כ אהובי נ"י שלוחא דרחמנא בזה בעצתו והשתתפותו במלאכת הקדש אשר לפנינו, מה טוב חלקו, ומה נעים גורלו —

ואל נותן התורה רופא חולי עמו בית ישראל ברחמים אנכי מתפלל ומתחנן, שאחרי כל יגיעותי הללו ברשות הרבים, בשווקים וברחובות, ובחזרה על הפתחים, ירפאני נא רפואת הנפש ורפואת הגוף, ויתן נא חלקי בהדרתו בריעות היחיד — כעתירת עבדו בן אמתו

חיים מיכאל דוב בן געלא

* הוא הקונטרס "הישיבה — והישוב" הנדפס מטעם הישיבה, בו מברר מרן ז"ל בבקיות נפלא מחשבתו ורצונו לחבר הישיבה והישוב למען יוצאי בית המדרש.

— לז —

די' לס' ראה תשי"ז לפ"ק.

ב"ה

יברך ה' הטוב, את האיש הטוב, איש חמדות רב ברכות
 חכם וישר ואוהב תורה וחכמה, הנדבן הגדול והמפורסם
 מו"ה . . . . . ה' יחי' וישמרהו —

אקח לי רשות להגיד לכבודו מתחלה, כי זה חמשה ושלשים שנה
 עברו מיום שנמנעתי מן הישיבה בנייטרא בסלאוואקיא אל אוצר הספרים
 הגדול בבית הבאדלעאנצ אשר באקספארד בענגלאנד — כדי להעתיק
 איזה ספרים מן עשרות אלפים ספרים כתבי יד עתיקים שמונחים שם
 באוצר הגנוז — ישבתי שם כמו שנה, וכמה ספרים העתקתי, ורשימות
 מן הנשארים עשיתי — אחדים הדפסנו מטעם הישיבה, וכשנחרב כל
 ישראל ונחרב בית מדרשנו ואכותנו וכנינו בתוכם, בודאי שלא נשאר
 שארית מכל המלאכה הזאת.

וכשבאתי אחר כך בחסדי ה' אל המדינה הטובה הזאת גלמוד
 ונעזב, ויסדתי פה מחדש את הישיבה הגדולה שלנו — נזכרתי מן
 אותם כתבי יד אשר עדיין מונחים לאלפים באלו המטמונים — וכתבתי
 לאקספארד, ולאט לאט שלחו לי ספר אחר ספר בהעתקה פאטאגראפית,
 בעד תשלומין הקצובים על כך דולר ויותר — לכל דף ודף.

ועתה בזמן הזה אנחנו לומדים מס' קדושין — ואנכי בעו"ה
 איש חולה, כי תקפה עלי מחלת הלב בשלישית — ואין בכחי למוש מן
 האוהל — ונזכרתי כי יש כאן באקספארד כרך גדול כתב יד ישן נושן
 מן תשובות הרשב"א והרבה רבותנו בעלי התוס' השייכים למס' קדושין
 נתן לי איש טוב על זה כמו מאה וחמשים דולר — ושלחו לי משם את
 הספר בהעתקה פאטאגראפית — ואני מכין כעת את הספר להגהו
 ולהדפיסו בעזרת תלמידים מוכחרים.

היום מעשה שהי' כך הי' — ישבתי ולמדתי עם תלמידי
 הישיבה המסוגלים לכך, באותו כתב יד הקדוש על מס' קדושין
 שהזכרתי — וספרתי להם על כל המון כתבי יד אשר נמצאים בעולם
 בלתי נדפסים — הלוואי שימצא אדם בעולם שיתן לנו מתנה הגונה לשם

כך לקנות העתקה פאטאגראפית, מאלו כתבי יד הקדושים כדי שנעשה מהם אוצר ספרים כמו שכתבתי בקונטרס הישיבה והישוב שלנו — ובאותה שעה קשקש הטעלעפאן ושמעתי קולו של ידידנו הנאמן והאהוב הרב המפורסם מו"ה . . . . נ"י מעבר לצד האחר ואמר לי לאמר "בשורה טובה יש לי להגיד, ר' . . . . נ"י נדב שלשת אלפים דולר עבור הישיבה על מנת שנפתח בבית מדרשנו אוצר ספרים" כשחזרתי אל השלחן אשר בו למדו התלמידים בכרך ההוא היקר, אמרתי להם ראו מה גרם זכותו של רבותנו הקדושים הרשב"א ובעלי התוספות אשר בדבריהם הקדושים אנחנו מתעסקים להוציאם מאפלה לאורה — אלו הם הדברים כהווייתן וכצורתן — ואומר אני לכבודו, כי מזה יוכל לראות ולהבין עד כמה גדול זכותו של המצוה הגדולה הזאת אשר אדוני עושה בנדבה הזאת, כי מן השמים גלגלו זכות הגדול הזה על ידו.

יהא מר נ"י בטוח ומובטח כי אנו נקיים את כל התנאים אשר מע"כ נ"י דורש, הן בקריאת השם של אוצר ספרים זה — שיקרא אוצר הספרים לשמו של . . . . — ה' הטוב יאריך ימים על ימותיו עד מאה ועשרים שנה ועד בכלל.

אני שולח יחד עם זה את הקונטרס הקטן "הישיבה והישוב" למר נ"י, ואני מסמן בו את הדפים אשר בהם כתבתי על אודות הרעיון הזה אשר עם לבכנו כל הימים — ואשר קוה קוינו כל השנים הללו להוציאו לפועל, ולא הצלחנו עד שבא כבודו וזכה במצוה הזאת עמנו — ברוך ה' הטוב שהחינו וקימנו לזמן הזה להתחיל במלאכה הקדושה הלזו — ע"י עוזרו הגדול הזה —

ידעתי כי כבודו חכם נבון טוב ומטיב — ידעתי זאת מדבריו הטובים כאשר פגשתי כמה פעמים בבית אהובנו הנכבד הרב . . . . נ"י וידעתי זאת מן מעשיו הטובים שעשה עמנו כמה וכמה פעמים להוציאנו מן כמה צרות שהיינו שרוים בהם — ועכשיו ידעתי שמע"כ נ"י הוא איש אשר עליו יש לומר "חכם לב יקח מצוות" כי בחר לו לקיים מצוה אשר להכירה ולדעת את ערכה צריך להיות חכם לב באמת.

כה לחי יזכה מע"כ אהובי נ"י למצות ומעשים טובים מתוך רב נחת וגיל כל הימים, כחפץ ידידו מכבדו ומקירו

— לח —

מחרת יום הכפורים תשי"ד לפ"ק

בעזה"ת

שלום וברכה אל הועד הנכבד למען התביעה על חורבן הישיבות
יכוננם עליון.

איזה זמן עבר מעת אשר בין שאר ישיבות באנו גם אנחנו על
החתום למען תביעה של תשלומי נזק מן אותה אומה המרשעת—
וכן חתמתי את שמי על שמר חלוקה בין הישיבות, בדבר הזה.

עשיתי חשבון כנפשי, וסוף זה החשבון הוא, שהנני מוסר מודעה
בזה, שהרני מבטל את שתי החתימות הללו בכל תוקף ועזו הנצרך
לבטולם, הן בדין תורה והן בדיני מדינה.

ובושתי וגם נכלמתי מעלבון הנפשות הקדושות, ה' יקום דמם
הטהור, כי עד כאן גברה השכחה למען שחדו של ממון, ואפילו אם הוא
ממון של הקדש, כי איככה אוכל ושכחתי אותו הצער הגדול מעל כל
גבול, עבור צער המוגבל של פרומה למען בית המדרש.

וידעתי כי מכווער הדבר לפרוש מן הצבור, ובפרט בתשובה אחר
מעשה, אמנם אין אני יוצא במכתבי זה על הכלל כולו, כי מה מני
יהלך—וכל מה שאמרתי, אינו אלא על הכלל המצומצם של בית מדרשנו
זה, ובפרט נוסף עליו, כי אנכי בעו"ה לבי כל עמי בכריאות, והחרטה
בדבר הזה נוגעת ללכבי עד פקוח נפש.

ובה' הטוב שמנו מבטחנו, כי למען חלקנו בקולו של יעקב, לא
יצריכנו להידים ידי עשו הללו, שמלוכלכות עדיין מדמו הקדוש.

והנני ברב תודה על מחשבתם הטובה בגיננו—ומבקש אנכי
סליחה על כל הטירחא שגרמנו—

מכבדם ומוקירם הנאמן

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

מכתב זה כתב מרן ז"ל סמוך להסתלקותו — והוא מכתבו האחרון אשר כתב למען הישיבה, ובו מבקש את ידידי ותלמידי הישיבה להשתתף בסעודת מלוה דמלכה הנהוג לעשות בכל שנה — ובדרשה האחרונה שאמר אז מזכיר את תחלת מכתב זה, בדברי התעוררות על ימי הפחד האלו אשר אנו שרויים בה — ה' יפרש עלינו סוכת שלומו.

— לט —

ב"ה   ב' חיי תשי"ח לפ"ק.

שלום וברכה לאהובי ידידי חביבי נ"י.

הימים ימי פחד — ככתוב בדניאל (ח — י) לאמר, ותגדל עד צבא השמים, ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים, ותרמסם — — — ומה אנו ומה חיינו —

ובכל זאת אין זה אלא אמצע הפרשה — וסוף תקונו של עולם בדור דעה, ולא בדור הפלגה — ובמקום שנאמר תמשילהו במעשה ידיך, שם הוא אומר, מפי עוללים ויונקים יסדת עוז.

ולמען זה העוז — למען חלקנו הקטן והדל בתורה הזאת, באתי בתחנה ובבקשה לפני מע"כ אהובי נ"י, לקיים בנו המצוה של סמיכת נופלים והזקפת כפופים, ולבא בודאי ובבירור אל סעודת מלוה דמלכה של בית מדרשנו, במוש"ק זה, פ' חיי שרה הבעל"ט.

מצוה רבה היא — ותחשב לו לצדקה גם מצוה קטנה נוספת — זי זה עשרה חדשים שאנכי כלוא בבית למען מחלת לב קשה שתקפה עלי בעו"ה — ונראים הדברים כי גם זאת מצוה היא, לחזק לב נשכר כמוני — בצאתי בפעם ראשונה החוצה, למען האסיפה הזאת אשר אלי' נשואות עינינו — — אקוה כי בטח ישמחני מע"כ אהובי נ"י במראית עיניו בסבר פנים יפות — וכה לחי יזכה למצות ומעש"ט מתוך נחת.

כחפץ ידיו מכבדו ומקירו

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

כבוד התורה לצחק ברכים לטובתה של ישיבה. ושנית, כי אין מן הראוי לשום ספורי תורה בכלל, ומכירת יוסף בפרט, בהלכשה גשמית של בני אדם בצורת השבטים הקדושים.

ועל ראשון ראשון — הלא פרנסה קדומה היא. כדמפרש עלה ר' אבהו בשבת ס"ו על הא דאיתא במתני' דאנקיטמין מהורין ואין יוצאין בהן בשבת, דהיינו חמרא דאכפא, ופירש"י וביותר ביאור הערוך המובא בתוס' וז"ל כמין חמור-עץ חלול הוא, ותולה בו כל מיני צבעונין, ומרכיבו על כתפו ושוחק בפני רבים בשוק וגוכין מהן מעות וכו' עכ"ל. וכן הוזכרה הפרנסה הזאת וחברים בדומים לה, במשנה דכלים פרק ט"ו.

אלא שאומרים האומרים, שאפשר להישיבות להתקיים בלי שיתפוס מי שהוא למענם באומנות הרחוקה והבזוי' של חמרא דאכפא — אבל מה נעשה כי גרמו עונותנו להביא אותנו למאונס קיסקא, הר שירדה עליו שנאה עלינו, לא משונאי תורה בלבד, אלא שנתוספו עליהם גם מקנאים אחרים קרובים ורחוקים, וכולא שתא אנו נצרכים לשנות את פנינו ככרום, בפרצופי פנים שונים ובתליית כל מיני צבעונין — ומאי איפוא יום זה מיומים, תיאור מכירת יוסף בימי פורים לטובת הישיבה בפרצופי פנים שנוהגים הישיבות לקח ממנו רווח מימים ימימה.

ועד כאן נעשה ענין זה למנהג של היתר ומצוה, עד שלא נוהג בו איסור של הלכשת גבר שמלת אשה, ולהיפך כפי פסקו של הרמ"א באו"ח סי' תרצ"ו — ומכל שכן בכגון שכל הענין נעשה לטובת ישיבה, שכודאי פחות הרבה הוא ממה שאמרו בשבת ק"נ וכתובות ה' שהולכין בבתי תיאטראות לפקח על עסקי רבים — ומה להרבות דברים במילתא דאנן סהדי בי' כי מנהג ישן הוא לפרנס בחורי ישיבה ע"י הכנסה של „פורים שפיעל" ועיני כל רבותנו שבגולה רואות ושמחות עד היום הזה.

אלא שיש כאן ערעור אחר, לשמח בני אדם בענינים האמורים בתנ"ך בכלל, ובענין של מכירת יוסף בפרט, שממנו נתהווה הגזירה של עשרה הרוגי מלכות, שהרי אמרו בסנהדרין ק"א מה שאמרו על הקורא פסוק בלא זמנו לשמח בני אדם. ומכל שכן לעשות מזה תיאור על ידי בני אדם המלובשים בצורות של השבטים הקדושים.

ואף שהתיאור הזה של מכירת יוסף גם כן ישן נושן הוא. ומלפנים נתפשט ברוב קהלות ישראל לעשות לחנוכה שפיעל מכירת יוסף, כפי הסדרות הנוהגות בחנוכה, וישב מקץ, ולפורים שפיעל, מעשה דאחשורוש ואסתר. כמו שנראה בספרים ישנים, וכבר נדפס מכירת יוסף בתיאור בני אדם מלובשים בצורת השבטים, ממש כמו היום, עם מעשיו של יחצאל וכל דעמי' בחרוזים בלשון אשכנז, בשנת תע"ב בפפד"מ, ע"י הר' ישכר בערמאן מנימבורג, ועשהו שם למעשה, וזה הי' בימי גדולי עולם זי"ע ששמשו בזמן ההוא ברבנות בפפד"מ, וכודאי שלא הי' אפשר לעשות דבר אז שם בלי רשות בי"ד או מכל שכן נגד רצונם. וכבר נמצאים כמה וכמה נוסחאות ממכירת יוסף בכת"י מלפני הזמן ההוא — ולאחריו נדפסו כמה וכמה נוסחאות אחרוני, עד שבשנת תקנ"ז נדפס בסקלאב מחברת בשם „מלחמה בשלום" חכרו הרב חיים במו"ה יהודא ליב מגיד מישרים בק"ק מאהילאב שהוא נוסחא אחרינא בלשון הקדש צח, תיאור מכירת יוסף, וכעשר שנים אח"כ נדפס מחדש בהצמדקות המו"ל כי הראשונים ספו תמו כי נתפזרו בכל קהלות ישראל, ואיזה שנים אח"כ תרגם המו"ל זה את המחברת הזאת לידיש, וקרא לו „גדולת יוסף" ונדפס כמה וכמה פעמים, והצד השוה בכולם, שהם בנויים ברוב על מעשיות של ספר הישר, ושמינדים כל המחברים והמוציאים לאור, כי התכלית הוא להרכות התעוררות של יראת שמים בלב נשים וילדים ואנשים פשוטים, ומעידים על עצמם כי זה היתה התולדה באמת, ואין זה דומה אלא לקריאת המעשה בצאנה וראנה, אלא שבזה יש התעוררות יותר, כי אינה דומה שמיעה לראי'. וזה הי' הטעם של הגאונים הקדמונים והמקובלים מהר"ם זכות ורמ"ח ליצאמו זי"ע שעשו תיאור כזה מכמה מעשה נביאים, וממעשה דאברהם ונמרוד, וממלאכי חבלה, והעבריינים הנדונים בגיהנום.

ותיאור מכירת יוסף הי' נוהג במקומתנו לתכלית הישיבות ולפובתן עד היום הזה, ואין הדבר צריך להאמר כי הי' תארו כולו ביראת שמים בנוי על מאמרי חז"ל, ובעיקר על מעשיות המוזכרים בספר הישר, הכל בנוסח הקדום רובו ככולו ממש כמו שנדפס בספר מכירת יוסף ובספר מלחמה בשלום הנ"ל.

בכל זאת כעת יצאו לאור תשובות מרא דארעא דישראל
 רשכבה"ג הגאון האמתי מרן יוסף צבי דושינסקי זי"ע ובתוכם תשובה
 לאסור את הענין. ואף שמכותלי התשובה ניכר כי איסורו נאמר על
 תיאור הנעשה ע"י צעירים מתחדשים, ולא על תיאור הישן והמקובל
 על פי מדרשי חז"ל וספר הישר כנ"ל. מכל מקום יצאה הוראה מפי צדיק,
 וגם פה יש מערערים יראי ה'

לפיכך, אף שמנהג אבותנו בידנו הוא, זה מאות שנה, ואף שכית
 מדרשנו זה בעניו ודחקו ולחצו, בהתבודדות שלו ביערות מאונט קיסקא
 אך ורק לכבוד המקום והתורה, נצרך לכל פרוטה ופרוטה בפקוח נפש,
 מצאנו את לבבנו מחויב לא לבד לוותר על הרווח, אלא גם להוסיף חוב
 על חובותינו שעלו למעלה ראש, ולשאת את ההוצאות הגדולות שכבר
 נשאנו בהכנות שנעשו עד היום.

ואי לזאת מודיעים אנו ברכים, כי הקריאות שנתפרסמו למען
 תיאור מכירת יוסף, במלים הם, והתיאור הזה יהי' בשב ואל תעשה,
 וכל מי שכבר לקח רשות כניסה בכסף, יחזירו לו את הדמים.

***

ד

מכתבים לידידים

— מב —

ב"ה עיו"כ תרצ"ב לפ"ק פה טירנוי יצ"ו

אהובי חביבי בכל לשון של אהבה וחבה מכונה מו"ה . . . . יברכך ה'.

אימת הדין תכלכל את לשוני ותכבד על ידי לכתוב כדת וכראוי כי יום ה' קרוב הוא סמוך ונראה ואין השעה מסוגל לדברי רעות וידידות, ולא באתי אלא בתורת מוקדם להודות לו על מכתבו הנעים שהי' לי לשמחה ולמשיב נפש, וכל הימים הייתי מצפה אליו. ואי"ה כצאת היום הקדוש והנורא אכתוב בארוכה כדבעי למהוי. על הכללים ועל הפרטים ככל אשר עם לבבי.

וה' הטוב יגמור בעדו לטובה ולברכה ביום זה המיוחד בכלל כל עמו ב"י ויזכהו בעגלא ובזמן קריב לעמוד בפרץ להרבות כבוד שמים ולהרחיב גבולות לנורא עלילות, כי ממנו מצעדי גבר כוננו. והוא רחום יכפר עון, ויהי רצון מלפניו שלא נחטא ולא נבוש ולא נשוב לכסלה עוד. ויתגדל ויתקדש שמו הגדול על ידינו, כתפלת עמו כב"י בימים האלה בזמן הזה— וכתפלת אוהבו הנאמן הרוצה במלוי כל משאלותיו לטובה לכבוד המקום ולכבוד התורה

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— מג —

מכתב זה כתב לידידו בעת שנבחר לישיב על כסא הרבנות

ב"ה פה ויען ה' כי תבא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים עלי אבותם" לפ"ק

איש אמונים מבין נכחות, הרב המהולל ברוב תשבחות . . .
אהובי חמדת לבבי, יהי שלום בחילו ויצו ה' את ברכתו
חיים עד העולם.

עברתי לפני פתח בי דואר, ואמרתי בלכבי אמורה נא וצויתי את
ברכתי גם בזה למע"כ אהובי נ"י, ליום יקבל עליו שליחותו של מקום,
לכבודו ולכבוד תורתנו הקדושה. יברכהו ה' הטוב בברכה המשולשת
בתורה, בכל הכוונות שכונו בהם מברכי ישראל הקדושים בכל הדורות,
ועם כל הפירושים שפירשו בהם צדיקי עמנו בכל הזמנים —

ומה יברך גבר פשוט כמוני עוד, אשר ענות אמן יהא שמי' רבה
חביב בעיני, מכל מחקרי חכמה ולשון למודים, ברוך יהי אהובי כי ברוך
יהי על ידו כבוד ה' ממקומו, ויזכה לקרב הלבבות לאמתה של תורה,
להכחיש מכחישים, ולהשריש אמונים, ולהרכות כבוד שמים.
ומני' יתקלם עילאה.

כאשר עם לבבו ולבב אוהב נאמן באמת אשר לבבו
פונה היום כולו אליו, בתקוה כפולה ומכופלת, וכולו
לה' בתפלה ובתחנונים, אנא ה' הושיעה נא

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— מד —

ב"ה   ד' לימי תשובה תרצ"ב לפ"ק פה טירנוי יצ"ו

אהובי ידידי איש חמודות . . . . . נ"י

. . . . . וחזקה תקותי, באומד הדעת בעלמא, כי ודאי הגיע למקומו לחיים ולשלום, ומצא שמה ברכת ה' לגוף ונשמה, דעת תורה ורוח חכמים היודעים את בוראם באמת שבאמת, ובין כך וכך שמעתי גם פה על פי מקרה, הרכה דברים נכונים ושמועות טובות, שנותנים לי סמוכים שיש בהם ממש, לאומדנא זו דלעיל, ואקוה לשמוע ממנו מהרה דבר ברור, על ענין הלמוד וההתנהגות בכלל, ועל סדר למודו בפרט. והשי"ת יתן ברחמיו, שלא יצטרך להשיא עצמו לדבר אחר. ומי יתן והי' לבב אנשי הקהלה פונה להבין ולהשכיל כי לא זו הדרך לעבדי ה' בני תורה שלמה שלנו, שאינם צריכים לשיחה בטלה שלהם.

והשי"ת ברחמיו יקבל תפלותיו בימים האלה הקדושים, בכלל כל בית ישראל, ויאמר לעונותינו ולצרותינו די, כרצון אוהבו הנאמן

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— מה —

ב"ה   פה טירנוי בין יו"כ לסוכות תרצ"ב לפ"ק.

ידידי חביבי איש חמודות . . . . . יהי שלום בחילו מעתה ועד עולם.

נראין הדברים כי מכתבי זה לא יגיע אליו לפני חג הקדוש הבעל"ט, כי הנסיון הראשון הראה כי מהלך איגרת מהתם להכא כמעט שבוע שלמה, ואף כי הדבר בספק אצלי אם יחוג את החג שמה, מ"ם מוצא שפתי לא אשנה לבא במחרת יום הכפורים קצת בארוכה.

ושמח לבי, בראותי ממכתבו שבכלל ימצאו שמה תורה ויראת שמים ודבוק חברים בלשון למודים הצריכה לו — והרעותות שכתב שמצא שם, מלבד כי באמת לא נכון להיות מהיר במשפט כ"כ אחרי ימים אחדים, וצריך לו להמתין עד שישתקע שמה, ויכניס המנהגים השונים, בלבו, בהרגל שנעשה טבע. עוד זאת יתירה, כי מעיקרא דדינא, פירכא, ואין הדין עמו להתנגד לדעת הקהל שם המעמיקים בדברי הרב העומד על המוסר וממונה על טהרת הנפש, ולטובת עצמו השכל מחייב שיבטל דעתו מפני חבריו. והאמת כך הוא המדה, שכל הדברים התלויים במראה וריח ושקול הדעת, שרק הנשמה נהנית מהם, הרבה פנים יש להם, ודבר אחד בעצמו טוב הוא בעיני האחד, ורע בעיני האחר, והכל לפי הרוח ששורה על כעל המשפט עוד לפני שהכיר את הענין שנחלק בו דעתו מדעת העומדים כנגדו. ובכגון דא, הבחירה קדמה להידיעה, והאדם כבר בחר בדעותיו הנוחים לנפשו, טרם שהכיר את החדש נושא משפטו. משל למה הדבר דומה, לשני בני אדם, בני כפר, שנסעו לעיר גדולה למרחקים, זה נסע מוכן ומזומן לראות שם גדולות ונפלאות, והאחרון נסע בעצלתים, בהכרח ובדוחק. זה חזר וספר בהתעוררות, בנגינת קדמא ואולא, ראיתי שמה בתים גדולים ואנשים רבים — וחבריו חזר ומספר בניחותא, בנגינת אתנחתא וסוף פסוק. ראיתי שמה בתים גדולים ואנשים רבים. והן הן הדברים שמספר הראשון, רק שהנגון נשתנה לפי הרצון שנחלקו בו זה מזה עוד טרם נסיעתם — ואפילו אם נניח שהדין עמו במשפטו, מה יזיק לו אם יאמין כחבריו בנפלאות רבים, ואיפכא מסתברא, הנוסע על מנת לראות נפלאות, באמת רואה. ומי שלוקח כל דברים כהוייתן אינו רואה כלום. והמאמין שהאדמה שהוא עומד עלי' טמונים בה אבנים טובים ומרגליות, יחפור בה, וחזר ויחפור, וסוף הוא שאפילו אם לא ימצא מרגליות, ימצא זהב או כסף או נחשת, או איזה דבר ששוה מידו, ומי שמאמין שהוא אדמה פשוטה ותו לא, אינו מתחיל לחפור, וממילא אינו מוצא כלום — ובודאי להנאת עצמו טוב הוא, שכחבריו יעמיק לחפור בדברי בעל הדעות והחכמות, והסוף הוא שאפילו אם לא ימצא סודות החכמה והיראה בו ממש, ימצא סמוך אצלו בתוך הספרים שמהם דורש, וכל אדם צריך איזה סעד וסיוע, אילן גדול שיתלה עליו ושיאמין בו. וזה ברור ואמת, אפילו אם נניח שהדין עמו, אבל אני ממקומי אומר, יחיד ורבים הלכה כרבים, ובודאי אין הדין עמו. ואפילו החכם היותר גדול צריך לדבר דברים פשוטים בשעה

שדורש, אם רצונו שיהיו לו שומעים ומבינים, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ' ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו.

מהמנהגים שכתב לי מהם, הוטב לי ביותר אריכת התפלה בימי ר"ה העל"ט, כי מזה אני רואה כי לומדים שמה מוסר באמת, כי אני עומד על דעתי, כי סדור התפלה הרי הוא ספר מוסר היותר טוב והיותר מועיל — ואפרש את שיחתי — יש לך דברים שנתפסים ביד, ויש לך דברים שמתקבלים בכלי — ומי שאוחז מקל בקדרה, וכונס משקה ואוסף רוח בחפניו, הרי זה שוטה, משנה סדרי הטבע, שלא יעלה בידו כלום. — היות דאביו ורבא, ולהכדיל בין מומאה לטהרה, דברי החכמות הגשמיים, ומשאם ומתנם, נתפסים בשכל ובחריצות, ומוסר ואמונה ויראה, מתקבלים על הלב ונפש דוקא בחוש בעלמא, וכמעט אני אומר שטוב יותר שלא יהי' להשכל אפילו חלק בקבלתם. ועל זה אמרו חכז"ל על הצדיקים שהם בני אדם שעושים עצמם כבהמה — כלומר, שהם חכמים גדולים בעלי שכל וחכמה ובינה עד להפליא, ובשעה שמגיע הדבר לאמונה ויראת שמים, עוקרים את השכל, ועושים את עצמם בע"כ כבהמות, כי לפני הבורא כ"ה מותר האדם מן הבהמה אין, ולמה לנו להתחכם, והלכות יראת שמים מתקבלים דוקא על הלב החם המרגיש את האמת בחוש המשוש, ולא על השכל הקר העלול למעות — ובשעה שאדם עומד להתפלל בכונה באימה ויראה, נכנע עד אפר ועפר, ומעמיק בפירוש המלות שיצאו מפי מסדרי התפלות, החכמים הקדושים, ואומר בהמית הלב ודמעות עינים — קדוש אתה ונורא שמך — — — ושמך נורא על כל מה שבראת — — — וכל הרשעה כולה כעשן תכלה וכו' וכל שאר התפלות, איש איש לפי דעתו במקום שלבו מתרגש ביותר, נמצא שהתפלל, ואגב למד מוסר וחכמה יראה בכלי שיחזיק אותם לעולמים, שהוא הלב.

ואין רצוני להאריך ולדרוש דרשה, כי כבר פרצתי את הגבול בזה, וגם לידי כך לא באתי אלא מתוך התעוררות ימים הקדושים שמעבירים את האדם חוץ לשורה, והרי זה משל למה שקדם, שהלב מתנגד להשכל המחייב לכתוב דוקא דברים פשוטים שיש להם תכלית בהודעתם. כלומר, ידיעות, ולא דעות.

טוב ה' מאד שיסע לגור על ימים אחרונים של החג — אני
אחשוב שיהנה הרבה והרבה מאד, והדבר מועיל לו במדה גדושה. ולא
יחוס על אבוד הכסף, ולא יתחרט על ככה, כי הכל צריך לדעת ולראות.

והנני אוהבו . . . . .

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— מו —

ב"ה פה טירנוי יצ"ו, ב' תצוה תרצ"ב לפ"ק

אהובי חביבי מחמד נפשי מו"ה . . . . . כצנה רצון יעטרהו

מודה ועוזב ירוחם כתיב, על כן טוב להודות כי באמת הפעם
האשם תלוי כי בעזיבת הכתיבה ובבחירת השתיקה. מ"מ תשובתי
בצדי כי הייתי טרוד מאוד בימים הללו, חדא, בגמירת ופתיחת המקוה
פה — ריב הקהלות טירנוי — נייטרא גדול כעת עד למכביר, ואף
שמצדם כבר נקבע יום הכניסה לכ"ז אדר שני, מכל מקום מתאמצים
פה בכל מיני תחבולות ממש פה אחד (להבדיל אפילו הגוים במכתבי
עת של העיר וכדומה) לעכב בעד אדמו"ר נ"י, והוא נ"י וביתו נבוכים
כעת יותר משעה ראשונה, ובאמת הרבה שאלות בדבר הן הכא והן
התם, ונראה בעה"ת איך יפול דבר.

כבר כתב לי פעמים הבטחה לכתוב לי מגלה ארוכה בדבר
המדות והדעות והמנהגים של המקום אשר אוה למושב לו. וסוף דבר
שכותב שישנם שם טובות ורעות, והנהו בעזרת השי"ת אוכל תוכו
וזורק קליפתו. אני כשאני לעצמי הייתי חפץ לדעת מה הן הטובות
ומה הן הרעות, ועד היכן מגיע כח התורה והיראה אצל יוצאי בית
המדרש. ועל כל אלה אני מצפה ממש בכל יום על ביאת מכתבו אשר בו
הבטיח לכתוב לי איזה שאלות והערות בהלכות דעות ויסודי תורה, אל
נא יאחר את דבריו אלה כי עליהם אני מחכה. ובדבר מלאכתו
מלאכת חול, בודאי לא יגזול בזה הרבה מזמנו קודש לה' — ובדבר

קריאת השם אשר כנה לה לפע"ד יותר הי' מתקבל על הלב ונאה למראית עין אם הי' השם הזה יוצא על הכלל כלו של הענין, ולא על הפרט של מעשה גוי מיוחד. הלא אפשר לכתוב בכלל על מעשה בראשית בספריהם, לפע"ד חלוק גדול יש בין זה לזה, הן ברוחניות הן בגשמיות, והמשכיל יבין. ועדיין לא כתב מה הם השנים המפלים הצריכים לו אל העיקר. יכתוב נא לי הכל באר היטב עד היכן הדברים מגיעים, ואם אפשר וקמכוין לשים קץ לאלו בקיץ הבעל"ט, ואם ישוב למ' או לא, ומי יתן ולא הי' צריך לא לזה ולא לזה.

בדבר ח"ת אשר כ' בראשונה היו לי איזה הרהורים ולא אחפון כעת להאריך בזה, ואניח הדבר עד בוא מכתבו אי"ה, וכעת לא אעיר רק על מ"ת בשבוע זו, ואתה תצוה ויקחו אליך להנאתך, כדתניא, אשה היתה בוררת חטים וכו' (אין המדרש כעת בידי ואין אני כותב רק מן הזכרון) וקשה לי מכאן על תוס' במס' שבת כ"ב ובכ"מ שכתבו להקשות על מתני' הנ"ל מהא דכללא בידנו דקול ומראה וריח אף שאין בהם מעילה מדאורייתא, מועלין בהם מדרבנן, וא"כ איך היתה בוררת חטים. ותירצו שלא בוררים ממש, רק שהיו יכולים לברר וכנ"ל לא כן הוא במדרש הנ"ל, כי אין זה להנאתך ודו"ק. ועתה אחובי חביבי הלא גלוי וידוע בינינו מכבר החלוק אשר ביני ובינו, אני איני מסודר ואיני אוהב ערכין וסדרים, וההיפך הוא אצלו. על כן יאבה נא במובו להראות כי עדיין לא נשתנה החלוק, ואם אני עשיתי כמדתי, וכאיש בלי סדרים אחרתי מכתבי כמה שבועות, יעשה מע"כ אחובי נ"י כמדתי, וכגברא קפדנא בדקדוקי סופרים יכתוב לי תיכף ומיד תשובה ברורה ומחוררת, ואז הנני מקבל עלי להתנהג עמו ג"כ חוץ לשבועי ולכתוב ג"כ מיד ותיכף.

והנני עוד הפעם באהבה ואחוה ורעות דורש שלומו כל הימים ורוצה בתשובה במהרה

אוהבו הנאמן

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— מז —

ב"ה   ד' מצורע תרצ"ב לפ"ק פה סירנוי יצ"ו

אהובי חביבי מאז, מחמד נפשי מקדם, מו"ה . . . הי"ו יהי שלום בחילו.

זה כשלשה שבועות ישבתי בוועין לגמור הפעם באמת את מחשבתי בתכלית וקצבה, וכל הימים שהייתי שם חשבתי בלבי לאמר כי אבא לביתי אמצא את שאהבה נפשי לראות מכתבו הנשאר מעל. ועתה שבתי ונוכחתי לדעת כי בחנם חשדתי אותו בכך. ואמת הדבר ויציב כי צר לי מאוד כי כך כאונס ולא ברצון דברים שביני לביןו נאמרים, ואני יושב ותוהה ושואל לדעת מעמא מאי, אפשר כי הדבר תלוי בשכחה ורחוק מקום, ואפשר ברוח אחרת ושנוי דעתו, ויהי' איך שיהי' צר לי מאוד, ואולי יש את נפשו לפתור חדה סתומה זו, ויכתוב נא לי בגלוי ולא בסתר, בפרט ולא בכלל, כל מה שנעשה עמו אתו, בעצמו ובבשרו, ברוחו ובדעתו. ועדיין אני מצפה על ההערות וספקות שאמר לכתוב, ועדיין אין אני יודע עד היכן מגיע כח התורה בתוך חבריו תלמידי הישיבה, ועבודה מה זו עושה עבודה שבלב, דברים שבין אדם למקום כימי עולם וכשנים קדמוניות גם בארצות ההם. ישמיעני נא הפעם דבר ברור כדבר איש אל רעהו ולא כתשובה קבועה על שאלת מה נשתנה, אנוס על פי הדבור.

כבר כתבתי כי פה התישבו בעצמם אנשי העיר כאיש אחד בלב אחד לעשות כל מה שאפשר ואי אפשר ולמנוע בעד אדמו"ר נ"י מלעזוב את העיר, ועד כה הגיע הדבר, כי קראו הנה שלשה רבנים, והם הרבנים מגאלאנמא, שעללע, סערדאהעל, וקרואי העדה מהכא ומנייטרא מענו ודרשו לפניהם כמה שעות ארוכות, ואחר משא ומתן ארוך בסוד ישרים החליטו כי לפי דעתם הדבר מוטל על אדמו"ר לילך אחר הפסח. ובאמת בלי שום גוזמא, הי' קשה היום פה כיום סגריר, ושלשה ימים אחרי הפסק דין לא פסק שיחה מפי אנשים ונשים מכל המפלגות בין יראים בין פושעים בין מקהלה זו, בין מקהלה שכנגדנו, בין ישראל ולהבדיל בין גוים, ונראו בכיות ודמעות מבני אדם שלא פללנו מעולם, אבל מאי דהוה הוה, ועתה הדבר נראה כי אדמו"ר נ"י ישנה מקום בר"ח אייר הבעל"ט

קכה

תורת חמד

ולכל היותר בל"ג בעומר, ועדיין היום אינו קבוע לגמרי, ויתן ה' הטוב
כי יהי' הכל מעמו לטובה ולברכה.

ועתה אהובי חביבי, אל נא ישכח לעשות נחת רוח לאוהב
נאמן החפץ בטובתו, ורצונו לשמוע ממנו בשורות טובות, ולראותו על
גפי מרומי קרת, לוחם מלחמת ה' בין יראי ה' וחושבי שמו באמת ובתמים

אוהב רחוק דבק מאח

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— מח —

ב"ה מוש"ק בהר תרצ"ב לפ"ק פה סירנוי יצ"ו

אהובי חביבי ידידי צמידי מו"ה . . . . . הי"ו כצנה רצון יעטרהו.

דכריו הנעימים הגיעונו בעתם ובזמנם ותרב שמחתי, ובכל זאת
גם הלום לא הייתי מן הזרזים העושים תיכף לקבלה תשובה, אמנם
חפץם התירוץ גלוי הוא וידוע כי היו הימים שעברו עלינו לטובה פה,
ימים שאינם פשוטים לגמרי, ועולם הפוך ראינו כאן, כי זה שני שבועות
שאדמו"ר נ"י החליף את מקומו לטובה, והנהו לשם ולתפארת אב"ד
ור"מ בק"ק ניימרא יצ"ו, והרעש הגדול שנלווה עם זה למרות כל מה
שצוה אדמו"ר להתנהג בכל תוקף ועזו להיות כל הנסיעה כחשאי, אין
לשער ואין לספר. ביום א' פ' קדושים דרש אדמו"ר נ"י בביהכנ"ס פה
דרוש פרידתו, והי' הביהכנ"ס מלא וגדוש עד זווית אחרונה מאנשים
וטף, ונשים במקומן, משני הקהלות ומקומות הסמוכים, ותרב הבכי'
ותגדל האנחה עד שאלמלא לא ראינו לא האמננו שאפשר שיהי' כה.
וזה הי' רק ההתחלה, וכל ימי השבוע לא פסק צער ושברון לב וכל לשון
של חרטה ואנחה מפה כל איש יושבי העיר הזאת, להבדיל אפי' נכרים.
וביום ה' התאספו כל איש בלי שום יוצא מן הכלל ממש בבית אדמו"ר
נ"י, ונראו דמעות שני שעות לפני הנסיעה על פני אנשים אשר לא פללנו
מעולם, וכמים פנים הפנים במלוא מובן המלה, גם אצל אנשי ניימרא

שהיו פה, ואין לומר אצל אדמו"ר נ"י וכל אנשי ביתו. וכשהגיע השעה היו החוצות מלאים מאנשים ונשים ישראל ולהבדיל גוים עד אין מספר, ותרב הבכי' ושברון מתנים עד להפליא, ועד אין שיעור, ורוב הקהלה לוו את אדמו"ר בכ"ה מרכבות, והיתה הנסיעה בכבוד גדול, ולפי ערך זה הי' גם קבלת פנים בנייטרא. ותהום כל העיר בקריאות של שמחה וכבוד והרמת נם, והי' כבוד התורה וקדוש השם, שיקר למצאו בימינו אלה. ובשבת קודש דרש אדמו"ר נ"י בפעם ראשונה בביהכנ"ס, והוצק חן בשפתיו, וכל העם מקצה עד קצה רואים את פניו כראות פני אלקים, ושותים בצמא את דבריו, ואין פוצה פה ומצפצף, אפילו הדיוט שבהדיוטות. ועל כל אלה הבכיות והיללות פה נעלה הפרידה וברכת פמורין בשעה שנפטרנו אנשי מירנוי שלוו את אדמו"ר לנייטרא, ממנו בביתו מהם, דרשו בבכיות גדולות עד שנסתתמו דכריהם, כמו הראש הקהל ר"י הערצאג, וו. רייך, ואצ"ל ר"י אבעלעם וכו' והיתה הפטירה הזאת באבל כבד כזה עד שעוד היום מדברים מזה שם. וכל מי שהי' שם יהי' מי שיהי' נתפעל עד מעמקי לבו, עד כאן הי' מה שהיה. ומכאן והלאה עינינו רואות כי כך הוא מן השמים, והדבר מוכח כי רבנות נייטרא הוא נאה הרבה יותר לאדמו"ר והולמתו במדה גדושה, והאנשים שם אע"פ שעניינם המה למרבה, וגם פשוטים בדעה וד"א, מ"מ הרי הם בני קהלה ישנה ויראי השם ומכבדי תורה במדה גדושה, ואין דמיון לכל הכבוד שחולקים לבחור הישיבה ומתפארים בהם. והביהמ"ד הוא נאה עד מאוד, והמאכל והמשתה בבית המזון כמו אצל בעה"ב על שלחנו, עד שאין איש אוכל חוץ למענוא, אפילו מן העשירים. ולומדים שם יותר מן מאתים בחורים הי"ו, אף שהיתה הנסיעה בתחלת הזמן. היוצא לנו לפע"ד הוא כי אף שלא ידעתי אם לענין פרנסה ייטב לאדמו"ר נ"י ואולי כי אדרבה, אבל לערך בעלי בתים ובני תורה וגדל הפעולה שיש לפעול שם, ולענין הישיבה הן ברוחניות הן בגשמיות, אין שום ספק שהוא טוב מאוד מאוד בכל לשון של שבח ותהלה. וכה יתן ה' וכה יוסיף — ואני אין ביכלתי להיות שם רק לסרוגין, כי אבי מורי נ"י הוא חולה ר"ל, ואחי צריכים שיהיו שם, ואי אפשר להניח את הבית ריקם

מאוד הייתי חפץ לדעת עד היכן הגיע בדבריו, ואם אפשר הדבר שיעשה קץ לדברי רוח בזמן הזה, יתן ה' שכה יהי' ויעזור לו

לבחור את הרע במעוטו, אין הדבר נמנע שאהי' שם במשך ימי הקיץ בדבר הקקיון דיונה, ואראה לכוא גם שמה. מה בדעתו לעשות בחורף הבעל"ט. קוה קויתי כי יקיים דבורו ויחזור הנה, כלומר, סמוך ונראה הנה. והנני דורש שלומו וטובו באהבה

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— ממ —

ב"ה עש"ק דברים תרצ"ב לפ"ק פה טירנוי יצ"ו.

מחמד נפשי אהובי איש חמודות . . . . . יברכהו ה'.

. . . . . ועד הזמן ההוא חפץ הייתי לשמוע דעתו באמת, בנוגע לכח דת ואמונה בארצו, אם הוא לפי דעתו דבר של קימא בשטף האפקורסת בימים האלה בזמן הזה, ואם דעת תורה שם מלוח לאורחא רחיקא במלח ותכלין של יראת שמים באמת — כי בכל מה שראיתי — מעטים המה אנשי מלחמה העומדים בפרץ, ורבים המה מסטרא דאחרא, ובפרט בנוגע לדעות הנפסדות של הני נפקי ברא בריינא בני עמנו, אשר החליפו ברית קודש בחבת עמם. בענין זה מצאתי הרבה והרבה אשר יאמרו כי לא אנשי ריב ומצה המה, ולא ילחמו לא לשמאל ולא לימין, בכלל המה מה שקורין „נייטראל" לא משמים ולא מארץ, לא יום ולא לילה — ולפענ"ד, בכל ריב ומחלוקה שבעולם, אין איש בעל שכל בארץ, אשר לא ינטה בדעותיו אל אחת מן הצדדים, אפילו במלחמה שבין יצפאן לכינא שאינו נוגע אלינו מכל וכל, כל אחד ממנו ימשך בדעותיו או לכאן או לכאן. והרי הדברים ק"ו בדברים שנוגעים אל ענינים שהנשמה תלויה בהם, ששקר בפי כל האומר כי לא איכפת לי' בין דעה זו לזו, אם לאו ששוטה הוא, או שיש בו שמץ פסול כל דהו, ולפיכך הייתי חפץ לדעת איך הדברים מטין במדינה אשר משכנו שם אשר לא זכיתי לראותה — אם גם שם רבו החרדים אשר יש בהם דרך ארץ מפורצי גדר אלו.

והנני ידידו

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— נ —

ב"ה עש"ק נצבים וילך תרצ"ב לפ"ק פה סירנוי יצ"ו

אלקים יחנך אהובי חביבי, ידידי מחמדי, צמידי נכבדי,
איש חמודות, מו"ה . . . . . הי"ו ולחיים טובים יכתב
בספר חוקה, לראות בנחמת ציון בשנה טובה ומתוקה.

קריתי מכתבו הנעים, שניתי ושלשתי ורבת שבעה לה נפשי עונג
וגיל, ויהי רצון מלפניו שלא ישאיר את מכתבו יחיד במינו, אחד בזמן
ושנים בשנה — ואם בקש לידע חדשות מארץ הנשמה הלזו, אין בפי
מלה — רק לכפול ברבוי אחר רבוי לרבות, אין לשער ואין לספר עד
כמה סימנא מילתא ברשומי ניכר בישועה גדולה משמים בשנוי מקומו
של אדמו"ר הגה"צ נ"י ובית מדרשו, הן ברוחניות והן בגשמיות. בני
הקהלה עומדים צפופים והולכים כפופים לעשות רצונו בלבב שלם בלי
יוצא מן הכלל, ואחר דברו לא ישנו כמשה מפי הגבורה. ובני הישיבה
הי"ו עוברים ושבים כמו בחוצות ירושלים בכבוד גדול ברוחניות,
ובפרנסה ורחבת ידיים בגשמיות — ואם יש קמח יש תורה, הדבר נראה
בעינים כי בני הישיבה הי"ו מוסיפים כח ועצמה ירבו בתורה ויראת
שמים בשמחה כפולה ומכופלת, כה יתן ה' וכה יוסיף — ולעומת זה,
זה המקום בדד יושב, אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה, לא קול תורה ולא
קול תפלה — וכל מה דעביד רחמנא למב עבד, כל מי שעינים לו יראה
כי כך הוא לטובה ולברכה —

כפי שאני מבין מדבריו, לכל היותר אפשר לו לגמור עניניו בסוף
זמן החורף, וה' יעזור לו לשום קץ לדברי רוח במהרה — מה לומדים שם
בזמן החדש שכנראה כבר התחיל — בודאי שמע וקרא כי הרב הגאון
האב"ד דק"ק חוסט הי"ו נתקבל לאב"ד דק"ק ועד אשכנזים בירושלים
עיה"ק למלאות מקומו של הגאון הצדיק המנוח רי"ח זצ"ל מרא דארעא
קדישא — ומה אומר ואדבר עוד, אקוה אי"ה ליסע מיד אחר החג
הבעל"ט לפיעטרקוב בדבר הדפסת ספר קיון דיונה — ואם יהי' אלקים
עמדי נפגוש זה את זה אי"ה אם הכסף והזמן לא יפריד בינו לביני.

לפע"ד לא רחקו המקומות מאוד זה מזה — ועוד חזון למועד — ועד העת
ההוא הנני דו"ש באהבה רבה כימי עולם וכשנים קדמוניות —

בברכת כוח"ט אוהבו הנאמן כל הימים

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— נא —

שלום וברכה . . . . .

. . . . . את דבריו ששלח לי קראתי, והנני רואה כי הם כתובים
בהשכל ודעת ואמורים בלשון למודים, אמנם המשפט עליהם קשה עלי,
כי לא ידעתי את האיש נושא דבריו, וגם את שיחו לא שמעתי עד
כה. — ואני חשבתי הלא כל הענין הזה על אפנו וחמתנו הוא, להפיש
דעתן של תועי לבב אנשי מערב כמו שהם בעו"ה, ולפיכך לבי הי' אומר
שנאה יותר לכתוב דבר כדת משה וישראל, נאמר למשל, לתרגם איזה
ספר מספרי הקודש או ספר מספרי חכמי ישראל עם הערות בדין ודברים
עם שאר המתרגמים בתוכחת מגולה — לדברים כאלה ישנם ערך
ישראל ונאים, ואולי גם צריכים לזה בארצות ההם אפילו בלא"ה, ויש
להם לפענ"ד גם תכלית הנרצה לעניניו, ומלבד זה מועיל גם להרמת
כבוד ולפרסום שם, מה שאין כן בדברי סתרים כזה — מ"מ הרי הוא
שם, ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו שנינו, ובודאי ידע למה
בחר לו באלה. ונראה כי ברור לו כי יועיל לו למה שירצה. כאמור, לפי
ידיעותי אין בכחי להכניס עצמי בפרטי דבריו בזה, ולבד כי לפי רוב
הימים נתרחקתי גם ממסתרי הלשון, ואולי לא אבין איזה דברים על
בוריין מטעם זה, מכל מקום בכלל אני רואה כי ככל אשר שקל דבריו
במאזני צדק, ובחר בלשון למודים הצריך לו בזה, מכל מקום לא נשמר
מגוזמות והפלגות הראויות למשוררים, וקשה לשמוע לחקרי דעת לפי
שיטתן ושטותן — נאמר למשל, כשהמשיל את האיש הלז לארי עם
ההר, ותחוף והגדר, ושאר דברים הדומים לזה שנוחים למצא.

וגם ראיתי דברים החסרים פירוש, כי אמר דרך כלל, כי השטה
ברע וטוב יסודה בחכמת הקבלה, ולא הראה איך ובאיזה דרך והיכן,

ודבר כזה נמצא עוד כב' וג' מקומות, ואני לא הבנתי ג"כ איך בתרגום של ברא מונחים כל דעותיו, ומה השייכות לזה עם הקבלה, וכודאי צריך לזה הקריאה בספרי זה האיש מה שאין בידי, וגם לא ידעתי מה ענין החקירה ברע וטוב בפירוש המקראות, זה ה' להקדים בהקדמה — במקום שציין למדרש רבה של בונה עולמות ומחריבן, אולי יועיל לו לראות מה שכתב הרמב"ם על מדרש זה כמורה נבוכים בפ"ל מח"ב. ועיין רבינו בחיי פ' בהר, ואם אפשר לו להמציא שם את תרגומו הערבי של רבינו סעדי' גאון על התורה, מה טוב ומה נעים לחקרי לשון לעומקן של דברים.

ועתה אהובי, בכלל, אף שבעיקר הדבר אין אני חולק עליו, ואי אפשר לי לחלוק כאמור, מ"מ מצאתי את עצמי מחוייב לומר כי חכמת הקבלה אצלנו, לא חכמה פשוטה היא, הרי הוא אצלנו חכמת אלקים, דבר המסור ללב, ולא נתן לחקור בשכל, והדבר נקבע כיתד שלא תמוס בלב כל יראי ה', כי מי שלא מסר נפשו על תורת ה' ומלא כרמו בש"ס ופוסקים, ולא הגיע לימי בינה ביראת ה' חופפת עליו כל היום, אי אפשר ב שום פנים שיעמוד בסודת. לכן אהובי ידידי, קשה הדבר לשמוע לאנשים כערכנו, כי ערל ממש, וערל לבב, דבריו ודעותיו הרי הם דברי הזוה"ק ממש — וכתוב מלא אומר, לא עשה כן לכל גוי. ומכ"ש וק"ו דברים התלויים רק ביראת ה' כל היום, הלא אין צריך לו לפי עניניו לומר כי מה שאמר הגוי הזה היא היא חכמת הקבלה, כמו שכתב כמה פעמים, הלא די לו אם יאמר דעתו מושפע ממה שכתבין הוא — האין סוף של הזוה"ק, ולא שיהא מוכח מן הדברים שגם הכותב אומר כי היינו הך, הלא די והותר אם נניח שלקח את דעותיו ודבריו כפי הכנתו — כפי הבנת הגוי בספרי הקבלה — שאין מזה ראוי' על דעת הכותב בעצמו — וכך שנו חז"ל בחכמתם, למוד לשונך לומר איני יודע, שמה תתבדה ותאחו — ויאמין לי אהובי, כי אין הנדון דומה לראי', ויארכו הדברים ודבר כל חזון כזה — אמנם זה אפשר כי הגוי הזה קרא ושמע והבין מה שהבין, ודי לו בזה לפי עניניו — ומה גם בזמן הזה שנשתנה בעונותינו לרעה מכל הזמנים, שהרשעים סופרי הזמן מבני עמנו, החכמים כעיניהם, רגילים לחלל קדשי בני ישראל, ומה שאצלם חכמה היא, ולכל היותר חכמה — אצלנו קודש הוא, וקדשי קדשים. לכן אנשי לבב אנשי אמת יראי ה' העומדים בפרץ, צריכים הם

להזהר ולהשמר בדבריהם — לכן אהובי חביבי, ישמע נא לעצת אוהב נאמן בכל לבבו ובכל נפשו, ויכתוב וישנה דבריו ללשון שיהא מוכח ממנו רק כי החכם הגוי הלז לקח את דעותיו כפי מה שהבין, ומעה בחכמה קדושה לבני ישראל המאמינים בה' ותורתו. ואקוה במח כי לא יזיק לו זה, ואדרבה יועיל לו הרבה יותר — וישים נא נגד לבו כי רבים וכן שלמים התחרטו בימי זקנה על דברים שפלטה קולמסם בימי בחרותם — ומלבד זה, אין הלשון ברור הולמתו במחנה ישראל, והספק אין מוזק בין הגויים ובין קלי הדעת בתוכנו —

וגם מה שכתב בדברים שבין איש לאשתו, ומה שהביא מן הר"ח שלא ידעתי אי' מקומו, הכביד על לבבי ודעתי — פרי' ורבי' אצלנו מצוה הוא כהנחת תפילין, ומזה מלאים כל ספרי המוסר ומכ"ש ספרי הקבלה, ומעשים בכל יום כך הם וכך היו אצל החרדים על דבר ה' — ומצות נשיאת אשה רחוק מאהבת אשה ב מ ו ב ן ה מ ל ה כרחוק מזרח ומערב. ואפשר הדבר, כי נתרחקתי מן הלשון כמש"כ בתחלה והנני תועה להחמיר, מ"מ אין אזני יכול לשמוע כי כך הורו חכמי ישראל וחסדיהם כי יהיו חיי איש ואשה מלוי התאוה עפ"י דת ודין ואהבה כפי מה שמבינים הם והמונם, ועיין למשל בר"ח בפרקים האחרונים משער הקדושה, הדבר ברור כי כל הספרים מפליגים בעונש מי שלא נושא אשה, וגם כי צריך האדם לאהוב את אשתו הנשואה אליו ולכבדה, אבל אין פירוש של אהבה זו כפירוש אהבה במובן מלה זו בתוך דבריו, ומה גם עם הפירוש של תאוה עפ"י דין, הלא גם בזה אפשר לומר עפ"י הדרך הנ"ל, כי כפי מה שראה חיי המשפחה והבין מן הספרים, כתב. ובאמת כל הספרים מלאים מוסר השכל להפשיט הגשמיות ושלא יהא מלוי תאוה — ואפשר כי טעיתי בזה מעיקרא, שלא הבנתי המלות והלשונות על בורין, וכאמור דברי הר"ח כפי תרגומו לא ידעתי אי' מקומו.

ועתה אהובי, לבי אומר לי כי יבין וישכיל כי דברי אמורים כאהבה עזה במדה גדושה, ואל ישים עלי חמאת אם הפלגתי באיזה דבור שלא כדרך ארץ, כי בחפזי אני כותב, כי אבי מורי אינו בקו הבריאות, וצריך אני לשמש אותו. ועל כל פשעים תכסה אהבה.

והנני אהבו הנאמן כל הימים

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— נב —

שלום וברכה . . . .

. . . . וטרם אדבר, בכל זאת הי' מן הצורך לקבוע כלל גדול בהלכות נשואין שלו. ואומר אני — כי לא בחנם אמרו חכז"ל מה שאמרו על הנושא אשה לשם ממון, ואם דבריהם הקדושים הם חיינו בכל ענין, על אחת כמה וכמה בהלכות נשואין שהנשמה תלוי' בהם. ואם אין אדם עומד על דבר הלכה עד שנכשל בו, הרי מע"כ נ"י כבר נכשל — ובכך לפע"ד, אם הוא רוצה בהיים של נחת לשם שמים — סמי מכאן כסף.

הוא מסתבר הן מצד מילי דשמיא והן מצד מילי דארעא, במילי דשמיא כיצד, אשה למה היא באה, כך אמר הקב"ה חכם כל הרזים בספר שכתב ליישר בו לבות בני אדם, כי לעזר כנגדו היא באה, ואשה שבאת לעזור לאדם, שכוראו מעיד עליו שהוא צריך לעזר, למה היא צריכה — למעלות של כספים או למעלות של עצמה — פשימא כי אחרון חביב.

ובמילי דארעא כיצד, בתולה בעלת מעלות שיש לה כספים למה זה תלך עד . . . .

וחכז"ל אמרו שהכל מן האשה, והרבה נשים יש שמביאות את בעליהן לחיי עוה"ז ועולם הבא, אמנם אין האדם רשאי לקנות עם האשה דברים שאינם מסגולתה.

ע"כ . . . . נ"י לכתחלה דלכתחלה יבקש לו שדוך בלי כסף ואז ימצא היותר טוב והמועיל. ובדיעבד דדיעבד ישמע לשדוכים של כסף . . . .

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— נג —

אהובי חביבי הה"ג נ"י

. . . . ומיומא דמילתא, עיקר הדברים קשה למסור בכתב, אלא שדבר גדול יעשה מע"כ אם עכ"פ יתקן את המקוה בכמה הדורים: (א) היגיעני: (ב) לעשות בור השקה — לא יהיו הוצאות יותר מכ' פונט: — (ג) לבטל הנקב בשולי הקרקע עם הווענטיל, ולעשות האבפלוסם בדרך שדברתי עמו כבר — וזה לא יעלה ביותר מעשרה פונט — ואז תהי' המקוה כשרה על צד היותר טוב.

מאוד הנני מוכן להשאר דוקא כאן עוד שבוע אחד, אם יסכים ליתן צו להקהלה לעשות התקונים הללו — ויעשה על ידי זה דבר גדול ומהודר, וענין שהולם לרב . . . .

מאוד ניקל לעשות פה עירוב, ואין מן הצורך אלא להעמיד בכ"א מקומות דלתות הראויות לנעול — ואם אפשר בצורת הפתח מה טוב ומה נעים — בלי נדר אעשה קונטרס על זה, ומע"כ ישלח אותו יחד עם מכתב אל הבית דין פה ואל הרבנים הבורחים הי"ו ואל איזה גדולים — ובודאי יסכימו — ויהי' כאן תקון גדול כלפי שמים — ודבר נוח ומתקבל כלפי בני אדם — ויהא זכות הרבים ונחת רוח שלהם בכל שבת ושבת תלוי בו . . . .

מיכאל דוב ווייסמאנדל

ה

מכתבים משנות הזעם:

— נד —

מכתב זה כתב מרן הגה"צ ז"ל ימים אחדים לפני כלות המלחמה, כשהי' במחבוא בפרעסבורג, לאיזה תלמידי רבינו זצ"ל שהיו במחבוא בנייטרא — והוא ז"ל הי' בוכה ומבכה אחרים עמו כל היום וכל הלילה על חורבן ישראל, שלא היתה כזאת מימות עולם — ולא הפסיק לקונן ולהתאבל עד יום האחרון מימי חייו, כי צרת ישראל הי' נוגע ללבבו עד דכדוכה של נפש ממש — זי"ע.

אור ליום ד' לסדר ויקרא תש"ה לפ"ק.

שלום לתלמידי רבנו הגדול שליט"א

ראיתי מכתבכם, ואני אין בי כח לכתוב — אמנם זה אני רוצה להגיד לכם, כי אין אדם עומד על דבר הלכה אלא אם כן נכשל בה — אני בעו"ה נכשלתי, ויודע אני להגיד לכם כי אין לך עושר ואושר בעולם כמו אדם הלומד תורה בהתמדה ובקדושה, ומתנהג עצמו ביראת שמים.

אוי לו למי שאינו עושה כן — יש מי שהגיהנם מצפה עליו אך ורק אחר מיתתו — יש מי שהגיהנם בא לקראתו כבר בעולם הזה — ובין כך וכך, סוף שיצעק אוי לנפשי כי גמלתי לי רעה.

לכן, למדו תורה, היו יראי ה' ויראי חטא באמת — הזהרו ח"ו משום נדנוד של עברה כנוגע לפרישות — ותזכו לראות את שוב שבותנו ולנשק כפות ידי כ"ק אדמו"ר הגדול נ"י במהרה.

כעתירת הכותב בדמע ורוצה בתשובתכם

מיכאל דוב

מכתב זה כתב מרן ז"ל לאחיו הצדיק הג"ר עמרם הי"ד, שהי' באותו עת במחבוא בנייטרא — וכתבו מתוך יסורי גופו ונפשו בתור צוואה — כמובן כי השמטנו איזה דברים שלא ניתן להדפיס.

בעזה"ת פה פרעשבורג במחבא, ב' לסדר ויצא תש"ה לפ"ק.

אהובי אחי עמרם נ"י

אבינו הצדיק זי"ע אשר אנכי איני כדאי להזכיר את שמו הטמור, כתב צוואתו הקדושה לפני מותו אלינו בניו —

ועתה אחרי הודעי, אחרי הכשלי, הנני מכיר איך חטאתי, כי לא שמרתי את דבריו ואמריו הטמורים.

אנכי מרגיש ויודע כי לא יארכו ימי, והנני כותב לך אחי יקירי נ"י ולאחינו משה דוד נ"י ולאחותנו, השי"ת ישוב אותם מגלותם — ויחים וישמרים — אלו הדברים לפירוש צוואתו של אדוננו אבינו זצ"ל — יהי רצון שיהי' לכם זכות לקיים דבריו כמו שלא זכיתי אני בעזה"ר.

ואני אספר לכם מתחלה מעשה אשר לא ספרתי עדיין —

ביום עש"ק פ' וירא שנת תש"א, יום לפני הסתלקותו של אבינו הצדיק זי"ע — פגע בי אדם אחד אשר לא ראיתיו לא לפני ולא אחריו, בשוק נייטרא — וקפץ עלי בחטיפה, ואמר לי בלשון אשכנז „זאגען זיע מיר שנעלל וויע די מוטטער פאן אברהם אבינו געהייסען האט". והי' בעיני כמשוגע, ולא רציתי להשיב — ואמר ושאל כשני ושלוש פעמים, ולא השיבותי דבר — ואמר, זאגען זיע — זאגען זיע, זיע ווערדען חרטה האבען — והלך — ובמוצאי שבת קדש הגיעני השמועה חטופה — ולקחתי בחפזון מארגז של אדוני אדמו"ר הגה"צ נ"י, ספר משמרת שלום הלכות שמחות, ובפתחי (הספר כתוב על סדר א"ב) פתחתי דוקא בזאת הדף שכתוב בה „אמתלאי בת כרנבו אימא דאברהם אבינו סגולה בשעת הסכנה" — ובו בשעה שפגע בי האיש הנ"ל אשר

שאל אותי על שמה דאימא דאאע"ה נפל אבינו ז"ל לחולי מסוכנת,
אשר שבק לן חיים באותו הלילה — זו מעשה אחת.

מעשה שני' — בשבת קודש בבקר, בשעה שעמדתי ממיטתי,
ועדיין לא ידעתי דבר מאבינו ז"ל — וחשבתי לבריא, עלה בדעתי
פתאום הפלונתא של מספר אותיות התורה, וקבלתי עלי למנאן תיכף
אחר השבת — ואחר השבעה לקחתי ספר מדרש תלפיות בידי, ופתחתיו
ונפל בפתיחתי בערך אותיות על פסקא אשר בה כתוב „כי בשעת
פטירתו של אדם יזכיר מנין אותיות התורה, מאחר שאין בכחו להגיד
את כל התורה כולה" — ובאותו דף סמוך לו, הי' קשר כמו שנוהג מי
שקורא בספר ועומד באמצע הפרק, כופל דף — ובודאי אבינו הצדיק
ז"ל קרא שם — וכשראיתי זאת, נפל עלי פחד גדול, וחשבתי כי בודאי
קיים אבינו הצדיק מה שקרא בספר הזה — משום כך בא במחשבה עלי
בקומי ממיטתי ביום שבת קודש בנייטרא, אחרי הסתלקותו בטירנוי.

והתחלתי תיכף ומיד במספר אותיות התורה — ואתה ידעת
כי יגעתי הרבה בדבר — השי"ת פתח לי ברחמיו שער חדש, וחדשתי
דברים לפענ"ד אמתיים בדרך אשר ידעת — דברים אשר לפענ"ד
אלמלא דבקתי בתורה, היו כדאים להאמר מפי גדולים — ולהכיר
אמיתת תורה מן השמים — זו מעשה שני' —

מעשה שלישית, הורתו של בני היקר יוסף יעקב, ולידתו בליל
יום הכפורים, היתה בא בפנים וסימנים כל כך מבהילים הרעיון,
שאיני יכול להגיד. —

ועתה אחרי הגדתיך כל זה — אומר לכם, כי צוואתו של
אבינו זצ"ל אשר כתב בערב ש"ק אחרי המקוה לפני מותו בשעה
שכל אדם חשבו לבריא — וזה כלומר מאותו פסקא שנאבד בעוה"ר
כתוב בלשון זה — שאני זוכר בדיוק —

מיינע מייערע ליבע קינדער —

פאליטיזירט ניכט — געדענקט דאס אללע צייט וואס מאַן
מיט פאליטיק פערברענגט, אומזאָנסט איזט — אַם ענדע געשעהט
דאס וואס השי"ת ווילל — עכ"ל. זו פקודה אחת.

פקודה שני' — להדבק בתורה. פקודה שלישית — לעשות חשבון הנפש בכל יום. ופקודה רביעית — לקבל שירות בקודש בזמן הזה בשעה שמבקשין את האדם.

ואני בנו — לא שמעתי לארבעתן — אלמלא לא הכנסתי לפאליטיק הארורה, וישבתי בניימרא בבית המדרש הקדוש והנורא של אדמו"ר הגה"צ נ"י אשר נחרב בעוה"ר, להיות דבוק בתורה, בודאי שהייתי עושה מחבואות מחבואות — ואני חשבתי להציל על ידי הפאליטיק — „אם ענדע איז געשעהן וואס השי"ת ווילל".

אלמלא עשיתי חשבון הנפש בכל לילה, הייתי יודע עד היכן התרחקתי מתורה הקדושה, ומצוואת אבינו מורנו — והייתי חוזר בי להדבק בתורה — וממילא שהייתי נותן כחי ברוחניות וגשמיות לבית מדרש של רבנו, ולא הייתי מבלה עתים לריק ולכהלה בחבורות של אנשי ס"א ממש. —

ובנוגע לחשבון הנפש, עלי להגיד לכם, כי צדיק הקדוש גיסי חיים ידידי' נ"י בוואגאן אמר לי — „לא בחנם מיכאל בער — מען העם מיססען חשבון הנפש מאכען". הוא כוון דבר אחר — אמנם מן השמים שמו לו מלים בפיו להזכירנו —

אלמלא שמעתי למצות כ"ק אדמו"ר אבינו זצ"ל לקבל שירות, הייתי מקבל עלי שירות כביסמריצא שנתנו עלי, תיכף אחר פטירתו — ממילא שהייתי אני בודאי וגם כ"ק אדמו"ר שליט"א שם, ולא במקום שהם * .....

אמרתי לכם כל אלה — ועתה לכו וקחו לכם מוסר — למדו תורה, ורחקו מכל חבורה של פושעי ישראל, אפילו לתורה — ודבקו בתורה, ותקיימו הצוואה של כ"ק אדמו"ר אבינו זצ"ל, והוו יראי שמים באמת, ודעו כי אין דרך אחר...

השי"ת יהי' אתכם, ויציל אתכם ואת ביתכם לעולמי עד, כעתירת אחיכם הנאמן

מיכאל דוב

* כונתו כי כ"ק אדמו"ר זצ"ל ברח ליערות ביסטריצא, והי' שם עד הסתלקותו כיום ט' אדר תשי"ה.

— נו —

ג' בחקותי חצרית לס"ק.

ב"ה

שלום וברכה לאהובי הה"ג נ"י

בעברי דרך וויען התחננו הבחורים הכתובים רצוף בזה, כולם ת"ח ויר"ש וחשובים ואהובים, על נפשם — להשיג להם מפלג, כי לוקחו לעבודת הצבא בקושי שעבוד על ג' שנים, וצריכים ליכנס לעבודה בסעפמעמבער, אמנם יכולים לצאת עד הזמן ההוא — והוא פקוח נפש בלי שום גוזמא, במדה היותר גדולה.

ועתה לפי מה שעבר בימים האלה האחרונים, הסכנה מרחפת עליהם ביותר, והם שולחים מכתב אחר מכתב, ושליחות אחר שליחות, כאדם שחרב חדה מונחת על צאורו ר"ל.

פה בארץ אין מניחים שום אדם משם — ואני חושב בדין ובמשפט כי בנוח להכניס שם בישיבות שונות כמ"ו בחורים שהנם באמת לשם ולתפארת, ולהשיג עבורם רשות הכניסה.

וכן בשם אדמו"ר הגה"ח נ"י אני מבקש את מע"כ אהובי נ"י, יצא נא חוץ לגדרו, וישיג אצל ישיבות אחדות הכניסה לישיבתם לאלו הבחורים, שהוא הצלת נפשות ממש — ו ת י כ ה ו מ י ד, כי איש לא ידע מה יולד יום, ואפשר שתלוי בשעות — אני יודע כי מע"כ נ"י יכול לסדר דבר אם רוצה, בשעה קלה — בבקשה יעשה נא מה שביכלתו לקיים נפשות יקרות בישראל.

אני נחפז למען ילך מכתבי עוד היום.

והנני אוהבו . . . .

מיכאל דוב ווייסמאנדל

מעבר לך על מכתב מרן זצ"ל, כתב כ"ק רבנו הגדול זי"ע שורות אלו.

הנה אהובי ורב חביבי הה"ג שליט"א, אין מן הצורך להאריך ולהעריך לך הענין הנשגב, ולא באתי רק לזרז את המזורז בדבר העומד

ברומו של עולם, ותעשה נא בטובך במוקדם האפשרי כל האפשר.

וה' יהי' עמך בכל דרכיך לטובה ולברכה, ולחזק מוסדי היהדות
באמת ואמונה, כעתירת רבך דוש"ת באהבה רבה ונאמנה מצפה
לישועת ה' במהרה

ה"ק שמואל דוד הלוי אונגאר

— נז —

פה סירנוי ג' דחזה"מ פסח חצר"ת לפ"ק.

ב"ה

שלום וברכה למע"כ אהובי הה"ג נ"י

לפני נסיעתי מנייטרא הנה על חוה"מ, הגיע מכתבו אל יד
כ"ק אדמו"ר שליט"א —

וכבר הייתי מוכן לדבר עם מע"כ אהובי נ"י ע"י מעלעפאן, אלא
שחשבתי שיעבור הזמן ועדיין לא נבין איש את רעהו מאחר שבלאו
הכי אי אפשר לדבר בפירוש רק מכללא וד"ל.

והנה כל הרבנים אשר אליהם כתב כ"ק אדמו"ר הגה"ח נ"י
שלחו כסף — הרב מאמס"ד, אנטווערפען, ציריך ופאריז — רק מע"כ
נ"י כמובן לא הבין הדברים לאשורם.

האנשים בווען סובלים רעב גדול — מלבד הדאגות הגדולות
של פקוח נפש של לא תאמין בחייד — ואם אנחנו יודעים כי כסף מונח
בלאנדאן — אז ימצאו אנשים בווען שיתנו את הכסף כמעט בתשלומי
כפל לצרכי האומללים, על מנת שהכסף המונח בלאנדאן יהי' להם
לתשלומין, וד"ל.

בבקשה רבה עוד הפעם, יקבץ בין מכירים לצרכי מכירים,
דהיינו בין אנשי אונגארן, וחרדים לצרכי חרדים — כי בווען בלבד,
מלבד עניי העיר, מתגוררים כעת כמה מאות נפשות גרושי בורגענלאנד,
וכלם מונחים על השיפפשוהל, לפי שהם מתערבים עמהם, ובני מדינה
הם מין במינה —

זהו בדבר הכסף — אמנם כמדומני שאין אתם יוצאים כלל וכלל — אם אין אתם מרעישים עולמות על הרצח הנורא שנעשה עם אנשי בורגענלאנד.

אסדר עובדות עם אנשים שאני בעצמי מכיר אותם, ואשר אני בעצמי דברתי עמהם.

הראש הקהל מפרוענקירכען, אדם עשיר ואמוד נכסין ת"ח ויר"ש ובעל מדות מוכות גם עם הגוים — לפי דברי עצמו ה' ביכלתו לפני ד' שבועות להוציא 7000 — 6 פונט לחוץ לארץ בלי שירגיש מסחרו — באו הרשעים, הכוהו מכות רצח עד שחתם הודאה כי הוא מותר על השמאמסבירגערשאפט, ושהכסף אשר בידו, באנקביכל וכו' ומסחרו, הכל כסף חמאת על ידי גניבות ועשק וכל עולות שבעולם, ושהוא נותן הכל לכפרה עבור הרשעים — ואח"כ גרשוהו על הגבול, הוא ואשתו בניו ובתו הקטנה — בלי פרוסת לחם ובלי פרוסת כסף. ה' הוא ועוד ארבעים נפש נודדים ביער כל הלילה בשמץ גשם, הזקן ביניהם ה' בן פ"ג, והצעיר ילד בן חדש על חיק אמו — הגיעו לאונגארן, סבלו שם כל היסורים, ואח"כ קבצו פה כסף, ועשו מה שעשו — והעבירו בחשכה על הנהרות לפה, והנם פה בסתר מסותר.

דברתי עם ה. דייטש שלמד יחד עם מע"כ נ"י לפני כ"ק אדמו"ר נ"י, הוא ואשתו וילד קטן וחמיו וגיסו, כלם הם בין המגורשים.

אדם אחד עשיר וצדיק ות"ח, החתים כי הוא קאמוניסט, וכו' —

עוד זה מדבר, והנה בליל סדר שני העבירו את כל אנשי קיצע על הנהר, והניחום על שפת הנהר, ביניהם הה"ג הזקן צדיק תמים, את כל אשר להם שללו וחמסו — והנה הנם בין הגבולות —

אין לשער ואין לספר הרציחות הללו — לוקחים אדם וגונבים את כל אשר לו, וגורשים אותו, ואין מי שיניח אותו לכנם — אנשי קיצע כעת דרים ביער על הגבול, ומזמינים לשם מזון בדוחק.

וכי מאבן אתם שאין אתם נמוחים !!!

למה אין אתם עושים כל התחבולות, לעשות על כל פנים אינטערפאלאטיאן בפארלאמענט, או לעמטער אל העדיטאר בטיימס,

להשיג איזה אדם מפורסם שיאמין אל האמת, ויפרסם מכתב צועק
בזעקה על החמס, אולי יועיל — אולי ואולי —

בבקשה ממע"כ נ"י, יש בכחו לקנות לו עוה"ב ועוה"ז, יתן את
כל כחו וחילו על הדברים הללו — ואין כאן שום דאגות אחרות שלא
יתנו לו את הזמן לכך.

בתהלים כתיב ויצעקו אל ה' בצר להם, פי' כי הצרה גדולה כל
כך, שאי אפשר אלא לצעוק צעקה כלתי מסודרת. אני אין בכחי לצמצם
דברים מסודרים, אי אפשר אלא בצעקה, בבקשה יעשה שאל יעלימו און.

רצוף הנני שולח פראגער טאנעבלאטט — ומזה אולי אפשר
לעשות אויטענטישען בעריכט — כי זה העתון הוא כבר בין העתונות
המפורסמים.

ויבין מע"כ נ"י כי פה איסור חמור מוטל על העתונות שלא
לכתוב שמועות מרשעות הרשעים, ע"כ הדברים כתובים בניחותא.
אבל העוות גדול כל כך, שאלמלא הי' קרה דבר כזה בקרן זווית באינדיא
— אפילו עם אוכלי אדם, ג"כ היו צועקים בזעקה כל העתונות שם —

הרחמן יזכנו לבשורות טובות

והנני אוהבו

מיכאל דוב

— נח —

ב"ה עש"ק לסדר תזריע חצר"ת לפ"ק

שלום וברכה לאהובי חביבי הה"ג אבדק"ק . . . . . שליט"א

בצער גדול אנכי כותב. הנה השמועות המהימנות מאוד מפי עדי
ראי' ושמיעה ובעלי מעשה ממש באסמרייך, מרעידים את הלב ר"ל.
גונבים ורוצחים וגוזלים ממש כל הבא תחת ידם. באלפים של חניות

העמידו קאמיססערע, (דחיינו איזח משמש גוי שחי' שם מלפנים, ושחעבירו בעל תחנות לפני איזח זמן משרותו) ואת בעל תחנות בעצמו שמים בשומצחאפמ, אני בעצמי יודע כמה וכמה שמות. וזה הגזלן המכונה קאמיססאר, גזול ממש, ואם אחר כך, אחר כמה שבועות ישלחו את בעל תחנות פן ואולי ואפשר לחירות, ימצא את עצמו עשוק וגזול עד ככר לחם ממש. אפשר לספר מגילות מן הנעשה, אלא שקשה לדבר כי גדול הכאב. אחד מן משמשי החכרא קדישא שם ספר, שאלו הזעלבסמארדע שבאים לקבורה, הרכה מהם נמצאים ביריות בעורף או בגב, או בשאר מקומות שאין אדם יכול לפגוע בעצמו. היום אני קורא במיימס מיום ד' כי כנראה כבר חדלו הרדיפות הגסות כנגד היהודים. לעומת זה אני אומר למע"כ נ"י, כי מיום השבת, משעה שדבר אותו רשע את דברי חרופין שלו כלפי אחב"י בווען, כלומר, הדרשה של גארינג שבה אמר כי בעוד ד' שנים לא ידור עוד בן ישראל בווען ר"ל, גדלה עוד הרשעות עד להפליא, ואלו פרטים אחדים: במאמערסדארף גזלו רוב תחניות, לקחו את הקמח המוכן למצות, וכמה בני ישראל שמו בסוגר, וכל תחניות סגורים. ערל אחד נכמרו רחמיו על העניים דשם שאין בביתם אפילו פרוסת לחם, והלך לקבץ בין הערלים אחדים עבור היהודים האומללים, ושמו גם אותו בסוגר. בצעהלעם עשו כהנה מעשים אשר א"א לפרטם. גניבות, הכאות ורדיפות לכל הבא תחת ידם. בפרוענקירכען גזלו את כל בני הקהלה. מבע"ב אחד לבדו לקחו נ' אלף שיללינג, ולקחו ארבעים בע"ב חשובים, וגרשו אותם מן העיר. ואלו האומללים יושבים כעת אצל הגבול של משעכאסלאוואקיא בבערג, גם מפה גם מפרעשבורג היו קרובים שלהם אצל הגבול להשתדל שיהי' אפשר להם עכ"פ לבוא ולכנס למדינה שלנו, אבל פה יש איסור כניסה לפליטי אסטרייך כמובן משום חסרון פרנסה, ואין להושיע. ה' ירחם במהרה. כהנה וכהנה הי' אפשר לכתוב מגילות ארוכות, ועדיין לא היינו מספרים אפילו מקצת דמקצת. והתכלית שאני כותב אלו הדברים, הוא משום שני ענינים —

ראשונה באתי לפרש כי מע"כ בודאי יודע כי רוב בני בווען חיים מדבר יום ביומו ודפקום יום אחד, ונמצא בביתם רעב וחסר כל. והיום מלבד כל ההכאות והרדיפות ר"ל, כל בני בווען הם עומדים בלי פרנסה ממש, ימי הפסח ממשמשים ובאים, בודאי יתחילו כל מיני החברות של עזרה את עבודתם הן באמערקא והן שם, אמנם אין הקומץ משביע את הארי, ובפרט כי הי' מן הצורך לעשות עזרה בקצת

דמקצת מיוחדת לאנשים שלנו היודעים והמכירים בין החרדים דק"ק וויען.

כמדומני כי יהי' בכחו של מע"כ נ"י בנקל לקבץ כמה מאות לדבר הזה אצל יחידים, אם יפרש ל . . . . . הדברים הללו, הוא לבדו יתן סכום הגון, ואם יהי' הסכום הזה בידו, אז צריך שיסע מי שהוא משם או מפראנקרייך או שווייץ, אדם שאינו ניכר כ"כ ליהודי, עם זה הכסף לווען, וימסור אותו ליד איזה מיהודי וויען אשר נזכיר עוד את שמו, והוא יחלקם על הפסח הבעל"ט, ואולי אפשר לשלוח את הכסף גם ליד הקאנוול דשם האנגלי או האמערקאני, ויהי' איך שיהי' העיקר שיהי' הכסף מוכן, ובעוד ימים אחדים יהי' בע"ה אפשר למצוא איזה עצה איך להביא אותו משם לווען.

אנא מע"כ אהובי, אל נא יקל בעיניו דבר הזה, הלא כחו רב, ויקח נא אחרים עמו לעזרתו, דהיינו ליסד איזה קאמיטטע לדבר הזה, ומשמים יסייעו הלאה.

ודבר שני והוא ג"כ נצרך — הנה המכתבי עת באנגליא קים לחו כעת בדרכה מיני' והמה עוסקים בפאליטיק של כל העולם כולו, ומי ידבר משה פזורה ישראל, אם הי' אפשר להמציא מקום בעתונות הגדולות לאלו מעשים הפרטים והמכוערים שנעשים עם אחכ"י, כלומר ארטיקלען הכתובים מגויים, מצד המענטליכקייט הי' בזה בע"ה עזר רוחני גדול, ואולי הי' אפשר להמציא איזה בני שם מאשר לא מבני ישראל המה, שיעוררו בזה כמגיד וחזר ומגיד את הקארעשפאנדעניץ של המיימס.

אתמהא, בשביל אסיריים נגרשים עושים רעש ובשביל בנ"י הנגרשים ממשכנם ואהלם שותקים — דברים כאלה היו עושים רושם ותיו מכירים את הרוצחים באיזה גבול.

אני כותב בדבר זה גם לה' ג' . . . . . יאמר לו כי ממני הוא המכתב, ואולי גם אחיו מ. . . . . נ"י יכול לסייע בדבר הזה הלא כמדומני הי' הפעם בעריכטערשטאטמער של הדיילי טעלעגראף.

ה' יזכנו לבשר בשורות טובות ישועות ונחמות, והנני ידידו נצח דו"ש באה"ר המצפה לרחמי שמים.

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— נט —

ב"ה פה נייטרא יצ"ו, עש"ק לסדר מטות מסעי חצר"ת לפ"ק

שלום וברכה לאהובי חביבי הה"ג הי"ו

..... ואחר זאת ההקדמה אני אומר לו תודה על הכתב אשר שלח, והנני מבקשו בבקשה מיוחדת על דבר נכבד, היות כי הבחורים נוסעים לאט לאט לשם, והרי בטוב לבו של מע"כ נ"י בע"ה זכינו להוצאה, וצריך לדעת איך לפתור שאלת הכניסה.

כי הבחורים שעולים לשם ברובם הם מופלגים במדות טובות ובכל טוב, ובודאי יהי' פרנסתם ע"פ הרוב, מתחלה שיאכלו את ארחתם באיזה אופן מן הצדקה או אצל יחידים, או מקופה של רבים. דבר גדול מאוד הוא אם הי' מע"כ נ"י עושה את כל אשר בכחו להכניס את הבחורים באמת לבהמ"ד, שילמדו שם באמת איוה ומן, כדי שלא ליצא תיכף ומיד מאור לחשך לשוקי ווייטשאפעל, הלא יש מקום למע"כ נ"י שם בהבית אשר בו ישיבת אור ישראל, ומה גם עתה לעתתי קיץ יסדר להם שמה מקום שילמדו שם זה עם זה. והדבר יהי' לתועלת, חדא, להבחורים בעצמם, ושנית, לרוח תורה ויראה שם, כי ע"י זה אפשר להרכיב אילן של תורה ויראה לשם, בטופח על סנת להטפית, ושלישית, אי שרי לי למימר יהי' הדבר גם טוב למע"כ נ"י, ואין הדבר צריך אלא להמציא להם קצת קאסטמאג אצל בעלי בתים יחידים, ולתלות את פרנסתם באהל של תורה של ישיבת אור ישראל, אשר עתה הניע הזמן ליסד אותה באמת.

בפקודת כ"ק אדמו"ר שליט"א לא באתי עתה רק להגיד זאת, ואני ואנחנו כלנו שמחים מאוד לקראת בואו.

והנני אוהבו

מיכאל דוב ווייסמאנדל

— פ —

מכתב זה חי' כתוב מעבר לדף על המכתב דלעיל.

בעזה"ת

שוכט"ס לכבוד מר אהובי חביבי הה"ג נ"י

יקרתך הגיעני, ואתן לך תודה על מפעלותיך לטובת אחב"י
הי"ו לעת כזאת ה' ירחם. והנה בכבוד ראש צריך לעיין לסדר דבר
הבחורים הבאים לשם, בדבר רוחניותם, כי הם באים מסביבה אחרת,
כאשר ידעת. מהם ארטה. בדרך אונגארן, ומהם נתגדלו בקלויז על נוסח
פולין, ומה יעשה מהם בשוקי לאנדאן.

ואפשר שיהי' ביכלתך להביאם שם ללמוד בהתמדה או לסדרם
בישיבה אחרת במקום אחר, בישיבה שהיא מתנהגת ברוח התורה
והיראה. ואתה תבין בדעתך מה כונתי.

ולא באתי רק לבקשך אהובי חביבי ליתן נא ונא דעתך לדבר
הנחוץ הזה אשר הוא דיני נפשות ממש. והקב"ה ברוב רחמיו יעזורך
וישלח לך עזרו מקודש לעשות פעלים לאחב"י ולתורה הקדושה

כעתירת אוהבך בלונ"ח דש"ת באה"ר ומצפה לישועת ה' במהרה

ה"ק שמואל דוד הלוי אונגאר

חלק חידושי הלכות

בחלק זה הננו נותנים לפניכם איזה תשובות ממרן ז"ל בעניני
תיקוני עירובין לעיר רבתי דניו יארק, ובענין שקלי כסף דאורייתא —
והי' מגיד וחוזר ומגיד שלא כתבם לא להלכה ולא למעשה, אלא בתור
פלפולא דאורייתא.

חלקנו את החידושים לפי סדר הענינים:

[א]	חלק התשובות:
[ב]	עניני מקואות:
[ג]	חידושים על מס' פסחים:
[ד]	קצת חידושים על מס' גיטין:
[ה]	ענינים שונים:
[ו]	היכי תמצא:

א

חלק התשובות:

— א —

בעזה"ת   אור לארבעה עשר בודקין תש"ט לפ"ק.

תורה וגדולה במקום אחד, הרב הגאון בתורה וביראה
ובמעשים טובים, מוה"ר צבי אייזענשטאט הי"ו, יצו
ה' אתו חיים וברכה וכשרון חג הקדוש בשמחה.

זה פעמים אשר נפגשתי עם כה"ג נ"י, וכל פעם ה' המדובר בתקון
עירובין להעיר רבתי באוכלסין. ומאחר שאמר לי מר נ"י בפעם האחרונה לכתוב
בדבר, ומאחר שלפע"ד הדבר נוגע במלוא רבה, הגני כותב מכתב זה.

אמת כי חלקי בתורתנו הקדושה קטן מהכיל את החיוצים המוטלים עלי
בלמודי הישיבה, והדין נותן בק"ו, למנוע ממני פתחון פה בהוראה חמורה. ועוד
נוסף כי באלו הזמנים, ברוב הימים אני שוכב מטע ל"ע, ועל כל אלה אני מוטרד
בדאגות הפרנסה של בית מדרשו, וכוונתו עליון.

אמנם בעיקר הדבר, לא לבד הלכה אני כותב, כי מה מני יחלך, אלא לדבר
דבור הנוגע למעשה. ובענין זה יש לי ענה עובה. ידענא צי' בגבירא רבא, זקן
ויושב בישיבה, ובעל הוראה מפורסם ע"פ דרכי הוראה של מן הח"ס ותלמידיו
זי"ע, הגאון האמתי ולדיק תמים, מוהר"ר יונתן שטייף נ"י, שיש לו כח להיחרא
לשם שמים. עוב הדבר למעשה להכניסו בהוראה זו. גם אנכי אדבר עמו אי"ה,
אמנם למעשה, עוב הדבר שגם מעכ"ת נ"י כה יעשה.

וכמה הפליג רבינו הרא"ש ז"ל בסוף כלל כ"א מתשובותיו, להחרים
בלשונות נוראות, ולדון במיתה ממש, אוחו חכם, שאלה להעיל חומרי רה"ר
בנפילת דלת, על עירובי עירו. אף שכמה וכמה שיטות נועים כאוחו חכם, כידוע.
ועי' בסוף סי' כ"ו בבית אפרים מה שכתב בזה.

ונראה שחילי' דרבינו הרא"ש הוא מצינה ע"ז: בעובדא דהכיזא מרבנן
שהי' אוסר בעירובי חלירות, ומסיק הש"ס דהוראתו לקלקול, משום דמקלקלי
צי' רבים בטלעול דאיסור. וכבר נסחייע מן הח"ס ז"ל צסי' ל"ז ממימרא זו,

להורות שחוב מוטל על חכמי העיר והפרנסים לתקן את העיר בעירובין. ובמס' עירובין דף ס"ח ע"א, מבואר דדיירי צי' תרי גברי רבצבי רבצן, להוי בלא עירוב ובלא שיתוף, כמ"ש שם במדרכי ובהגהת אשרי. ואפשר דהיינו טעמא דקרי עלי' דרבנן, ריש גלותא, בעירובין דף כ"ז. חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו.

והמדקדק בלשונו הזכר של הרא"ש, יראה שהוא ז"ל העמיק בעסו, בצביל שאנחנו דרים בין הכותים, ואנחנו לריכים בתקון עירובין להסכמתם, ואין בכחנו להחמיר בחומרא דאתי לידי קולא ומכשול.

ואשרי חלקו דמר ג"י, אם יעלה בידו להוציא הוראה לפועל בדבר הזה, בהסכמת גדולי תורה, המכוונים הוראה לשם שמים. ה' העוז, השומר אמת של תורתו לעולם, יהא בעזרו.

ובהנה העיר ברוקלין, הים והנהר חומתה משלש רוחות. וממילא שאין כאן פילוש. ומאן דיימר לבטל מחילות אלו הנעשות בידי שמים, מחמת צקיעת הספינות, ימלא הרבה מחירים כנגדו, כמבואר בספרי הפוסקים. ויש כאן מקום מרווח להוראה של היתר להתגדר. וצפרע כי למעשה, כמעט כל גדודי הנהר והים, כבר נשתנו ע"י בני אדם, בצניני נמל, וגדרי דרכים. ולא אחי ספינות ומצטלים מחילות הנעשים בידי אדם, גם אליבא דשיטות המחמירים בצקיעת ספינה בשאר נהרות.

ולא נשתייר אלא לדון על רוח לפוגית, כי מלפון חפתה העיר. אמנם לעומת זה, כמעט על פני כל יד לפון, משוך הגשר של העלעוועטעד ליינס, המחלחלת מקרן לפוגית מערבית, להתמשך מגשר של וויליאמסבורג, כמעט עד לפוגית מחרחית עד חוף הים. ואין כאן רק מעט פרלות, כמו שלשים רחובות. ואלו אפשר לתקן בצורת הפתח, מאחר שכבר יש כאן ג' מחילות, או דלתות הראויות לנעול. כי אולי מלד ממשלת העיר, יוחר יסכימו על דלתות הראויות לנעול, משיסכימו על צורת הפתח.

ובגשר הזה יש צו להחיר מחמת שני טעמים. חדא, מלד פי תקרה יורד וסותם, דלהלכה קימ"ל צבי' שם"א דפי תקרה יורד וסותם בשחי מחילות העומדות כמין גאס, ופי תקרה משלים שחי מחילות החסרות. דהא איפסק בלכתא רב בעירובין ל"ד. אמנם צרוח רביעית גם שמואל מודה, אפילו אליבא דשיטת החוס' ור"ה ושאר רבנותא. ואין כאן אלא שיטת המהרי"ל המוצא במג"א שמ"ו סק"צ וצ"ז שם"כ סק"ו, להחמיר לכתחילה בתקון לחי, וגם הוא ז"ל לא חש אלא להחמיר לכתחילה, וכבר הקשה עליו החוספות שנת, והמחזית

השקל טרח ליישב צסי' שמ"ו. ואין אללי שו"ת מהרי"ל, ואפשר שכוון על החומרא של הרשב"ם בהגהת מרדכי בריש מסכת שבת, שלא לדקדק בקרוי ארבע של אסקופה, להחיר מטעם פי תקרה. והאי דרשב"ם, חומרא גדולה, ולא איפסקא להלכה. ולא נאמרה אלא באסקופה, משום דיש למיחש בה לאחלופי, אמנם לא בהיתר מצואות וחלרות. וכן הכוה דמהרי"ל, כנראה ממה שהעתיקו המג"א והעו"ז, ג"כ לא מיירי אלא מאסקופה.

ושאני תקרה רחבה ד', מקורה של עפת, דיורד וסוחם וחשיב מחילה מעליה, יותר מלחי וקורה, אפי' אי נימא דהם משום מחילה ולא משום הכירא, כמו שזיררו החוס' בעירובין פ"ו. בד"ה קורה ארבעה. ולית מאן דנגע בפי תקרה של ארבעה משום היכרא, אלא דחשיב מחילה בגדר של גוד אסיק ואחית, כמ"ש רש"י בסוכה דף כ"ב בד"ה שאין בגגו, בענין חבוע רמי. ובאמת לענין סוכה פי תקרה עדיף ממחילות של גוד אסיק, דמחילות של גוד אסיק אינם מועילות בסוכה, ומחילה הבאה מחמת סחימת פי תקרה חשיבה מחילה מעליה, כמ"ש החוס' סוכה דף ד: בד"ה סבר אביי. ומחילות של גוד אסיק חשיבן מחילות גמורות לשבת, ולא אחי רבים, אפילו של ס' רבוא, ומצטלין להו, כמו שזירר רבינו חכם נצי צסי' ה' ולי"ז. ותל המתלקט, אליבא דרבנן דקי"ל כותיהו בעירובין כ"ב ובשבת ק' יוכית, דלא אחי רבים ומצטלי מחילות של גוד אסיק, ועדיפי מדלתות נעולות, משום דחורת מחילה גמורה עליהם. וא"כ הי' הדין נותן, דכשם שאפשר לתקן מצוי ורה"ר מפולש, בחרין עמוק י' ורחב ד' מכאן ומכאן, במחילות של גוד אסיק, כך אפשר לתקנם בתקרה רחבה ד', דאמרינן בהו פי תקרה יורד וסוחם. ואין הכי נמי. אלא דלא משכחת לה משום דלא אמרינן פי תקרה יורד וסוחם, אליבא דחוס' בדף כ"ה ודף ל"ד בעירובין, ובדף י"ח בסוכה, אלא בב' מחילות העשויות כמין גאס, אצל לא בב' מחילות זה כנגד זה. והכי איפסק הלכתא כדלעיל. וא"כ א"א להחיר מצוי ורה"ר מפולש מטעם פי תקרה, משום דפילוש לא משכחת אלא בב' מחילות זה כנגד זה, ובכהאי גוונא פי תקרה אינו מועיל.

ולשיטת רש"י בסוגיא דפי תקרה, דס"ל דאליבא דרב מהני תקרה אפילו להשלים ד' מחילות, ומכש"כ בב' מחילות זה כנגד זה, אין הכי נמי דיש לתקן ב' דדדי הפילוש בפי תקרה יורד וסוחם. ויש לעיין בדבר להלכה. אמנם בל"ה כל הראשונים חולקים על רש"י בזה. אלא שיש כאן שיטת הריטב"א גם כן.

והיינו עעמא דפסק הרמב"ם בפ"ד מהל' שבת, והטור ושו"ע בסימן שמי', דרה"ר מקורה חשיב כרמלית, משום דאי אפשר להקרוי שתחיר את רה"ר,

מאחר דיש כאן פילוש צ' מחילות, זה כנגד זה. ולשיעט רש"י אפשר דר"ר מקורה חשיב צאמת רכ"י.

וכל עיקר הדין דר"ר מקורה חשיב כרמלית, הוא מהא דאיתא בשבת ז"ח ע"א דהמזל"ה לר"ר מקורה פטור, כמ"ש הרב המגיד בפ"ד מהלכות שבת, משמע פטור אבל אסור משום דחשיב כרמלית. ואי משום הא, ה"ל אפשר לאוקמא דר"ר מקורה משופע, דלא אמרינן פי תקרה יורד וסותם צמופע, כדאיתא בעירובין ז"ד.

אלא דיש כאן למוד יותר מרווח דר"ר מקורה נדון משום כרמלית, בתוספתא פ"ז דעירובין. דאיתא שם, דעליות וגשרים ור"ר מקורה ר"י מחיר וחכמים חוסרים, והחוס' בשבת דף ו'. הזכירו זאת בתוספתא. אלא דעירובין ז"ה יש כאן שתי לשונות בפלוגתא דר"י ורבנן, אי משום שתי מחילות אי משום פי תקרה.

ובמס' שבת דף ו' מסקין, דזו היא רשות היחיד גמורה, אחי' למעטוי רכ"י דיתר מכן אמר ר' יהודה. והקשה הפנ"י דלמה לא אמר דאחי' למעטוי רכ"י דר"ר מקורה אליבא דר"י. ותירץ דצאמת אליבא דר"י מטעם פי תקרה, הרי נגמרה רכ"י, דנגמרו מחילותי' ע"י סתימת פי תקרה, ועד כאן לא אמרינן דלא נגמרו מחילותי' אלא בסיפא דהאי חוספתא ביתר מכן של ר"י, דאין כאן אלא צ' מחילות, ולא נגמרו מחילותי'. וצאמת בעירובין ז"ה מסקין דפליגי צפי תקרה ואליבא דהלכתא קי"ל פי תקרה יורד וסותם. וא"כ אליבא דרש"י ה"ל לדון דר"ר מקורה, בחורת רכ"י, משום דמחילת פי תקרה משוב לה רכ"י, אלא דאין לא קי"ל כרש"י, מחמת קושית החוס' ושאר ראשונים, דלא אמרינן פי תקרה סותם צ' מחילות זה כנגד זה, ומהאי טעמא אין כאן ביתר של פי תקרה צמזוי מפולש, ונהי דר"ר לא מיקרי משום דאינו דומה לדגלי מדבר, אבל רכ"י ג"כ לא יתקרי משום דאין כאן ביתר של פי תקרה.

אלא שהרמ"א צ"ס שמי' פסק פי תקרה יורד וסותם אפילו צ' מחילות זה כנגד זה. והקשה עליו מג"א מס' שם"א, דלא אמרינן יורד וסותם אלא צמחילות כמין גאס, ותירץ מג"א דמ"ד הדין אפילו צ' מחילות זה כנגד זה סגי, אלא שצ"ס שם"א מ"ד חומרא חיישינן לשיטות הסוברים, שלא לומר פי תקרה סותם אלא צמחילות כמין גאס. וא"כ י"ל דהא דחשיב הרמז"ס ועושי"ע רכ"ר מקורה לכרמלית, הוא ג"כ מ"ד חומרא זו, אמנם מ"ד הדין רכ"י הוא.

והנה אליבא דשיטת מג"א זו מלד הדין, רה"ר רחב ע"ז ובקעי צו ס' רבוא, וכו"א מקורה, רה"י הוא. אלא משום חומרא חשיב כרמלית. והנה ברה"י אינו מזיק בקיעת רבים, כמו שפסק הטור"ז בסי' שס"ה סק"ג, והכי ס"ל לרוב האחרונים, אלא שבאצן עוזר חולק. ואלא מאי תאמר, שמלד חומרא נאמר דאחי רבים ומבטלי מחילתא. מתוך חומר זה הקלת עליו, שאם יו"א אדם מרה"ר גמור לחוך רה"ר מקורה, נפטור אותו, כדין מו"א מרה"ר לכרמלית, ומלד הדין הלא הו"א מרה"ר לרה"י גמור. וכי בסכינא חריפא נחלוק המחילות לחשבון למחילות לגבי יחיד ולא לגבי רבים. אדרבה, רבינו חכם נצי בסי' ה' הביא ראיות, דיותר יש לנו להקל לחשוב מחילה לרבים, מלחשוב מחילה ליחיד.

ויש לי להביא סמוכים, דרה"ר מקורה הוא מלד הדין רה"י, מדברי הירוש' פ"א דעירובין הלכה א', סוכה מקורה פסולה, מבוא מקורה כשר, ר' אחי בשם ר' הושעיה, לא סוף דבר מקורה אלא נתן מלתרא יש צו רחב ארבע טפחים מתרת את המבוי. והנה מפרשי הירושלמי פירשו דקאי על גבזה יותר מכ', דבקורה גרידא אינה מותרת, דהיא משום היכר, ולמעלה מכ' אין כאן היכר. ובתקרה מתרת מטעם פי תקרה, אפילו לפי פירושם, הלא אמר מבוי מקורה כשר, משמע דהוא רה"י, ואין לחלק בין רה"ר למבוי בקרוי, דמאי טעמא. אלא דלפירושם עיקר חסר מן הספר. אמנם למאי דאסקינן אחי שפיר. דמבוי מקורה לגמרי, מרישא לסיפא, בודאי דכשר, דרה"י גמור הוא, מלד פי תקרה יורד וסותם. ואחי ר' אחי למימר דכשיש כאן אמלתרא רחב ד', א"כ תחת זה האמלתרא הרי כבר יש כאן רה"י, ששיעור רה"י הוא רוחב ד', ומאחר שפי תקרה יורד וסותם תחת האמלתרא הרי יש כאן רשות היחיד גמור, וברה"י אינו מזיק שום בקיעה, וכשם שיש כאן מחילה כלפי הרה"י שתחת האמלתרא, כך יש כאן מחילה כלפי הרה"ר שחוז לאמלתרא. ואפילו אם יחלוק החולק על זה הפירוש בדברי הירושלמי, אמנם הדין דין אחת.

ודאחאן עלה עתה למעשה. אין לנו לריכים לכל זה. חדא, אנו אין אנו דנים אלא על פרנה דרוח רביעית, צפרנה עומד מרובה על הפרץ, דלכ"ע אמרינן פי תקרה יורד וסותם, ועדיף מלורת הפתח, דמהני בשלש מחילות גמורות כדין, אפילו בבקיעת ס' רבוא ורוחב ע"ז. ואפילו תימא שאנחנו לריכים גם להתיר הגשרים של רוח מערבית הטוברים מצוקלין למאנהטען, כשלא יותר מאנהטען. ואלו הגשרים כלם מכוסים ברחצם, בתקרות רחצים יותר מארבע, וגם בדידהו שייך פי תקרה, מה בכך, הלא עדיין נשארו בדרום ומזרח, מחילות הים כמין

גאס, ואפילו אי ניחוש לחומרא של סי' שס"א, אליבא דפי' מג"א בסי' שמ"ו, ואמרינן פי תקרה יורד וסותם צ"ב מחילות, לפון ומערב, אפילו אם היו חסרים לגמרי, ומכש"כ כאן, שגם צאלו המחילות העומד מרובה על הפרץ ככפלי כפלים.

זאת ועוד אחרת. אלו העלעוועטער גשרים חולקים רשות צפני עלמן, ונחים על עמודים רחבים הרבה מג' טפחים, כידוע. ויש תחתיהם אם כן איפוא לא צ"ב מחילות אלא כפסי ציראות ויותר, ד' מחילות צפרון מרובה על העומד. וודאי שפי תקרה יורד וסותם צכהאי גונא, להחשיב הרשות שתחת העלעוועטער לרשות צפני עלמן, לכל הפחות כרמלית. ולשיטת המג"א הנ"ל אפשר רה"י. וא"כ אפילו לא היו כאן ג' מחילות של ים ונהר, אלא שהי' העלעוועטער זה לצדו מקיף את העיר מד' רוחות, הי' מקום להחיר, שכשם שהגשר הזה יורד וסותם מחילה לרשות שתחתיו, כך הוא יורד וסותם מחילה לרשות שחוצה לו. ועל פי מה שכחצ הכח"ל בסי' ה' בחלוק שצין רה"י לרה"ר, ק"ו יש כאן, ולא הוא הדין.

וארווחא צזה, לפי שאלו הגשרים הולכים ישר והפך צחוך העיר כמה פעמי', וישנם כמה שעחים שאלו הגשרים מקיפים אותם צרצוע, או כמעט צרצוע, ואין צריך לחקן אלא איזה רחובות, כדי שיהא כאן רצוע שלם. ואלו השעחים מונחים כלם חוך הרצוע הגדול שהתחלנו צו. וא"כ יש לעשות כהא דרבה צר אצור צעירו' כ"ו. דמערב לכולא מחוצא עסרייתא. כדי שכל שטח צפני עלמו לא יהיו ששים רצוא צוקעים, והי' צזה יתר שאת של מהיות טוב.

אלא שהי' לפקפק על כל זה עפ"י שיטת הרשב"א בעצודת הקודש בסי' ד' דביתר מעשר לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם, והאלי' רבה בסי' שס"ג פסק כותי', ובודאי נראה שחילי' דרשב"א משום דפסק כלישגא צחרא צדק ל"ד. וכבר כתב עליו הפמ"ג, דבסי' שס"א פסק הרמ"א צפירוש, דפי תקרה מהני ציותר מעשר ג"כ. וכבר חרגמה רבינו גאון יעקב, צעירוצין צ' וצעירוצין ל"ד, להא דרשב"א, דמיירי צקן צויות או צנפרץ צמלואה, אמנם הרא"ש והתוס' חולקים גם על זה. ועיין צציאור הלכה.

ובאן מקום להצביר צקלור, כי הרוקח בסי' ל"ד כתב, כי איחא צתוספתא כי חכמים אומרים לטעל צרה"ר מקורה, ולכן אסור לטעל צמרתך מקורה צרה"ר, מאחר שאין כאן כחלים. והגאון ר' יוסף ענגל ז"ל בגליוני הש"ס צעירוצין כ"ה הניח דצרו צל"ע, אי' מקום התוספתא ומנא לי'. וצדור נראה דכונת הרוקח על תוספתא הנ"ל צעירוצין פ"ז, ויותר לריכים עיון דצרי הגאון ז"ל, שתמה על הרוקח דמאי צכך דאין כאן כחלים, הא פי תקרה יורד וסותם, דזה אינו אלא לרש"י אמנם כל הראשונים חולקים על רש"י צזה.

ועוד יש כאן היתר אחר באלו הגשרים של העלעוועפערס בצוקעים בצפונה של צרוקלין. כי אלו הגשרים מוקפים בגדר על גביהם, באופן שעל גבי הגשרים יש כאן רשות היחיד גמור, מוקף ד' מחילות, שאין בהם פותח פתח, רק עליות המתלקטים עשר מחוך חרבע, ולא אחי רבים ומצטלי מחילות הללו בידי אדם, דק"ל כרצון בד' מחילות גמורות כהאי. והנה ככה"ג כתב המג"א צס"ו שמי"ה סק"א שאם הערסקל עלמו גבוה י', תחתיו רה"י, משום דאחתין המחילות. וא"כ הדין להנ"ל משמי' דהעו"ז דכרה"י לא אחי רבים ומצטלי מחילתא, וממילא כמו שיש כאן מחילות כלפי פנים של תחת הגשרים, כך יש כאן מחילות כלפי חוץ לגשרים. וזה מועיל לא לבד לרוח אחד, אלא לד' רוחות.

אמת שהח"ש והגר"א והמחלית השקל עשו ט"ס צמג"א זה משמי' דהתו' והגיבו להיפך, שאינו רה"י, והביאו ראיות לדבריהם. אמנם מי לנו גדול ממך הח"ס שסמך על דברי המג"א אלו הלכה למעשה, בלי הג"ה צס"ו פ"ט, בסד"ה אך מה יושיענו, וכן בהגהת רעק"א על השו"ע חלק על הגהת מחלית השקל, ויש להאריך ולבאר, ולהביא ראיות שהדין עם החת"ס, ושלא להגיה בדברי המג"א, בפירוש דברי הח"ס' בשמעתתא דערסקל. אלא שכבר נחאריך מכתב זה, ואני לא באתי אלא לבאר ענין פי תקרה יורד וסוחס, לפי שזה ה' המדובר ציינו. וממילא מובן שעוד יש כאן סניפים וסעיפים אחרים הראויים לנרף להיתר, אם יבא בעל הוראה ראוי להוראה בעצמו ולא בזה, ויעפל עלמו בזה. ואני לא באתי אלא לעורר את מעכ"ת שלא יחרשל בדבר, לבקש ולחפש אחר הוראה זו.

חייבים אנחנו למנוע עלמנו מלשעון על הסברה, בלמוד התלמוד בכלל, ובציור הלכה בפרט. כמ"ש הח"ס' בטעמא דמילתא דאחי' בסברה ערח וכתב לה קרא, דלריכוס אנחנו לקרא להראות כי הסברה הוא אמתית. כי מי כמו השכל, עלול לשטות את עלמו. ולולא דמסתפינא מה, הייתי אומר כי סחימת פי תקרה בהיתר רשות הרבים, עדיף באיזה מדה ממחילה גמורה.

דהנה ר"י ס"ל דאחי רבים ומצטלי מחילתא ור' יוחנן קאי בשיעתי' לחלואין, ע"פ שיטת הרמב"ן במלחמות. ומה זה צטול אליבא דכל המפורשים, הרי לפנינו מחילה דאחי' מכח נורת הפתח, או מכח תל המתלקט, ואחי דריסת הרבים ומצטלי ל' למחילה זו, ונחשבת כאין, וא"כ תו יש כאן רה"ר. אבל כשיש כאן רה"ר מקורה בד' עפחים, ודאי דלא אחי רבים ומצטלים הקרוי, שלא יחקרי עכ"פ כרמלית תחת הקרוי, דהא הדין שייך ברשות הרבים מקורה דוקא, דהיינו בצוקעים זה רבים גרידא, או ס' רבוא, למר כדאית ל' ולמר כדאית ל'. וא"כ

אין לומר דהקרוי נחשבת כאין. ואם קרוי יש כאן, מי מצטל סחימת פיה, אליבא דבעל המאור דאחי רבים ומצטלים המחיצה לגמרי, אלא שהרמב"ן חולק ואומר דלא אחי רבים אלא לצטל את תורת הלכוד של הפסין, או את תורת ההיסק דדמיה ללכוד, של חל המחלקה. אמנם לשאר השיטות, צטול מחיצות הוא צטול לגמרי, ודמיה לצטול חצן ולרורות ועפר, לענין אהלות צפט"ו מאהלות, ולענין מקואות צבית קבול לרורות, ולענין סוכה ולענין עירובין ג"כ, צעירובין ע"ט. דנחשב העפר והלרורות כאין, וכמו שהסביר מהר"ק בשורש קמ"צ ענין צטול חמץ לפירש"י. כן הכא אחי רבים ומצטלי את העפר ולרורות של המחיצה, ומחשיבים אותם כאין, וממילא שאין כאן מחיצה. ועדיף צטול דאחי' מכח דריסת רבים מצטול דאחי' מכח דבור ומחשבה בעלמא, דמחשבה אינה מוילא בעלמא מיד מחשבה, ומכל שכן מיד מעשה, ומעשה מוילא מידי מחשבה ומידי מעשה. אמנם תקרה זו אין לה צטול, לפי שחשבה היא להפך את רה"ר לכה"פ לברמלית, כדלעיל. ומאחר שישנה כאן, סותמת ג"כ. כללא דמילתא, סברא זו נותנת לומר, אימתי אומרים אנו צטול מחיצות, בזמן שצ"י צטול מחיצות הללו. שוב יתבאר זה ברשות, שגורא פתח חוסמת אותו לרשות הרבים. אמנם ברה"ר מקורה זה צד' טפחים, אפילו תימא שצטול את סחימת פיה, כסברת הרמב"ן כנ"ל, עדיין לא החזרת את זה הרשות להיות רה"ר, אלא לריך אחת על כרחך לדון עליו מדין ברמלית לכה"פ, ואפשר גם משום רה"י. וא"כ שוב אין כאן צטול.

רוצ הסברות סברות הכרם הן. ואזלינן בחר רוצא, לדון כל סברא דדין זה, מאחר שאין צנו כח להבחין. אם לא שנמלא ראי' חזקה בדברי הש"ס ופוסקים ומפרשים ז"ל, אשר עליהם יש לסמוך. ויש כאן מקום לחזק סברתינו זאת במקטא.

דבנה הרשב"א צעצוב"ק ס"ל דפלטיא אפילו דלתות המדינה ננעלות צלילה, תורת רה"ר עלי', והוא צעצוב"ק שער שלישי סי' א'. ורבינו חכם צבי בסי' ל"ז אחשבה להא דרשב"א לחדוש גדול, שלא נמלא בשום פוסק קדמון ואחרון זולתו, וכחצ שגראה שזהו דעתו של הרצ"ר אפרים שהצא הבעל המאור כנ"ל. והיינו שהרבים מצטלים את המחיצות, אפילו מחיצות גמורות לגמרי. אלא שצבית אפרים סי' כ"ו חולק על החכם צבי במה דמשה את הרשב"א ורבינו אפרים ביחד, דרבינו אפרים לא דן על פלטיא צלצד, אלא על כל רה"ר, וס"ל דאין כאן מחיצות לשום רה"ר, ושאל"א לערצ רה"ר בכלל. והעלה שם צבית אפרים דחילי' דרבינו אפרים מעירובין ק"א, דאמרי' שם דירושלים אף קודם שנפרצו בה פרצות, ואף שהיו הדלתות נעולות, מיקרי ברמלית, ורש"י צדף ו': פירש צזה, דמקריא

כמו כרמלית היינו בדלא עירבו, וכפירש"י פירשו גם שאר ראשונים. ורבינו יכוונתו הניח צ"ע גדול, דכי עירוב מפיק לי' לכרמלית מחורחו, ורבינו בית יוסף צבי' שמ"ה ולפניו הריב"ש צבי' ת"ה, תירלו, דאין כונת הגמרא לדון על ירושלים בחורח כרמלית ממש, אלא שבלא עירוב יש כאן איסור טלטול כמו שיש איסור טלטול בכרמלית, ורבינו אפרים לדעת הבית אפרים ס' כ"ו מואן בפירוש זה, ופי' כפשוטו דירושלים אפילו נבעילת דלחות כרמלית חשובה. וכנראה כבר קדמו בזה החרומה הדשן צבי' ע"ג, שכ' ששמע שאחד מן הגדולים הי' סובר להחמיר, מהא דאמרינן פרק בחרא, דירושלים כרמלית היתה אף קודם שנפרו זה פרלות, אף על פי דהיתה מוקפת, ודלחותי' ועולות, וש"מ דהיקף חומה לא משמע רה"י. וכ' דה"נ מסיק רבינו אפרים מרעגנשצורג צמרדכי פ' מי שהוליאורו. והנה צמרדכי אין כאן רק רמז קטן מפסקו של רבינו אפרים דליכא למשמע מינה מש"כ ה"ה"ד. אמנם ידוע כי המרדכי שלפנינו קלר הוא, ויש בו כמה השמטות מן מה שנמצא בכתבי יד. כמעט שנתקלר בכמה מקומות למחלה לשליש ולרביע. ובדאי שאין הרב ר' אפרים של בעל המאור רבינו אפרים מרעגנשצורג, ונראה מדברי תה"ד שכמה שיטות סוברים כן, שאפילו מחילות גמורות אינם מחירים הטלטול במקום דריסת רבים. אף ששיטה זו לא הוזכרה להלכה בשו"ע. ועכשיו שבאנו לידי מדה זו, י"ל שטעמא דמילתא של הרשב"א ואלו הפוסקים אחד הוא, שמדאורייתא אין כאן רה"ר רק סרטיא ופלטיא, והרחובות הבוקעים לתוך הסרטיא ופלטיא יש בהם דין כרמלית מחמת דין לדי רה"ר, ולפיכך ירושלים, כלומר הרחובות של ירושלים, כרמלית הם, ובעיר שאין בה רק רחובות של דריסת הרבים, יש היתר נבעילת דלת, ובעיר שיש בה פלטיא ורחובות, אין היתר אף לרחובות, כי נחשבים ככרמלית.

יהי' איך שיהי', הרב ר' אפרים לפי מה שהבין צו צבית אפרים, והגדולים של תה"ד, סוברים שרשות הרבים המוקפת במחילות גמורות, מד' רוחות סביב, חשובה כרמלית ולא רה"י. ורה"ר מקורה חשיב כרמלית מדינא דגמרא, בשבת ז"ח, כפשוטא דרמב"ם ושו"ע הנ"ל. ועתה הגע בעלמך, אם יהי' כאן תריווייכו, רה"ר מוקף מחילות, ומקורה ג"כ, עדיין יחשב כרמלית, דלא שמענו דתרי גורמים לכרמלית יתפכו אחת לרה"י, ואטו אם יעמד אינעבא ואילעוונית בצקעה, יהי' כאן רשות היחיד. ובפירוש הניא שסלע בחוך הים הרי הוא כרמלית, ואין קרוי מועיל לים להחשיבו רה"י, כדחזינן מדף הבולע מן הספינה להביא מים, שאין ממלאין אלא במחילה חלוי'. וא"כ חמה על ענמך אם תקרה ומחילות סביב, אינה מועילות למקום דריסת רגלי רבים, אלא להשוותו כרמלית, א"כ איך מלאנו ידינו

ורגליו צבית הכנסת רחב ע"ז אמות, אליצא דהרשב"א, דס"ל דמחילות אינם מועילות לפלטיא, דהוא מקום כנוס רבים, ומחמיר ג"כ לאידך גיסא, וסובר דדריסת רבים משובה רה"ר בפחות מס' רבוא. ואלא מאי, דס"ל דפלטיא מוקפת מחילות, מלד הדין הוא רה"ר, דאחי רבים ומצטלי מחילות לגמרי, כאלו אינם כאן, כנ"ל. ופלטיא מקורה, מלד הדין הוא רה"ר, כמו שנראה אליצא דמג"א צסי' שמ"י כנ"ל. א"כ חזין דפי חקרה חשיב סתימא מעלייתא, ממחילות גמורות. ובאמת משמע צעבור"ק דלא ס"ל להרשב"א דרה"ר מקורה חשיב כרמלית.

ואפילו תימא דהנך רבוותא דהכ"ד יסברו דמלכין ס' רבוא לרה"ר, כבה"ג ורש"י, עדיין יקשה מצית המקדש שהיו ששים רבוא דורסים צעורה ברגלים, ואיך אפשר להולכה ושאר עבודת כהונה, ואיך כהן גדול מוציא כף ומחטה מק"ק ומכנים, דהא מחילות המקדש אינם חוסמות יותר ממחילות ירושלים, ואינם מועילות להרשב"א לגמרי, ולשאר רבוותא דלעיל אינם מועילות אלא כדי כרמלית. ואלא מאי כדאמך.

ואף שכל זה הפלפול אינו מועיל להורות הלכה צבית המדרש, אמנם צודאי שפי חקרה חשיב סתימא מעלייתא צנזון דידן, אם יסכים מי שראוי להוראה זו על כך.

והגני מסיים מעין הפתיחה. טוב הדבר אם מעכ"ת יבנים להוראה זו את הגאון ר' יונתן שליט"א, שהוא רב צברוקלין, ועל הוראתו יסמכו ויסכימו רבים. וראשית חכמה דעת. לדעת את המקומות והרוחות אשר סתמוס אלו הגשרים, ומעט הפרעות אשר לריכים תקון.

יאמין לי מעכ"ת נ"י כי רחוק אנכי מאוד מלהכניס ענמי צדבר כזה, צמכתא זה, ואף צדבורים שקדמו לזה המכתב, שאלמלא לא הרגשתי צכח גדול, שאם יזכה הזוכה לתקן את העיר צעירוצין, שער גדול יפתח לשמירת שבת להמון כולו. לפי שזה הכלל, כיון שנדחה נדחה. אם נדחה אדם משמירת שבת, פ"י טלעול שקשה עליו צעיר הזאת מאוד, נדחה הוא להלאה ג"כ מדחי אל דחי. ומי שיש לו עינים לראות, יראה, כי איסור טלעול צעיר גדולה, הוא פוער מים הזדונים של חלול שבת לגמרי, ראשית מדון של היצ"ר עם השבת קדש העומד כנגדו, למחר ציאת משיח נדקנו צמברה. ושבת שהותר מקצתו ר"ל, הותר כולו.

בשצאתי לכאן צגזירת עליון אשר המר לי צעו"ה, השצתי תמיד מי יתן וזכיתי לכך. אלא שצטונותי לא הרגשתי, וכן עשה איני מרגיש ענמי לכדאי לכך.

וגם כחות גופי ונפשי, כן עתה כן אז, נתרשלו מאוד בעו"ה. נא צמעותא מיני' דמר נ"י, בזכות אבותיו הקדושים, כיון שהתחיל צמא'ה זו אל יתרשל.

וידע כה"ג נ"י, כי מלבד שהגאון הנזכר שליט"א הוא צקי גדול ומלויין בהוראה, גאון ולדיק וישיש, יש כאן עיגס גדול אחר, להטיל עליו זאת ההוראה. לפי שהוא ענוותן שלא נמלא כמוהו בדור הזה לפע"ד, שפל בך, שייף עייל שייף נפק שלא יורה הוראה אלא בפלפול חברים, ושאינא פה כל הגדולים וכל הקטנים, בכל מיני כבוד והדור. חה עיקר גדול להוילא את ההוראה הזאת לפועל. ודי צה למצין צשפלות הדור הזה בעוקצתא דמשיחא. ומנהיג לפי הדור.

התחלתי במכתב זה צערב פסח, והנני מסיימו בחוה"מ, כי הוא דבר האבד, כי אחר היו"ט יחזרו עלי דאגות הישיבה דבר יוס ציומו. וצודאי גם מעכ"ת נ"י יהא מופנה צמועד יותר. וכה לחי יזכה מעכ"ת שליט"א צמא'ה זו, וצמאות נגרות אחר'י, מחיל אל חיל, מרוב עונג ונחת.

כחפץ מכבדו ומוקירו דוש"ת בכל הצרכות של צרכת התורה

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

— ב —

בעזה"ת א' לסדר עקב תשי"א לפ"ק

שלום ורב ברכה לכ' הרב הגאון הגדול המפורסם
בשערים המצויינים בשם טוב וכל טוב, איש
האשכולות שהכל בו בחריפות ובקיאות ובהוראות
ועשיות, מוה"ר יצחק מאיר הכהן ראפפורט שליט"א.

גיסי כה"ג שליט"א מסר לי את מכתבו דמר שליט"א, ואף כי עד הנה
לא נפגשתי עם כבודו, שמעתי את שמעו הטוב, והשתא חזינא רב גובר'י
צפלפולא צמכתבו היקר, וישר כחו וחילו לאורייתא.

וצעיקר הדבר צענין מכתב שכתבתי לידידי הרב הגאון הגדול מוהר"ל
א"ש שליט"א, הנני שולח לרוף צזה, בעתק ממה שכתבתי צמקום אחר מה
שנוגע לכאן, והצד השוכ צשני המכתבים שהם לפלפולא ולא להלכה, ומכ"ש
וק"ו לא למעשה.

מן ההעתק הרלוף יראה מר כי לנר מן חד, אין ערעורו חופם מקום, וחדל שחופם מקום, טוב הוא צענין מבוי מקורה בירושלמי ריש מבילתין, ותחזקו דבריו העוצים צפרע לפי דברי בירושלמי צסוף פ' כל גגות, ואליצא דתירולא דר' ירמי' צפ"צ ה"ב, ולאידך גיסא, פירושי מולא הנחה עוצה לפי מסקנת בירושלמי צפ' עושין פסין אליצא דרבנן דקסרין.

ודברי החו"ט הם רק חלי דבר מדברי החוס' צסוכה, כדרכו ז"ל להביא מה שנוגע להענין צמקומו, אמנם צעיקר הדבר דחו החוס' את התירון מהך דסוכה דמודינא לך וכו' ושוב דברי רש"י לא נתויצצו צדבריו, ואדרבה לפי מה שכתבתי רלוף יש מקום ליישב, דרב יצצור דהלכה כר"י צמחני' דס"פ כל גגות, ורבא ואב"י יצצרו דהלכה כחכמים.

ומש"כ מר צדברי הגאון האמתי בגליוני הש"ס ז"ל, קוש"א יש כאן ממה נפשך, או על רבינו הרוקה וקוש"א מרן אף עליו ז"ל, ואי הא לא קימא הא, ומציצותי' דמר אמינא עוד, כי הפירוש שרולא להעמים צדברי הגאון ז"ל, לפע"ד רחוק הוא מלשונו הלך ומלולא צכל מקום.

ממכתב שטליו מערער כהדר"ג נ"י אין העתק צידי כאן, אמנם כפי המונה צזכרנו צעיקר הדבר הם הם הדברים שנאמרו כאן, אלא שאפשר ששם קצתו צמוצן, צצברי שאינם נוגעים למליאות הדון אשר מליאותו אין לו שום שייכות לסתימת פי חקרה צפילוש כלל וכלל.

ועיקר הדבר מה שאני רולא להגיד צדגש חזק הוא, כי כל מה שכתבתי אז כמו עתה, לא כתבתי אלא לפלפולא דאורייתא צעלמא, וזה אני כותב לאפקוקי מן משמעות אחד הנראה צדבריו היקרים, וגם זה מעט שכתבתי אז הי' זמן זמנים טרם שנחלה הדבר להלכה צאשלי רצרי אשר מפיכהו אנו חיים הי"ו, אף הדבר נוגע לי ואין לריך לומר שאין אנכי נוגע להדבר, כי צעו"ה אין צכחי ללאת ידי חובתי צד' אמות שלנו. אמרו, קנין שלי אינו שלי, וקנין שאינו שלי למה הוא לי.

אמנם מולא אני את עלמי מכוצד מאוד צמה שנטל כהדר"ג שליט"א עליו את הערחה לעיין צדבריו הדלים, ואין הדבר לריך להאמר כי אקוה כי עוד יכו' לי לכבוד ולשמחת נפש לראות את כהדר"ג שליט"א ולהשתעשע צשעשועיו דאורייתא

וכה לחי יחצרך כהדר"ג שליט"א צכל הצרכות של צרכות התורה כחפץ מכצדו ומוקירו דוש"ת

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

(העתק ממכתב שכתבתי מכבר)

והנה צירושלמי צפ' עושין פסין ה"ד הקשה דר' יהודה אדר' יהודה ממחני' דסוף פ' כל גגות דתנינן וכן גשרים המפולשין מטעלעין תחתיהן, ולפי פי' קרבן העדה צדד פירושא משני ג' תירולים, חדא ר' אלעזר דהתם איבא צ' מחילות, וחדא ר' ירמי' דאחיא כדרכ יהודה דמחני' דפרק כל גגות, צמפולשין לבקעה מיירי, ולא צמפולשין לרה"ר. וחדא דרבנן דקסרין, דמחני' דכל גגות צעומד מרובה על הפרון מיירי, ומחני' דפסי ציראות מיירי צפרון מרובה על העומד — ולאידך פירושא דבעל קרבן עדה אין כאן רק שני תירולים, ר' ירמי' ורבנן דקסרין, ור' ירמי' דבריו דר"א קמפרש.

ויהי' איך שיהי', ש"ס דילן ג"כ מקשה דר' יהודה אדר"י, אמנם שכן להקשות ממשנה מפורשת דפרק כל גגות, ומקשה מצרייתא דיתר על כן — וטעמא צעי — ואלא מאי דלהש"ס דילן לא קשיא מפרק כל גגות, דהא מסיק צפרק כל גגות צגמרא דטעמא דפלוגתא ר"י וחכמים צגשרים המפולשים הוא משום פי תקרה יורד וסותם, וכדפירש"י שם, ואם כן יש שם ד' מחילות גמורות הבאים מכח פי תקרה, ולא אחי רבים ומצטלי מחילות כאלו לר' יהודה, משא"כ בפסי ציראות. והשתא דאחינא להכא, אפשר שהיינו נמי תירולו של ר"א צירושל'.

דהא דאמר צירושלמי סוף פ' כל גגות, דהא דאמר רב יהודה חדא דאמר צמפולשין לבקעה, אבל צמפולשין לרה"ר אסור, כשאין שם מחילה, אבל יש שם מחילה מותר, אפילו צרה"ר, ואיירי שם אליבא דר' יוסי דס"ל דפלוגתא דר"י וחכמים צגשרים המפולשים הוא משום פי תקרה יורד וסותם כפירושם של בעל קרבן העדה ומראה פנים. והגאון האמתי צגאון יעקב, אחי שפיר לשמואל, ואפילו לרב אליבא דכל הנך רבנותא דחולקים על רש"י, ולא אמרינן פי תקרה יורד וסותם מד' רוחות, וממילא שצריך מחילות למד כדאית לי' ולמד כדאית לי'.

והשתא אי אחי רבים ומצטלי מחילתא, יש כאן חיוב חטאת, כדאמר ר' יוחנן, ירושלים אלמלא דלחותי' ננעלים צלילה חייבים עלי', ואי לא אחי רבים ומצטלי מחילתא יש לומר תרתי, או דפטור ומותר כרוב הראשונים, או דפטור ואסור וחשיב כרמלית כרצונו אפרים ושאר רבנותא דשקלו וטרו אליבייהו הגאונים צצית אפרים ומשכנות יעקב, ורב הוא דאמר צצצת ל"ח דרה"ר מקורה פטור, ודייק מיני' בה"מ דפטור אבל אסור וחשיב כרמלית, ורב צודאי וצודאי דס"ל פי תקרה יורד וסותם, ואפשר גם צד' רוחות וכדרש"י, וא"כ מוכח מיני'

דרב, דהלכתא דלא אחי רבים ומצטלי מחילתא וכדעת הרמב"ם. ומאחר שגם בשו"ע אפשר כך דרש"ר מקורה בלי שום חולק וחלוק, מוכח מיני' דגם בשו"ע פוסק בהרמב"ם דלא אחי רבים ומצטלי מחילתא, וכמו שהוכיח בלא"ה רבינו בבית אפרים ז"ל משאר הוכחות חזקות.

ומכא דעכ"פ פטור אבל אסור, יש להוכיח או כשיטת רבינו אפרים והגדולים אשר עמו, אשר החזיק במעוזם הגאון במשכנות יעקב ז"ל, דאף דלא אחי רבים ומצטלי מחילתא, מ"מ כרמלית חשיב, כעירובין ק"א או עכ"פ אסור מדרבנן, או ככל הנך רבנותא דס"ל דלא אמרינן פי תקרה יורד וסותם כזה כנגד זה אפילו לרב, ובכגון דא אין כאן היתרא דפי תקרה יורד וסותם דפוטרי ומתיר, אלא פטורא דאינו דומה לדגלי מדבר. או אפילו כהנך רבנותא דס"ל דרב מתיר בפי תקרה אפילו כזה כנגד זה, אמנם בקורה בשפוע לית מאן דחולק דאין סתימת פי תקרה אלא משום דאינו דומה לדגלי מדבר. ורב בכל אופן רואה לומר דרש"ר מקורה אין צו חיוב חטאת אפילו במשופע, לפיכך נקט לישנא דפטור, ואין הכי נמי דבאינו משופע פטור ומוחר משום טעמא דפי תקרה יורד וסותם. או כשיטת הרמב"ם בפ"ז מהלכות שבת הלכה ל"ה, דכל עיקר סתימת פי תקרה אינו מחשיב רה"י אלא כרמלית או איסורא דרבנן, ומוכח מיני' דס"ל דפי תקרה אינה מחילה דאורייתא. וא"כ שפיר י"ל דהיינו טעמא דרש"ר מקורה אינו חייב, משום דפי תקרה יורד וסותם, ומ"מ פטור אבל אסור וחשיב כרמלית משום דאינה מחילה דאורייתא. אלא דלדברי הרמב"ם בעלמא אין לומר כן, דהא לא ס"ל דפי תקרה יורד וסותם כזה כנגד זה.

אמנם בתוס' צעירובין פ"ו ורוב הראשונים ס"ל דפי תקרה הוי מחילה דאורייתא, כדמוכח נמי בסוכה י"ח דאבוי מכשיר סיכוך על גבי אכסדרה, ואמרינן שם דטעמא דאבוי משום דס"ל כרב, דפי תקרה יורד וסותם, ומחילתא סוכה דאורייתא הם, וכמו שהק' מכאן בגאון יעקב כנגד הרמב"ם צעיר' ז"ד, וא"כ לשיטתם אין לומר דהיינו טעמא דאסורא דרש"ר מקורה, וגם אין לומר כשיטת רבינו אפרים הג"ל אליבא דכל הראשונים החולקים עליו, אלא מחזורתא כדבעינן למימר במלעמא, דהיינו טעמא דאיסורא דרש"ר מקורה משום דכזה כנגד זה אין כאן היתרא דפי תקרה דהוי מחילה דאורייתא, אלא פטורא דאינו דומה לדגלי מדבר.

ובה ודאי דרש"ר שיש לו שני מחילות כעין גאס, רה"ר גמור הוא, ואליבא דמ"ד אחי רבים ומצטלי מחילתא אין להחיר שני רוחות האחרות הפתוחות כמין

גאס כנגדס, רק בדלחות ננעלות כלילה, ואפילו בכגון דא נשאר איסור כרמלית לרבינו אפרים, ובכל זאת אס אחא מחיר אח אלו שני הרוחות הפחותות, צפי תקרה, לא נחלקו רבנן ורבי יהודה בסוף פרק כל גגות דמטלטלים צחוכי בשעת לכתחילה כמ"ש החוס' לשיעמס צסוכה י"ח: בד"ה אכסדרה, וצשלטי גבורים צסוף פ' כל גגות, ואין לומר דמחני' דסוף פ' כל גגות לא מיירי מרה"ר גמור, דהא צהדיא חני עלה צחוספתא ורה"ר מקורה, וכמו שהביא רש"י עלה דמחני' והכי נמי מוכח מירושלמי שם, ומדברי החוס' צעלמס שם צסוכה מוכח צהכרח דצרשות הרבים גמור מיירי.

וכשתא על כרחך אנו צריכים לומר אחת משתים, או דהלכתא דאחי רבים ומצטלי כל מחילתא דחורת מחילה כגון לוח"פ לחי וקורה וגוד אסיק ואחית וכדומה, אמנס לא אחי רבים ומצטלי מחילה גמורה וכמ"ש הרמב"ן צמלחמות צפ"צ, ופי תקרה נמי כמחילה גמורה חשובה, או דימא דמהלכתא פסוקה דרשות הרבים מקורה אין חייבים — ומדברי החוס' צסוכה, והש"ג, צצירוף הלכה פסוקה צש"ע שס"א, דפי תקרה יורד וסותם כעין גאס, מוכח דהלכתא כחכמים צעירוצין כ"צ דלא אחי רבים ומצטלי מחילתא, וכמו שכבר הוכיח רבינו צצית אפרים דהכי ס"ל לרוב הראשונים וצפלי הש"ע צכלל.

ודאחאן עלה הוא כשנעשה היקף קטן רה"ר צשני מחילות גמורות כעין גאס, וצמחילה שלישית פי תקרה, וצמחילה רביעית לורת הפתח יהי' כאן — וכשנעשה היקף גדול עוד יותר, יועב, דשלשה מחילות גמורות כעין חיי"ת יהי' כאן, ומחילה רביעית צפי תקרה.

— 2 —

ב"ה מוצש"ק שופטים תשי"א לפ"ק

שלום ורב ברכה וכוח"ט לכ' ידידי הרב הגאון
הגדול איש אשכולות שהכל בו מקניני התורה והיראה
חכמה ומעשים טובים מוהר"צ א"ש שליט"א.

לפני איח צעופות קבלתי מכתב מן הגאון מוהר"ר ילחק מאיר ראפפורט
הי"ו מערער על אוחו מכתב שכתבתי לכהדר"ג שליט"א זה זמן רב.

הנני מעתיק ממכתב הנ"ל מה שנוגע לענינא, וגם מה שכתבתי להרה"ג הנ"ל על דבריו.

אודה לכהדר"ג נ"י אם אחר השקפתו תוך הדברים ימסור את הכתב לכ"ק הגאון הדיק מאמשינאו שליט"א, (זל"ל) כי ידעתי כי רצונו בכך, ומה שאני עושה זאת בעלמי להדיא, הוא משום שמה טוב ומה נעים אם יהי לי כהדר"ג נ"י לפה ולמליץ, להוכיח את העיקר מה שאני רואה מכאן המשא ומתן זה, כי מה לי ולזה הזאת להחשב קופץ צרא"ש במקום שלא צאתי מראש ומקדם אלא לעורר את כהדר"ג שליט"א המהחיל בדבר, בפלפולא דאורייתא, ולא בשום פני' וכונה שבעולם לאיזה נאץ של הוראה למעשה.

בימים שעברו נסעתי דרך צרוקלין, לא לשם לזרז הפתח, אלא צחורח חזר על הפתח למען לרכי שבת לצית מדרשינו, ודרך העברה ראיתי כי אותו הגשר שבא מקווינס אל הוויליאמסבורג גשר, קרוב להגשר ואינו חסר אלא מעט, כשיגמר זה הגשר, יהי וויליאמסבורג מוקף מג' מחיצות שלמות, נעשות בידי אדם, ומחיצה הרביעית יהי פי תקרה שיש בה משום כמה שמות של היסוד, ואפילו עתה שלא נגמרה לא חסר אלא להחיר אחת פרצות במקום שיש ג' מחיצות שלמות.

ואע"פ שאני איני אלא מעורר בזה וכדין פלפולא דאורייתא שהיא רה"ר ולא בזה הלכה ומעשה שהיא רה"ר, מ"מ אחר הלמוד שלקחתי ממכתב הנ"ל כבר אני מתחרט על הערה זאת שכתבתי לעיל, אלא מאחר שלא כתבתי אלא לכהדר"ג שליט"א, ומאחר שהשעה מאוחרת, בחצי הלילה, לא בשביל זה לחזור לכתוב לוחות שניות.

אפשר שצינתים מלא כהדר"ג נ"י מקום שמתוויים בו כלי המעשה הנחוצים לאותו הצחור החשוב ירא ה' נ"י שרואה לעשות צינות על דבר היותו טוב, אם כן הוא, או אם אפשר שכן יהי בקרוב, למאה גדולה יחשב ליחיד זה ואפשר גם לרבים.

יתברך מר נ"י צרוב צרכות כחפץ מכבדו ומוקירו הנאמן

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

ב"ה אסרו חג פסח תש"י לפ"ק ח' למב"י.

שלום וברכה לאיש האשכולות הגאון המובהק בתורה
בחכמה וביראה ובמעשים טובים ואהובים לכבוד
המקום, ידידי אהובי נכבדי, מוהר"ר מנחם צבי
אייזענשטאט שליט"א.

נתכדתי בקונטרסו היקר בדבר מכתבו של הרמב"ן ז"ל, על משקלו של
השקל, ותודה ואפריון נמט' על שזרר הדברים הכחוצים על צורין, בידיעתו
המרוצה ובקצור נמרץ.

אני קבלתי קונטרסו זה יום לפני ערב פסח, בשעה שהייתי ערוך בערדות
שונות למען בית מדרשו מלד אחד, ושוכב מטה מלד אחר. אמנם בימי היו"ט
עיינתי בו, ונהנתי מאוד, ואמרתי אגיד לאהובי כהדר"ג שליט"א את אשר
עם לבני בדבר הזה מכבר.

הנה כהדר"ג שליט"א זרר בקונטרסו זה שיטת רש"י ש מ ש ק ל ו של
דינר הזהב שוה ל מ ש ק ל ו של דינר הכסף, והוא דעת רש"י בפרט במס' בכורות
מ"ט: אמנם ר"ת חולק עליו שם ובדף נ' ובכמה מקומות המלוינים שם, וס"ל
ללא שוה מ ש ק ל ו של דינר זהב ל מ ש ק ל ו של דינר כסף — אלא שלפי שיטת
ר"ת דס"ל דמשקל זהב הוא דוקא כפלים כמשקל הכסף, ג ד ל ו של דינר זהב
שוה ל ג ד ל ו של דינר כסף, אבל המשקל הוא כפלים ממנו — וגו' ל
זה פירושו גודל המעוקב.

והנה לדעת רש"י ז"ל, דינר הוא שם משקל למען רביעית השקל — וכמו
ששקל וסלע ענמו מורים על משקל ידוע, כך הדינר שהוא רביעיתו מורה על
ששקל וסלע ענמו מורים על משקל ידוע, כך הדינר שהוא רביעיתו, מורה על
רביעית משקלם — אמנם לר"ת ס"ל דדינר הוא שם ל ג ד ל ו של מעוקב ידוע,
בין יהי' של כסף ובין יהי' של זהב — ולפי שיטת ר"ת זה יהי' מקום לומר, דגם
סלע ושקל הם שמות לאיזה ג ד ל ידוע, של מעוקב, בין של כסף ובין של זהב,
וגו' ל זה הוא ד' פעמים יותר ממדת ג ד ל ו של דינר.

ויש לי להביא ראי' חזקה לדעה זו — וכמדומני שכבר הזכרתי צרמח, כשראיתי את כהדר"ג שליט"א, צפעס הראשונה צציתו גאוח קודש, ואמר לי כי הוא מתעסק באגרתו של הרמז"ן אשר כתב מעכו.

והוא, כי מן מה דאיתא צברייחא דמלאכת המשכן, וצרש"י פ' תרומה, מוכח להדיא, דגבבן של אדנים אמה, ורחבן רוחב חליו של קרש, ארבע עפחים וחלי, ועובין כעובי הקרש, אמה. ונמלא גודל המעוקב של אדן אחד, שש פעמים, שש פעמים, ארבע וחלי טפחים, שהוא קס"ב טפחים מעוקבים. אלא ששתי ידות לקרש האחד, וכנגד יד אחד ה' כל אדן ואדן חלול, כמ"ש רש"י צפ' תרומה. וכ' רש"י שכל יד ה' עוביו טפה וחלי, ורחבו שלשה טפחים, וגבחו ששה, נמלא שהמעוקב של החלל בחוך האדן לעומת יד הקרש, ה' שבעה ועשרים טפה מעוקב. דל שבעה ועשרים מן קס"ב, הרי קל"ה — נמלא שבאדן אחד ה' קל"ה טפה, כסף מעוקב. ואדן אחד ה' כבר אחד, כמאמר הכתוב כבר לאדן, וכל כבר הוא שלשת אלפים שקל, בין כבר של כסף, בין כבר של זהב.

והנה הרב אבן עזרא צפירושו צפ' פקודי צחשבון הזהב כתב, כי קבלה צידו, (צפירושו הקצר נראה כי קבלה זו חיתה קבלה ביד רבינו סעדי' גאון) כי הכפרת ה' כבר אחד. והנה הכפרת ה' אמתים וחלי על אמה וחלי, דהיינו ט"ו טפחים על ט"ו טפחים, דהיינו קל"ה טפחים, מעוקב של זהב, מאחר דאמרינן צסוכה, וצשאר מקומות דעוביו עפת, והרי הוא הוא המעוקב של כבר לאדן כסף, ומאחר שמשקלו של זהב כפלים משל כסף כמ"ש החום' צצבורות נ'. והמעוקב של זהב ושל כסף שוה צמדחו של כבר, אם כן נמלא שכבר הוא מדה לגודל של עקוב של קל"ה עפת, בין של זהב בין של כסף — וא"כ גם השקל אינו מדה של משקל, אלא מדה של עקוב, של חשע פעמים חלק אחד, מן שני מאות חלקים אשר צעפת אחד, מעוקב.

וא"כ גם הדינר הוא מדה לגודל מעוקב, ונמלא שנסתייע רבנו חס מדברי רבינו אבן עזרא ורבינו סעדי' גאון, צמה שכתבו שקבלו מדורות הראשונים אשר לפניהם, סיוע גדול.

ובצדדי האבן עזרא צפירושו ה' ק"ר כתב משמ' דרבינו סעדי' גאון דהארון והכפרת והשלחן והמנורה כלם היו של כבר כבר, וצפירושו הארוך לא הזכיר אלא כפרת, ונ"ל כמו שאמרתי לכהדר"ג אז, כי חולי רבינו סעדי' מפרש לפי פשוטו מאי דכתיב אחר מעשה המנורה כבר זהב יעשה אותה את כל הכלים האלה, דקאי על כלים שקדמו למנורה צקרא, דהיינו ארון וכפרת ושלחן. ויש לי צזה אריכות דברים אלא שאין כאן המקום.

וכבר הי' מקום לומר דדברי רבינו סעדי' והאבן עזרא אמורים אליבא דר' יהודה, דאמה של כלים באמה צח חמשה. אמנם זה דוחק, מאחר דאין הלכה כמותו אלא בקרנות של מצבה הזב.

אמנם יהי' איך שיהי', מברייחא דמלאכת המשכן, ומפירושו של רש"י במדתן של ידות הקרש, מוכח דהמשקב של ככר אחד של קודש, צח שלשה אלפים שקל של חול, הי' קליה עפחים מעוקבים.

וידועים דברי הרמב"ם בהל' ס"ח פ"ט ובכמה מקומות צפי' המשנה, דשיפור אגודל הוא רוחב ז' שעורים צינונית שוככות זו בלד זו בדוחק, שהן ב' שיערות באורך, צריח.

ובש"ס אמרי א"ש, בסוף סי' ל"ג, הביא דברי ס' צרורי המדות, אשר לא ראיתיו עד הנה, שז' שעורים מיירי בשוככים על ל ד י ה ס , שהוא שיעור קטן מאס שוכבין על רחבן. ובאמרי אש יישב בזה הסתירה הנפלאה, אשר עמד עלי' הלל"ח בסוף פסחים, והחזיק בידו מן הח"ס באר"ח קכ"ז, בין שיעור הביאים ובין שיעור האגודלים, וחירונו עולה יפה מאוד על פי חשבון לכל מציין, והחזיק בידו רבינו המהר"א ציו"ד סי' ר"ה מתשובותיו, להוכיח מכאן שמשערין בשפוע האלצב בגבהו עיי"ש. ובס' דעת תורה ציו"ד סי' ל"ה ס"ק קט"ז, ובקונטרס אחרון אשר לו כתב שדקדק בשעורו ומלא שפחות מעט מששה שעורים צרוח, עולים לשבעה שעורים כששוככים על לדיהם, והנה יש עוד חלוקה, דכששעורים שוככים באורך, הרי הם שוככים צ ר י ו ח , כשמשערים את האגודל צב' שעורים באורך, וכשמשערים ז' צרוח, אז הם שוככים בדוחק — וכבר עמד בכנפי יונה ציו"ד סי' ל"ד על חלוקה זאת, ושערו בששית השעורה, למדת שעורה אחת.

ועכשיו נבואה חשבון, כמה שעורים אפשר להשיב באגודל מעוקב אחד. שבעה על הלב, ששה בגובה, ושנים לארכם צרוח, דהיינו שבעה פעמים, שש פעמים, שני שעורים, דהיינו פ"ד. ואם נפשך לומר, שאינם ששה בגובה, אלא מעט פחות, לפי מה שחשב בדעת תורה, הרי תשובה בלד, הלא וחרנו על שלישית שעורה, בשנים השוכבין לארכן, לפי חשבוננו של כנפי יונה לעיל. ונמלא שחשבון זה לודק בקרוב. אמנם דא עקא, כי אנחנו רוצים לדעת כמה ג ו ד ל ש ע ו ר י ס כ ס ף יש באגודל אחד מעוקב, ואנו לא חשבנו אלא שעורים כמו שהם, והרי הם קרובים לעגול, וא"כ עדיין פש לנו היחר בין עגול לרצוע. ואמת שאין זה רצוע גמור, ולא עגול גמור, אמנם לאידך גיסא החשבון שמסרו לנו חז"ל בעירובין בסוכה ופסחים ובעוד מקומות, דרצוע יחר על עגול בתלחא מלגו דעגולא, אינו

מדוקדק, כמ"ש החוס' בעירובין י"ד, וכמו שכ' הש"ך לדינא ציו"ד סי' כ"ט גבי חסרון גלגלת. ול"ד אחר היתר של רבוע לגבי דבר משופע כמו שעורה, יותר מלגבי עגול גמור, א"כ בקירוב יכול אדם להציא בחשבון היתר של הגמרא, שהוא חלתא. וכמה חלתא של פ"ד, הרי כ"ח, ופ"ד וכ"ח הרי הם קי"צ — נמלא שזאגודל אחד מעוקב של כסף, ישנו כאן גודל של קי"צ ש"כורים של כסף. ונמלא שזעפח מעוקב יש צו ד' פעמים ד' פעמים ד' אלבעות, דהיינו ס"ד אגודלים מעוקבים, ישנו כאן ס"ד פעמים קי"צ גודל ש"כורים של כסף, דהיינו שזעת אלפים וקס"ח גודל ש"כורים של כסף. ובכבר אחד ישנו קל"ה עפחים מעוקבים כנ"ל, נמלא שיש בכבר אחד קל"ה פעמים, שזעת אלפים קס"ח, גודל ש"כורים של כסף, דהיינו חשע מאות וששים ושזע אלף ושש מאות ושמיים גודל ש"כורים של כסף. ומאחר שיש בחשבון זה כמה דברים שהם רק חשבון בקרוב ולא בלמאס, דל ז' אלפים ותר"ף, ונמלא שיש כאן חשע מאות אלף וששים אלף גודל ש"כורים בכבר אחד. והנה בכבר אחד של קדש יש שלשת אלפים שקל של חול, (כמ"ש החוס' בבבורות ח'. ד"ח וסנה) לא וחלק חשע מאות וששים אלף לג' אלפים חלקים, וחמלא בכל חלק ש"כ. נמלא שזחלק אחד דהיינו שקל אחד, יש כאן ש"כ גודל ש"כורים של כסף, ולא משקל ש"כורים, והנפקא מינה הוא שזע עשר פעמים יותר.

והרי כל שיטות הראשונים והאחרונים, כל הפוסקים שפסקו להלכה כדיני פרוטה לקדושין וממונות, ולענין ה' סלעים של פדיון הבן, עומדים נגד זה ואומרים כי הפרוטה הוא משקל של חצי שעורה, ולא גדלה, כמ"ש הר"ף ריש קדושין, ומינה, דשקל הוא משקל של ש"כ ש"כורים, ולא גדלים. אלא שחז"ל הוסיפו שחות מלצר לדברי הגאונים הבבליים כמ"ש החוס' והרא"ש בצכורות מ"ט: וכמו שהציא כהדר"ג בקונטרסו, והוסיפו ס"ד ש"כורים צמשקלם. ולדידן, מכבר לאדן מוכח, דשעורה זו לגדלה איחמר, ולא למשקלה. ואפשר שלשיטת ר"ח אין הכי נמי. ונזכר אני ממקום אחר, כמדומני בהגהות מיימונית, שכחוצ בשם, לאחזה דין פרוטה, חצי שעורה של כסף. שהי אפשר לפרש לשונו לא על משקל אלא על גודל חצי שעורה, ויתיישב בזה קושייתו של הסמ"ע צח"מ סי' פ"ח דאיך אפשר שכסף משקל חצי שעורה יהא נחשב לכולם, והציאו הש"ך בריש הלכות פדיון הבן צס"י ש"ה, אלא שגם בעת אני שוכח מעה ואין בכחי לחפש בספרים, ומפי הזכרון אני כותב. וכמדומני שנשחיתתי פעם, מאחזה לשון בהלכות גדולות, אבל בעת מחמת גודל חולשתי ר"ל, אין בכחי לחפש.

אמנם יהי' איך שיהי', אפילו לא נמצא תירוץ, אי אפשר אלא או להפך את ההלכה לחומרא, בפדיון הבן, בקדושין, ובדיינים וכו' או לסתור דברי רבינו סעדי' והאבן עזרא שנאמרו לפירוש בעלמא, ובדאי ובצירור שאין כאן אפילו רשות של הרהור בעלמא, לעומת הלכה פסוקה מכל הדורות, במלוא דאורייתא של פדיון, ופי' של אבן עזרא ור' סעדי' ג"כ אין אנו לריכים לסתור, אלא ליישב בדוחק ולומר, שהן האדנים והן הכפרת, חלולים חלולים היו מחוכם. וכבר הי' אפשר להכניס זה בדברי רש"י בפ' תרומה ובמס' שבת, אלא שנראה דוחק גדול, ואולי גם על זה נאמר רוב הדוחקים אמתיים. ואפשר לומר דרך פלפול, שהכל תלוי בלשון שקל, וכל שקל ושקל לפי זמנו, ויש להאריך ולהרחיב בזה הדבור כשנחראה אי"ה.

ובין כה וכה שוב נפלתו למטה קצת ר"ל, ועול בית המדרש מוטל עלי כבוד גדול, לפי חומר הזמן. ועל כן אנכי מודה לכהד"ג שליט"א בחזרה רבה על עסקו ועל טרחו ועל עוז לבו ועל סבר פנים היפות אשר נהג עמנו בהתאסף עם יחד למענו לפני הפסח. כה לחי יזכה כהד"ג לישב על החורה ועל העבודה מרוב שמחה ונחת ומרצ כל, מצורך ומתצורך בכל הצרכות של צרכת החורה,

כחפץ ידידו מכבדו הנאמן

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

ועוד יש כאן מקום עיון מן המעורר, דאיתא במנחות דגבה י"ח טפחים, ומשמע שם דעוצ' הי' לכל הפחות טפה, דהא כפתר ופרח וגביע היו בטפה אחד בעגול לדעת רש"י שם, דכל כפתר ופרח וגביע בעלמא הי' טפה, ואי אתה יכול לפרנס שלשה טפחים של גביע וכפתר ופרח זה בגבהו של טפה אחד אלא בקנה עגול שטוצ' טפה והיקפו שלש טפחים, או בקנה צת שלשה לדדים שכל ד' ממנו טפה. ואי תימא שקנה האמצעי הי' עגול, דל רביע מן י"ח נשארו י"ג ואי טפחים ואי קנה האמצעי צת שלשה לדדים, דל מחלה מן י"ח טפחים נשארו ע' טפחים — ולמדת מ ש ק ל שטורים — אין כאן בכבר אחד זהב אלא ד' טפחים מעוקב חסר כל שהוא. ועדיין לא נכנסו ששה קני המעורה והכפתרים והגביעים והפרחים והתיבה בשול' והרגלים והמחחות והמזלגות בכלל. ועוד לא וחשוב הכפתרים שהיו עגולים כחפוח לדעת חז"ל במנחות, ועוצין וגבהן טפה, הם לצדס הרבה יותר מן ד' טפחים. ואלא מה עלינו לומר, שכולם חלולים חלולים היו, ולפיכך נקראו קנים. ואף דקשה לנמצא זה במקשה תעשה המערה אליצא דדרש חז"ל, ובכל זאת אין כאן רק זה הדרך או לומר שכל שקל ושקל נחשב לפי זמנו.

— ה —

בעזה"ת עש"ק לס' ואתחנן תשי"א לפ"ק

לאהובי הרב הגאון בתורה ובשלמות מוהר"צ אייזענשטאט שליט"א.

תכלית מכתבי זה להודיע לכהדר"ג שליט"א את זמרי צער בית מדרשו כאן — ולהזכירו בכל לשון של בקשה, על הצטחו העוזה — שישתדל לטובתו במקום שנתו למרגוע קיץ יחד ידידו הנאמנים, הרבני . . . נ"י, והרבני . . . נ"י, אשר עליהם משליכים אהבתו את יבדו בעזה"ת כל השנה תמידים כסדרם.

האמת נתן להאמר, כי בצנוע זו לא הי' ביכולתי לנסוע לניו יארק למען הוצאות השבת — ולא הי' כאן ענה אחרת אלא לכתוב את העשקים להמוכרים את המחי' ואת הכלכלה בצטחון על הי' העוב שישלח לנו שלוחים נאמנים, אשר עד יום ז' הצעל"ט יביאו את החסר, לאמת את העשקים הנ"ל, והוא קלף יותר מג' מאות.

בלמודי הצנוע בלמוד הישיבה הגענו לפרק הנושא בכתובות ק"ב, ואמרתי להתלמידים כי לכאורה יש להקשות מכאן על שיטת ר"ת דס"ל בקדושין ט' ע"ב דהא דרב גידל אמר רב כמה אתה נותן לנכר וכו' הן הן הדברים הנקנים באמירה, מיירי דוקא בנשואין ראשונים, דיש כאן קרוב הדעת, והם דברי הירושלמי בריש פ' אף על פי — וקשיא, דהא הגמרא כאן מוקי למחני' דהנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון בשערי פסיקתא כדרכ גידל, והא על כרחך כאן היא זוג שני לבעלה, דהא מכנסת בת עמה מצעלה הראשון, וקשיא תרתי, מה קרוב דעת של אב המשיא את בתו שיין כאן, כמ"ש החוס' בקדושין, זה קשיא כלפי ר"ת, וכלפי הירושלמי קשיא גם כן, הא מאחר שהיא זוג שני, מה שיין כאן נשואין ראשונים.

ואפי' אח"ל דכשהאחד מן הצדדים הוא זוג ראשון, אפי' כשהשני הוא זוג שני — עדיין מקרי זוג ראשון, וכשיעט פסקי חוס' ריש סוטה — עדיין קשיא לר"ת — דהא על כרחך הכא מיירי דגם היא זוג שני, כדאמרין כאן ק"ב

ע"כ, מי לא עסקין דבואי בשעת קנין, והיכי דמי, דגרשה ואהדרה — וצשלמא להירושלמי לא קשיא — דהירושלמי אינו משועבד לגמרא דידן — אלא לר"ח קשיא, דס"ל דמייירי בנשואין ראשונים אליבא גמרא דידן, והא הכא בין הוא ובין היא זוג שני הם — ואין לחלק בין מהדרה היא או אשה אחרת, דזיל צחר סצרה.

ואלא מאי, שמכאן יש גם כן להביא ראי' למה שרניתי לומר מכבר, דהא דאיתא בריש סוטה הא בזוג ראשון הא בזוג שני, ונחקשו המפורשים בכמה קושיות ידועות בטעמא דמילתא פי' אחר יש בה — דקודם תקנת רגמ"ה ז"ל אדם נשא כמה נשים, ואשה ראשונה שנשא כדי לקיים מצות פרי' ורבי' משמים הקנו לו צבת קול, צת פלוני לפלוני, ואשה שני' שנושא על אשתו ראשונה — לדיקים ילכו צם ופושעים יכשלו צם, והיא לפי מעשיו — והיינו פירושא דזוג ראשון חווג שני — וממילא שצמננו זה אין כאן זוג שני, ואפילו שניהם כבר היו נשואים — ומתני' דהנושא מייירי שפיר דשניהם כבר היו נשואים, ובכל זאת מקרי נשואים ראשונים, וייתשבו דברי ר"ח שפיר.

ועוד ראי', דהא בסוף גיטין מחלק הש"ס בין מימרא דר' יהודה ור' יוחנן, אם שנאת שלח, ושנוי המשלח, ומוקי לה הא בזוג ראשון שנוי המשלח, הא בזוג שני, אם שנאת שלח. ומייתי עליה הא דא"ר אלעזר כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מצבה מוריד עליו דמעות — ובסנהדרין כ"צ מסמיק הא דר' אלעזר להא דבוא וראה כמה קשים גרושין, דברי דוד המלך התירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש — והא הגירוש"ס דהתם על כרחך מייירי צמי שמגרש אחת מנשותיו — שנשא ראשונה כששניהם קיימים — ועלה מסמיק הא דא"ר אלעזר המגרש את אשתו ראשונה — שמע מינה דפירושו דר' אלעזר אשה שנשא ראשונה כששניהם קיימים יחד אתו בנשואין — ומאחר שהביא הא דאמר ר' אלעזר גם אהך דזוג ראשון זוג שני, וענין גיטין כשאין כאן ערות דבר אליבא דצ"ה, שמע מינה דפירושא דזוג ראשון זוג שני כדאמרן.

אלא שהדבר קשה אליבא דהלכתא — דא"כ לא הי' שייך זוג שני להלכה כזמננו — וזה נגד הרמב"ם ושו"ע — שפסקו הא דסוף גיטין להלכה —

ולשיעור פסקי חוס' הכ"ל, דכש אחד מן הלוודים לא הי' נשוי עדיין מקרי זוג ראשון, יש להביא ראי' ממעשה הידועה צ"ר בחסיד וחסידה שנחגרשו ונשא החסיד מרשעת, והחסידה, רשע. — ונעשה אותו החסיד רשע, ואותו הרשע, חסיד, ללמד שהכל מן האשה. והשתא אי לא חימא כדברי פסקי החוס' —

הג"ל, אלא אף שכשרק אחד מן הצדדים כבר הי' נשוי מקרי זוג שני — איך אפשר שנשא החסיד מרשעת או החסידה רשע, הא בזוג שני אין בזוגין לו לאדם אלא לפי מעשיו, אלא שמע מינה כפסקי החוס' הג"ל — ויש כאן אריכות דברים עוד בדברי פלפול, אלא שלא באתי אלא לעורר צרמח בעלמא לפני כהדר"ג שליט"א.

והנני מסיים מעין הפתיחה — נא צמטותא מיני דמר כהדר"ג יעשה נא מצוה עמנו כאן בכלל, ועמי צפרט צתוך הכלל, כי כשל כחי לסבול את הדאגות מרגע לרגע — ואף שאין משתמשים בקודש — אמנם חורה דברים, ואם בצרכי צבור דעלמא אמרו זכות אבותם של צבור מסייעתם להעוסקים בצורכם, כל שכן זכות אבותם של אלו התלמידים כאן — הקדושים בגנזי מרומים — זי"ע.

ויתצרך כהדר"ג שליט"א וכל הנלוים לו, צריז צרכות של צרכת החורה,

כחפץ ידידו מוקירו דוש"ת

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

ב

עניני מקואות

— א —

בענין מי בארות דידן:

זשעה שהגשמים יורדים — הם יורדים על ההרים ועל המשור ועל הצקעה גם יחד.

ואלמלא שהי' שטח האדמה שאנו דורכים עלי' אצן קשה, קרקע שאינה ראוי' לזלוע — היו מי הגשמים מתלקטים ומתקצצים על הארץ — וממי הגשמים שיורדים צמשך שנה אחת, הי' כאן אגס מים על פני כל הצבל — למשל ז' או ג' טפחים צעומק.

אלא שהקרקע שאנו דורכים עלי' קרקע ראוי' לזלוע היא — וארעא חלחולא מחלחלא — והמים יורדים דרך חלחולי וחלולי הקרקע למטה צארץ לתוך הארץ.

ואלמלא שהיתה כל הארץ צעמקה קרקע ראוי' לזלוע עד התהום, היו מי הגשמים הללו יורדים דרך נקבי הארץ, כמו מים הצלועים צספוג — עד התהום.

אלא שהארץ צעמקה היא שטחים שטחים — יש כאן שטח קרקע ראוי' לזלוע כמו עשר אמות עמוק על פני הארץ, ותחתיו שטח של קרקע שאינה ראוי' לזלוע, ותחתיו שוב שטח של קרקע ראוי' לזלוע, וכן להלאה תמיד צחוזר חלילה. והשטחים הללו אינם מתבקעים ומתחלקים צשוב, אלא עולים ויורדים מעלה ומטה — כדרך הרים וצקעות.

והצור הצוף, הוא צור של תוך הארץ, אם הי' צכחנו לצקוע ולחתוך את הארץ צסכינא חריפא — לראות איך השטחים הולכים מלמעלה למטה.

השטחים השחורים הם שטחים של קרקע שאין ראוי לזרוע מים, כגון נורים ועיט קשה — השטחים העלואים צקו לקו הם השטחים של קרקע ראוי לזרוע, וארעא חלחולא מחלחלא.

[א] הוא מעין צוקע מלד הכר מחמת דוחק במים ששטח א' שגברו ממולא במעין.

ב [הוא מעין הצוקע צהר מחמת דוחק המים שצטטח שלישי שגברו ממואל מים זו, ושיניהם מחכנסים צנחל וגמשכים צמדרון אל חוך הגהר מחחת אחורי ההר.

וכל שעה משעמים הראוים לבלוע, מלא ובלוע ממים עד מחלה או יותר
או פחות — ובשעת הגשמים גוצה המים מחגלל בגוצהו — צפרע בשעת העליון
לפי שהגשמים יורדים לתוכו דרך חלחולי הארץ.

והמעניות המתבקעים מלדדי הברים, הם מתבקעים מכה דוחק המים
הללו, לפי ששעה הקרקע הראוי לבלוע גוצה מלד הבר — ודוחק המים מכריח
אותם לזקוק להם דרך, דרך לדי הבר — ופעם שעה הראשון דוחק כמו המעין
המסומן באות א' — ופעם שעה בג' או בצ' דוחק כמו מעין המסומן באות
צ' — ואלו המעניות המה המקור לנהרות דעלמא — כמו שמאזיר.

ולדינא לא איכפת לנו כלום בכל המעשה הארוכה הזאת — אין לנו עסק
בתולדות המים אשר צתוך הארץ בחלחולי דארעא — יצואו מאיזה מקום
שיצואו, תורת מעין עליהם — וכ"כ הצ"י והוצא צש"ך צסק"א כי בצארות
שלנו תורת מעין עליהם לכל דבר — והעם אפשר משום שכל המים אשר צתוך
הארץ מחוצרים סוף כל סוף אל התהום, וא"כ בודאי הנוטפים הללו אשר בשעה
הא' והב' והג' אשר קרובים לנו, מעוטא דמעוטא הם.

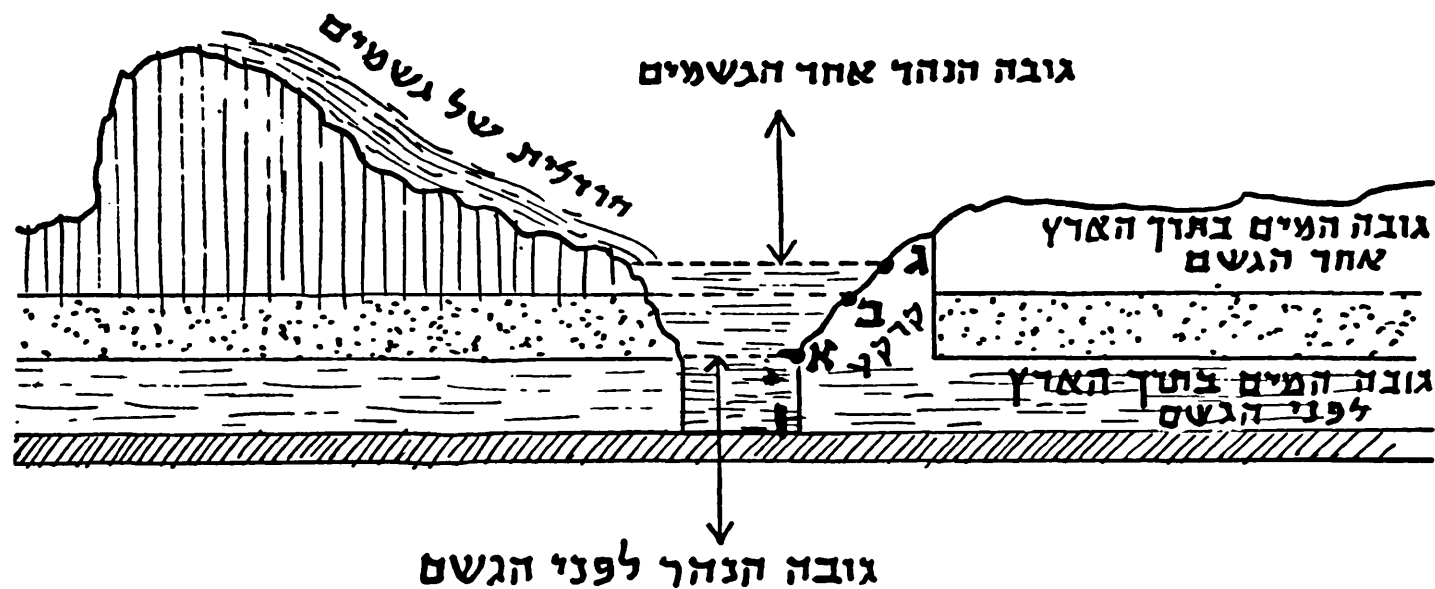
ועתה לכו ונחקורה מה נחבזה בשעת גשמים — משמים יורד למשל טפח
של גשמים על הברים — הברים הללו מצנצנים ומוליכים את המים צחרדליה
של גשמים לתוך הנהרות.

אמנם לא כל הגשמים, רק חלק מהם.

החלק האחר הוא מתחלחל לתוך חלחולי הארץ שהמה המקור להמעניות
שמהם מזונים הנהרות ואשר הנהרות מחוצרים עמהם דרך חלחולי הארץ.

נמלא שמחיתם של הגשמים יורד לתוך הנהר להדיא דרך קטפרם
וחרדליה של גשמים צשפוע הבר.

ומחיתם של הגשמים יורדים לתוך הנהר שלא להדיא, דהיינו
שמחלה יורדים דרך נקצי הארץ ומנקצי הארץ הם מתחלחלים לתוך הנהר. כזה:

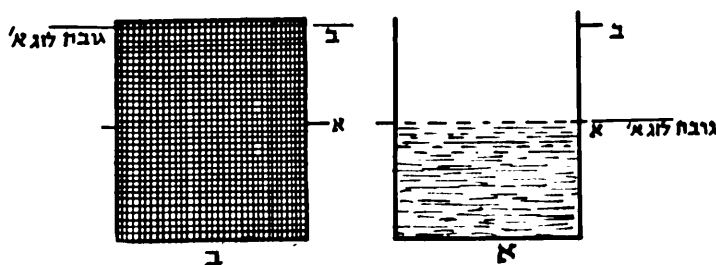
דהיינו לפני הגשמים, המים בתוך חלחולי הארץ ונהר המחזור עמהם גבהם עד נקודה א) — ואחר הגשמים המים בתוך חלחולי הארץ עומדים עד נקודה ב) מחמת המים המחזקים מן הגשמים היוורדים על משור הארץ.

ואלמלא שלא הי' כאן עוד חרדלית של גשמים ששופק לה די א לחוך הנהר, הי' גם גובה הנהר עד נקודה ב'.

אלא שיש כאן חרדלית של גשמים ג"כ השופק להדיא, וא"כ גובה הנהר הוא נוסף על גובה המים בתוך חלחולי הארץ — עד נקודה ג'.

והמים מתחלקים, מחציתם שוטף להדיא ומחציתם דרך חלחולי הארץ.

וחא חזי, למשל אם יש כאן שני כלים השווים לגמרי בעומק ברוחב ואורך, ומחזיקים למשל ב' לוגים — כלי הא' חלול לגמרי, וכלי הב' מלאה סמרעוטים וספוגים — הבולעים את המים.

אם ישפך אדם לוג אחד לכל כלי וכלי — אז יעמד המים בכלי הא' עד נקודה א'. אמנם בכלי הב' יעמד עד נקודה ב' — כי הסמרעוטים והספוגים יכריחו את גבחו.

ונמלאה למד — שצטעה טפח אחד שוטף ל ה ד י א בתורת חרדלית של גשמים לתוך הנהר, שהוא כמו כלי חלול סימן א', אם אותו טפח צעמו הי' מחמלה ומצנצן דרך נקבי הארץ אשר היא כמו כלי ב', גובה המים בתוך הארץ — וממילא גם צנהר יהי' ב' טפחים.

ונמלא, כשירד טפח של גשמים מי חרדלית, צו צטעה יורד טפח אחד ומצנצן לתוך הארץ. אמנם גבחו של טפח זה מחמת גוש הארץ שדומה לספוג — נעשה לב' טפחים — וע"י חצורי גידי הארץ לתוך הנהרות (ברש"י בחגיגה כ"ב) מגביה את הנהר לב' טפחים.

ונמלא שהנהר מגביה עצמו ג' טפחים — ב' טפחים ע"י חלחולי הארץ שדין מעין עליהם, וטפח מחמת חרדלית של גשמים.

וכיינו דאמרו אין טפח יורד מלמעלה (חרדלית של גשמים) שאין טפחיים יורדים כנגדו מלמעלה (ארעא חלחולא מחלחלא) וכיינו דאמרו נהרא מכיפי' מיצרך. פי' מגיד הארץ וחלחולי'.

והשתחא דאתינא להכי יתיישב קושיה דח"ס צסי' ר"צ — דהתינה בשעת
הגשמים אבל בשעת הפשרת שלגים איך אפשר לומר אין טפח יורד מלמעלה וכו'.
דהא הטעם כמ"ש בתשו' הרא"ש ומוצא צ"י משום דאזיר העולם מתלחלח —
והתינה ציוס הגשם וציוס השלג צעלמו אזיר העולם מתלחלח — אמנם ציוס
הפשרת שלגים השמש חמה על הארץ ואין כאן לחלוח ורטיבות באזיר —
ולפי הכ"ל ניחא כמובן.

ואם כנים דבריני, יש ליישב כל פלוגתא הגמרא דנהרא מכיפי' מיצרך —
דהאיך אפשר שיבא כאן מחלוקה במציאות כזה.

אלא לפי הכ"ל יש לומר דכ"ע מודים דנהרא מכיפי' מיצרך — אלא שרצ
ואצוב דשמואל יסברו דהמים הבאים מחמת מער אף שהם מתבקעים בארץ
וארעא חלחולא מתלחלח מהם — אין להם דין מעין אלא דין מי
תמליות — וכדתניא בתוספתא המוצא צ"ש פ"א דהחופר צ"ד הנהר
הרי הן כמי תמליות — וס"ל ממילא דגם הצ' טפחים העולים מלמעלה, מי
תמליות הן ולא מי מעין, דאפילו במקורם בתוך הארץ עד שלא הגיעו לנהר,
דין מי תמליות עליהם ולא דין מעין — והצרייחא דאין טפח יורד
מלמעלה וכו' אמת, אלא שלא אחמר בצרייחא זו מה דין של צ' טפחים העולים
מלמעלה, אס יש להם דין מעין.

ובזה פליגי שמואל ידיד' אדיד' — ונמצא שרצ ואצוב דשמואל ושמואל
ידיד' אדיד' יסברו דדין מי תמליות יש אפילו לצ' טפחים העולים מלמעלה.

וא"כ אין סתירה לרצ ולראצוב דשמואל מצרייחא דסדר תעניות, דאין
טפח יורד מלמעלה וכו', אדרבה סייעתא יש — וכן יש להם סייעתא מאידך
צרייחא דתוספתא דהחופר צ"ד הנהר — וכן יש לדיוק מדברי רש"י בחגיגה כ"ב.
צ"כ ארעא חלחולא מתלחלח — שהחלול צא מחמת הנהר — וא"כ לאידך
גיבא בשעת הגשמים רצוי הנהר צא מלד חלחול הארץ מחמת מי גשמים
המתמלמלים לחוכם מלמעלה מן שטח הארץ.

והיינו דכ' מהר"י עראי בתשו' הידועה צסי' י"ע דצארות שלנו
אין להם דין מעין — לפי שרוב צארות שלנו באים מן המים אשר בשעת הראשון
של הארץ — שמתהווים ומתרכזים מחמת גשמים, וחלחול נהרות דעלמא.

וויס לעיין לדברי מהרי"ע אס הבארות הללו יש להם דין מעין ציומי דחשרי.

וצמס' תענית כ"ה: מחלק הגמ' בין שדה עבודה לשאינה עבודה, דשדה שאינה עבודה תהום יולא לקראחו דטפח מלמעלה בג' טפחים — משום דשדה שאינה עבודה יש כאן רבוי ארץ ומעט חלולים, נמלא טפח במקום חלול לגמרי מחזיק טפחיים ארעא חלולא של שדה עבודה, לפי שנקבי' ועפרה מחלה על מחלה, משום דשדה עבודה הארץ מרופק מחמת החרישה ויש כאן מעט עפר — ושדה שאינה עבודה, שנקבי' ועפרה שליש נקבים ושני שלשים עפר — עולה מלמעלה ג' טפחים — וק"ל

ושם בתענית היינו טעמא דעולה, משום דלאידך גיסא חלול הארץ הוא מחמת הכר ג"כ — כדאיתא ברש"י חגיגה כ"ז — וא"כ אס הכר מחגבר טפח מחמת חרדלית של גשמים היורד מדליו של הר — חלול הארץ מחגבר לב' או ג' טפחים — אס שדה עבודה או שדה שאינה של עבודה.

וק"ל דשפיר יש לדייק פירוש זה גם בדברי רש"י במס' תענית ע"ש.

וז"ל מהרי"ם בח"ב סימן י"ח:

שאותם גדולים חששו לכמה מקואות שנקרקע שהם מי תמליות שחופרים בעומק, ומי גשמים הנבלעים בקרקע מתמלים לאותה גומא. ועל הרוב הם מלוחים מעפרותי הארץ וכו'.

וכ' שם על דברי המהרי"ק שהביא הב"י והש"ך בסק"א, שבארות שלנו דין מעין להם — וז"ל:

ותמי' לי על הרב ז"ל איך יסבור דכל הבארות כשרים למי חטאת, אי"כ למח הכחכה באר אחאב (פ"ה פ"ה) שכשרה וכו' — וגם מטעם זה רוב הבארות פסולין למי חטאת — שאעפ"י שיהיו באר מים חיים, יש בו תערובת מי תמליות, שמי גשמים מתמלים לתוכה בעמק הארץ, ולא אמרו אלא באר אחאב וכיוצא בה, שהיא כרוי' לתוך הסלע שאין שם מי תמליות כלל — ועי"ש שהאריך.

נמלא שמהרי"ע חולק על המהרי"ק שהוצא בש"ך סק"א וס"ל דבארות שלנו דין מי תמליות יש להם — ואינם מטהרין אלא צ"ש צורן.

וכוצאו דבריו בפתחי תשובה ס"ק כ"ח — ושם הביא תשובה מבעל משכנות יעקב ג"כ דכוותי', וכן הביא בלחם ס"ק ע"ד דברי בעל גת ורדים הספרדי — ובעל גדולי טהרה בזה.

ובשורת למח נדק וכן כהל' מקואות לרצינו בעל דברי חיים העלה להחמיר
כדברי מהרי"ט, והרבה מן האחרונים חולקים.

וא"כ יש לעיין אם שופכים שאוצים חמים לתוך מעין לחמם אותו,
והשאוצים הללו מגביהים את גובה המים לאיזה מינוטען ואח"כ זוחלין מתחת
הארץ, נמלא שאין לעבול אלא אחר ששבו המים לגובהן הראשון —
דאלי"כ יש כאן חשש גדול של זוחלין — וכן העלה הגאון מחוסע במקוה עברה.
ולשיטה הסוברת דמקוה זוחלת אינה מטהרת שאוצין — יש לעיין אי שרי בכלל
לשפוך שאוצין למקוה של צהר לשיטת המהרי"ט, צפרט כי מהרי"ט בעלמו מחמיר
שלא להחיר זריעת שאוצין דמקוה זוחלת, משום שהיא פסולה לעבילת אדם, וא"כ
אינה מטהרת שאוצין ג"כ — כשיטת הרא"ה אשר כבר הזכרנו, דמקוה מרודדת
אינה מטהרת את השאוצין.

ולשיטת מהרי"ט שבארות שלנו יש להם דין מי תמליות, אפשר
לומר דהיינו טעמא דמין הח"ם שכתב על מקוה של מי גשמים צנוי' שא"א
לחוש בה חשש דזוחלין בג"ל, דלית דעב מינה.

אמנם הרבה מן האחרונים חולקים על המהרי"ט, ועוד לעיין בדברים
הללו לעמות הפנאי כי הדברים נלרכים.

ועוד יש כאן דברים — ונדבר מהם בזמן אחר — בעזריית.

— ב —

הנה כבר כתבתי דמהרי"ט חולק על המהרי"ק שהוצא צש"ך סק"א,
וס"ל דבארות דין החפורים צקרקע אין להם דין מעין, אלא דין מי תמליות —
דהיינו דין מי גשמים — וכמה מן גדולי האחרונים מחזיקים בשיטתו

ואני פה צצית החולים צלי ספרים לעיין — אלא שלכאורה נראה להביא
סמוכים לדברי מהרי"ט הללו ממקום אחר.

והוא, דהר"ש פי' מתני' דנדל צפ"ה, דרצה עליו אין הפי' דרצה עליו מים
שאוצים — אלא הפי' דרצה עליו היינו שעשה צריכות, והוליד את המעין
צעלמו צאותן צריכות שחפר — דבארות צריכות אינו מעהר צזוחלין אלא

זאש צורן — וכשיטת הר"ש ס"ל למהר"ם מרענבורק בחשוכה אשר במדרכי
סי' חשמי' בהלכות נדה שלו בפ"צ דשבוטות —

והכי נמי הביא הרשב"א בחדושי' במס' שבת ד' ס"ה, חוספתא מעין
שהי' נר וחקקו ופעשאו רחב מעבר זאש צורן ואינו מעבר צוח לין
אלא במקום שהיו יכולין לילך שם מתחלה עיי"ש — וכבר
כתב בשמלה סק"ה דהיא היא החוספתא שממנה נסתייע הר"ש בפירושו
במחני' דנדל.

וא"כ נמצא דהר"ש ומהר"ם מר"צ והרשב"א וכנראה גם המדרכי ס"ל
דחופר צור בקרקע ומוליך זה מעין — אף שדין מעין עלי' דמים הללו לטבר
בכ"ש, אמנם אין דין מעין עליהם לטבר צוח לין — ושלא
כדברי מהרי"ק דין בארות שלנו.

ואמת שאין זה לגמרי כדברי מהרי"ט ג"כ — דהא לדבריו בארות שלנו
לגמרי דין גשמים עליהם, הן לענין כ"ש והן לענין צוח לין.

והנה הב"ח בענינא דרבו נוטפין על הצוחלין, הביא דברי המהר"ם מר"צ
הג"ל אשר במדרכי, וכ' דדבריו חולקים על שיטת מהרי"ק כנ"ל — והביא
הדבר בל"ע לדינא.

ולפי הג"ל גם הר"ש והרשב"א ס"ל כן — וכבר העיר על זה בשמלה
סק"ה — וא"כ נראה לכאורה דלשיטתם בארות דידן החפורים בידי אדם
אינם מטברים צוחלין.

וא"כ הי' לחוש בהעלת שאובין חמין למקוה של צאר משום צוחלין,
כמש"כ בדפים הקודמים.

אלא שהי' מקום לומר דזה מקרי צחילה שאינה נכרת, שמפורש
דינה בש"ע סעיף י"א, דכשרה. ומפורש שם דצחילה שאינה נכרת מקרי כשרה
נבלעים בקרקע מעט מעט — והוא מדברי הרשב"א שכ' דאם אי אחת
אומר כן, אין לך מקוה מים כשר — שהקרקע צולע ומתחלחל מעט מעט — ולא
מצינו בשום מקום שצריך לעשות צור סיד שאינה מאבד טפה.

אמנם כבר האריך צפי' דברי הרשב"א הללו רבינו הח"ס ז"ל בחשו' סי' ר"ד, וצירר שזחילה שאינה נכרת, כל זחילה שאינה מולכת את המים הזוחלין למקום חלול ופנוי, אלא מזלעת את הקרקע במים.

וא"כ לכאורה נראה דדברי הרשב"א הללו אינם שייכים צבאר המתחלחל דרך חלחולי דארעא אל הנהר, כמ"ש רש"י צחגיגה כ"ז — א"כ המים הנשפכים לחוכו למעלה מגבחו מתחלחלים דרך גידי הארץ למקום חלול ופנוי, דהיינו לחוך הנהרות המחוצרים אל הצבאר, ואשר גבהם כגובה הצבאר.

אלא שלאידך גיסא אפשר שזכ מקרי כמו זחילה ממקוה למקוה, ולא מקרי זחילה לדעת כמה פוסקים, וכמ"ש בלחם ס"ק ע"ו, ובשמלה ס"ק פ"ח להביא רא' שגם התשב"ץ ס"ל כן.

— ג —

בענין פסול שנוי מראה במעין:

בשבוע זו סיימנו פרק המביא בעזהי"ת — ובכל הגמרות נדפס בפירוש בסיומא דפרקא לאמר; הדרן עלך פרק המביא קמא — נחזור אותך פרק המביא — שמע מינה שצריך לחזור הפרק בסיומו.

לפי דעתי הי' טוב ומועיל לעשות החזרה הזאת באופן אשר אציע, דהיינו לחזור וללמוד בעיון את הרא"ש — ושו"ע סי' קמ"ב ומור סי' קמ"א באבן העזר.

למחר אי"ה בליל ש"ק אחר הסעודה אלמוד פסקי הרא"ש מתחלת מס' גימין שעה אחת קלה יחד עם מי שירצה, ועוד פעם אחד בימי השבוע.

ברא"ש הלכות מקואות ילמדו עד פסקא מ' מעין שהעבירו על גבי השקת, ובשבוע הבעל"מ נתחיל במס' גימין שמעתא דצנור שהוא עיקר גדול בהלכות מקואות, וצריך ללמדה בעיון.

נתקשה לי היום על שיטת הראש"ד דס"ל דפסול דשנוי מראה אינו פוסל אלא צמקוה של מי גשמים אצל לא צמעין — וכך נפסק להלכה בשו"ע סי' ר"א סעיף כ"ח. וקשה לי ממה דאיתא צמס' חולין דפ"ד. בפירוש דמעין של שאר

משקין לא אקרי מעין ופסול לעבילה. ועל כרחק שא"א לומר דשאר משקין כגון דם דמיני' איירינן שם, נוצעין מן הארץ בחורח מעין, אלא ע"כ דמיירי שדם נפל למעין ונשתנה מראיתו של מעין, וזה פסול. ומוכח דהיא פסול דאורייתא, כמו שהוכיחו מכאן התוס' ביצמות פ"ב: ד"ה נתן סאה — כעת לא מלאתי מי שהעיר בזה — ואע"פ שמדברי רש"י במקומו יש ללמוד קצת ישוב, עדיין הדבר צריך עיון — ואולי ידע מי מכס למלא פשר דבר.

למחר ביום עש"ק עוב ה' לגמור בעד מלאכת האגור שיוליך מי הגשמים לבזר הסמוך למקוה — כדי לגמור את מקום עברה דידן שעולה לנו כל כך בקושי צעירה.

עוד בענין הנ"ל —

נתקשה לי בדרך הקדום שיטת הראב"ד שנפסקה להלכה בשו"ע דשנוי מראה אינו פוסל במעין מהא דחולין דף פ"ד.

לכאורה קשה להבין שיטת הראב"ד גם בלא"ה ע"פ הסברא — דכל עיקר חילוי' דהראב"ד משום דפסול שנוי מראה לא הוזכר במשנה בפירוש אלא גבי מקוה ולא גבי מעין — דמנ"ל להוליך מדיוק זה קולא גדולה כזו, דילמא לא שגא, ואיחזק מעין למקוה — וכבר נתקשה בזה בס' מקוה עברה וצתפא"י.

והנה הרמב"ם ס"ל דהא דאמרינן ביצמות פ"ב דנתן סאה ונטל סאה כשר עד רובו דוקא — היינו אפי' בשאובים, ולא כרש"י והרא"ש ושאר ראשונים דס"ל דהא דמכשרינן נתן סאה ונטל סאה עד רובו דוקא, מיירי צמי פירות, אבל בשאובים נתן סאה ונטל סאה כשר עד עולם. ודעת הראב"ד בזה כדעת הרמב"ם כמו שמוכח בצ"י ובש"ך ס"ק ס"ג.

ולכרמז"ם החלוק בין מי פירות לשאובים הוא, דמי פירות אינם כשרים אלא בנתן סאה של מי פירות לתוך מ' סאה ונטל סאה וכו' — דהיינו דאינו רשאי לפסול עוד הפעם ולתן סאה של מי פירות ולעול עוד סאה — אמנם בשאובים רשאי הוא לפסול הנתינה והנעילה י"ע פעמים ויותר, עד רובו — וממילא שגם הראב"ד יסבור כן.

ולדברי הרמב"ם משנה ב' צפ"ז דמקואות מיירי צמי פירות דוקא — ובנתן סאה א"ת ונטל סאה א"ת — דוקא — בלא כפל — והגמ' ביצמות מיירי בשאובין, והם כשרים בנתינת כ"מ סאים ובנעילת כ"מ סאים, עד רובו.

חה נראה לכאורה דוחק — דהא הגמ' ביצמות קאי על האי משנה צ' פ"ז דמקואות — ומנא תימרא לחלק בסכינא חריפא ולומר דמחניתין מיירי ממי פירות דוקא — והגמרא דקאי עלה משאובים דוקא.

ואפשר דהראב"ד יסבור כזה דבין הגמ' ובין מחניתין איירי צמי פירות, אלא דמחניתין איירי במקוה של מי גשמים, והגמ' איירי בצמין ג"כ — וחלוק דמקוה של גשמים נפסל צמי פירות כסאה א' ע"ג ארבעים, ומעין דוקא צ ר ו צ ו

נמלא דלפי זה גם הראב"ד יודה דכשרבו המי פירות על מי הצמין, נפסל הצמין — אם לא בחזרת פסול מי פירות, עכ"פ בחזרת צ ע ו ל , דהא נחבטלו מי הצמין צמי פירות — ובטול ודאי שמוציא מעין מחזרתו, וכי סלקא אדעתך דמי פירות יהיו יותר מיוחסין מנוטפין ושאינן שרבו על מי מעין מוטעין שמבטלים לגמרי חזרת מעין מעליו ל ט צ י ל ת א ד ס — למ"ד דס"ל דמעין אינו מעהר בכל שהוא אלא כלים — אבל לא אדם.

ולדברי הראב"ד הללו אפשר לומר דלר"ע אליבא דר' ישמעאל — לא מצבי' דמי שלגים שנפשרו אינם מעלים את המקוה, אלא אפילו פוסלים, ודינם כמים שאובים, ולא כמי פירות — אם נתן אותם בידים.

וראי' לדבר דר' יוחנן בן נורי אמר צמ"א פ"ז דאזן הבדד כמים ש א ו צ י ס ואליבא דהראב"ד הנ"ל אפשר לומר דטעמו דשלג נחשב כמסקה ולא כאוכל — וס"ל כזה כח"ק ולא כעדותו של ר"ע משמ' דר' ישמעאל — אמנם הא חינוח שלג דאפשר לומר שהוא מסקה משום שאפשר להריקו מכלי אל כלי כמו טיט הנרוק — וכן גם כפור שהוא גרגרים קטנים של צרד — ואולי גם גלד יחשב כמסקה, משום שאפשר להריקו מכלי אל כלי מחמת קטנותו — אמנם א צ נ הבדד שהוא גוש גדול של צרד צודאי שחשיב אוכל ולא מסקה.

והנה משקים הבלועים באוכל צודאי כי חשובים כמו משקים הבלועים בסגום, דחלושים הם ונחשבים לשאובים — ויותר מזה שינוי צמחני' דהמסנק את הטיט לצדדים דאם חלש שאובים הם — אע"ג דטיט הנרוק משלים את המקוה — וכל זאת מים הפורשים צשעה שהטיט חלש שאובים מקרי — ודוחק לומר דצטיט העצה מיירי שם, דכל כי האי גונא ה' לרבותינו הראשונים מפרשי המשנה לפרש — אלא דלא שנה בין טיט הנרוק לטיט העצה כזה — והיינו טעמא דצטיט הנרוק ת לו ש אין עובלין צו אלא צשעה שהמים לפני על

גביו, כדליתא בסוף פ"ב וכדפי' הר"ש והרא"ש והתוס' בסוכה י"ט: — וכמו שאיפסק להלכה בשו"ע סעיף ל"ב — וא"כ המים הפורשים ממנו בחלושים שאובים הם, והכי חזינן ג"כ בכבר של תרומה גבי מי גבאים, דמים הפורשים ממנו לדעת, בחלושים הם חשופים.

וא"כ אין נפקא מינה בין טיט ובין אבן הצרד לדעת ר' יוחנן בן נורי אם נתן את אבן הצרד בידים לחור המקוה, המים הנפשרים ממנו שאובים הם. וזה נראה באמת ברור לדעתו של ר' יוחנן ב"ר אפי' בלא פשטו של הראב"ד. והשתא דליתנהו להכי, הוא הדין והוא הטעם לשלג אליבא דר' ישמעאל

על פי עדותו של ר' עקיבא — בלא מיבעי' דאינו מעלה את המקוה אלא אפילו פוסל בג' לוגין — בנתינה בידים אפילו בלא כלי, משום דמים הפורשים ממנו נחשבים כמים הצלופים באוכל או בצגד או בסגוס שנחלש בידי אדם, דשאובים גמורים הם לדעת ח"ק דפליג אר' שמעון בפרק ב' במתני' דמסנא את הטיט.

והנה התפארת ישראל כתב דר' יוחנן בן נורי לאו דוקא אבן הצרד קאמר אלא אפילו אבן הצרד, ומכל שכן שלג וכפור — אמנם למה שכתבנו כאן אין מן הצורך לומר כן.

ויחי' איך שיהי', השו"ע וכל נושאי כליו לא חשו לדעת הראב"ד בזה, ואולי כי גירסא אחרת הי' להם בספר בעלי הנפש — — — — — הם בעלי נפש אחס לאו וראו איזה דרך ישרה בשיטת בעלי הנפש זה.

וה"ה מי פירות מצטלים תורת מעין — לענין עבילת אדם — ולענין מהרה שאובים, אפילו מקוה של ארבעים סאה מי גשמים שנפסל בשנוי מראה לעבילת אדם — לא נפסל לטבר שאובים, כדחנן במ"ג פ"ז דמקואות היו צו ארבעים סאה ממלא בכתף ונותן לחובו עד שיחזרו מראהו למראה מים. (אף דיש לחלק בזה ולומר, דחכא חיינו מעמא משום דכשם שחמים כשרים נפסלו בשנוי מראה, כך חשאובים אינם פוסלים בשנוי מראה, וכשתורת מראה מים אז מראה כשרים וחשאובים חוזרים כאחד.)

אמנם הסברא נראה נכונה וקרובה להאמר, דאפילו להראב"ד מעין נפסל בצידי מי פירות — אף דאינו נפסל בפסול דמי פירות בלחודי' בלא רבי' — ועל פי זה יתיישב הא דחולין בפשיטות.

והנה שיטת ר"י בעל התוס' ודעמי' דגם מעין למבילת אדם צריכה מ' סאה — ולשון הגמרא בחולין פ"ד, כתיב מעין מים ובור מים, ופירש"י דמים אכולהו קאי — אף על מעין דלא כתיב ב' מים מפורש —

ויש כאן רמז — דאות ארבעים אחר המ"ם דאך בלעין הוא יו"ד, ואות הארבעים אחר היו"ד הוה הוא בל"ם, כלומר מים — להורות על דרש חז"ל הנ"ל בדלוג ארבעים כשיטת הר"י — ולפי הנ"ל יש להוסיף — כי עשרים אותיות לפני הנ"ל דאך מעין, הוא יו"ד, ועשרים אותיות לפני יו"ד זה, הוא עוד הפעם יו"ד — כלומר יין — דהיינו יין פוסל במעין ברובו, דהיינו בעשרים — כפי שיטת הראב"ד ע"פ הדברים הנ"ל, וכפי שיטת הסוברים דרובו מיקרי במחצה על מחצה במי מעין מועטין שרבו עליהן שאובין.

והנה נודע דרבינו צעל דברי חיים זי"ע, מאוד הקפיד שלא להכשיר מקוה מפסול שאוצים שבה ע"י מי פירות, אלא דוקא ע"י חול — ויש לומר דטעמו ה' על פי דברי הראב"ד הנ"ל לחלק בין שאוצים שצאו מחמת מקוה של מי גשמים ובין שאוצים שצאו מחמת מעין — דשאוצין שצאו מחמת מי גשמים, נכשרים צשנוי מראה, כמו שעיקרם דהיינו מי גשמים צעלם, נפסלים צשנוי מראה — אמנם שאוצים שצאו מחמת מעין, אינם נכשרים צשנוי מראה, כמו שעיקרם דהיינו מי מעין, אינם נפסלים צשנוי מראה — ויודע כי רבינו צעל דברי חיים זי"ע הקפיד צללו הכי על מקוה שיהי' ממעין ולא מגשמים, ומה שנהג, לא נהג אלא צמעין.

— ד —

בענין מי פירות ומי צבע:

חנן צמתני' צפ"ז, צלל שאר משקין ומי פירות והליר והמוריים פעמים מעלין ופעמים שאינן מעלין. כיצד, מקוה שיש צו מ' סאה חסר אחת, נפל לחוכו סאה מהם, לא העלהו, ה' צו מ' סאה, נתן סאה ונטל סאה, הרי זה כשר.

ומאחר דמתני' סחמא קחני שאר משקין, משמע דגם שמן צכלל — וממתני' צעלמה מוכה כן, דקחני מורים, והוא שו מן דג יס כדמפורש צנדרים פרק ו' — ואף דצחוכפתא הוצא צריש צריש מכלתין חניא דיש חלוק צין יין וחלב ודבש, ובין שמן שנפלו לצחא, דין חלב ודבש צעלו צרובא — ושמן אינו יוצא מידי צחאחו חפילו צמעט.

מכל מקום נראה דהיינו דוקא בגזא — אמנם מקוה של מ' סאה שאני.
ומאחר דאינו מפורש להיפוך — משמע דלא שני לן בשאר משקין ומי
פירות, צין עהורים וצין עמאים.

ואם יש כאן מקוה של מ' סאה, ונפלה לחוכה סאה של שאר משקין ומי
פירות וליר ומורים עמאים, ונתן סאה ונטל סאה — באופן שאלו המשקין
העמאים משלימים את המקוה — הרי זו מקוה כשרה.

והיינו עמא משום דאף על פי שאין השקה חלה למים ולא לשאר משקים,
וכדחנן בפ"י מ"ו במכלתין — הני מילי השקה דמהני אפילו לרוב מים עמאים
במעוט מים עהורים — דהיינו אפילו חלק סאה במקוה של מ' סאה — אמנם
בטול צרור ישנו אפילו לשאר משקים — וכמו שז' במשנה ו'
פרק ו' צר"ש צד"ה כאלו לא טבל — וכדאיתא בצזחים ע"ח ע"ב, ואף דהחם
איתא רק יין לבן וחלב — צר"ש צד"ה כ"ל כלל גם שמן עמהם
ע"ש. ואף דצזחים שם איתא דרוקין אפילו צרור לא נטברו, היינו
בכלי, משום ח"ל, ע"ש.

אבל שמן משמע מפשטא דמתני' דאינו יולא מתורת שאר משקין
שלפי פשוטו הכונה על ו' משקין אחריו מלבד מים — מ' משקין השנויים
בזי הכשר — וכמ"ש במשנה אחרונה — ושמן בכלל.

והשתא קשי' לי — למה ה' הוורך לנח חנוכה — הלא ה' אפשר להעיל
סאה של שמן עמא לחוך המקוה — ויעהרו מכח צטול כ"ל — והלא אם
יעול אדם סאה מן המים הללו באופן שישארו אחר כך ל"ע סאה מים וסאה שמן
יהי' כאן מקוה כשרה — וכי סלקא אדעתך שהשמן הזה יהי' עמא והעובל זו
יהי' טהור.

ואי סלקא אדעתך דמתני' דפ"ז דמקואות בשאר משקין ומי פירות
טהורי' איירי, זה קשה מאוד, חדא, דה"ל לשום אחד מן הראשונים לפרש כן,
ועוד, אי סלקא אדעתך כן, א"כ אדם עמא העובל במקוה זו יעמא את סאה של
שאר משקין, והם יחזרו ויעמאו אותה — ואלא מאי שסלקא להם בטול, והוא
הדין שטולה בטול גם למשקין עמאים.

ואי סלקא אדעתך שנאמר כאן חוזר ונעור כמו בטיפת מים עמאים בגזא
לשיעת הראצ"ד, גם זה קשה מאוד — שלא מלינו כזה במ' סאה.

ואלא שנאמר דשמן אינו נכלל דין שאר משקין וכתוספתא הג"ל צריש
מכלתין, א"כ קשי' מורים.

ומאחר שאין ספרים בידי אבקש אחכם לעיין בדבר.

אלא שכלאו הכי קשה — אם יהי' כאן אחר נתינת ונטילת סאה, ל"ע
סאה מים וסאה שמן — הלא לא יהי' כאן מ' סאה מים מ' סאה — והתנן
בפ"ז דלריר להיות מראה מים מ' סאה — ונפל לחוכו יין ומוחל ושנו מק"ט
מראיו, הרי זה לא יעבול זו.

ומאחר שהשמן עומד בפני עצמו ואינו מתערב עם המים, הרי נשתנה
מקלט מראיו — בשלמא יין וחלב מתערבים עם המים ואפשר שיכיו כאן
כ"א סאה מים, וי"ט סאה יין ל' ויהי' כאן מ' סאה מ' סאה מים, וי"ט
אבל שמן אינו מתערב — ואם כן אפילו תימא שבעל, סוף כל סוף אין כאן מראה
מ' סאה מים — ובמורים אפשר לומר ששומן דגים לכן הוא ומראהו מראה
מים — אמנם שמן זהוב הוא ואין לו מראה מים.

והנה מונח בזכרוננו שיש כאן ספק בדברי האחרונים מה דינו של קיעור
(דאמסא) המסתובב ממים שאובים — אם דינו בגלד שטחור וכשר להקוות עליו
בדברי התוספתא בפ"ז דערכות שנפסק להלכה בסעיף ל"ב בשו"ע.

ואי תימא כן הלא היו יכולים לבשל את השמן ולהפכו לקיעור, ואחר כך
יתבאר מן הקיעור שמן עוד הפעם, ויהי' השמן טהור.

ואלא שנראה להביא רא' ממשנה מפורשת במכשירין פ"ה מ"י, דקיעור
חשיב כמים ולא חשיב לנשתנה, כמ"ש הרע"ב שם דהטעם העולה מן ה"ח
כמסקנה הוא חשוב.

אם כן חזינן דקיעור חשיב כמים — ואם כן משמע דקיעור העולה
ממים שאובים דינו כמים שאובים, ואם נהפוך אחר כך שוב למים — פסול
להקוות עליו.

וגם בזה אין ספרים בידי לעיין ולראות מה צפה האחרונים בזה.

ויש לדון בזה על עשון טיטו"ן (ציגארעטון) ביום טוב, דלפי זה יש לומר
דחשיב הקיעור כמו ש"י' — מאחר שקיעור של מים חשיב כמו מים, אם כן
קיעור של טאבאק חשיב כמו טאבאק, ונמא שזהו א"כ כל נפ"ש ב"כ"ל
מ"מ, ועיינו בזה.

ב"ה עש"ק וארא תש"י

איני יודע אם יהי' כאן שליח הולכה עוד לפני השבת להביא את שורותי אלו לבית מדרשנו — אבל מ"מ אכתוב.

אמרו במתני' ביומא פ"א על כה"ג כיום הכפורים — אם רגיל לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו.

ומה נפקא מינה אם רגיל לקרות או אם יכול לקרות — בין כך ובין כך אם לאו קורין לפניו.

בכל התורה כולה אין נפ"מ גדולה בין כהן גדול לסתם הדיוט — בין זה ובין זה חייבים בכל המצות שבתורה — ואיני זוכר שיש כאן הלכה לגמול חסד לכהן גדול יותר מלאיש פשוט.

וממילא שאני איני לגמרי בקו הבריאות — ומחמת זה איני יכול לקרות, וממילא שיש כאן מצוה של קורין לפניו.

אמרתי לכם מרם הליכתי לבית החולים, שתעשו עמי מצוה אם תקרו לפני — ובטוח אני שעם עצמכם לא תעשו בזה עון אשר חסא.

בודאי שלטובתי נתכונתם אם לא עשיתם כן עד עתה — אמנם אני יודע יותר טוב שזהו טובתי.

אין לי ספרים הרבה — אמנם יש לי כאן ס' דרכי תשובה על הל' מקואות והגני רואה שצ"ק קכ"ו הביא צ"ס גדולי עהרה וצ"ס לחם ושמלה צ"ס ס"ק ק"ע וצ"ס שו"ת שירי עהרה לרצינו שלמה קלוגר וצ"ס ס' חצור לעהרה להגה"ל ר' מאטעלע זי"ע, ספק צדקון של ש"ס של ש"ס, וש"ס חמרים ג"כ.

ואני איני מצין — שיש כאן גמרא מפורשת צעירוצין כ"ט: וז"ל:

א"ר זירא א"ש, שכר מערב בו פוסל את המקוה בשלש לוגין, מתקיף לה ר' כהנא פשיטא, וכי מה בין זה למי צבע, דתנן ר' יוסי אומר מי צבע פוסלין אותה בג' לוגין — אמרי, התם מיא דצבעא מיקרי, הכא שכרא איקרי.

עיי"ש צחוס' ד"ה הכא, דאפ"ה פוסל את המקוה, דיש חלוק בין יין מזוג ושכר, עיין ש"ס.

והרמזים פסק כן להלכה בפ"ז דהלכות מקואות הלכה ד' — וצגמרא
צ"צ ל"ז ע"ז משמע דאין חלוק בין שבר שטורים לשבר חמרים, כל שמצרכים
עליו שכל פוסל את המקוה צג' לגוין.

ומן התימא למה השמיט בשו"ע דין דשבר — וכפי המונח בזכרוני, כבר
העיר בזה בהגהת בריית אברהם אשר בשו"ע הגדולים .

ולריך לעיין בריתוב"א בעירובין כי מונח בזכרוני שהוא חולק על החום'
כאן — ויש נפ"מ לדינא.

ובין כך וכך מוכח מגמ' חולין כ"ה ומכות ג' דגם שני ע"ס פוסל
במקוה כמו שני מראה, ועיין היעב צחוד"ה טעמא וחזותא בחולין כ"ו. אמנם
בר"ש מ"ב פ"ז דמקואות משמע לחד תירולא דבמקוה אין כאן פסול שני
ע"ס רק שני מראה.

ואולי דבזה חלוי חס שבר פוסל את המקוה — ואפשר דהשו"ע ס"ל
כבר"ש הג"ל.

ובאמת דבגמ' צ"צ הג"ל מסיק דין אינו פוסל את המקוה חס הוא חד על
ששה. וכן איפסק הלכה בשו"ע אור"ח לענין ברכת בורא פרי הגפן. וכבר הקשו
החום' בחולין כ"ה: דמאי שנא משאר בעול טעם דאינו בטל אלא בששים.

ולי נראה דלענין ברכת בופה"ג ולענין מקוה ולענין מעשר שני, לריך שיח'י
כאן כדי אכילת פרס — שהוא שטור תערוכות דאורייתא לענין חמץ דגן
גמור ע"י תערוכות, בפסחים מ"ד ע"א, דאמרינן הגח לביתא הבבלי דלית צי'
כזית בכדי אכילת פרס — וששים אינו אלא מדרבנן, דמדאורייתא חד בתרי
בטל — אלא שלענין חמץ יש כאן לאו דאורייתא למאן דס"ל כן בתערוכות כזית
בכדי אכילת פרס.

והנה יש פלוגתא דתנאים חס שטור כזית בכדי אכילת פרס הוא שטור של
ג' ביצים או שטור של ד' ביצים — והכא אי ס"ל דכזית בכדי אכ"פ הוא ג' ביצים
א"כ כזית הוא חד על ששה, דבז"ה הוא ב' זתים, והיינו טעמא דאמרינן ביין
חד על ששה לא מקרי יין — לפי שבצרכה ופסול מקוה אינו לן למיזל אחר
שטור דאורייתא .

ומגמרא זו דבצא בחרא יש רחי' דהלכה כמאן דאמר בכדי אכילת פרס
שיעורו צג' ביצים, והכי פסק הרמזים, וחמרו על פסקו.

וא"כ יש לנו לומר דבשכר שעורים לענין חמץ דגן גמור ע"י חערובות ג"כ
 הדין הכי, ולריך שיהי' כאן שעורים בחערובות חד על ששה. ועיינו היטב
 בגמ' פסחים מ"ב: בפסקא חומץ האדומי, דקשה למחבביא שם השקלא ועריא
 מתמד — ולפי דברנו חד דינא אית כאן דחרווייכו באכילת פרס, דהוא חד
 על ששה — ועיי"ש ברא"ש שהביא כן להלכה מדברי ר"ת.
 כתבתי בקצור לפי מעוט כחי ומחסרון ספרים, אמנם כדאי שחעינו בהדברים.

— 1 —

בענין מבילת ידיים במעין:

כ' רש"י ז"ל בגיטין ד' ע"ו: בד"ה ואחת בשטיפה זכר זמ' סאה עכ"ל.
 ומשמע מדבריו תרתי — דס"ל כשיטת הר"י והרא"ש דמעין אינו מטביר
 בכל שהוא אלא לכלים — דהא נהר מעין הוא — ומשמע נמי דלעצילת ידיים
 צעין מ' סאה, וכדעת הר"ש והרא"ש והר"ב צמ"ז בפ"א דמקואות — דפירשו
 הא דעובלין ומעצילין במקוה שיש בו ארבעים סאה — דלעצילת ידיים
 מיירי — ושלל כדעת הראב"ד בפ"ט מהלכות מקואות והרשב"א והרצינו יונה
 שהוצאו צב"י אר"ה ס' קנ"ט, דס"ל דלעצילת ידיים לא צעין מ' סאה, ומי גבאים
 כשרים לעצילת ידיים — ולדעתם הא דתנן צמי גבאים כשרים לעול צהם
 את הידים — הכונה, לעצול צו את הידים גם כן.

ובפירוש כתב רש"י ז"ל כן בחולין ק"ו. בד"ה חמי עברי'. וכן בחגיגה דף י"ח
 על מחניחא דנוטלין לידים — וכמו שמוצא צב"י סימן קנ"ט הנ"ל.

ול"ע בדברי הצ"י הללו, דנסתפק שם בסוף ד"ה המעציל ידיו צמ' סאה,
 דהא כהרמב"ם והראב"ד ושאר שיטות אשר עמם ס"ל דמעין עהור בכל שהוא
 אפי' לעצילת אדם — והרא"ש והר"י והשיטות אשר עמם ס"ל דמעין אינו עהור
 צב"ש אלא לעצילת כלים, אבל לא לעצילת אדם — דלעצילת אדם אין חלוק בין
 מעין למקוה, דחרווייכו צעין מ' סאה, כידוע — ונסתפק הצ"י איך הוא הדין
 לעצילת ידיים, לדעת הר"י והרא"ש, צמעין כל שהוא, אי ס"ל כהרמב"ם
 ורש"י וכשיטות אשר עמם, דלעצילת ידיים צעין מ' סאה — דזיל צחר טעמא
 — הלא מפורש צמשנה דמעין מטביר בכל שהוא — וכל עיקר טעמו של הר"י
 והרא"ש דס"ל דאפילו מעין לריך מ' סאה לעצילת אדם, היינו משום דרשא

דבעין כל גופו עולה בהם כאחד, ושיערו חכמים שהוא מ' סאה — והא חינוח
עבילת אדם, אצל עבילת ידיים עולים ועולים בפחות ממ' סאה — ואוקמינן
אדינא דמעין מעבר בכל שהוא — ובסוף ספקו זה העלה הב"י דכיון דנעילת
ידיים דרצנן, נקטינן לקולא — וכתב עלה בדרכי משה דהכי איתא בדברי רבינו
ירוחם בתורת אדם וחיה ח"ו, והכי פסק רבינו הב"י בשו"ע אור"ח סימן קנ"ט
סעיף י"ד בפירוש, בלי חולק מאחד מנושאי כליו.

ולכאורה מדברי רש"י דידן משמע בפירוש דגם לעבילת ידיים במעין צעין
מ' סאה, דהא נהר דעלמא מעין הוא — ואי חימא דמיירי בשעת הגשמים,
דנוטפין רבו על הזוחלין — חדא, זה דוחק. ושנית, דנגשמים זוחלין יש שיעות
דאין מעבילין בהם הידיים אפילו כשהם מ' סאה — ורבינו בעל השו"ע חש
לדעתם בסעיף ע"ז. ולכאורה גם מרש"י חולין ק"ו הג"ל משמע כן, דהא חמי
עברי' ג"כ מעין הם.

עוד בענין הג"ל —

בדף הקדום כתבתי משמעות מדברי רש"י, דאף לעבילת ידיים צעין
מ' סאה — וממילא שדברי הב"י ופסק השו"ע באור"ח סימן קנ"ט לריך עיון.

כעת לא מלאתי מי שמעיר בזה — ומאזה לעיין בדבר.

אלא שמלאתי עוד סמוכים לדברי רש"י הללו — והוא שבזיר ל"ח. איתא
דעשר רביעיות כן, וחשיב שם כולם — ומקשה שם והאיכא רביעית דמקוה —
ופירש"י בפ' השני, והתוס' דחזי להטביל בו מחטין ולנורות — ותירץ בגמרא
בר מהבוא דבעלוי רבנן.

ומקשים התוס' החינוח רביעית דמקוה בטל — אצל רביעית דמעין לא
בטל — ואם כן עדיין קשה ללחשב רביעית דמעין — ותירלו דמעין כשר בכל
שהוא אפילו בפחות מרביעית.

ובספר יראים כתב בדרך ספק, דבאמת אפילו רביעית דמעין
בטל — ולפי ספקו זה, מדרבנן מעין אינו מעבר שום דבר אלא
במ' סאה — ולא מטעמא דבעין כל גופו עולה בהם — אלא מגזירת רבנן.

וכנה דעת רש"י והרמב"ם דעבילת ידיים דמקוה לריבה מ' סאה —
וטעמם מפורש בספר עזי אלמוגים על הלכות נעילת ידיים משום דמדרבנן בטלי
לרביעית דמקוה — וממילא בטל לכל דבר.

ו"ל לפי דעתו, דעברה דמי גבאים ומי תמליות המפורשים בפ"א דמקואות
הוא רק מדאורייתא, אבל מדרבנן אין כאן עברה זו — אבל זה קשה לומר.
דכא הרמב"ם בעלמו הביא דיני עברה הללו להלכה בפ"ט דמקואות — ויהי'
איך שיהי' מאחר דלבעל ספר יראים אין חלוק בין בטול דרביעית בין מקוה למעין
— אי"כ כמו שלענין טבילת ידים אין כאן דין רביעית אלא דין מ' סאה
במקוה — כך הדין גם כן לגבי מעין — דהוא הדין והוא הטעם.

— 2 —

קשיא לי —

דהנה מדברי הרא"ש בהלכות מקואות סוף סימן א' מוכח דאף לשיטת
הר"י דגם מעין נריך מ' סאה לטבילת אדם — זה אינו מדאורייתא אלא
מדרבנן — דז"ל; וגם מסתבר הואיל ושיערו חכמים מי מקוה אמה על אמה
ברום שלש אמות, מים שכל גופו עולה בהם, לא פלוג באדם לשער בכל
אחד לפי גופו עכ"ל.

ומש"כ לא פלוג, משמע מדאורייתא מעין מטבר בכל שהוא הראוי
לטבילת אדם, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו — אלא שחכמים החמירו שיהיו
כאן מ' סאה — וכן הוכיח מדבריו גם בשמלה — וכן כתב בדרישה אות ח' ע"ש.

וכן כתב גם הריטב"א במכות ג' וז"ל; שהחמירו לענין מעין שאין
בו מ' סאה עכ"ל.

וקשיא לי אפוא, הלא כל כחו וחילו של הרא"ש לפסוק כפי שיטת הר"י
משום שאין להשיב על הראי' שהביא. עכ"ל.

והראי' היא מחגיגה כ"ב דמלריבין שער שפופרת הנוד שיהי' במקום
אחד ולא על ידי צירוף נקבים דקים, והכריח זה, דכא ארעא חלחולא מחלחלא
ובעינן ארבעים — וזה לא שייך לומר אלא במעין, שגידי המים מתחזרין תחת
הקרקע, וקאמר דבעין מ' סאה.

והשתא אי נימא דמ' סאה אלו במעין אינן אלא מדרבנן, חזרה קושיא
למקומה — דהלא פסק הרמ"א לקמן סעיף נ"ג כשיטת הר"ש בפ"ו במתני'
דמטהרין העליון מן התחתון, דדוקא צפסול דאורייתא בעינן כשפופרת

הנוד — חצל בפסול דרצנן סגי כשערה — והשחא דאחינא
להבי דגס לשיטת הר"י מ' סאה במעין אינס אלא מדרצנן — חזרה קושיא
למקומה — למה אנו נריכים מ' סאה, הא ארעא חלחולא מחלחלי, ובחלחול זה
הלא יש כאן כשערה.

והש"ך בס"ק קי"ז כתב דגס הרא"ש סובר כשיטה זו של הר"ש.

בבקשה מכם לעיין בזה, כי בעת צריך לי עיון רב למצוא תירוצ מרווח:
אמנם החוס' במס' נזיר נשמעתא דרביעית נפרק ג' מינים נחבו בפירוש
דשעור מ' סאה במעין הוא לדברי הר"י מ' דאורייתא, והמדקדק בדבריהם
יראה דבאמת מכה רא"י זו כן הכריחו עיי"ש היטב.

וכן הוכיח גם מלשון הרשב"א והר"ן נשמלה, לפי שכתבו כמו שמוצא נצ"י
דאף דהמשניות מוכיחים כדעת הראב"ד והרמב"ם דמעין מעבר בכל שהוא אפי'
לעזילת אדם, אמנם ראוי לשמוע לשיטת ר"י המחמיר צאיסור כרת עכ"ל.
משמע דסבירא ל' דגס שעורא דמ' סאה הוא דאורייתא.

ולולא דמסתפינא ה' אפשר לומר דזה הוא באמת קושיא החוס' בפסחים
י"ז ע"ב, דמתחלה הביאו שיטת ר"י ואח"כ כתבו דהקשה ר"י בשם רבינו שלמה
מבא דחגיגה, והקשו המפורשים דאדרבה לשיטת הר"י ניחא, ועיקר ראיתו הוא
מכה קושיא זו, וכן הקשה גם נשמלה כאן — ואם כן אפשר לומר דגס החוס'
ס"ל כשיטת הר"ש הג"ל — כי הלא הר"ש משאנן הוא סתם בעל חוס' דידן,
ולפיכך עדיין קשה מבא דחגיגה.

ישר כחו וחילו של מי מכם שיקיים בי מצות בקור חולים,
ויביא לי איזה תירוצ והערה על הג"ל.

הנני מוסיף קושיא על מה שהקשתי בדברי הרא"ש במשמעות דבריו, דמ'
סאה במעין הם אף לדברי הר"י רק מדרצנן.

וכוא, דהצ"ח צסימן ק"כ כתב, דכל שעור מ' סאה אפילו לאדם ואפילו
במקוה של גשמים הוא אסמכתא, והוא רק מדרצנן, עיי"ש — לפי
שדברי הצ"ח הללו הם שלא במקומן צסימן רא" — אלא צסימן ק"כ.

ולדברי הצ"ח הללו הגמרא בחגיגה קשיא אפילו בלא דברי הרא"ש והר"י
גרודא על שיטת הר"ש במקוה, דמטהרין עליון מן התחתון.

ובצפיתי צפיתי שאחד מכם יעיין בדבר, אבל עד עתה אין קול ואין עונה.

בענין נתן פאה ונצל פאה:

אמרחי בשבוע העברה עעמו של הרמז"ס ודעמי' הסוברים דשאוים
אינם כשרים בנתן פאה ונצל פאה עד רובו.

וב"ה בעת מלאחי לי ראי' מדברי רבינו ירוחם שכתב בפירוש אם נתן
פאה ונצל פאה מים שאובין עד רובו פסול מדרבנן מפני מראית
עין עכ"ל והביא לשונו בב"י דר"ה אבל כשהן שלמים — ואעפ"י שנראה
מדברי הב"י שפירש זו טעם אחר — אבל לפי דרכנו כונת רבינו ירוחם היא
על הגזרה של כל ראשו ורובו במים שאובין, שהם מטמאים מפני מראית עין, שלא
יאמרו אלו ואלו מטמאים.

ומאחר שכבר כתב הב"י שגם הרמז"ס אינו פוסל אלא מטעמא דמראית
עין א"כ גם דעת הרמז"ס אפשר לפרש כן — וכן יש לפרש דברי הרמז"ן שהביא
הב"י.

ומה נקרא עד רובו, בזה יש שני לשונות ביצמות פרק העל פ"ב ע"ב,
כאשר אמרתי אחד אוקימתא שישתייר רובו, דהיינו כ"א פאה, ולאחד אוקימתא
לריק דלא לשקול רובו, דהיינו שישתייר מחלה על מחלה, דהיינו כ' פאה.

ומי שסובר דכלו שאוב פסול מדאורייתא ורק רובו שאוב
פסול מדרבנן ג"כ לריק לתלות באלו ב' דעות ביצמות דלמ"ד הראשון רובו שאוב
מקרי בפחות מכ"א פאה ולאחד מ"ד רובו שאוב מקרי בפחות מכ' פאה — וכבר
נתבאר זה בדברי הפוסקים — וכבר הזכרנו דעת הסוברים דכ"א פאה דוקא
ולא סגי בכ' פאה ועוד — וגם אני בעניי אמרתי בזה טעם.

מקואות פ"ז מ"ב: הי' בו מ' פאה נתן פאה ונצל פאה הרי זה כשר:

ועיין ברמז"ס פרק א' מהלכות עומאת אוכלין הלכה ד' שכתב, אין משקה
שמקבל עומאה, אלא שבעת המשקין שמנינו בלבד, אבל שאר מי פירות, כדרך
שאין מכשירין, כך אין מקבלין עומאה כלל, עכ"ל. והראב"ד האריך שם להשיג,
דלא חלי זה בזה, אלא אף שאינו מכשיר, מכל מקום מקבל עומאה, ע"ש. ועיין

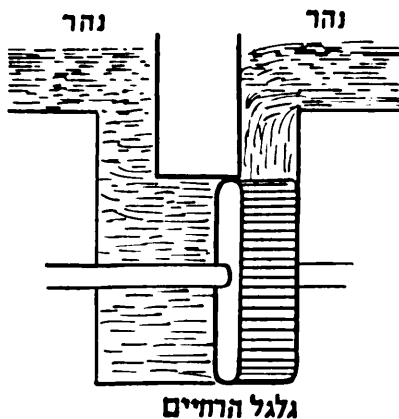

צירושלמי מסכת תרומות פ"א ה"ב שאמרו, על דעתו דר' נחן, ר' מאיר וראב"י ור' ליעזר שלשון אמרו דבר אחר, דמי פירות אין בטלים לעולם, אפילו כל שהוא מעורב במים, אינו בטל לעולם, ולפי דברי הראב"ד שפסק דמי פירות מקבלין עומאה, אם כן אם יעצול במקוה שיש בו מי פירות עד רובו, הרי הוא מעמא את המים, והאיך יעבר את עצמו, ויהי חקה יותר מפרה אדומה, כסדרת הח"ס בחלק יו"ד סימן רי"ג בשם גאון קדמון, שאינו זוכר את שמו, ואף להרמב"ם קשה דהא מהנך ז' משקין שמכשירים מודה הוא דמקבלין עומאה, ותקשה בהם כנ"ל.

— י —

מעשה רב:

פעם ע"י הלכה למעשה, הלכתי בשליחותו של ידידי בעולם העליון, הגאון הצדיק והחסיד מו"ה שמעון אהרן סופר זי"ע האבדק"ק ע"ח — לפקח על המקוה שם שהיתה משוכה מן הנהר אל צור של מקוה והלכתי לחפש אחר מקורו של הנהר ומלאתי שכל הנהר הי' הולך ונחפס בכמה מקומות בכל רוחב קלוחו לחוך רחים של מים — כלומר רחים שטוחנות חטים בכח המים — וכשהלכתי לחוך הרחים ראיתי שכל המים באו לחוך כלי, ונחוך הכלי דחפו בכחם את הגלגל הגדול המניע את כל הגלגלים של הרחים ואח"כ חזרו לחוך כזה

נמלא שכל המים שאוצים בזה הכלי וכמעט כל הנהרות דעלמא בתחלת קלוחם נתפסים היום ללרכי מלאכה, כגון רחים של מים, וללרכי צחי עבודה למען עלעקטריק הנתהבה בכה המים — וגמלא שיש כאן פקפוק גדול לעבול בנהרות אפילו בלא רבוי נועפין — משום שכל המים נתהוו כמה פעמים לשאוצין, ואם אין כל המים נתפסין אלא מקנחתם עוצרים בשפת הרחים — אז יש כאן מקום להתיר — אלא אפילו על מי ניאגרא חושבים כעת לתפסם למען עשות עלעקטריק — ויש כאן חשש גדול — עיינו בזה.

— יא —

יש לעיין הר"ש פ"ב דמקואות משנה ה', והתוס' בבא בתרא דף ס"ה: ושאר ראשונים המובאים בש"ך יו"ד סי' ר"א ס"ק קמ"ד, הביאו רא"י דבולו שאוב דאורייתא מדברי התוספתא, דתני' מקוה שהניחו ריקן, ובא ומלאו מלא, כשר, מפני שזה ספק מים שאובין, וחזקת המקואות מן הכשרות, דמשמע דוקא משום חזקה היא כשרה, לפי שהעושה מקוה, ממים כשרים הוא עושה אותה, ואי תימא כולו שאוב מדרבנן, חיפוק לי' דספיקא דרבנן לקולא, ומה לנו לחזקה, אפילו אין כאן חזקת כשרות גם כן כשרה מספיקא דרבנן.

ובשם קש"י, אי מדאורייתא היא, מה מועיל לנו חזקת כשרות, הא ודאי דמקוה קבוע הוא, ואי יש צעיר איזה צור ומרחץ של מים שאובים, הרי זה דומה לתשע חנויות מוכרות בשר כשר, ואחת מוכרת בשר נבלה, דהו"ל קבוע, וכל קבוע כמחלה על מחלה דמי, והא הכא אדם הטובל הולך אל המקוה, ואין כאן פירש.

בשלמא לשיטת הר"ש מקינון, אשר הסכים עמו הפרי חדש צס"ק כ"ה, והחור"ד צס"ק ל', דדוקא בששע חנויות של בשר ואחת של נבלה נכרת ומצוררת, יש בהם דין קבוע, אבל כשנתערבו החנויות, ויש כאן י' חנויות מוכרות בשר, וידוע שאחת מוכרת נבלה, ואין אנו יודעים איזה היא, אז יש כאן דין רובא גרידא, ואין כאן דין קבוע, אז אפשר לומר דלא רק האיסור אלא גם ההיתר לריך שיכ"י מצורר, כדי שיכא כאן דין קבוע, וככא לגבי אותה המקוה שאנו דינן עליה אין כאן לא היתר ולא איסור מצורר.

אבל לשיטת הב"ח דס"ל דלא שנא יודע איזה חנות של נבלה אבל אינו יודע מאיזה חנות קנה, ולא שנא יודע מאיזה חנות קנה, אבל אינו יודע איזה חנות היא של נבלה, הכל מיקרי קבוע דאורייתא, אם כן ודאי קשיא.

והרי איחא בתוספתא פ"ו דמקואות, ופסקה הרמב"ם צפ"י מכלכות מקואות הלכה ה', דכל המקואות הנמצאים בארץ ישראל כשרים, שחזקתן מן הגשמים — ומה מועיל חזקה זו דאחי' מכח רובא, כנגד קבוע — דבודאי גם בארץ ישראל נמצאים עכ"פ בורות של שאובים גם כן, כמו שמלאים כל המשניות, וא"כ שוב הדרכה קושי' לדוכתה, הרי כאן קבוע, וכל קבוע כמחלה על מחלה דמי.

— יב —

ואעיקר דין דספק מים שאובין במקואות פ"ב קשיא, ומה איכפת לן דהוא ספיקא דרצנן, למר כדאית לי' ולמר כדאית לי' לשיטת הסוברים כולו שאוב מדרצנן במקוה של כולו שאוב וכשיטת המחבר, ולשיטת הסוברים מיעוטו שאוב דרצנן במקוה שרובו כשר, וכשיטת ההג"ה, עי' צסי' ר"א סעיף ד', ומסעיף ס"ז עד סעיף ע"ג, דמכשירים משום ספק מים שאובים דרצנן.

ומה הועלנו שהוא מדרצנן, הלא קבוע אסור אף דדרצנן, עי' ש"ך סי' ק' ס"ק נ"ד ונ"ה, ועי' או"ח סי' תרע"ג בטורי זבז לענין נרות חנוכה.

וכי יש קבוע יוחר ממקוה, וספיקא דקבוע אסור אף דדרצנן, ומה מועיל לן דמיירי במקוה של שאובין שאינה פסולה אלא מדרצנן.

ובאן אין ליישב אפילו לשיטת הסוברים דכלא ניכר האיסור, דהיינו בתערובות חנויות, אין כאן דין קבוע, דאפילו בניכר השאוב ג"כ מכשירין אנהנו מחמת ספק מים שאובים, עי' סעיף ע"ב.

ג

זירושים על מסכת פסחים

מרן המחבר ז"ל כתב חדושים אלו על פי רוב בעת שהי' שכוב
מטה מחמת חליו ולא הי' בכחו ללמוד שעורין כסדרן כתב על הנייר
פשטא דמלתא בשעורין שלמדו בבית המדרש, או הי' מעורר את
תלמידיו שי' על דברי הראשונים והאחרונים השייכים לסוגי' שלמדו,
וכן הי' מקשה להם קושיות כדי לחדדם, ובקשם להשיב בכתב,
כמובא הרבה פעמים בפנים הספר — וכמה פעמים כתב גם את אשר
חידש בעת למודו — ולחבת הקודש ולתועלת התלמידים, את הכל מה
שמצאנו מעלים הללו לקטנו והדפסנו אותו בספר הזה.

ח"ל מרן המחבר ז"ל מש"כ בעת שהתחיל לכתוב החדושים האלו:

אמר דוד המלך ע"ה לפני השי"ת, יהיו לרצון אמרי פי והגיון
לבי לפניך ה' צורי וגואלי. ודרשו חכז"ל במדרש שוחר טוב, יהיו לרצון
אמרי פי בזמן שיש בי כח להתפלל, והגיון לבי, בזמן שאין בי כח
להתפלל. וכתוב וכו' תדבק, ודרשו חכז"ל, הדבק במדותיו, מה הוא נקרא
חנון, אף אתה תהא חנון, ומה הוא נקרא רחום, אף אתה תהא רחום,
וממילא מה הקב"ה מקבל הגיון לב במקום שאין כח לאמר בפה, כך בשר
ודם צריך לקבל בקל וחומר, דברים שבכתב במקום שאין כח לדברים
שבעל פה, ובכנון דא אפשר לומר בדרך צחות, דברים שבכתב, אי אתה
רשאי לאמרם בעל פה.

בעונותי הרבים, תש כחי, ואין בי כח לדברים שבעל פה כאשר
עם לבבי, בבקשה מכם, לעיין בתשומת לב בדברים שבכתב הללו
שיבואו אי"ה על הסדר, עד שירשוני משמים במהרה ברחמים,
לשוב לדברים שבעל פה.

דף ב ע"א הא דכתב רש"י ד"ה אור לארבעה עשר, דאור לארבעה עשר גרסינן, וכן בדף ג' בהא דאור לשלישי, מתפרש היעב ע"פ מה שכתבו החוס' בזכחים דף נ"ו ע"ב ד"ה אור לשלישי, דאלמלא הוה גרסינן לאור שלישי הוה משמעו לילה שלאחר שלישי, כמו לאור עזרו דמשיחין משואות עיי"ש.

בשקלא ועריא דגמרא צענין אור נגהי ואור לילי, הדברים לריכים קצת פירוש. הנה המקשה על מ"ד דס"ל אור אורחא מציא ראי' מפסוקים דאור נגהי הוא, ופירוש אור יום, ואור הוא שם דבר.

וכפי' הוא כך, דיום יש לו עתה ע"פ האמת שני פירושים, חדא, דהוא שם למעט לעת של כ"ד שעות, כגון ויהי ערב ויהי צקר יו"ס אחד. דפי' יום צפוסק זה הוא מוסב על כ"ד שעות של יום ולילה ביחד, ולפעמים פירוש של יום הוא רק על י"ב שעות של הארת שמש, לאפוקי לילה, כגון צי"ו"ס השמיני ימול לאפוקי לילה, ודרשות רבות דכותי'. וס"ל להמקשן דיש ללשונו הקדושה שלשה חיבות מיוחדות, א) יום. המיוחד למעט לעת של כ"ד שעות. ב) אור. המיוחד לי"ב שעות של נוגה והארת שמש. ג) לילה. המיוחד לי"ב שעות של חשך.

ואחי הקרא דאחי יוסף לספר דיוסף שלח את אחיו בחלק הנוגה של המעט לעת של כ"ד שעות דהיינו לא צלילה רק צא"ר, וכשהתחיל הצקר של יו"ס זה שיש צולו כ"ד שעות, דהיינו כשהי' הסוף של אותו חלק הנקרא לילה, והתחיל להתחלה של אותו חלק הנקרא אור, אז והאנשים שולחו, וא"כ שמע מינה דאור שם דבר הוא ליום של י"ב שעות נוגה.

ועל זה השיב התרנן דהוב לי' למכתב האור צקר, דאז שפיר היינו מפרשים כן, כלומר, האור דהיינו חלק הנוגה של היום, כשהתחיל אותו האור, דהיינו צצר, האנשים שולחו. הלא להיפך כתיב, הצקר אור, וא"כ לפרש כשהתחיל הצקר ששמו אור, דאע"פ התורה"ק לאשמעין אחי' מה שם הצקר עוד, ועוד דהלא צקר רק חלק אחד של אור, ואי אפשר שכל האור שמו צקר.

וכפי' חזלא השיעב גם בקושיא מן באור צקר יזרח שמש, חלא דשם צריך להוסיף עוד פירוש, דאליבא דהמקשה הכ"ף של כ"אור צקר היא כ"ף ההשוואה, לא כ"ף הדמיון, והכ"ף הזה אס כן, הי' במקום כן, ומוסב על יזרח שמש, שהשמש יזרח כמ"ו אור צקר המאיר מתוך אופל, ואליבא דהתרנן הכ"ף הוא כ"ף

הדמיון ממשי, כלומר, לא אור ממשי, אלא קצת אופל וקצת אור, דבר הנראה רק כמו אור כ"אור צקר, דהיינו עמוד השחר ולא הנץ החמה.

מה שמקשה הגמרא כאן מכמה וכמה משניות וברייתות להוכיח דאור אורחא היא, ואחר ההוכחה ממשנה וברייתא שאין עלי' חשוכה, ומסיק שמע מינה, חזר ואמר עוד מיחיבי, ואחר שהוכיח שוב הפעם בהוכחה של שמע מינה שוב חזר על ראיות, מה שאין זה דרך הש"ס בשאר מקומות, י"ל דהיינו טעמא; דהא מילת יום כאשר כבר כתבנו משמעו שחיס, לפעמים יום ולא לילה, ולפעמים יום של כ"ד שעות, ביום השמיני ימול משמעו יום ולא לילה, וזכור את יום השבת לקדשו משמעו כל כ"ד שעה, ואם כן המקשן ס"ל דאור משמעו כמו יום, לפעמים משמע אור יום המוגה של י"ב שעות הארת שמע, ואז הוא נגהי כפי' הסלקא דעתך בדברי ר' יהודה, ולפעמים פי' אור הוא יום של כ"ד שעות, ואז הפירוש הוא אורחא.

ואם כן, אין ראוי' ממשנה אחת או שחיס, אין ראוי' ממה דתניא דר' יהודה אומר בודקין אור לארבעה עשר וכו' דאפשר דיש כאן פלוגתא, דר' יהודה ס"ל דמלות בדוקה שייכת כל היום, כמו מלות שבת, וחנא דמחניתין יסבור דמלות בדוקה אינה שייכת אלא ביום, כמו מלות שופר ודומיהם, וכשם שיום פעמים משמעו כך ופעמים משמעו כך, כך אור גם כן פעמים משמעו כך ופעמים משמעו כך.

וכל זה כדי לקיים מימרא דר' יהודה אור נגהי כפי מובן הפשוט משמעו יום, ולפיכך הולך החרטום להוכיח דאין שום מקום בש"ס שיבי' במשמע אור נגהי ממשי, ושאין זה דומה למלת יום בגדון הזה, ואם כן מנא תימרא שדוקא כאן יהי' הפירוש אור נגהי ממשי, ודו"ק.

בתור"ה אור לארבעה עשר — צריך ללמוד הר"ן והרא"ש צענין בדוקה וצטול, והנה מדברי הר"ן נראה, דרש"י ס"ל דהדין דהבדוק צריך שיצטל הוא דין שלא הי' עדיין בימי המשנה, ורש"י מפרש דין המשנה, אמנם החוס' לא ניחא להוא לומר דהדין שהבדוק צריך שיצטל לא הי' עדיין בימי חכמי המשנה, ולפיכך הקשו על רש"י ופירשו את פירושם.

ושיטה דקושיא החוס' הכי הוא, דמתחילה הקשו דמאי שנא חמץ משאר איסורי הנאה דלרין בדוקה, וחירונו משום דלא בדילי מיני' ויש לגזור דלמא אחי

למיכלי', והשחא דאחינן להכי דהעעס משום דאחי למיכלי' א"כ עיקר העעס הוא משום דלא דדילי מיני' ולא משום איסור הנאה, וא"כ אין ג"מ בין איסור הנאה לאיסור אכילה דאע"פ משום דהוא איסור אכילה לבד ולא דדיל מיני' לא יבא לאכלו, וע"כ הקשו מנזיר דהא חזיר ג"כ לא דדיל מיני', וא"כ נמי שייך למנזר דלמא יבא לאכלו, זהו פירושו של בעל יד דוד בדברי החום' אלו ליישב קושיא במהרש"א והוא פירוש נכון לפי הפשט.

ובמהרש"א הגיה, נדר, במקום חזיר, ופי' דהנזיר הנאה לא דדיל ממא שהדיר הנאה וא"כ נגזור דלמא אחי למיכל מיני'.

והלל"ח והאור חדש פי' דהחום' מקשו אליבא דריה"ג דס"ל דחמץ בפסח מותר בהנאה, ואליבא מה שכתבו החום' בעצמם לקמן דף כ"ח: ד"ה ר"ש אומר, דאפילו לריה"ג צריך לבדוק דמסתמא אית לי' אור לארבעה עשר בודקין.

ואולי אפשר לומר דהחום' מקשו אליבא דהו"א דגמרא לקמן דף כ"ג. דמחפש אחר ראוי' להראות דנזיר מותר בהנאה, ומציא ראוי' שיש עליו פירכא דמקשו החום' שם וא"כ הוה לי' להוכיח דנזיר מותר בהנאה דאל"ה הוה צריך בדיקה.

ותירלו החום' דנזיר שרי לאחריו, ובפשוטו נראה דפירוש דבריהם הוא, דבשלמא חמץ ובשר בחלב וערלה וכלאי הכרס, אסורים לכל העולם, וא"כ שפיר איבא למימר דחייב לבדוק ולבער, וא"כ לא יהי' האיסור נמצא בכל העולם כלל, (דעל האיסור הנמצא ביד גוי אין לחוש, חדא משום דבארץ ישראל אין גוי שכיח, ועוד דאין ישראל שכיח אצל גבוי) אמנם איסור חזיר או נדר, מאחר דשרי לאחריו א"א לבער כל היין שבעולם, וא"כ מה נועיל אם נבער את היין שלו, הלא יכול לשחות יין של בני ביתו, או יין של שאר בני אדם, וכן באיסורי מודר הנאה.

ובח"ס פי' כנראה דעיקר הגזירה הוא שמה יבא לאכלו משום שיש לחוש שיחום על המאכל ויאכלנו (בלו"ס למשל ערב פסח אחר זמנו מסוד לזמנו) וא"כ נזיר אין חשש זה דיחום לאכלו, דהא שרי לאכלו, וסיים עלה רבינו בח"ס דעדיין צריך עיון.

וכל זה אליבא מה שפירשנו עד עתה דהחום' לא מיידי הכא מקולא וחומרא, כלומר, דהעעס של בדיקה יהי' משום איזה חומרא שיש לחמן כלפי שאר

איסורים (כמו שפירש בתירוץ האחרון ובמו שפירש הר"ן והרא"ש משום חומרא דברה) אלא משום סכרה בעלמא שיש לחייב בדיקה דחמץ יותר משאר איסורים, אמנם אלמלא שנפרש שגם החום' ס"ל בתירוץ הראשון דחומרא דחמץ גם כן סגי לחייב בדיקה כמו שנכתוב לקמן, יש לומר דמה שחירץ החום' בצויר דשרי לאחריו, ומשום הכי לא החמירו לחייבו בבדיקה.

תוד"ה יכנס בני טוב — צמה דאסקו החום' כאן, לריך לעיין בחום' צ"ק דף ס' ע"ב שפירשו יותר, דצשלמא לשיטת רש"י דהחשש הוא משום לסעים אחי שפיר, דמקדים כניסה ליציאה, משום דמעירו יכול לזלזל גם באפילה, משום דמכיר מקומות השכיח בהם הזיקא, רק שצריך לדקדק ליכנס במקום חפזו ערס שיחשיך, ולא ללכת משם קודם שיאיר היום, משא"כ אליבא דחשש של מזיקים, גם מעירו אין לו ללכת. ולריך לומר דרך התנא להקדים כניסה ועלי' ליציאה וירידה. וכמ"ש מהר"ל מפראג משום דהוא לשון נקי להקדים מה שהוא יותר טוב ומעולה, וכניסה ועלי' יותר מעולים מן הריפך.

(אלא שקשה קצת לפירושו מה שלמדו במדרש מקרא דמלאכי אלקים עולים ויורדים בו — דכתיב עולים תחלה, דקאי על מלאכי חוץ לארץ, שעלו תחלה, ואחר כך ירדו מלאכי ארץ ישראל, דליכא דגם אורת חקרא לספר בלשון נקיה. ויש לומר, דבקרא כבר גלח דצריך לספר בלשון נקיה, כרש"י לקמן, ובגלוי מילתא פעם אחת סגי)

ויש כאן פלוגתא בין רש"י ותוס' אי מימרא דר' יהודה, לעולם יכנס אדם בבי טוב, אחיח אליבא דכולא עלמא, כלומר, בין להמקשן ובין להתרנן, כמו דס"ל להחום' משום דלזלי לשיטתם צ"ק דתרי קראי דמוכחי דיכנס בבי טוב וכו' הוא משום חששא דמזיקין (וס"ל שם דגם בתרי יש חשש מזיקין ותרי קראי איצטריכי משום דהבי אורחא דהש"ס להביא לפעמים ב' מקראות לדבר אחד) ואס כן בין להמקשן ובין להתרנן איכא למילף מהאי קרא דלעולם יכנס בבי טוב, משא"כ לרש"י (וגם לפירוש החום' כאן) יש נפקא מינה, דהפירוש דלעולם יכנס בבי טוב הוא הכן החמה ולא עלות השחר, וזה אחיח רק אליבא דהתרנן ולא המקשן.

תוד"ה בדתניא הנודר מן האור — אחמול פלפלו איזה בחורים צמוצן דברי החום' הללו. צאחי להעתיק דברי החום' הנוגעים לזה ממקום אחר, כדת דברי חורה, שעניינם במקום אחד ועשירים במקום אחר.

ציבמות ע"א מסיק הגמרא דתושב ושכיר לא יאכל צו הכתוב גבי קרבן פסח, אחי לאחריו ערבי וגבטוני מהול שלא יאכלו בפסח. ומקשה עלה בגמרא,

והני מולין נינהו בחמ"י, וכי אינטריק למטע ערבי מהול משום דקס"ד דיאכל בפסח משום דאיכרי מהול, והא חנן בנדרים ל"א קונס שאני נהנה לערלים, מותר בערלי ישראל (משום דבנחתו לומר גוי) ואסור במולי עכו"ם, קונס שאני נהנה למולין, מותר במולי עכו"ם (משום דבנחתו לו' ישראל) ואסור בערלי ישראל.

ומקשו שם בחוד"ה והני מולין נינהו, ח"ל: אין להקשות היכי פריך מנדרים מלישנא דקרא, דנדרים הלך אחרי לשון בני אדם, וחירו דנאמח גס הא מחניחין דנודר מן הערלים ילפינן שם בנדרים מקרא, שנאמר (יהו"א' ב) כי כל הגוים ערלים. ועל זה מסקו החוס' שם ח"ל: ויש מקומות שהחנא לומד נדרים מלישנא דקרא כגון הכא ו צ ר י ש פ ס ח י ס גני הללוהו כל כוכבי אור וכו' והיינו דוקא היכי שאין הלשון ידוע מיייתי שפיר ראי' מלישנא דקרא, אבל במקום דלשון בני אדם חלוק מלישנא דקרא, בנדרים הלך אחר לשון בני אדם, כדחתן האומר משקלי וכו' עיי"ש.

והחוס' במס' ע"ז דף כ"ז ד"ה אלמא כתב ח"ל: כי לא נחברר לנו לשון בני אדם אם לא מן הפסוק.

וכן אמרו חז"ל במס' חולין קל"ז ע"ב דלשון חורה לחוד ולשון חכמים לחוד, ועיי"ש ובחזו"ט פסחים פרק א' משנה ב' דלפעמים החכמים משנים להיפוך מלשון חורה ומכל שכן סתם בני אדם. ובלשון חכמים לריך לדקדק אם משנים את לשון עזמן גם כן, כמו שדקדקו החוס' בלחזק מקום ב' מס' קדושין, ומי מכס שחבור באיזה מקום בקדושין יצא ויגיד.

שם ע"ב תוד"ה היכן מצינו — מה שכתבו החוס' דמידי דתלי' בסברא אמרינן דמקלף היום מותר ומקלחו אסור, כונתם אולי לפרש גם כן דזכו מה שמשביע דשפות דרבנן הרחקת הוא, כלומר, שהיא סברא משום יום המעון, ואם כן שפיר שייך למימר מקלף היום מותר.

בספר ארעא דרבנן מקשה דהא אשכחן באצלוח דרבנן מקלף היום ככולו, כלומר, יום ז' דאצלוח, וחירק בספר יד דוד דשאני יום ז' דהוא הכמשך של ימים הקודמים, ועוד י"ל דעד כאן לא קאמר דאין אומרים מקלף היום מותר ומקלף היום אסור, אמנם להיפוך אמרינן, דהיינו מקלף היום אסור ומקלף היום מותר.

דף ג ע"א יכול יהא נשרף מיד, מה להבן חיבף לאכילה שריפה וכו', הקשה הפרי חדש לרש"י דפירש דנפקא לן מפסח דכתיב והנותר ממנו עד בקר

באש חשרפו, הא בפסח גופי' דרשין מן בקר דקאי על בקר שני דהיינו בקרו של חול המועד, ואפילו אח"ל דהיינו משום דאין שורפין קדשים ביו"ט, הא עכ"פ מוכח דלא היו שורפין מיד צמולאי יום טוב אלא ממחנין עד הבקר. ובס' יד דוד חירן, דנראה דזה פלוגתא דתנאי לקמן ק"כ אי דרשין דרשא זו דתן בקר שני לשריפתו, ומלמודים אחרים ילפינן דאין שורפין קדשים ביום טוב להאי תנא דלא ס"ל דרשא דבקר שני, וא"כ אליבא דתנא זה היינו אומרים באמת דקס"ד דגמרא דגם נותר דפסח שורפין צמולאי יום טוב.

תלמוד לומר עד יום השלישי, בעוד יום הוא נאכל ואינו נאכל לאור שלישי. פירש"י דעד יום הוא מוסב על וממחרת, כאלו כתיב ממחרת עד יום, פי' בעוד יום, והתוס' בזה צוחים נ"ו ע"ב הקשו דהא והנותר הפסיק הענין, ופי' רבינו חיים דילפינן עד יום השלישי ולא יום השלישי בכלל, ואם כן אינו נאכל בשום חלק מיום השלישי אפילו לאור שלישי לא, וצפנ"י כתב כאן דעד יום מיותר לגמרי, דה"ל למיכתב רק ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר ביום השלישי באש ישרף, ומיתורא הוא דדרשין דמוסב על ממחרת.

והשיטה מקובלת שם בזה צוחים הביא בשם תוס' רבינו פרץ, ליישב פירש"י בפירוש שיש בו חדוש דין, דצפרשת לו כתיב ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל. ופירש"י שם דו"י של והנותר מיותר (ויש בסוה חרבה בסקרא) וכאלו כתיב הנותר, והפירוש הוא, ביום זבחכם יאכל וממחרת יאכל מה שנותר מן הזבח ולא נאכל ביום ראשון. והוסיף רבינו פרץ לומר דאף דשלמים נאכלים לשני ימים ולילה עיקר המצוה לא כלם ביום ראשון (ובן כתב גם הרמב"ן בפירוש מקרא זה של פרשת צו) ואם כן גם כאן הפשט כן, ולא מייירי כאן מנותר הפסול רק ממה שנותר מיום הראשון ועדיין כשר לאכול ביום השני, ויהי' פירוש הקרא, ביום זבחכם יאכל וממחרת | יאכל | הנותר (והו"ו מיותר בדלע"ה) עד יום, אמנם דוקא בעוד יום, וביום השלישי באש ישרף, והוא כעין דרשא דלגר אשר בשעריך תחננה ואכלה או מכור לנכרי, ועיין בתוס' לקמן כ"ב ע"ב.

שיטת בעל המאור הכי הוא — שלשה לשונות יש. א) לשון של כבוד. ב) לשון שאינו של כבוד. ג) לשון מגונה. וכשנשון של כבוד ולשון שאינו של כבוד שוין, אז מדבר בלשון של כבוד, כדאמר בגמרא דכי הדדי נינהו וכו'. וכשנשון של כבוד ארוך מלשון שאינו של כבוד, אז שייך לעולם ולמד אדם

לתלמידיו דרך קצרה, אבל לשון מגונה בשום אופן לא, אפילו אם הוא קצר. ולשון עמא יש לו שני פנים, לפעמים לשון שאינו של כבוד, ולפעמים הוא לשון מגונה. כשנאחז החורה להגיד חיזה דין מדיני עומאה וטהרה, אז עמא אינו מגונה, רק אינו דרך כבוד, ואם עמא קצר מן אינו טהור, בוחזר בלשון קצרה. אמנם אם נאחז החורה לספר חיזה מעשה כמו במבול, ולא להגיד חיזה דין, אז עמא מגונה, ולא רק לשון שאינו של כבוד. ועקם הכחוז והאריך בלשון של כבוד כדי שלא להגיד דבר מגונה. וכן גבי דוד, וכן גבי וכי יהי' כך איש אשר לא יהי' טהור, אף על פי שהוא דין של טהרה, ולא ספור בעלמא, אמנם דיני קרי כבר כתובים בחורה במקום אחר, ואילו הי' כתוב עמא בכאן, הי' דבר מגונה, דדומה לספור, מאחר שכבר כתיב במקום אחר, ומקשה מרכבת ויושבת, דכי הדדי נינהו, ובוחזר בלשון שאינו של כבוד.

ח"ל התשב"ץ בחשובה סימן ק"כ ח"א, אמרין בפרק בכל מערבין דף כ"ז ע"א האוכף עמא מושב והתפוס שלו עמא מרכב, ופירש תפוס שלו, הוא העץ שתופס בו האוכף בשעת רכיבה, וחלוקין הם בעומאחס, שהאוכף עלמו עמא מושב, והתפוס אינו עמא אלא עומאח מרכב, כדחנן במס' כליס למעלה מן המרכב מושב, (בליים פ"א מ"ג) ותנן נמי בפ' כ"ג ממס' כליס, מרכב חלוק מגעו ממשאו, מושב לא חלוק מגעו ממשאו, ונאשה לא כתיב מרכב כהדיא משום דרך כבוד, ומי"ש שהרי בזב קראו מרכב ונאשה קראו מושב, לאו למימרא דמרכב גופי' מושב, דאי אפשר לומר כן, דהא אין עומאחס שיה, וכיון דאין עומאחס שיה, לא הוי משני קרא כדצורי' משום דרך כבוד, כמה דאפשר למעטי, אלא צא לומר דלא כתיב מרכב כהדיא, אלא ילפינן מרבוי לחוד, וציה יובנו דברי החוס' שמש"כ אוכף כונחם על תפוס שלו.

היעב"ץ בחשובה סימן פ"ט ח"ב פירש מאמר ריב"ל דעקם הכחוז ע"ז אוחיות, ולכאורה קשה דהא כאן גם כן לא עקם כל כך אוחיות, דכלאו הכי לא הי' צריך להאריך, ויש כאן יתור מה שאמר כי לא טהור, ופירש ע"פ מה שפירש"י שם בשמואל, דשאל אוכל חולין בטברה הי', ואמר אולי דוד ראה קרי ולא עזב לקריו, שאלמלא עזב, הי' יכול לצוא ולאכול בלא הערב שמש, משום שטבו' יום מותר לאכול חולין, וזה איקרי חולין בטברה, ומאחר שדבר בלשון נקי' הי' צריך לומר מתחלה בלתי טהור, שיש במשמעו עזול יום שעליו אין לומר עמא, כדאיתא סוף פ"ג ממס' עזול יום שאין עזול יום עמא, ועליו אין לומר טהור, רק בלתי טהור. ועל זה אמר שאל שאין זה תירוץ מכפיק, דאלמלא הי' עזול יום הי' מותר בחולין שאוכלין בטברה ועל כרחק כי לא טהור, וצודאי שגם עזול יום לא הי'

שלא עזב עדיין, אמנם אלמלא שהי' בוחר בל' שאינו נקי, הי' אומר בקצור עמא, ולא הי' עזבול יום בכלל הספק כמשנה שהזכרנו, כי עזבול יום לא מיקרי עמא.

שם ע"ב ולא אשתעי רב בהדי דהאידי: בתשובת מהרי"ק סימן קס"ט נראה דהגירסא שלו הי' ולא אשתעי רב בהדי תלתין יומין.

ואין מוסקין במהרה: בתשובת תשנ"ז ח"ג סימן י"ח הקשה הא דוקא כי הדדי נינהו, אמנם בלאו הכי ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה, ומוסקין בטומאה קצר מאין מוסקין בטמאה. ובשם החוס' תירץ דמוצטח אני צוה שיהי' מורה הוראה בישראל קאי באמת מהאי טעמא על מאן דאמר מוסקין בטומאה. ובשם אשה רבנית מפורסמת תירץ, דדוקא רב לתלמיד ישנה דרך קצרה, משום שלב התלמידים אינו רחב, אמנם תלמיד לרב ישנה וישאל דרך ארוך ונקי, משום שלב הרב רחב, ועוד תירץ שם תירוצ' אחר, ועיין פניי ד"ה אציי.

דף ד ע"א בשעה שבני אדם מצויים — ואור הנר גם כן אז יפה לבדיקה. כן הבין הל"ח מפירוש הר"ן צפי' הגמרא, וא"כ אין כאן שני טעמים, אחד, שבני אדם מצויים, ואחד, שאור הנר יפה לבדיקה. אלא שבחלת הלילה הוא זמן סעודה ובני אדם מצויים צנתיהם, ולריך להם בלאו הכי אור הנר לסעודתם, ואם כן אור הנר צנמלא, משא"כ באמצע הלילה כבר אין אור הנר נלך לבני אדם, ואולי לא ימלא אז אור הנר שהוא יפה לבדיקה. ובזה תירץ הל"ח קושית הב"ח בס' תל"א דמאי שנא מקריאת שמע, שמוחר ללמוד בחלת הלילה, דשאני קריאת שמע שאפשר שיקרא קריאת שמע אח"כ, ובטו"ז תירץ בענין אחר.

באורתא דתליסר נגבי ארביסר. נקט ב' לשונות, אורתא, ונגבי, כר' יהודה וכרז הוגא. ויש להסביר עפמש"כ הראב"ד דמשום לישנא מעלי' לא הוב' שם התנא חשך לאור, ולא מאי, דלריך לבדוק עוד ערס חשיכה, בעוד שיש קצת אור היום עדיין, ואם כן הוא אורתא דתליסר, סוף היום י"ג, נגבי ארביסר, תחלת היום י"ד.

הרמב"ם והראב"ד פליגי בהלכות שניות פ"ו, דהא קי"ל דתלירו של אדם קונה לו, וס"ל להראב"ד דמי ששכר חצר מחזירו ליום אחד, הרי החצר שלו לענין קנין נמי, והחצר קונה לו להשוכר, ודלא כהרמב"ם דס"ל דבחצר קונה לו להמשכיר, והוכיח בשמן רוקח ממה שכתב רש"י על מש"כ בגמרא על השוכר לבדוק דאיסורא ברהטוי' קאי "שהרי עתה הבית שלו" דס"ל כהראב"ד הנ"ל

וכמ"ש המג"א בסימן הל"ז סק"ג דמסתמא המשכיר מפקיר החמץ קודם שילא מן הבית, וא"כ חצר הנשכר קונה את החמץ זה של הפקר להשוכר של מדעתו, דק"ל בהר"מ סימן רס"ח דדבר הרגיל לבוא קונה לו לו לאדם חזירו שלא מדעתו, וחמץ דבר הרגיל לבוא הוא, דהא מלוי הוא בכל השנה.

מזוזה חובת הדר: לפמ"ש החוס' דטעם הבדיקה משום דילמא אחי למיכל מיני' אי"כ גם חמץ הוה חובת הדר, דרק לגבי דשוכר שייך למגזר דילמא אחי למיכל מיני'. ויש מכאן לבאורה ראי' לרש"י דהבדיקה הוא משום שלא יעבור על כל יראה, ועיין בפניי וז"ל.

מזוזה חובת הדר: רש"י כתב דהוא מדאורייתא, וחוס' במס' ע"ז כ"א נסתפקו בזה. עיין בפניי.

למאי נפקא מיני' לשיילי' להאי: הקשה בבית יוסף בסימן חל"ז אחאי שיילין ל' ולא סמכין אחזקה, מאי שנא מבהמה דאיחא קמן, ואפילו הכי לא דדקין לה בחי' עריפות. ותירץ צ"י דשאיני בהמה, שהיא בחזקת כשרה משולדה, אבל בית, כל השנה בחזקת חמץ הוא, ובהנהות מהר"ח כנראה דלא יוחא ל' בחירון זה דהא גם כאן איכא חזקה דבדואי דדק במלות חכמים, כרש"י. ותירץ דהכא החזקה איחא מכה רובא, דרוב בני אדם בודקין, אמנם הכא איכא תרחי, חזקה וגם רוב, דרוב בהמות כשרות הם, וגם חזקה בלי הרוב, דבהמה בחזקת כשרה נולדה. והב"ח חילק דחזקת בהמה ממילא הוא, אמנם הכא סמכין על הבדוק שמסתמא דדק, ואולי ע"י איזה סיבה לא דדק, ומהאי טעמא בשוחט כי איחא קמן דדקין ל' ולא סמכין על רוב מלויין אלל שחיעה מומחין הם, דאולי ע"י איזה סיבה לא למד הלכות שחיעה כהוגן.

מהא דאמרין כאן למאי נ"מ לשיילי' וכו' דקדקו הראשונים בכל הש"ס, דאע"ג דאזלינן בחר חזקה ורובא, מכל מקום כשאפשר לברר לריך לברר, ומאחר שאנו עסוקים בעת צענין זה, שהוא מקור לדין זה המלוי מאד, טוב מאד ללמוד הראשונים צענין זה ולמלאו שכפי פשט הראשונים וראשי האחרונים, כל אחד ואחד לפי מה ישנה גם דין הני"ל. שהולאו הראשונים מגמרא דידן. למשל, אם כאן אינו רק חזקה, אז אי אפשר ללמוד מכאן רק על חזקה ולא על רוב, שלכמה ראשונים עדיף מחזקה, ואם כאן הוא רוב, אפשר לומר דמכל שכן חזקה, ואפשר לומר שכאן הוא רוב וחזקה, ועוד יש כאן שיטת הב"ח שכבר הזכרנו דף הקדום לזה, וחושלת הוא לעיין בזה.

ובצעי' זו דמשכיר בית לחצירו צי"ד היא צעי' דלא איפשטא בגמרא, דזיל הכא קא מדחי וזיל הכא קא מדחי, ופסק בהגהות מיימוני בשם הרא"ם ושאר גאונים לחומרא כפי הכלל המסור צידנו, דכל תיקו דאיסורא לחומרא. והב"ח פקפק בדבר, דעד כאן לא אמרינן תיקו דאיסורא לחומרא, אלא כשהגמרא אסיק בפירוש בתיקו, אבל הכא, הלא ר' נחמן בר יצחק פשיט לה, רק שהגמרא מדחה פשיטות דילי', לא שצקינן מאי דפשיט לי' לר' נחמן בר יצחק מקמי דחוי בעלמא. ולפיכך הרמב"ם והרא"ש והר"ן ובעל המאור ושאר פוסקים פסקו כר' נחמן בר יצחק לקולא, והרי"ף השמיט צעי' זו לגמרי, והל"ה חיצן אמאי לא הביא הרי"ף עיי"ש. אלא שהקשה אמאי לא הביא הרי"ף דאי איתא קמן נריך לשאל את המשכיר, ומזה הוכיח הל"ה בדברי הב"ח, דהא דאמר בגמרא אי איתא קמן לשיילי' היינו דוקא אליבא דהוכחא אמינא, אמנם חלי' דר' נחמן בר יצחק שפשט את הצעי' לקולא, לא נריך לשאל את המשכיר אפילו אי איתא קמן. ועיין בר"ן וברא"ש, והמג"א פירש דברי הב"י עיין שם.

כתב השער המלך דמצעי' זו ראי' לדעת הש"ך דהיכא דאתחזק איסורא לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, דהא בדיקת חמץ דרבנן, ואפילו אי נימא דאין חזקתו בדוק, לא יבא אלא ספק, וספיקא דרבנן לקולא, אלא מאי, דאתחזק איסורא לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא. והקשה עליו בספר יד דוד, דהא הרא"ש כתב ולא איפשטא הכ צעי'. ויראה לי דיכול לבעל והויא דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא. נראה מזה דבעית הגמרא היתה בלא צטול, ואז הוא מדאורייתא, אלא שהרא"ש נתן ענה לעשות מהפך דאורייתא זה, ספק דרבנן. ואם כן מוכח אדרבה מכאן ראי' כנגד הש"ך, דאין הצעי' אלא בלא צטול אבל צביעל אין כאן צעי'. אמנם מדברי הב"ח הנ"ל שלא כך פי' דברי הרא"ש ודו"ק. ועיין בפתיחה של הפרי מגדים להלכות פסח.

תוד"ה וישכם אברהם בבקר: הפניי הקשה על הא דכתבו התוס' דבסדום לא הי' מזבח, ועל הא דכתב מהרש"א דכל הפסוק דוישכם דסדום מיותר, דהא בצרכות צפרק חפלת השחר יליף מוישכם דסדום, דאצרכם תיקן חפלת השחר, ותיקן דהגמרא כאן ס"ל דתפלות כנגד תמידים תקנוס, ולא כמאן דאמר דתפלות אבות תקנוס ועי"ש.

בהלכות קטנות הקשה דמאי ראי' מהא דכתיב שצעת ימים שאור לא ימלא בנתיבך דאי אפשר לקיים אך ציום הראשון על יום ראשון של פסח, דאם כן לא יחי' כאן שצעת ימים שלמים, דהא אשכחן דכותי' גבי נדה דכתיב שצעת

ימים תהי' בנדתה, וק"ל ציום הראשון שמקלח היום ככולו. ואפשר שימלא מי איזה חילוק.

שם ע"ב דעת רש"י דתשניחו היינו בעול, והכי ס"ל גם להרמב"ם, ואסגרה המהרי"ק בסימן קמ"ז דהוה דומיא להא דמס' סוכה, דבית שמלא חנן או לרורות ורולה לעשות מבית זה סוכה, ואין כאן חלל הנלך על פי הדין לסוכה, שאם צ"ל את התנן ואת הלרורות הרי הם מצועלים, ונחשז כאילו יש כאן מקום חלל, ובעול זה הוא צפה כדאיתא שם, ודומיא לזה איתא בעירובין דף ע"ח, וכן לענין מקוה, לבעול בית קבול לרורות, ואין הבעול לרש"י מטעם הפקר, רק מטעם בעול זה, שבעולו מחשיב את החמץ לאין, כמו הבעול אלל סוכה ועירובין, ובית קבול, שמחשיבים את הלרורות לאין, והוא דמיון ראוי להעלות על הזכרון.

תוד"ה הימנזהו רבנן בדרבנן: הא דכתבו החוס' בסוף הדבור הימנזהו רבנן בדרבנן, דתחומין אין צידס כלל, לכך אין נאמנים כמו בצדיקת חמץ, הפי' דתחומין תלויים דקדוק רב יותר מצדיקת חמץ, דלריך למדוד, וקטן אינו בעל חשבון ומדה ואין בידו כלל, ואינו נאמן, כמו בצדיקת חמץ דנאמן, אף על פי שיש כאן דקדוק רב וטורח, אמנם לא דקדוק רב כמו בעירובין.

דף י"ז ע"ב תוד"ה אלא — וא"ת כיון דכולו שאוב כשר מדאורייתא, אמאי גזרו רבנן בשאיבה כלל, וי"ל דאיתא בפ"ק דשבת דף י"ד ע"א דגזרו על הבא ראשו ורובו צמים שאובין, שהיו אומרים לא אלו מטהרין אלל אלו מטהרין, וטבור שנפלו על ראשו שלשה לוגין מים שאובים נמי גזרו, דאי לא הא לא קיימא הא, והוי חששא אטו דאורייתא, דאם יתן כל ראשו ג' לוגין, ואפילו כל מימית שבעולם, אינו טהור אפילו מדאורייתא.

ונקדים דברי הרא"ש בפרק השוכר את הפועל מס' ע"ז סימן ל"ו, ח"ר הלוקח בלי תשמיש מן העכו"ם כו' ודברים שנשתמש בהן ע"י חמין, מגעילן ומטבילן וכן טהורים, דברים שנשתמש בהן ע"י האור כו' מלבנן ומטבילן וכן טהורים. פירש רש"ם דוקא מגעילן או מלבנן תחלה, אלל הטביל תחלה, הוי כטובל ושרץ בידו, ולא נכירא, דכך טבילה לאו משום עומאה, דאפילו חדשים נמי צריכים טבילה, אלל גזירת הכתוב הוא, ויש הכשר לחלאין. והאי דנקט הגעלה תחלה, משום דהוא עיקר הכשר פליעת האיכסור, וכן הוא דעת החוס' שם דף ע"ב ע"כ ד"ה מגעילן.

ואיפסקו שני דעות אלו בשו"ע יו"ד סימן קכ"א סעיף ב', מתחלה דעת הר"י, ובלשון יש אומרים דעת הרש"ם והרשב"א, ועיין שם בטורי זכב סק"א.

ומשמע מקושית הר"י דקושיהו רק מפני שאיסור הוא, ואין ענין איסור לעומאה, אבל אם הי' כאן עומאה, ואף אם עומאה דרבנן, מודה הוא להרשב"א ולא עלתה לו טבילה אפילו לסלק עומאה דאורייתא, והוי ממש טובל ושרץ בידו. וידוע דבפרק מי שמתו דף כ"ו ע"א במשנה, זב שראה קרי לריך טבילה כחקנה טזרז, ואף על פי שטמא עומאה ז' משום זיבה, ואין טבילה זו מטהרתו, אפילו הכי לריך טבילה לדברי חז"ל משום קרי, וכן נדה אם צאה להתפלל י"ח, כמפורש ברש"י שם, וכן אם היו אפשר ללייר בהיפוך צאופן שהוא עמא מדאורייתא וגם מדרבנן, וצאופן שצטבילה זו נשארה לו העומאה דרבנן, גם העומאה דאורייתא נשארה עליו, וזכר גם הר"י מודה להרשב"א, דשניהם ענין אחד הוא.

(ואף שברגול טרבה שם כתב דגם הרשב"א אינו חולק אלא אם הוא בן יוסן, דהוי איסור דאורייתא, אבל אם הוא אינו בן יוסן, אין כאן שום שרץ, ומדאורייתא היתר גסור הוא, רק שאסור מדרבנן טשום גזירה שמה ישחמש בהם בני יוסן, וזה לכולא עלמא שרי להטבילו וכו' מ"ם אינו מוכרח) וכן בנדון דידן, דחכמים גזרו על הצא וכו' ואם טבילה אשה נדה את עצמה בשאובין, לכאורה הי' נראה שטהורה מעומאה, אבל מאחר שגזרו חכמים על השאובים, נמאט שטומאה דרבנן נשארה וממילא לא עלתה לה טבילה גם מעומאה דאורייתא כהנ"ל. ומיושב קושית החו' דמשום דהולרכו לגזור בעבור שגפלו על ראשו ורצו כי' אעו דאורייתא, וממילא גזרו בכל שאובין, ונשארה גם בעומאה דאורייתא.

דף כ"א ע"ב בסוגיא דחזקי' ור' אבהו

הקושיה הידועה על הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות חמץ ומלה ה"ז שכ' חז"ל: האוכל מן החמץ עלמו בפסח כל שהוא, הרי זה אסור מן התורה, שנאמר לא יאכל עכ"ל. והקשה הכסף משנה למה קרא מיוחד על חזי שיעור חמץ, ועוד הקשו שהוא כנגד הגמרא דידן, דחזקי' יליף איסור הנאה מדכתיב לא יאכל ציירי, ואם הרמב"ם ז"ל ס"ל כדר' אבהו, ואם נאמר דלר' אבהו מיותר הלירי דלא יאכל לדרשא, אם כן קשיא מנא לי' לחזקי' דחמץ בכל שהוא. ועי' בשער המלך שם.

רש"י"ל בחומש שמות כ"א יליף אליצא דאמת איסור הנאה בשור הנסקל מצעל השור נקי, כאדם האומר לחברו יאל פלוני נקי מנכסיו. ובשור הנסקל צין

אליבא דחזקי' וזין אליבא דר' אבהו ילפינן איסור הנאה מלשון אכילה דכתיב
יאכל בניי, ונתקשו בזה כל המפרשים.

לשיטת הסוברים דמדאורייתא מותר לבעול איסור לכחילה, אם כן קשיא
לרבי מאיר למה הצריכה החורה לתן ולמכור לגר ונכרי, הלא אפשר לבעול ולאכול
בעלמו, עי' נודע ביהודה מ"ח חיר"ד סימן מ"ב. וכן מקשים אליבא דמאן דאמר
חלי שיעור מותר מן החורה.

בחוד"ה חולין שנשחטו בעזרה כח ד מ ש מ ע החם במס' נזיר דקרבן של
קטן הי' נאכל, ויש לדקדק הרבה בלשונם למה כתבו דמשמע הלא בפירוש איתא
שם דהי' נאכל, עי' בית ילחק באר"ח סימן ס"ד.

הרמב"ם ז"ל פסק בפ"ח מהלכות מאכלות אסורות כר' אבהו ובפ"י מהל'
עי' כר' יהודה דדברים ככתבם, ואם כן לריכים אנוחנו לאותו דעריפה לשאר
איסורים, ואם כן חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא. וקשה על הלחם משנה
בפ"ב מהל' שחיטה, דס"ל שדעת הרמב"ם ז"ל דחולין שנשחטו בעזרה הוא
מדאורייתא. עי' שער המלך פ"א מהלכות חמץ ומלה.

המ"א בסימן ש"ז ס"ק כ"ט הביא קושיא בשם הגהות מרדכי דבמס' ע"ז
ק"י"ל דבכל איסורים שחורה איבא איסור אמירה לגוי, וא"כ קשה מכאן, דמוכח
דמותר לומר לעכ"ם אכול גיד השנה מהא דשולח אדם ירך לנכרי, ואין לומר
דכאן הישראל אינו נהנה, דהא מכאן אנוחנו מכריחים דגיד הנשה מותר בהנאה.

בזכורות דף ו' מסתפק בגמרא דחלב יהא אסור משום דדס נעכר ונעשה
חלב, וכוונתו מדאסרה תורה דשר בחלב שמע מינה דחלב מותר, ומדחב דדילמא
משום איסור הנאה לריך לאסור חלב שנתבשל בו בשר, ולפי דהוי זה עכ"פ מוכח
דדס מותר בהנאה, ואם כן למה הצריכה החורה לפסוק על הארץ תשפכו כמים
להיתר הנאה של דס. בשם הגאון ר' נתנאל פריעד ז"ל, עיין צמנוחת משה סל"ג.

אין דך יפה מן הצניעות. אמנם יש כמה מצות שהצניעות לא
נאה להם כלל וכלל. למשל, וכי אפשר לו לאדם לשמור את השבת בצניעה
ולחללו בפרהסיא. ותלמוד תורה כנגד כולם תגן. פירוש, שצריך ללמוד
בפרהסיא כנגד כל העולם כולו. ולפעמים שצריך האדם ללמוד יותר
בפרהסיא, ואפילו להכעיס, כלומר, להכעיס את יצרו, או להכעיס

מכעיס תורה, כנגד כולם, כנגדם ממש. ובפרט בדור זה חייבים אנחנו לעשות תחבולות שונות לחזק את תשורתנו בתורתנו הקדושה בעצות ותחבולות שונות. ובודאי בכגון דא מצוה וחכמה היא לכקש את הפרסום ולא להיות נחבא אל הכלים. צר לי על אותם הבחורים החשובים נ"י אשר נפשי קשורה בנפשם, אשר עדיין מחזיקים במדת טמיר ונעלם, אקוה שיחדלו מזה מהרה. ומי שלא התחיל בכך, או כבר חדל, אסדר פה מה שאמרו על קושיא הראשונה אשר ערכנו בסוגיא דחזקי' ור' אבהו בדברי הרמב"ם, שאוכל חמץ כל שהוא חייב, דלא יאכל כתיב בצירי, דקשה עליו בשתים, חדא, דחצי שיעור ילפינן בכל התורה מכל חלב, ואם יש איזה טעם לילפותא מיוחדת בהמץ, מנ"ל לחזקי' ליליף ילפותא מאחר שהוא דורש הצירי לאיסור הנאה.

ואת התשובות אשר שמעתי מבחורים הי"ו אסדר ע"פ א"ב

של שמותם . . . . .

ולי נראה, דהירושלמי יליף צריש כל שטח מזירי דלא יאכל ילפותא דלא יתן לכלבים של הפקר. והוא אליבא דר' אבהו, ואם כן י"ל דהפקר הוא רשות של הכל ערס שיזכה בו היחיד, ואם כן הכלב של הפקר הוא כל שהוא כלב שלו, ואכילת הכלב היא אכילה כל שהוא של כלב שלם (בעין סברת הפלתי בבוי) ואם כן מכאן חילי' דהרמב"ם ליליף כל שהוא, אמנם חזקי' יסבור דאמת דחמץ לא שאני משאר איסורים כסברת הגר"א שכתבו בחלוקים שבין רש"י ותוס' בסוגיא דחזקי' ור' אבהו, ומותר לכלב של הפקר. ואפי' אם לא נאמר כסברא הנ"ל, אמנם עכ"פ מוכח מן הירוש' דאכילת הכלב של הפקר אינה הנאה שלמה וצ"ז אסורה.

דף כ"ב ע"א התוס' צצ"ק דף ע"צ והרשב"א בקדושין דף נ"ח ס"ל דתקרוצת ע"ז היא רק מדרבנן, ואם כן קשה מהא דאמרין הכא, ואימא כמים הנשפכים לפני ע"ז, והרי כאן מוכח דמדאורייתא אסור, עיין שער המלך פ"א מהלכות אישות הלכה א'.

(ב) מנ"ל להקשות דלמא נריך קרא לאיסור הנאה לר' אבהו צשור הנסקל, דילמא נריך לאסור משום דהוא נבילה ונבילה מותרת בהנאה, מפסוק דגר ונכרי והנריכה התורה לאסור צשור הנסקל, ע' בתבואת השדה משם צעל גופי הלכות.

(ג) לפי מה שפירש הרמב"ם דמפרכסת שרי לישראל ואסור לזן נח משום אכר מן החי, אם כן אין הוכחה מלא יושיע אדם, דלכלבו שרי משום דלישראל שרי ולנכרי אסור, ולוקמי צמפרכסת. עיין פלתי סימן כ"צ וכ"ז.

והשתחא דאחינא להכא קשיא לדידי נמי, הלא משנה מפורשת בחולין דף ס"ט ע"ב המזכרת המקשה לילה, חותך אבר אבר ומשליך לכלבים, ולמה לא הביאה הגמרא משנה מפורשת זו, ועד הלום לא מלאחי מי שהעיר בכך.

וכן לא ידעתי לר' אבהו, ולפי מה שכתבו החוס', מה יהי' עם הלאו דאל תאכלו ממנו גא או בלאו דטומאה בקדשים דכתיב צוקרא כ"ב כמה פעמים בקדשים לא יאכל, ואיך אפשר לומר שיהי' כאן גם איסור הנאה מיוחד מלבד איסור של קדשים.

ובבקשה מנייכו תעיינו קצת, ומי שימצא איזה תירוץ על אלו הקושיות, או על איזה דבר שמתקשה בתוך הלמודים, יגידו או יכתבו לי, ויתפרסם במקום הזה, לפי שהתורה נקנית בפלפול התלמידים יותר מכל הקנינים.

ומה טוב ומה נעים שבת בחורים בבית המדרש כשבת אחים גם יחד, איש את רעהו יעזרו בחזק של תורה להביא סיועים וסמוכים זה לזה בדברי תורה, אם אפשר להעמיד את הדברים על האמת, ולא לסתור על מנת לסתור.

ולפי המדובר עם כמה בחורים הי"ו אנחנו מאריכים את הזמן המוגבל להתשובות על השאלות הנוגעות לסוגיא דהיתר מצטרף לאיסור וטעם כעיקר עד ג' משפטים, בבקשה כפול ומכופל שהבחורים הי"ו יתעסקו בדברים שבכתב אלו, דבר יום ביומו, איזה זמן קטן קצוב ומוגבל.

ונותן התורה יברך אתכם כלכם בכל הברכות של ברכת התורה, ואז נדברו יראי ה' איש אל רעהו בדברים שבכתב אלו, ויקשב ה' וישמע ומדה כנגד מדה יכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו.

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

שם ע"ב יישר כחכם וחילכם לאורייתא, יפכ ביארחם וכתבתם החילוקים אשר בין רש"י וחוס' בשיעורים שלמדנו בשנוע הענינה במה"י. הלא שני מוסיק שיש כאן חילוק בין רש"י וחוס' בלמוד הגמרא כאן להוכיח דאבר מן החי מותר בהנאה, דרש"י"ל הוכיח מאחר דאינו אוסר אלא להשיע לזן נח, משמע הא

לכלב שרי. והחום' כנראה הוכיחו מדלל אסר להושיע לבן נח עזמו. וזה מוכח
בזר מקושיחם של צעלי החום' אמנם יוחר מוכח מן תירוטם, שאי אפשר להולמם
צענין אחר. ונראה שהחום' לא הי' להם הגירסא הא לכלבים שרי, ואפילו הי'
להם הגירסא כך פירשו דהמקרא דלכלב חשליכון אותו קאי הן על עריפה והן על
אזר מן החי, דילפינן גם כן מפסוק זה. והא דמסיים הא לכלבים שרי, מוסב על
לשון המקרא, כמו דאיתא באמת בירושלמי דכל מקום שנאמר לא תאכלו, איסור
הנאה צמשמע עד שיפירוש לך הכתוב בדרך שפרט צעריפה ואזר מן החי
לכלב חשליכון אותו.

ולדינא יש חלוקה, דאם אנו גורסים הא לכלבים שרי, ומפרשים כפירש"י,
יש מכאן הוכחה דכל איסורי הנאה אסור לתן לכלבים של הפקר, ויש פוסקים
דס"ל כן, ואם אין אנו גורסים כן, או אנו מפרשים כמו שפי' לעיל, או אם
הגירסא הא לכלב שרי, ומוסב על כלבו של ישראל (ובאמת השיטה מקובצת
בבא מציעא גורס לכלבו ופירש לכלבו של נברוי) אין מכאן הוכחה, והא דאמר
בירושלמי פרק כל שעה דאסור לתן חמץ לכלבים של הפקר שייך דוקא בחמץ,
ולא בשאר איסורי הנאה.

אחר כך מלאחי צ"ה בלשונו הזהב של רבינו הגר"א בשו"ע או"ח סימן
חמ"ח סעיף ו' שכחב כן. וז"ל המחבר שם: אסור להאכיל חמץ בפסח אפילו
לבהמת אחרים או של הפקר. וכתב על זה רבינו הגר"א וז"ל: ודוקא חמץ כמ"ש
בירושלמי, ועיין תוס' פ"ב דפסחים כ"ב: ד"ה ואזר עכ"ל, וצדור שכן להג"ל.
ועיין בפניי על הרש"י דלכלב חשליכון אותו, ולפי הג"ל סרה הקושיא שהקשיתי
דיוכיח ממשנה מפורשת צפ' בהמה המקשה דמשליכין אחר מן החי לכלבים.

דף כ"ג ע"ב בתוד"ה דכתיב והנה שורף הקשו על רש"י דפירש
דבשעיר של נחשון מיירי קרא דמדכתיב ואותה נתן לכם וכו' שמע מינה דבראש
חודש משחתי, והמחש"א הוסיף דכן הוא מפורש במס' זבחים. וחיוץ הפניי
דהתם צזכחים דף ק"א דלאו דברי הכל הוא, ויש מאן דאמר דס"ל שהמעשה
דבני אהרן הי' בשמיני לחודש ניסן, וא"כ אי אפשר דהקרא מיירי משעיר ר"ח,
וע"כ פירש"י שריב"ל דידן ס"ל כהאי מאן דאמר, ולפי שמיירי דבשעיר של נחשון
שהוא קדשי שעה ולא קדשי דורות, ועל חטאת של שעה לא כתב הפסוק דיוקרא ו'
כל חטאת אשר יוצא מדמה וכו' דפסוק זה לא מיירי אלא מקדשי דורות ולא
מקדשי שעה, וא"כ אי אפשר לפרש דמה שאמר משה רבינו הן לא הוצא מדמה

וכי' יהי' פירושו הלא ידעתם כבר שמלוא היא בחורה כחונה לאמר, כל חטאת אשר יוצא מדמה, ואלמלא הי' גם זה הדם בא בפנים שפיר הי' שנשרף, כי מלוא זאת לא נאמרה לקדשי שעה כמו שפיר של נחשון, אלא מאי, שמש רבינו אמר להם הלא ידעתם מן הלכה למשה מסיני שאמרתיו לכם כל שפסולו בקדש בשריפה חב שייך גם לקדשי שעה כאשר אמרתי לכם, ואלמלא שהי' פסולו בקודש, בדין הי' שנשרף, וא"כ גם רש"י הוכיח מן הפסוק דוהנה שורף, רק דפסוק זה ע"כ אינו נסמך על המלוא הכחונה בפירוש בחורה במקרא מלא דכל חטאת אשר יוצא מדמה, אלא נסמך על הלכה למשה מסיני שאמר להם בעל פה, דהא כאן מייירי שפיר נחשון שהוא קדשי שעה, ומקרא שבחורה לא מייירי מקדשי שעה, משא"כ הלכה למשה מסיני, וצוה מיישב הפני"ג ב"כ הדקדוק הקשה איך אפשר לומר דאם אינו לגופי' דלשחוק קרא ממלוא דכל חטאת וכו' באש חשרף על סמך מעשה שהי' דכתיב זה והנה שורף, ומאי קושיא הא קרא דבאש ישרף כתיב בפ' זו קודם הקמת המשכן למלוא לדורות, קודם הקרא דוהנה שורף שמייירי מקדשי שעה, ומעשה שהי', והוא חירון נכון מאוד.

וגם ההפלאה ז"ל חירן כעין חירולו של הפני"ג אלא שהוסף דרש"י פירש בחומש דשפיר נחשון הי' בא לכפר על עומאת ספק, והוכיח ההפלא"כ בראי' מכרחת דשפיר נחשון הי' בא לכפר על אוחו ספק עומאת עומה ששפיר ראש חדש מכפר, דהיינו על אין זה ידיעה תחלה וצדוק, ואם כן אחי שפיר כאן הקרא דואותה נחן לכם. ועיין שם שפירש בזה דבר חריף ונאה.

בתוד"ה דהא כתיב פירש מהרש"ל לפי חירולו של כרי' דלא
 אינעריך באש חשרף למלוא, דהא אינה כחונה בחורה בפירוש, אלא הלכה למשה מסיני היא, והא דכחונה גם אצל מעשה דבני אהרן, לא דרך מלוא היא כחונה אלא דרך ספור בעלמא. אמנם בחורת מלוא אי אפשר שתכתב במקרא מפורש בחורה מאחר שאינה אלא הלכה למשה מסיני בעל פה ולא ככתב. וכדי פירש בגמרא שאין תלמוד לו מר בפירוש במקרא באש חשרף מלוא מפורשת, מאחר שאינה אלא הלכה למשה מסיני, והא ראי' דכתיב בעובדא דבני אהרן והנה שורף דרך ספור בעלמא, ומינה דייקין לקמן פ"ב ע"ב דכל שפסולו בקדש בשריפה גמרא גמירי לה בהלכה מסיני.

ומה שסיים מהרש"ל עיין דף ס"ג, נראה דהוא עשות סופר ולריך לומר דף פ"ג, וכונתו דרבי יוסי הגלילי פליג ודייק מקרא דהן לא הוצא דאפילו פסולו בדם גם כן עשן שריפה מיד ולא עזר לורה, ואם כן אפשר לומר דריב"ל כאן

ס"ל כריה"ג שם, וזוה סרה קושית רבינו שלמה מטעיוש, והלל"ח כתב כן מדעת עצמו, אמנם נראה הדברים שלקושיחו כוון המהרש"ל ז"ל.

ובגמרא שם דף פ"ב ע"ב מסיק והשתא דאמרינן כל פסולי דקדש נשריפה גמרא גמירי לה, בקדש בלש חשרף למה לי, הריא מצעי' לי' ששריפתה בקדש. ואם כן הגמרא דהכא מסכמת מאוד לפי פי' הר"י עם הגמרא דהתם דף כ"ד, והאי בקדש בלש חשרף שהוא מיוחד מאחר שפיקר המלכה היא הלכה למשה מסיני, להכי היא דאחי לכל איסורין שנחורה, והא יתור זה שהוא מיוחד שיש כאן על המלכה גופי' הלכה למשה מסיני, מצעי' לי' לכדר' שמעון, ששורפין אותה בקדש, והיא היא שמקשה הגמרא בעלמא לקמן דף פ"ב דלעיל, הריא מצעי' לי' ששריפתה בקדש.

ועל עיקר קושית החוס' בשם רבינו שלמה מטעיוש, תירץ מהר"ל מפראג ז"ל, דהכי פירושו של הפסוק עתה לדעת רש"י, הן לא הוצא דמה וכו' הא הוצא דמה שפיר עשיתם ששרפתם אותה, רק שלא שפיר עשיתם ששרפתם אותה בלא עיבור לורה, אבל השריפה עלמא מן הדין היחה, רק לא אופן השריפה, וכמו שנוכל לומר דפי' הכתוב הא הוצא דמה יפה עשיתם שלא אכלתם רק לא יפה עשיתם ששרפתם בלא עיבור לורה, כך נוכל לומר יפה עשיתם ששרפתם רק לא יפה עשיתם ששרפתם בלא עיבור לורה, ודו"ק כי נכון הוא.

דף כ"ד ע"א תוד"ה ואם אינו ענין לאבילה: הפני' תירץ בטוב טעם, דשיטת הגמרא כך הוא, דריב"ל ס"ל דאין חלוק בין לא תאכל ציורי וצין לא תאכל צחולס כו' אצבו, אלא מאחר דאשכחן כמה פסוקים בלא תאכל דמשמעותן רק איסור אכילה ולא איסור הנאה, ככל הסוגיא דלעיל מכאן, אמנם מאחר דגם בשראים כתיב לא יאכל ציורי, ובכ"ז מותר בהנאה, א"כ גם מלא יאכל דחמץ ושור הנסקל ליכא למילף איסור הנאה, דמאי שנא, וע"כ פירושו כך, בלש חשרף מיוחד הוא וכאן ג"כ כתיב לא תאכל ציורי ולא תאכל זה לבדו יהי' משמעותו רק איסור אכילה כמו לא יאכל ציורי דשראים, אמנם לגופי' יש כאן איסור הנאה מוכנה שורף כפירש"י או מהלכתא כפי' החוס', א"כ תניבו לאיסור הנאה בכל שאר איסורין דכתיב בהם לא תאכל ציורי כחמץ ושור הנסקל ולא כתיב בהם היתר הנאה בפירוש כמו שראים, וגם נותר ועמא הם כמו חמץ ושור הנסקל, דגם צידהו כתיב לא יאכל ולא תאכל ציורי, ויהי' לא תאכל בכל מקום כמו לא תאכל דידן דבלש חשרף, אמנם על זה יש להשיב אולי בלש חשרף אינעריך לגופי' ולא

תאכל מיותר, חמנס על זה תשובה צדק, תיכף ומיד, אפילו נניח כן, אם אינו ענין לאיסור אכילה בשור הנסקל וחמץ ונותר ועמא, דהא צהריא כתיב, תנהו ענין לאיסור הנאה, ע"ש כי טוב הוא מאוד.

ויש כאן עצה טובה ללמוד את הצל"ח על ענין לאו שבכללות בסוגיא דידן, כי הוא מאיר עינים וכולל ידיעות רבות, והם ענין לגופי' דשמעתא דידן, וענין למקום אחר, ולמקומות אחרים בש"ס בכל מקום אשר נזכר לאו שבכללות בפירוש ומכללא.

ואין הדבר צריך להאמר, שכל מי שיש לו רק משהו דעת תורה, ילמוד את המשנה למלך הנפלא בפרק ה' מהלכות יסודי התורה על סוגיא דשלא כדרך הנאתו, שהוא אחד מן ההנאות היותר גדולות לבחור מבין ומשכיל, וקל להבין ועיקר גדול

ובבקשה מכם, הדין הוא שמי שאומרים לו לעבור לפני התיבה לא יסרב יותר מב' פעמים, ואני כבר זה שלשה פעמים מבקש אתכם לכתוב לי איזה הערות על הקושיות אשר הצענו עד הנה על הסוגיא. קבלו עצה, ועשו כן עד יום ד' הבעל"ט ועד בכלל.

ידידכם הנאמן

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

תוד"ה הקישא הוא: לפי דברי החוס' הפי' צמימרא דרצ פפא הוא, אם אינו ענין לגופי' דאין אנו צריכים לפסוק המודיע לנו לא איסור אכילה ולא איסור הנאה צבט עמא, לפי שאפשר ללמוד איסור הנאה צקל וחומר ממעשר הקל דכתיב צי' לא ציערתי ממנו בטמא, ומינה ילפינן איסור הנאה צמטער עמא ציצמות ע"ג דציערתי הנאה משמע, דהצטרה הנאה הוא, דאסור אפילו להסיקו תחת חצילו. וממילא דמעשר עמא אסור בהנאה מפסוק דלא ציערתי, יש בכלל איסור הנאה גם איסור אכילה. ויש למילף אם כן צקל וחומר דמה מעשר הקל קודם חומר לא כל שכן, לכל קדשים שנעמאו שאסורים צין צאכילה וצין בהנאה, ואפילו אם תאמר שאין מזהירים מן הדין, ואם כן מק"י זה ליכא למילף עכ"פ איסור הנאה (אפילו אם נפשך לומר דלאיסור אכילה אין אנו צריכים לקל וחומר זה דיש לנו קרא מפורש דלא תוכל לאכול וכו' בכורות בקרד וצאנך ונדריך ונדבותיך הסמא וחמהור יחדיו בקושיה חתום') חמנס יש כאן הקישא

דכורות בקרך וכו' למעשר דגנך בקרא ללא תוכל לאכול בשעריך, וכשם שמעשר עמא הוא חסור בהנאה, כן קדשים עמאים דאחשבו למעשר, חסורים בהנאה, וא"כ שוב ידענו איסור אכילה בקדשים עמאים מקרא ללא תוכל, ואיסור הנאה (ואיסור אכילה בכלל זה) מהיקשא, וא"כ לא תאכל מיותר לשאר איסורין. וא"א לפרש דברי הגמ' ע"פ החוס' בענין אחר, ואפשר לפרנס פ"ז זה בדברי רש"י ג"כ.

וכן פירש גם השער המלך, וחירץ בזה קושיא הידועה על הרב המגיד, שכתב בפ"ב מהלכות מאכלות אסורות דכל היכא דאיכא לאו הבא מכלל עשה ועוד קל וחומר נוסף על זה, עונשין, א"כ מאי מקשה כאן וכי תימא אין מהירין מן הדין, הא הכא הוי לאו הבא מכלל עשה, דהא כתיב באש תשרף. ולפי פירוש החוס' דהקושיא והתירוצ של הגמרא דאין מהירין מן הדין והקישא הכל מיירי מאיסור הנאה, אחי שפיר דאיסור הנאה אין ללמוד מבאש תשרף, דהא אפשר לקיים המצוה של שריפה ולהסיקו תחת תבשילו וליהנות ג"כ כמו בתרומה עמאה וא"כ ליכא באיסור הנאה לאו הבא מכלל עשה של באש תשרף. (עיי' שער חסדך בריש הלכות מאכלות אסורות)

והנה משמע מדברי החוס' דלא ציערתי ממנו בטמא אזהרה גמורה היא להנחת מעשר עמא (ולא 'מדברי רש"י אינו נראה כן) וזה ראי' לדברי הרמב"ם בספר המצות שורש א' בסוף השורש וז"ל: כשספר צחורה שנקבה נפשחנה כשנשלול ממנה הפועל פלוני, הנה אותה הפעולה ימנה מכלל מצות לא תעשה וכו' וזהו כמו שזכר הכתוב לא תכלתי באוני ממנו ולא ציערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת. הורה בזה היות כל פועל מאלו מוצהר ממנו עכ"ל.

והשיג עליו הרמב"ן ז"ל וכתב וז"ל: ואם הי' הלאו הבא מכלל לא ציערתי אזהרה, נמצא שהמדיק שמן מעשר עמא ילקה, וזה לא שמענו מעולם, והרמב"ם בעצמו (בספר היד) לא כתב כן.

והמגלת סתרים חקר למצוא מקור לדברי הרמב"ם, ולא מצא, עד שזכר רבינו הל"ה בספרו כאן במקומו, והראה שמקור דברי רבינו הרמב"ם הם בסוגיא דידן, ופירש הוא הסוגיא כמו שפירשו רבותינו בעלי החוספות.

אמנם הרמב"ן פירש הקושיא דאין מהירין והתירץ של הקישא הוא, על אכילה, ולא על הנאה (וגם זה הפירוש אפשר להעמיד בדברי רש"י) עי"ש בל"ה.

ואזדו לעממיהו, דהרמז"ס ס"ל דדבר שכל ידענו איסורו, מהירין מן
הדין, וא"כ אי אפשר לפרש הקושיא והתירוצ של הגמרא כאן על אכילה, דא"כ
הי' קשה הקושיא הידועה דלעיל, ולריך לפרש הקושיא והתירוצ על הנאה, כפי
התוס', וא"כ ל"ק קושיא הידועה המזכרת כמו שחי' השעה"מ וכמ"ש גם הלל"ת.

והרמז"ן ז"ל לשיטתו ס"ל דגם דבר שכל ידענו איסורו אין מהירין מן
הדין, ואם כן שפיר מוכח כל השקלא ועריא על אכילה ולא על הנאה, ואם כן אין
כאן אזכרה על הנאה מלאו דלא ביערתי, עיי"ש צל"ח שביאר דברים הללו
בדברים זכות חלז ודבש המוגעים גם כן אל הסוגיא דשלא כדרך הנחתן.

דף כ"ד ע"ב איזה הערות בסוגיא דשלא בדרך הנאתן:

הקשו המפורשים, לפי דעת המשנה למלך בפ"ה מהלכות יסודי התורה,
דקיום מצות מלא וקרבן פסח מקיימים אפילו באכילה שהיא שלא בדרך אכילה,
דהיינו שדוקא בלא תעשה אמרינן דאינס עובדים על לא תעשה של אכילה שלא
בדרך אכילה, אמנם בקיום עשה באכילה, מקיימים את תעשה אפילו שלא בדרך
אכילה. אם כן הדרא קושיא הירושלמי הידועה אשר הביאו התוס' בסוגיא דחדש
לדוכחי' הא היו יכולים לקיים מצות מלא כשנכנסו לארץ, בתצוה הנאה מן
החדש, באכילה שלא בדרך, בצופן שעל הלא תעשה של חדש לא היו עובדים ואת
תעשה של אכילת מלא היו מקיימים. ואותה קושיא עצמה הקשו המפורשים על
יקדש דידן, מאי קושיא דליתי עשה באכילת קדשים ולידחי לא תעשה, ומאי תירץ
הא אפשר לקיים המלאה שלא בדרך אכילה ושלא לעבור את הלא תעשה עיי' כד.

הפלתי בסימן פ"ז והחת"ס בסימן ל"ח פירשו דברי הרמז"ס דנותן טעם
לפגם ושלא בדרך הנאה הם דבר אחד, ואם כן מאן דס"ל נותן טעם לפגם חסור,
ס"ל דגם שלא בדרך הנאה חסור, והחוות דעת ציר"ד סימן ק"ג חולק על זה,
אמנם לפי דעת הפלתי קשה, דמאי פריך בגמרא מאיסי בן יהודה ודילמא איסי
בן יהודה כרבי מאיר ס"ל דנותן טעם לפגם חסור בכל איסורים, והוא הדין
שלא בדרך הנאתן.

תוד"ה לרבות את האימורים: ור"ש תירץ דסד"א שלא יבא איסור
עומאה ויחול על איסור חלב, פי' כמו דאמרינן בחולין דף ל"ז ע"א אמרה תורה
יבא איסור נבלה ויחול על איסור חלב, ופירש"י דלא תימא אין איסור חל על
איסור, והכי נמי כאן, אמרה תורה יבא איסור אכילה דקדשים עמאים, ויחול על

איסור חלב, דסד"א דאין איסור חל על איסור, והכא כתבה חורה יתור דוהבשר, ואפשר לעשות קצת חלוק, דהתם אמרה חורה דאיסור נבלה תחול על איסור חלב אף דאין כאן לא איסור מוסיף ולא איסור כולל, מכל מקום גזירת הכתוב הוא, משא"כ כאן, דהרי יש כאן איסור מוסיף, דצקדשים עמאים נתוסף איסור הנאה כלעיל. וכמו שאמרינן בכריתות י"ג דזה איקרי מוסיף, אמנם גם זה תלוי בצלוגתא אשר בין הרמז"ם והתוס' אם לוקין על הנאה, ועיין במשנה למלך הנפלא אשר שייך לסוגיא דשלא כדרך הנחתן שהאריך צדין זה.

אמנם בר מן דין הרמז"ם ז"ל צפ"צ מהלכות מאכלות אסורות כתב באמת דגם איסור נבלה גרידא הוא איסור מוסיף על איסור חלב, משום שנתוסף האיסור צבירה, שעד הנה הי' מותר, נתוסף נמי לגבי חלבה. והכסף משנה הקשה, שהרי גזירת הכתוב הוא, ואין אנו לריכין לעעמא דאיסור מוסיף, ואפשר דגם הרמז"ם ס"ל כרבינו שמשון כאן, וחילי' מהכא.

ולמאן דאמר לעיל דכשהותרה נבילה חלבה וגידה לא הותרה, ואף על פי שחל איסור נבילה, עומאת נבילה לא חל על חלב, אחי שפיר כאן בפירוש צדרי רבינו שמשון בלא עעמא דה"א אין איסור חל על איסור, אלא דה"א דכסם שאין עומאת נבילה חל על חלב מגזירת הכתוב, כך איסור דא כילת עומאת לא יחול על חלב, לפיכך איטעריך קרא דוהבשר. ואי"ה עוד נכתוב במקום הזה איזה ענינים הנוגעים אל הפשט של הסוגיא דשלא כדרך הנחתן.

ואי קשיא לי, הכי קא קשיא — בשלמא בחור מבחורי בית מדרשנו שיש לו איזה תירוץ על איזה קושיא אשר הערכנו בשבוע העברה, לפניכם, ורוצה לומר התירוץ הזה באריכות אי"ה בדרוש, הוא מיושב שפיר, בשביל דברים שבעל פה אין הוא רשאי לאומרם בכתב, אמנם בחור שיש לו בעזיה"ת ענין אחר להתגדר בו באריכות אי"ה בדרוש, למה הוא אינו כותב לי איזה הערה על מה שכתבנו, כדי שנוכל לפרסם את הראוי לפרסום לכה"פ ביום א'.

ועל הקושיא הזאת אין כאן רק תשובה אחת, והתשובה הזאת שמה תשובה.

תוד"ה מה לחמץ בפסח כתבו דמשור הנסקל לא מצי למימר יוכית, דמה לערלה ושור הנסקל שכן לא היתה לכן שעת הכושר לאכילה, והקשה האנן עזר דהא אכתי מצי למימר שור הנסקל של בן פקועה יוכית, ועיין צל"ח.

כל המפורשים מקשים לדעת הרמב"ם דאין לוקין על הנאה, מה זה דאמר ר' יוחנן דכל איסורים שבתורה אין לוקין עליהם אלא כדרך הנאחז, הא גם כדרך הנאחז אין לוקין עליהם. עיין במשנה למלך.

גם לפירוש הרב המגיד דכל מיני הנאה במידי דאכילה מיקרו שלא כדרך הנאה, מאחר שדרך ההנאה במידי דאכילה הוה אכילה ולא הנאה, למה נקט למעוטי שאם הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו דוקא.

המל"מ צ"ה מהלכות יסודי התורה מפרש דברי החוס' בשבועות כ"ג ובצ"ז י"ב דס"ל דשלא כדרך אכילה והנאה אין כאן רק איסור דרבנן כמו ח"ש לר"ל וכן יש לפרש גם דברי הראש בשמעתין, והשער המלך חולק על זה וז' דיש כאן איסור דאורייתא כמו ח"ש לר' יוחנן, וקשה לפי זה על מה שכתב החוס' בפסחים דף ה', דבשעת ביעורן לא מני ליהנות מחמץ, הא ליהנות מחמץ ע"י שריפה הוה שלא כדרך הנאה כמ"ש הפנ"י בדף כ"ו, והא ר"ע שם אקרא קאי ומאיסור דאורייתא מיידי ובשלא כדרך הנאה אין כאן איסור דאורייתא לפי דעת המשנה למלך. ועיין בספר פרי החג.

ויש כאן עוד חזל של קושיות, אמנם חושש אני שיכלו כל הקושיות ולא יהי' כאן ראש חדש לתירושים כלומר שלא יעלה ולא יבא ולא יראה תירוצי אעפ"י שישמע ויפקד ויזכר ויכתב, על כן אסיים כעת.

כתב המהרש"א ז"ל, דלמאי דסלקא אדעתן מעיקרא, דרבי ורבנן פליגי בזה וזה גורס, י"ל דאפה צו את הפת קאי אתנור, בין אחדש בהיסק שני, דיש כאן גורס דאיסור של תנור וגורס של היתר דע"ס, ובין אישן בהיסק ראשון, דיש כאן גורס של ע"ס דאיסור, וגורס של תנור דהיתר, אלא למאי דמסקינן דכו"ע ס"ל דזו"ז גורס שרי, ופליגי בשבח ע"ס, קש"י, דא"ל לאוקמי בתנור ישן בהיסק דאיסור ובאצוקה כנגדו דהא יש כאן כנגד גורס דאצוקה של איסור גורס של תנור דהיתר, וזה וזה גורס שרי (וס"ל להמהרש"א שלא בדעת הר"ן ושאר הפוסקים דשבח עצים בפת חמור מזה וזה גורס בעלמא ונחשב כגורס אחד בלבד) וא"ל לאוקמי ג"כ בתנור חדש ובהיסק ראשון, דשוב אין כאן רק גורס אחד דאיסור של תנור, דא"כ איך חני עלה דבשלה על גבי גחלים מותר (וס"ל להמהרש"א דגורס של היתר של הגחלים אינו נחשב לזה וזה גורס נגד הגורס של התנור) והעיקר הוה התנור, ובאצוקה של איסור בתנור ישן עכ"פ יגרס התנור גורס של היתר, ויקרא זה וזה גורס, וא"כ אי אפשר להעמיד בתנור ישן ואצוקה של איסור, ובתנור של

איסור, ולעומת האיסור אין כאן אצוקה של היתר רק גחלים של היתר לא יהי' כאן גורם של היתר כלל, דאין גחלים נחשבים לעומת הגורם החזק של תנור כלל, ואם כן אי אפשר להעמיד בתנור חדש צהיסק ראשון, דאם כן צנשלה על גבי גחלים אין כאן זה וזה גורם.

ומחמת זה הכריח המהרש"א דצנא דאפכ צו את הפת היא צנא צפני ענמה, ומיירי שאפכ על הקרקע באצוקה כנגד הפת צנא תנור, דאין גורם של היתר של התנור, דהקרקע אינה פועלת כלום, דאינה אלא מושב צעלמא להפת, משא"כ התנור, הוא שומר את החום שנכנס צו שלא יתפזר (כמ"ש החוס' לקמן ע"ה ד"ה גרמו) והקרקע אינה נותנת שום כח של הצערה וחוס צהפת.

והפניי והלל"ח והקרני ראם הקשו על המהרש"א דהלא אפשר לאוקמי בתנור ישן ובאצוקה של איסור, וכמ"ש הר"ן ושאר פוסקים דאין גורם התנור נחשב לגבי שצח ענים של אצוקה לכולם.

והלל"ח הוסיף להקשות מדידי' אדידי'. דכשם שהגורם של היתר החלש של גחלים לא יחשב כנגד הגורם של תנור של איסור בתנור חדש צהיסק ראשון לפי דברי המהרש"א, מכל שכן שגורם החלש של תנור ישן (שהוא יותר חלש מצורם של גחלים לפי דעת הצ"ח) לא יחשב לגורם של היתר נגד גורם של אצוקה של איסור (שהוא יותר חזק מצורם של תנור דאיסורא, מאחר דקי"ל עתה דיש שבח עצים)

וכ"כ הצ"י ציו"ד סקמ"צ צדצרי הרמב"ם, דהתנור אינו נחשב כגוף האיסור כמו ענים של אצוקה שבדאי נחשב לגוף של איסור אי קי"ל יש שצח ענים צפת.

ואמנם החוס' צד"ה חדש יותץ כתצו דכשם דאמרינן יש שצח ענים צפת לענין זה וזה גורם, כך אמרינן יש שצח תנור צפת לענין זה וזה גורם אי אמרינן זה וזה גורם אסור. שמע מינה דאינם מחלקים החלוק של הצ"י אליצא דהרמב"ם.

ובספר שנות חיים ביאר דברי החוס' דאלמלא נחלק את התנור ענמו לשנים (בדעת הרמב"ם) לענמו של תנור, דהוא של היתר, ולגמרו, שהוא של איסור, אם כן התנור ענמו הוא זה וזה גורם, ואין דבר שנאסר צזה וזה גורם חוזר ואוסר צזה וזה גורם, ואלא מאי, שענמו של תנור לא נחשב לכולם, אלא למושב צלצד, והתנור כולו נחשב צתר גמרו המחשיב לי' להסקה ולאפי', ומקרי כולו של איסור, כמו הענים.

ועל פי זה יישב צספר תצואת השדה את דברי המהרש"א דבתנור חדש צהיסק ראשון, דגמרו של תנור וחומו שניהם צאים מהיסק של איסור, ואפשר

לאפות את הפת זו גם בלי גחלים, ותוספת החום של גחלים של היתר אינו נחשב, והוי כמו אם יש באיסור כדי להחמיץ ובהיתר אין זו כדי להחמיץ, דלכולי עלמא אינו נחשב לזה וזה גורם.

ואלא מאי דקשיא דהא עכ"פ אצוקה של איסור לא יגרע מתנור של איסור וכשם שגחלים של היתר לגבי תנור של איסור נחשבים כמו אין זו כדי להחמיץ של היתר כלפי יש זו כדי להחמיץ של איסור, מכל שכן שאצוקה של איסור יחשב כמו יש זו כדי להחמיץ, דיש לומר דתנור חשיב נמי כמו יש זו כדי להחמיץ יותר מגחלים.

ועוד ביאר בספר תבואת השדה בטוב טעם, דבטעמא דזה וזה גורם יש כאן שני נוחני טעם.

(א) דעת הר"ן זצ"ל. מטעם ציטול. דהיינו הגורם של איסור בטל בגורם של היתר. ואם כן אי אפשר לבעול רק חד צתרי. ולפיכך מאחר שהגורם של שבת עמים חזק מן הגורם דתנור, נמלא שהאיסור רבה על ההיתר, ואין שייך כאן ציטול מאחר שאין כאן חד צתרי.

(ב) דעת החוס' מ"ע ד"ה שאם, דגורם של איסור כשהוא בלכדו ואין גורם אחר עוזר לו, גם כן אינו אסור רק מדרבנן. כי מדאורייתא אינו אסור רק גוף האיסור ולא גורם של איסור (ואשבחן דבותי' באיסורי שבת. וכן בדיני מסונות דלא אמרינן גרמי) ולא אסרו רבנן רק כשהאיסור לכדו גורם ולא כשהיתר גורם עמו. ועל פי זה יש לומר דגם אם גורם של ההיתר הוא קליש מגורם של איסור גם כן לא גזרו רבנן. ולפיכך ס"ל להמהרש"א דהגורם של תנור של היתר אף דקליש, יחשב לגורם של היתר למנוע האיסור דרבנן של גורם האצוקה החזקה. מה שאינו כן בגחלים דאין בהם כדי לאפות, ובתנור יש זו כדי לאפות, גורם חלש כזה אינו מונע גורם של איסור שיש בו כח לכדו.

ומי שיש לו קצת פנאי וחשקת התורה, מצוה שיעיין בספר תבואת השדה ח"א דף צ"ד, שמדר את הסוגיא דזה וזה גורם בדרך נפלא וקל מאוד, וסדר את השיטות וחלוקי דעות. ומי שבקי בגמרא תוס' על אתר, יקל לו למוד זה בס' זה הנפלא שהפליא לעשות בזאת הסוגיא חוץ לדרכו מאוד.

וגם יש כאן תשובה נפלאה בשו"ת אשר בסוף ספר אבני מלואים סימן ו' שבו בירר ב' המעמים הנ"ל.

אמנם בר מן דין חוב על כל אחד מן הבחורים הגדולים ללמוד עוד בעל המאור והמלחמות בסוגיא דזה וזה גורם, ואת המו"ז והש"ך ביו"ד סימן קמ"ב (האו"ח בסימן תמ"ה בלאו הכי שייך לשיעור או"ח בשבוע זו) ואין זו עבודה קשה מאחר שבלאו הכי השיעורים בשבוע זו לא יהיו מכבידים ביותר.

והי' מן הדין לעורר על כך בשבוע העברה, אלא שאני מעוכב כי יש לי לדאוג על הסוגיא דכסף מנלן הנוגע לבנין המקוה, כדי שיהא אפשר לנו ללמוד תורתנו הקדושה בטהרה. כה יעזר ה' הטוב, וכן יהי רצון מלפניכם, ואז ברור ובטוח שכן יהי רצון מלפניו.

דף כ"ט ע"ב רש"י בספר הפרדס סימן קכ"ח כתב בזה הלשון:
שאיסור חמץ צמשכו שכיון שעצרו עליו שש שעות של י"ד אסור ליהנות בו, ואם נהנה עונש כרת עכ"ל.

משמע שר"ל שיש שתי חומרות בחמץ, חדא דאסור גם לפני זמנו בהנאה, ושנית, שלאחר זמנו חייב כרת על הנאה.

(וכן פירש דבריו הגאון ר' יוסף ענגל ז"ל בגליוני הש"ס לעיל כ"א ע"ב.)

שמע מינה מדברי רש"י אלו דס"ל דחמץ חייב כרת על הנאתו, (ושלא בדברי התוס' לעיל כ"א ע"ב ד"ח כל.)

ושמע מינה גם כן טעם אחר למה חלב ודס אינו צמשכו, מלכד הטעם שכתב רש"י כאן כ"ט ע"ב דד"ה שלא צמינו.

הרמב"ם ס"ל דטעם איסור משכו של חמץ הוא משום דחמץ הוא דבר שיש לו מתירין, וחוזר להיות מותר אחר הפסח, ודבר שיש לו מתירין אפילו צאלף לא בטל. (בפרק ט"ו מחלכות מאכלות אסורות הלכה ט' וחלכה י"ב.)

וכן ס"ל להרמב"ן במלחמות. ואף על גב דדבר שיש לו מתירין אינו אסור אלא צמינו, כתב הרמב"ן דמשום חומרא דחמץ החמירו גם בשאינו מינו. (ונמצינו למדים, דאפי' למעמא דרש"י"ם אנו צריכים לשעם חומרא דחמץ כמ"ש רש"י.)

והרמב"ם צפ"ו ממאכלות אסורות הלכה י"ב כתב בזה"ל: ואל תחמך על חמץ צפסח שאסור שלא צמינו בתערובות, אף שטעם איסורו צמשכו הוא משום דבר שיש לו מתירין, ודבר שיש לו מתירין בטל בשאינו מינו, שהחורא אמרה כל מחמאת לא תאכלו, לפיכך החמירו בו כמו שציארנו.

ודבריו לריכים פירוש. ופירשו זו דס"ל ג"כ משום חומרא דחמץ או משום יתור של כל, דילפינן מיני' בפירוש תערוכות. אמנם הרדב"ז ס"ל בחמת דדבר שיש לו מתירין אפילו בשאינו מינו באלף לא בטל.

והמרדכי ושאר ראשונים חולקים, וס"ל דחמץ לא חשיז דבר שיש לו מתירין, מפני שחזר לאיסורו בשנה הבאה, (והרמ"א ביו"ד סק"ב סעיף ד' חביא ב' הדעות) ויש נפקא מינה בין טעם של חומרא של חמץ, וטעם של דבר שיש לו מתירין, דלטעם של דבר שיש לו מתירין, חמץ אסור במשכו אף בטריו' פסח. (ועיין בשו"ע או"ח סימן תמ"ז סעיף ט' ובסגן אברהם שם.)

והרוקח בסימן רנ"ג ובסימן תנ"ג פסק דלא אמרין דבר שיש לו מתירין לא בטל אם אין כאן ממשות של איסור. ואין הכי נמי דאם יש ממשות א"צ בטל מטעם דבר שיש לו מתירין.

והרדב"ז בח"ג סימן תקמ"ז השיג על כל הטעמים הנ"ל, דטעם דבר שיש לו מתירין אינו מספיק לפרש למה להריכו חז"ל בטול וצדיקה (כמ"ש חתום' בריש המסכת) ועל טעם חומרא דחמץ קשה, וכי חמיר חמץ מעבודה זרה, ולפיכך כתב הרדב"ז בזה הלשון:

ועל כן אני סומך על מה שאמרו רבותינו ז"ל במדרשות,
כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע, והוא שאור שבעיפה, ולכן בלה
גרש יגרש אותו האדם מעליו, ויחמש עליו בכל מחבואות
מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטל, והרי זה אמת ונכון.
עד כאן לשונו הקדוש של רבנו הרדב"ז ז"ל.

ורבנו הקדוש זי"ע הי' רגיל להזכיר דברי הרדב"ז הללו כמעט בכל דרשה בשבת הגדול, ולעורר בבכיות גדולות על תשובה לפני פסח.

ואנחנו אלה פה בבית מדרשו של רבנו זי"ע בזמן הזה של קיץ, סמוך ונראה אחר הפסח, התחלנו למודי הזמן מתוך סוגיא זו של חמץ במשהו. והרי זה התעוררות והזכרה משמים להשכית ולעקור משהו חמוצו של היצר הרע מקרב בית מדרשנו. ומאחר שאמרו חז"ל על היצר הרע אם פגע כך מנוול זה משכהו לבית המדרש, ומאחר שלפי הרדב"ז הנ"ל אין לו להיצר הרע שום בטול אלא כדין חמץ בשריפה, משמע ששריפתו של יצר הרע הוא בבית המדרש.

וחזקה ליצר הרע שלנו בעו"ה שהוא קשה כבדול, ונתישן מחמת מעם החמור של לא בדילי מיני', שאין האור של בית המדרש שולט בו כל כך מהרה וכל כך בנקל. ולפעמים שהיצר הרע נמשל כמים, ואתא מיא וכבא לנורא ח"ו, עד שאמרו חכז"ל כי התורה בעצמה היא ח"ו סם המות למשמאילים בה.

והאיך אפשר שיהי' זה, כגון בחור שרואה את היצר הרע בדמות גלומקא יפה, ודעתיו עליו' שלא לבטלו ושלא לשרפו, וחמצו של יצר הרע זה אפילו משהה על מנת לבערו אסור. כי סוף בחור כזה כי היצר הרע יהי' חברו. וזהו המעם שבזמננו זה, היצר הרע מצוי כל כך בבית המדרש גם כן. משום שאיזה בחורים אינם רוצים להכין דברי חכז"ל ומקיימים מה שאמרו הם ז"ל לעצה טובה, במדה של אדרכה. דהיינו אם פגע כך משכהו לבית המדרש, וקח אותו לחבר, ח"ו.

ובכן במטותא מיניכו בחורים אהובים, ידידים חביבים, שבוע זו הראשונה בזמן, הרי זו דומה לאור לארבעה עשר, לליל בדיקת חמץ. כשם שבליל בדיקה אין אדם בטוח באיזה מטה יישן, ובאיזה מקום יאכל, כמו שכתב רבנו החת"ס זי"ע בסיום אחד מתשובותיו בהצטרקות כי אין לו מקום לכתוב „כי גרשוני נשים צדקניות" לפני הפסח, כן הוא בתחלת הזמן בבית המדרש בין בחורים. והרי זה בא ללמוד בהתמדה ונמצא מבוטל בחפישות ובדיקות אחר מטה ומצעות, ואלא מאי, שנמצא למד, שיש כאן עוד חפישת אחרת יותר גדולה ויותר נחוצה, לחפש ולשרש אחר היצר הרע בלבנו, בחפוש מחפוש בנרות, בנר ה' נשמת אדם, באור תורה אשר נמשלו דברים הקדושים כאש שנאמר הלא דברי כאש.

נותן התורה השומר אמת שלה לעולם, יעזר לנו שלא יבוש ולא יקצין האילן ושתהי' יראתנו קודמת לחכמתנו.

לטעם הרמז"ס והר"ן דחמץ צמשכו משום דכוי דנר שיש לו מתירין אחר הפסח לר"ש, קשה אליצא רוצ הראשונים אס כן למח צאינו מינו אסור צמשכו, הא צאינו מינו אפי' דנר שיש לו מתירין ג"כ צטל, כדמפורש צשו"ע יו"ד סי' ק"ב.

הקשה הרי"ס, איך אפשר לחמץ ומלח שיכיו מין צמינו, הא חלוקים צענמח וצשמח, דעס חמוץ הוא טעם חלוק מעס שאינו חמוץ.

החוס' הקשו על פירש"י דעממא דרצא משום דס"ל בכל איסורים שצחורה מין צמינו צמשהו, מהא דרצא צחולין ס"ל צעממו דמין צמינו צנותן טעם. וחירץ צנכסת גדולה דצאיסורי דרצנן גס ר' יהודה מודה דמין צמינו צנותן טעם. והקשה עליו השער המלך דא"כ מאי פריך צגמרא והא אמר רצא ר"ש קנסא קנים, דילמא הא דאמר שלא צזמנו צין צמינו וצין שלא צמינו מותר, רצונו לומר מותר צמשהו ואסור צנותן טעם, דכיון דכזה מדרצנן משום קנס, מין צמינו נמי הוי צנותן טעם, כמו שלרצ גס כן הפירוש אחר צמנו שלא צמינו מותר צמשהו ואסור צנותן טעם.

הרדכ"ז צהשוצה כתב חדוש של דין, שמותר לצעל לכחלה חמץ אחר הפסח כדין תרומת חוץ לארץ. וכתב עליו הגאון ר' יוסף ענגל ז"ל, דלפי זה ראוי שנאמר דחמץ ציום טוב האחרון של פסח הוא ממון צעלים, למאן דאמר דדבר הגורם לממון כממון דמי, כיון דאי אפשר לו לשרפו ציום טוב, וצבכרמ משהב אוחו אחר היום טוב, ואחר היום טוב מותר לו לצעלו לכחלה. ואם כן אם יקדש אשה צחמץ זו ציום טוב האחרון תהי' מקודשת.

כתב הצ"ח כי יש חלוק צין צמנו דרב וצין צמנו דשמואל ור' יוחנן, דרב ס"ל כר' יהודה ושמואל ורב יוחנן ס"ל כר' שמעון — ולר' יהודה שזה חמץ לפני הפסח משש שעות ולמעלה צאזכרה וצעונש לחמץ שאחר הפסח, דתרווייהו צאזכרה, ואינס צכרת, משא"כ חמץ צפסח שהוא צכרת — וא"כ רב דס"ל כר' יהודה, לדידי' הפירוש של חוך צמנו הוא צחוך הפסח דוקא, ולא לפני הפסח ולא לאחר הפסח — והפירוש של שלא צזמנו הוא לדידי' צין לפני הפסח משש שעות ולמעלה, וצין לאחר הפסח — ורק צזמנו ממש החמיר משום חומרא דכרת — וכמו שכתב רש"י.

אמנם שמואל כר' שמעון ס"ל — ומצואר צחוס' לעיל דף כ"ח ע"ב ד"ה ר' שמעון, דחמץ לפני הפסח משש שעות ולמעלה אינו שזה צאיסורי וצביתרו לחמץ שלאחר הפסח לדידי' — דעל חמץ לפני הפסח משש שעות ולמעלה עובר צלאו אליצא דר' שמעון, מה שאין כן חמץ שלאחר הפסח מותר לגמרי מן הצורה. ושמואל אינו מחלק צין חמץ לשאר איסורין שצחורין, ואינו מחלק צין איסור כרת לאיסור לאו גרידא — ואם כן לדידי' הפירוש של חוך צמנו הוא משש שעות ולמעלה עד אחר הפסח, והפירוש של שלא צזמנו הוא אחר הפסח דוקא — וכן הוא אליצא דר' יוחנן.

אמנם רבא יסבור דחמץ אף לפני הפסח משש שעות ולמעלה צמינו אוסר במשכו לדעת רש"י — כדון כל איסורים שבתורה — אכל על שלא צמינו לא שייך למיגזר אז אטו צמינו, משום דלא גזרינן אלא במקום כרת, וא"כ זמנו דרבא יהי' פירושו כמו זמנו דרב, דוקא בתוך הפסח.

והיינו דקאמר אליבא דרבא צמשהו כרז, דלכאורה חיבת כרז מיותר לגמרי — ומכל שכן דמיותר לפירוש רבינו חס דכרז ס"ל, אכל לא מטעמי' — ואלמלא שלא הי' צמשהו כרז, הוה צמינא דזמנו דרבא הוא כמו זמנו דשמואל ור' יוחנן, אשר זמנם מתחיל משש שעות ולמעלה — והא דגזר רבא שלא צמינו אטו מינו, היינו משום דטעמא דלא בדילי מיני' לחוד סגי לי'. (ועיי' שם בצ"ח)

אמנם בחולין ק"ט ד"ה ותו כתב רש"י דגזר רב צחמץ אטו מינו משום דנח דדילי מיני' ואחי לזלזולי צי' עי"ש ולא נקט טעמא דכרת — והי' משמע לכאורה דטעם אחד לצדו סגי — ופירשו המפורשים דלא נקט אלא חדא, משום דלא נחית לפרש שם מאי שנא חמץ משאר איסורים — אמנם באמת תרדומהו נריכי, וכמ"ש רש"י כאן.

וכן הרא"ש במס' ע"ז בפרק השוכר הזכיר צעמא דחמץ צמשהו רק חומרא דלא בדילי מיני' לצדו — ובכל זאת צמכילתין כחצ דצערב פסח צטל בששים, לפי שאינו ככרת — אם כן שמע מינה דחדא מחתתי נקט בצדודא זרה, אם כן הוא הדין והוא העם לרש"י

לפי דעת החוס' דרבא כרז ס"ל ולא מטעמי' — דרבא ס"ל דדוקא צחמץ צמינו צמשהו משום חומרא דחמץ, א"כ יש גזירה לגזירה כאן — חד גזירה משום חומרא דחמץ צמינו — וחד גזירה שלא צמינו אטו מינו.

וכתב הרמב"ן במלחמות, דחמץ חמור משום ג' טעמים — משום כרת — משום לא בדילי — ומשום כל יראה. (והצל"ח על פי דבריו דלעיל יושב למה לא נקט רש"י טעמא דכל יראה.)

והראב"ד בספר חמייס דעיס כתב דאין כאן אלא חדא גזירה — דמשום חומרא דחמץ גזרינן משהו משום נותן טעם — בין צמינו ובין שלא צמינו — דאין חלוק בין מינו ובין שלא צמינו לרבא — רק החלוק של נותן טעם ומשהו איכא בין חמץ לשאר איסורים.

והרמב"ן כתב עוד במלחמות, דרב סתמא אמר אפילו חמץ של נכרי גם כן — ועל פי זה כתב בספר פרי החג דאחי שפיר למה נקט רש"י דוקא כרת ולא בדילי, ולא טעמא דכל יראה, משום דטעמא דכל יראה לא שייך צחמץו של נכרי.

והר"ן הקשה ג"כ על טעם הרמב"ם וטעם השני של הרמב"ן במלחמות —
 דעם החומרא של משהו בחמץ הוא משום דהוי דבר שיש לו מתירין — הא דבר
 שיש לו מתירין אינו אסור אלא מדרבנן — וא"כ הוה גזירה לגזירה, אינו מינו
 אע"פ מינו — ומסיק דזה לא קשה אלא אליבא דרבא אי נימא דרבא ס"ל בכל
 התורה מין במינו נותן טעם, אמנם לרב לא קשה משום דמינו מדאורייתא אסור.

ותירץ ג"כ בספר פרי החג דהרמב"ם לשיטתו — דס"ל חלי שיעור ע"י
 תערובות אינו אסור מן התורה, וכמו שצירר שיעתו במנחת כהן פ"ד מתערובות.
 א"כ מין במינו יותר מששים, כיון דהוי יותר מכדי אכילת פרס, אם כשאוכל ממנו
 אין כאן חלי שיעור ע"י תערובות — וגם לרב אין כאן אלא איסור דרבנן, ואף
 על פי כן עוד גזר גזירה שלא במינו אע"פ מינו — ואלא מאי, דחומרא דחמץ חמיר
 טפי, עד שגזרו גזירה לגזירה

לדעת המרדכי דס"ל דחמץ לא הוי דבר שיש לו מתירין משום דחוזר
 וגאסר לשנה הבאה, גם מוקצה לא הוי דבר שיש לו מתירין, משום דחוזר וגאסר
 בשנת הבאה — ולדעת הרמב"ם גם מוקצה הוי דבר שיש לו מתירין ואינו בטל
 במינו — והאריך בזה בשער המלך הלכות יוס טוב.

ד"ה ל' ע"א תוד"ה לשהינחיו: התוס' הקדימו בקושיתם דחמץ בקדירה
 חשיב משהו — משום שאין מבשלים בקדירה רק מעט חמץ מעורב בשאר מיני
 מאכל, ואינו דומה לכלי שבשלים בו בשר או חלב, שכל הבלוע הוא חלב או בשר,
 ואין אנו אומרים שבליעת משהו חמץ תפעול על שאר הבליעות שאינם של חמץ,
 וגאסר על כל הבליעות יחד חתיכה נעשה נבילה — זה אינו, לפי שאין אנו
 אומרים חתיכה נעשה נבילה משום דבשעת הבליעה היתרא בלע — וכמו
 שכתבנו דין זה בשו"ע יו"ד סימן ל"ד סעיף ו' — וצריך לעיין שם.

ועל עיקר קושית התוס' וחירום — צריך ללמוד ביו"ד סימן ל"ע
 סעיף ז' וסימן קכ"ב סעיף ה' — והעיקר לדעת היעב שיעת הרשב"א שפסקה
 המחבר — דס"ל שבליעה מועטת מותר לבטל לכתחלה בכלי שמשתמשים בה
 היתר בשפע רב, אפילו כשאין כאן נותן טעם לפגם. ודייק שם בשו"ע וכתב,
 קדירה או חציית או קנקנים. ופירש הגר"א שם דבלשון קדירה ראונו
 לתרץ קושית התוס' כאן מן קדרות צפסח — ואם כן לא קשיא קושית ולשהינחיו
 אלא על קדרות גדולות — וצריך ללמוד על זה — והנסיון יוכיח.

אמנם הכלל של התוס' בחירון השני שכל שא"א בענין אחר חשיב דיעבד
 הוא כלל שנפסק במקומות הרבה — ואריך ללמוד על זה ביו"ד סי' פ"ד סי"ג

וצסי' קליז ס"צ צטו"ז סק"ד — וכל אל תביאני לידי נסיון הרי זה ציון —
ושמור כלל זה — ומי שלומד עוד עו"ז סק"צ ציו"ד סי' ז' הרי זה משוּבָּת.

ועוד תירצו כמה אחרונים על קושית החוס' כי כללל הוא כי אם כונתו לבשל
לא חשיב מצטל לכתחלה — וגם כאן הלא כונתו לבשל ולא לבטל.

ודבר זה במקומו הוא מוכרח ללמוד עליו באר"ח סי' תמ"ז במג"א ס"ק
מ"ה. ואני מקדים כבר היום שאלה שאשאל אי"ה על הנסיון ציוס ח' הבעל"ט
אם יש כאן איזה חלוק בין המג"א הזה ובין עו"ז צסי' קליז ציו"ד הג"ל.

הרמב"ם פסק דלא אמרה חורה שצירה בכלי חרס אלא צחטא ח
ולא בשאר קדשים — ומקשים עליו אם כן מנא לן למילף הכא ובצחים מחטאת
נילף משאר קדשים דכלי חרס אינם לריכים שצירה — ותיירץ הלאן קדשים
בצחים דהא דאינו יולא מידי דפיו משום דנשאר בחוכו משהו (אפילו לאחד
הגעלה) ואותו משהו אינו יולא ואין לו תקנה אלא בשצירה — ודוקא בחטאת
גלה הכתוב דזה המשהו אסור אמנם לא בשאר קדשים — ולכן אפשר למילף
דוקא בחמץ ויין נסך — משום דהם ג"כ אסורים במשהו.

ולריך לדעת כי יש שלשה שיטות בהחזרת כבשונות:

(א) שיטת רבינו חס כאן ובמס' זבחים ז"ה ד"ה אלא

(ב) שיטת החוס' במס' זבחים שם

(ג) שיטת הרא"ש כאן

ולריך לדעת לסדר אותם ציוס ח' הבעל"ט אי"ה, בכחצ.

תוד"ה לשחיבהו: הא דכתבו החוס' דגם איסור דרבנן אסור לבטל
לכתחלה, דאל"כ מה הועילו חכמים בתקנתן שאסרו איזה איסור דרבנן,
הלא אפשר לבטל את האיסור שלהם לכתחלה ותו לא יהי' כאן איסור — ועל זה
הקשה בשמן רוקח צע"ג הלא כמה איסורי דרבנן באמת מותר לבטל לכתחלה —
להרמז"ם מותר לבטל לכתחלה בשר עוף בחלב בפט"ו צהל' מאכלות אסורות —
ובשו"ע יו"ד סימן ק"ע סעיף ז' איפסק הלכתא דיבש ציבש חד ברחי מותר לבטל
לכתחלה בששים ולבשלים — והטעם דשפיר הועילו בתקנתן, דעכ"פ לריך לבטל
טעמא דאיסורא שלהם, שלא יעוּם אדם טעם איסור דרבנן — ואף דשם מיירי
רק שכבר יש כאן תערוכת היתר ואיסור, אלא שאין כאן שיעור ציטול דרבנן,
והוא מוסיף על שיעור צטול דאורייתא עד כדי שער צטול דרבנן, ואין זה מקרי

מצטל רק מרבה, ועל כל פנים הועילו חכמים צחקתם לפי שאין ציד האדם לפעול שצחלה יפול איסור דרבנן לתערוצות היתר שאין בו שטור ואח"כ יוסיף כדי שטור — אמנם זיל צתר טעמא, כשם שמוחר לאוסף כדי לצטל טעם האסור של דצריהם, כך מותר לצטל לגמרי אם אין כאן טעם אחר לאסור אלא הסצרה של מה הועילו חכמים צחקתם.

וכן צספר שפת אמת הקשה כן, ורלה לחרץ צחלה דכוכה של החוס' מחמת סצרה של מה הועילו הוא צאיסור דרבנן שאסרו מחמת קנס, כגון מצשל צצצת, וכגון הכא צחמן שצצר עליו הפסח, כי מה קנס יהי' אם אפשר לו לצטל.

אמנם צצילה הוכיחו החוס' מהא דאמרינן צחולין ל"ה ע"צ לא תזלזל צשטורא דרבנן, שמע מינה דאין מצטלין לצחלה איסור דרבנן. וצצילה תירצו גם כן כמו כאן, דדבר שאין לו עיקר מן התורה כמו מוקלה, קיל. אמנם דבר שיש לו עיקר מן התורה אין מצטלין.

ומדצרי החוס' כאן וצצילה, השורש של השיטה של כמה ראשונים המוזכרים צטור וצ"ו יו"ד סימן ל"ט, דיש חלוק צין איסור שעיקרו מן התורה וצין איסור שאין עיקרו מן התורה לענין צטול לצחלה צאיסור של דצריהם. אמנם הרא"ש צצילה חולק על חלוק זה, ומחלק צין מוקלה ושאר איסורי דרבנן, דהתם צמוקלה מקלי קלי האיסור.

והשו"ע ציו"ד סימן ל"ט סעיף ו' מצרר הדין של צטול איסור לצחלה צאיסור דרבנן. ויש כאן קושי א מפורסמת צסחירת השו"ע צין הכא ציו"ד וצין שו"ע אור"ח סימן תרע"ז צמותר שמן חנוכה, וכל נושאי כלי השו"ע ציו"ד וצאור"ח כתבו תירוטים.

איסלגי הראשונים ז"ל אי שצודא דר' נתן שייך דוקא היכי דלית נכסי לשמעון, או לא שנא, אית נכסי או לית נכסי לשמעון, אחי ראובן ועריף מלוי אם ירלה. והש"ך צחושן משפט סי' פ"ו סק"ה האריך להציא ראיות לדעה האחרונה דס"ל דאין חלוק — וצד"ה ועוד רא' הציא הש"ך רא' מגמרא דידן כאן צפסחים. — לריך ללמוד זה הדבור לכל הפחות ולדעת אותו על הגסיון. ושם צס"ק י"ח הציא הש"ך רא' מגמרא דידן נגד הסמ"ע דס"ל דשטר דינו כמעלעלים — מי שהוא חכם לעלמו ילמוד את זה — גם כן.

הקשה הצ"ח למה קבעה המשנה הדינים של נכרי וישראל שהלכו על חמץ, על איסור חמץ שעבר עליו הפסח, דחלי' בפלוגתא דר' יהודה ור' שמעון, ויחר עוב הי' לזכר הדין הזה על פסח עצמו ולדברי הכל — והוא לי' למחני דנכרי שהלכו לישראל על חמץ, אין ישראל חייב לזכרו — ותירץ, דמשום סיפא דישראל שהלכו על נכרי נקט הדין על חמץ אחר הפסח — דבחוץ הפסח לא שייך למימר משום דבאמת אין ישראל חייב לזכרו, כמ"ש המג"א סי' תמ"א סק"ד — אלא שהצ"ח הקשה על דין זה של המג"א מדברי רש"י בגמרא דידן ד"ה הגעתיך, שכתב דאם לא יפרה הנכרי, הישראל עובר למפרע צל יראה.

הרמב"ם מוקי דינו של נכרי שהלכו לישראל על חמץ דוקא בהגיע זמנו להפרע קודם הפסח. וכתב הרב המגיד, דעצמו של הרמב"ם הוא דאי לא תימא הכי, אלא דמייירי בשלא הגיע עוד זמן הפרעון, אז החמץ הזה באמת מקרי חמץ של ישראל מטעם הו א י ל — דהיינו הואיל וציד ישראל לפדותו.

רש"י פירש דפלוגתא דבעל חוב למפרע גובה מייירי כשעצד הלוה נכסיו צ פ י ר ו ש להמלוה — אף על גב דעיקר פלוגתייהו בקרקעות, וממילא משתעבדי לבעל חוב — מכל מקום משמע לרש"י דעל כרחק איירי בשעצד לו בפירוש, דאם לא כן, הי' צמשמע דאציי אמר למפרע גובה משום דס"ל שעבודא דאורייתא, ומשום הכי צרשות מלוה קיימא, ולרבא שעבודא דרבנן, ובאמת אציי סבר בגיטין דף ג' דשעבודא לאו דאורייתא. ועי' על דברי הפנ"י מש"כ עוד בזה.

פן תשבח את הדברים אשר ראו עיניך בתיב — ועל כן מי שלמד בזמן העבר כאן, לריך לזכור כי יש כאן שיטה של הר"ן בריש מכלתין צמימרא דייחד לו בית, הנוגע לגמרא דידן כאן — דמכאן הוכיח הר"ן שם דאף על גב דמדאורייתא ס"ל צמכילתא צבתיכס ולא חמץ של ישראל צרשות נכרי — מכל מדרבנן לריך ציעור.

הש"ך בחו"מ סימן ע"ב כתב לתרץ קושית החוס' אליבא דרש"י, דצמס' צבא מליעה לא אמרינן אלא המלוה על המשכון — משמע צשעת הלוואה — אבל הלוה על חמץ יש לומר שעצד לו חמץ שהי' לו צביתו — מדלא קחני ישראל שהלכו לנכרי על משכון של חמץ

ובסיים שם הש"ך צזה"ל; דהלא על כרחק לריך לומר כן צס"ד דאיירי צלא הרהינו אללו — ועכ"ל על חמץ ונקה שעצד לו חמץ — וכן פירש"י שם

להדיא דמטיקרא קס"ד זאלא מסרו לו חלא שיעצדו לו כשאר לוויס — ואס כן נהי דמשני כשהרינו אללו — מכל מקום שפיר נוכל לומר דמיירי שהרינו אללו אחר הלואה — שהלואה לו מתחלה על החמץ שהי' לו צדיתו ששעצדו לו ואחר כך הרינו אללו. וזה לפע"ד צרור, ותמכני על צעלי החוס' ושאר גדולים שהרעישו צזה, חלא הדברים פשוטים ומוכרחים כמו שכתבתי — עכ"ל של הש"ך.

בנוהג של בית המדרש, יש כאן בחורים בטלים, ויש כאן בחורים מבטלים. בטלים כיצד; יושבים בטל ומבלים זמן. מבטלים כיצד; לא זו שיושבים בטלים, אלא שמבטלים גם אחרים עמם — הצד השוה שבהם, שמזיקים. — אמנם יש כאן כתה אחרת של מבטלים, ולולא דמסתפינא הייתי קורא אותם — מבטלים קדושים — וכיצד משכחת לה — הם לומדים בהתמדה ומתנהגים ביראת שמים, אלא שמבטלים ברמיזות עינים ובעקימת שפתים, כל עצה טובה וכל הנהגה טובה אשר בבית המדרש, אשר המוח שלהם אינו מסכים עליו — הם דומים לפעמים לאותו חסיד שומע שהוא בדבקות גדול בערב פסח, ובהתלהבות גדולה שורף ומבטל מצה במקום חמץ — וד"ל.

דף ל"ב ע"א כדי לברר שימת רש"י ותוס' אליבא דמהרש"ל ומהרש"א ז"ל בענין נתינה בתרומה.

(א) שני פעמים כתבה החורה נתינה לגבי תרומה. חדא גבי הפרשת תרומה מן הטבל, בספר דברים, דכתיב (דברים — י"ה) ראשית דגנך וכו' תתן לו. וחדא גבי תשלומי תרומה צפרשת אמור דכתיב ונתן לכהן את הקדש.

(ב) ולשון נתינה סובל שני פירושים. (א) שיהא כאן נתינה צעלמא, אפילו כל שהוא. (ב) נתינה חשובה, ואין נתינה חשובה צפרשת משוה פרוטה, וכמו שכתבו החוס' דז"ה אין נתינה.

(ג) וזלשון נתינה הכתובה לגבי הפרשת תרומה, דכתיב תתן לו, לכאורה יש כאן סתירה החוס' צסוגיא דידן, דדז"ה אין נתינה כתבו החוס' דיש צמשמעות ח תן נתינה כל שהוא, כדאמרינן דחטא אחת פוערת את הכרי, ודז"ה תתן לו צדף ל"ג כתבו, דלשון תתן לחודי' (אף דלא כתיב לו) משמע מידי דשרי צבהאח לכל הפחות, וצמס' שצח דף כ"ה ע"צ פירשו ויתר, וז"ל שס; דאס כן לא נכתוב חלא תתן, דאין נתינה צפרחת משוה פרוטה, מדכתיב לו, משמע לו חלא לאורו, עכ"ל שס.

(ד) ובלשון נתינה הכתובה לגבי תשלומי תרומה כתבו החוס' דיש צמשתות ונתן לכהן את הקדש, לשון נתינה חשובה, כלומר שזה פרועה, כמו השבח גזילה, כמ"ש בד"ה אין נתינה.

(ה) ולשון נתינה לגבי הפרשת תרומה חדשה, אליבא דגמרא בדף ל"ג, סובל עוד צ' פירושים. א) נתינה בעלמא, שחשובה רק לגבי תרומה הנפרשת, ולא לגבי הכהן, שאלו אינה חשובה כלום, כגון חמץ שהי' לו שעת הכושר. ב) נתינה חשובה גם לגבי כהן המקדש, את התרומה, ואז אין נפקא מינה בין חמץ שהי' לו שעת הכושר ובין חמץ שלא הי' לו שעת הכושר, תרומתו לא חשיבי נתינה.

(ו) ומהרש"ל בפירוש החוס' ד"ה חתן לו כתב, כי גם לשון נתינה דכתיב גבי תשלומי תרומה יש לפרש אליבא דצ' פירושים הללו, ואם נפרש כפירוש א' אז אפשר לקיים תשלומי תרומה בחמץ שהי' לו שעת הכושר.

(ז) ואי נימא כפירוש צ' דלריכיה להיות חשובה לגבי כהן, צדק גם כן יש כאן עוד שני דרכים לפנינו, א) דאז מכה סבירא בעלמא נאמר שיבא כאן נתינה שיש צד היתר הנאה לכהן, ואין אנו זריכים צד לדרשא, וכמ"ש רש"י בסוף דף ל"ב ע"א צ"ד ובי מה הנאה. ב) שעדיין אנחנו זריכים לדרשא דקרא להוכיח שיבא כאן היתר הנאה, וכמ"ש החוס' בד"ה דבר הראוי, וכמו שסיימו בסוף הדבור למעוטי מקרא, וכמו שפירשו בדצריהם מהרש"ל מהרש"א ומהר"ם.

(ח) ואי אמרינן דנתינה משמעה נתינה חשובה של שוה פרועה, וכמ"ש החוס' בד"ה אין נתינה, שזהו הפירוש של ונתן דכתיב גבי תשלומי תרומה, וכמ"ש החוס' במס' שבת כ"ה ע"ב, שזהו גם הפירוש של חתן הכתיב גבי הפרשת תרומה חדשה, אז ממילא שאין כאן נתינה בתרומה של איסור הנאה, דאיסורי הנאה אין צד שוה פרועה, כדאיתא בקדושין בענין מקדש צאיסורי הנאה.

(ט) אמנם אפילו לא נאמר דנתינה משמעה שוה פרועה, ואם כן חתן דכתיב גבי הפרשת תרומה חדשה, לא יהי' משמעו שוה פרועה, וכמ"ש החוס' בד"ה אין נתינה, מכל מקום כתיב לשון של נתינה, וסוף כל סוף אפילו אין כאן שוה פרועה, אמנם אי אפשר לפרש דרש"ל שעל איסור הנאה שייך למימר לשון של נתינה, ואם כן בכל אופן אחי לשון נתינה למעוטי מידי, או דאחי למעט פחות משוה פרועה או דלכל הפחות אחי למעט איסור הנאה, אפילו אי נימא דלא אחי

למעט פחות משה פרועה, וזה שדייקו החוס' וכתבו ד"ה תתן לו, שאין ליתן אלא מידי דשרי בהנאה לכל הפחות, כלומר, אפילו חימא כמו שכתבנו ד"ה ואין נתינה שפירושו של תתן הוא פחות משה פרועה, אמנם עכ"פ לכל הפחות צריכים אנו למעט דבר של איסור הנאה, מאחר דכתיב לשון של נתינה. וכך הוא הלשון דצריכים בזה הדבור, דאם חמץ אסור בהנאה נפקא לן דאין כאן נתינה בודאי וצבירור, מדכתיב ונתן גבי תשלומי תרומה, שפירושו שזה פרועה כמ"ש החוס' ד"ה ואין נתינה, ודבר הראוי לקדש צעיק, ואם כן גם הנאכל צריך שיהי' שזה פרועה, ואם כן א"א שיהי' אסור בהנאה, דאם כן אינו שזה פרועה.

אמנם אפילו מתתן לחודי' שפירושו פחות משה פרועה, נמי איכא למילף כדלעיל, ואם כן החוס' כאן אינם סותרים את עצמם, אלא סותרים את דצריכים צמם' שבת דף כ"ה ע"ב, וזה אין חימא כל כך, כי בלאו הכי דצריכים צמם' שבת סותרים בודאי את דצריכים צמם' גיעין כ' כמו שכבר העיר רבינו עקיבא איגר ז"ל בגליון הש"ס צמם' שבת וצמם' גיעין, וזה ברור.

י) אמנם כל זה שייך דוקא אי נימא דהפירוש של נתינה, הוא נתינה חשובה לגבי הכהן, וכפירוש השני לעיל סעיף ה', אז לכל הפחות אחי נתינה למעט איסור הנאה, לפי שאז אין נפקא מינה בין שעת הכושר או לא, אבל אי נימא שהפירוש של נתינה היא רק לגבי תרומה לצדה ולא לגבי הכהן, וכפירוש הראשון לעיל סעיף ה', ואז כשהיה כאן שעת הכושר לאיסור הנאה, יש כאן נתינה, ואם כן לשון נתינה לא ימנע איסור הנאה, ואם כן אז תתן אינו מנמנע לא איסור הנאה שהי' לו שעת הכושר ולא פחות משה פרועה, רק שממנע איסור הנאה שלא הי' לו שעת הכושר.

י"א) ולשון נתינה דכתיב גבי תשלומי תרומה אחי למעוטי פחות משה פרועה, כמ"ש החוס' ד"ה ואין נתינה, אלא שממילא אימנע איסור הנאה מאחר שאינו שזה פרועה, אמנם שנאמר שהמקרא של ונתן אחי למעוטי איסור הנאה, זה אפשר רק בלשון של נתינה שאינו ממנע פחות משה פרועה, ואז קשה אלא מאי ממנע, ועל כרחק שממנע איסור הנאה, אמנם אם ממנע פחות משה פרועה, אם כן במיעוט זה סגי, אלא שמכאן נראה נכלל בכאן גם איסור הנאה, אמנם אין זו סברה מוכרחת, לפי ש"ל שהרי אין אנו דנים בכאן על פחות פרועה הבא מזה ארי' דאיסורא דרביע על אלו הפירות, אלא דבעינן שלא יהיו שוים פחות משה פרועה בעלמא ולא מכאן איזה ענין מצוין בממנע את שוים.

י"ב) ומאחר שכן הוא, אי אפשר לגרום דל"צ ע"צ צדקה מצע' לי' דונתן אחי למעוטי חמץ בפסח, מאחר דונתן אחי למעט פחות משנה פרועה, ולפיכך מהרש"ל מוחק זה.

י"ג) והיינו דייקו החוס' בד"ה הכהא מצע' לי', דאלמלא לא כתיב ונתן הוה אחינא דכל פירות במשמע, כלומר, כל פירות אפילו אינם שוים פרועה, להכי כתיב ונתן דמשמע דזעינן פירות של נתינה דהיינו דשייך עליהם לשון של השגת גזילה, כמ"ש החוס' לעיל בד"ה ואין נתינה, דהיינו שוים פרועה.

י"ד) אמנם זה לא שייך אלא אם לשון של ונתן מיותר, כמ"ש החוס' בד"ה הכהא מצע', אמנם אם לשון ונתן אינו מיותר, דאיתריך משום לכהן את הקדש, דאלא מאי יאמר, כמ"ש רש"י בד"ה הכהא מצע' לי', ואם כן הכהא מצע' לי' אינו מוסב על ונתן אלא על לכהן את הקדש, ושפיר גרסינן אז למעט תרומת חמץ כדלעיל ע"ה, ולפיכך הוכיח מהרש"ל מחיקת גירסא זו מדברי החוס' דייקא, וקל להבין כי דעת רש"י לעיל כי איסור הנאה סברא בעלמא היא תלוי בגירסתו כאן.

וס"ל למהרש"ל בד"ה דבר הראוי וד"ה תתן לו דממילא שיש נפקא מינה בין לשון תתן של תרומה עצמה ובין לשון ונתן של תשלומי תרומה, דלשון של ונתן אינו מצאיר אלא שזה פרועה ואפשר לומר כשהי' לו שעת הכושר הרי הי' לו שזה פרועה וזוה סגי, וא"כ חמץ שהי' לו שעת הכושר הרי הוא קדש. אמנם לשון ונתן של תרומה עצמה לא אחי למעט פחות משנה פרועה אלא דאחי למעט איסור הנאה להדיא וא"כ אין חילוק בין שעת הכושר לשלא שעת שעת הכושר.

ט"ו) בקצור: אי נתינה אחי למעט פחות משנה פרועה אז איסור הנאה אינו ממועט בפירוש אלא מכללל דפחות משנה פרועה, דאיסור הנאה ג"כ אינו שזה פרועה ואם לאידך גיסא אנו מפרשים דדי נתינה שהי' לו שעת הכושר, אז אפשר לפרש דדי נתינה שהי' לו שעת הכושר לשנה פרועה ג"כ, אמנם אם אנו מפרשים דנתינה אחי למעט איסור הנאה ולא פחות משנה פרועה אז אין נפק"מ בין שעת כושר ואין שעת כושר,

(ויותר טוב הי' להגיה בדברי המהרש"ל בד"ה תתן בסוף העמוד, שהרי אינו מבואר להדיא בקרא אלא שתלוי באיסור השנה לחודי', או שנגזרת אינו מבואר להדיא בקרא ותלוי באיסור השנה לחודי', עיי"ש, ומלת השנה פירושה שנה פרועה, אמנם גם בלי שום הגה אחי שפיר.)

ש"ז) ויש עוד הסבר טוב מזה לדברי המהרש"ל, דהנה השאגת ארי' בס' ז"ז הקשה, דבמס' שבת יליף מלו ולא לאורו היתר הנאה לתרומה עמאה, וכאן יליף לחמץ בפסח, אליבא דריה"ג דאין זה נתינה, ואיך אפשר למילף תרתי דמנ"ל דאחי לתרומה עמאה, ולהחירה ג"כ אולי לא אחי אלא לחמץ בפסח, וכמ"ש הגמרא כאן אליבא דריה"ג, וחירץ דהגמרא כאן יליף תרומה עמאה משאר דרשות במס' שבת, מואני נתתי לך וכו' ושאר דרשות, ובמס' שבת דרש אליבא דתנאים דס"ל דחמץ בפסח אסור בהנאה, וא"כ ראצ"י סובר דחמץ בפסח אסור בהנאה, ויסבור דתרומה עמאה שרי בהנאה משאר דרשה במס' שבת, ואם כן אייתר לי לו דחתן לו דהפרשת תרומה, ואלא מאי, דאיתא לפרש דלא סגי בשעת הכושר דאכתי אין כאן לו.

דף ע"ה ע"א בענין מי פירות

(א) דעת רש"י דמי פירות אפי' בלא תערובת מים הוה חמץ נוקשה. דבא מוקי לה לבא דמי פירות אין מחמיצין צמי פירות לבד. וחניא דאין חייצין על חמוצו כרת, הא לאו איתא. וכן כתב הר"ן בפירוש, שזכו דעת רש"י וכן כתב העור בסומן תס"ב.

(ב) ואם כן קשה, לאיזה טעם מסתפק רש"י אי מי צינים מחמיצין, ומאי נפקא מינה. הא אפילו צמי פירות לבדן אסור ללוש.

(ג) ומחמת קושיא זו ומחמת הוכחות אחרות הכריח הפר"ח צסימן תס"ב דבא דכתב רש"י דמי פירות לבדם הוי חמץ נוקשה, לא כתב אלא לפרש דברי ריש לקיש, אמנם לדינא קי"ל כר' עקיבא וכריצ"ל דאמר מכאן ואילך לושו לי בחלבא, דמשמע אפילו כשהי' כל היום מותר. וממילא דמי פירות אין מחמיצין לגמרי ס"ל, ולפיכך להלכה נסתפק רש"י. ומה שכתב דהוי חמץ נוקשה, לא כתב אלא לפרש דברי ריש לקיש דס"ל אליבא דתנאי ואמוראי שחולקים על ר' עקיבא, אבל אכן כרצא ס"ל דבתרא הוא, ומי פירות אין מחמיצין לגמרי.

(ד) והנודע ציבדא באו"ח סימן כ"א במהדורא קמא, תירץ קושיא זו, והוכיח מקושיא ומהוכחות אחרות דרש"י ס"ל דלא הוי מי פירות, אלא נוקשה מדרבנן. ונוקשה דרבנן מותר בערב פסח כמו שהוכיח הנו"צ שם. ואם כן ספקו של רש"י הי' בערב פסח דוקא, דאם מי פירות נחשבים, אז אף דהוי נוקשה, אמנם הוא רק נוקשה דרבנן, ומותר בערב פסח, ואם כמים נחשבים, אז הוי דאורייתא, ואסור בערב פסח.

(ה) וקושיא זו כבר הקשה הב"ח בסיומן חס"כ ד"ה ומ"ש. וס"ל דעת רש"י דמי פירות יש להם קולא וחומרא. יש להם קולא, דאין מחמילין אלא חמץ נוקשה, ויש להם חומרא, דמחמילין אפילו בקטוף, כלומר, אפילו לא הניחם בלא עסק. ולפיכך נסתפק רש"י אם מי ציזים הוי מי פירות, כלומר, דהספק הוי לחומר ולא לקולא. אם מי פירות הם, אז אין מועיל התעסקות בעיסה לשמרו מן החמוץ (אף שהחמוץ הזה הוא רק חמוץ של נוקשה) אמנם אם כמים נחשבים אז מועיל להם התעסקות ושרי.

(ו) וכתב הפנ"י דלכאורה משמע מרש"י דס"ל דמי פירות עם מים הוי חמץ גמור, וחייבים עליו כרת, ופלפל בזה ואסיק דרש"י לא בזה אלא לומר רק דאפילו בלא מים הוי איסורא, ואין חלוק אם יש מים או לא, בתרומתו ליכא כרת אלא איסור. ויש פלוגתא בזה בספרי האחרונים.

(ז) דעת התוס' בשם רבינו תם, דמי פירות בלא תערובת, אין מחמילין כלל, ומי פירות בתערובת מים, הוה חמץ נוקשה.

(ח) וכתב הנוצי"י במה"ק סימן כ"ב דאי נימא דנוקשה זה של מי פירות בתערובת מים הוה נוקשה דרבנן ולא נוקשה דאורייתא, יקשה, דהא כתבו התוס' במנחות נ"ד בסוף ד"ה אין מחמילין דשיאור דר"י לר"י לא חשיב נוקשה לענין מנחות, משום דהוה נוקשה דרבנן. וא"כ מאי משנה הגמרא שם דמגבלה במים, הלא אכתי הוה מי פירות עם תערובת מים, ולא הוה אלא נוקשה דרבנן, ולא חשיב חמץ לענין מנחות.

(ט) ואלא מאי הוכיח הנוצי"י מחמת קושיא חזקה זאת, דמאן דס"ל דמי פירות ומים בתערובת הוה נוקשה, על כרחך יסבור דנוקשה דאורייתא. ורק רש"י יסבור דנוקשה דרבנן. ונפקא מינה לדינא, דאי ס"ל דנוקשה דאורייתא, אם כן אם נתערב חמץ של מי פירות עם מים אז אינו בטל בששים, מה שאין כן אי הוה דרבנן, אז בטל.

(י) והקשה עליו הגאון בעל ספר מראה כהן, בשאלה במה"כ נוצ"י סימן נ"ז, דהא חזינן שהרא"ש פסק שנוקשה היא דרבנן, כמ"ש העור בשמו בסיומן תמ"ב, ולאידך גיסא פסק הרא"ש כאן בפסחים ל"ה כרבינו חס דמי פירות עם מים הוה נוקשה. ואם כן מה יעשה רבינו הרא"ש ועור עם הקושיא הזאת ממנחות.

(יא) והנוצי"י תירץ דבריו שם. וכתב דאין הכרח מדברי הרא"ש. דאפשר דס"ל להרא"ש דחמץ נוקשה דאורייתא, ואפשר גם מאידך גיסא שמש"כ כאן

בפרק כל שעה דמי פירות עם מים הוה נוקשה, לא כחז אלא לפרש דברי ריש לקיש, (וכמו שכתוב לעיל סעיף ג' בשם הפרי חדש) וכן כחז גם ליישב דברי רש"י.

י"ב) וממילא שיש כאן סתירה בדברי התוס', דמנחות ד' נ"ד בסוף ד"ה אין מחמיצין כתבו דשיאור דר"י לר"י לא מקרי חמץ לענין מנחות, ואינו עובר עליו משום לאו דלא תעשה חמץ (אלא שגם מצה אינו, ואינו מקיים מה שכתוב מצה תהי', ודרשינן במנחות, תהי' לעובא, ואם בן שיאור דר"י לר"י אינו לא חמץ ולא מצה.) וכאן בפסחים כתבו דאילטריך קרא דלא תאפה חמץ דכוכ חמץ נוקשה, וחמץ נוקשה פסול למנחה, כדמשמע התם בריש פרקא, דקאמר התם שיאור דר"י לר"י דפסול למנחות עכ"ל. ואם כן חזינן מדברי תוס' כאן בפסחים, דשיאור דר"י לר"י פסול למנחות משום לאו דלא תאפה חמץ, שלא כדברי התוס' במנחות.

י"ג) ומחמת קושיא זו הגיה הנוב"י דברי התוס' באן, דצריך לומר שיאור דרבי מאיר לר"מ, ולא שיאור דרבי יהודה לרבי יהודה.

י"ד) ובמקור חיים חלק על הנוב"י, וכתב, דהא דאמרין שיאור דר"י לר"י הוא הדין לפסח והוא הדין למנחות. ודוקא לענין שיאור לבד נאמרה ולא לענין שאר נוקשה. ושאינו שיאור משאר נוקשה, דשיאור ספיקא הוי, כדאיתא בחולין מ"ג דיש איזה רבוי במנחות לנוקשה. וא"כ רבוי זה שייך רק במנחות ולא בפסח.

ט"ו) אמנם עדיין הקושיא ממנחות שהקשה הנוב"י במקומה עומדת, דהא שם מדמים התוס' מי פירות עם מים לשיאור דר"י לר"י ועושים הוא הדין ממנחות לפסח על נוקשה דמי פירות עם מים ג"כ והמקור חיים טרח ליישב זאת.

ט"ז) דעת הרמב"ם הוא פשרה בין רש"י ותוס'. דבמי פירות לבדם בלא תערובת מים פ"ל כהתוס' דאין מחמיצין כלום, ובמי פירות עם מים פ"ל ברש"י (כמו שפירשו כמה מפורשים בדברי רש"י כדלעיל) דהוה חמץ גמור. וז"ל בפ"ה מהלכות חמץ ומצה הלכה ב': חמשת מיני דגן אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים, לעולם אין באין לידי חמוץ וכו' שאין מי פירות מחמיצין. והא שלא יתערב בהן שום מים בעולם, ואם נתערב בהם מים כל שהוא, הרי אלו מחמיצין. ומדכתב סתמא מחמיצין ולא כתב דעובר בלאו או איסור, הוכיחו הפרי חדש והפרי מגדים צסימן חס"צ דמי פירות עם מים הוה חמץ גמור, וחייבים עליו כרת.

י"ז) ולריך ליישז לדעת הרמב"ם הא דאמר ר"ל עיסה שנילושה ציין שמן ודנש אין חייבים על חמולו כרת היכי מיירי, אי צמי פירות בלא מים, הא אין מחמילין כלל, ואפילו איסורא ליכא, ואי צמי פירות עם מים, הוה חמץ גמור וחייבים על חמולו כרת. וכתוב בזה הרבה בספרי האחרונים.

י"ח) והנה הח"ס באו"ח סימן קכ"ו פירש דברי החוס' לעיל כ"ח ע"ב ד"ה מחמת דבר אחר דמיירי כגון שנתחמץ מחמת דבר אחר, דמיירי שנתחמץ ע"י שמרי יין, ולא דמי לעיסה שנילושה ציין וכו' עיי"ש דפירוש דצריכס כך הוא, דאין דומה אס מערבים יין בקמח דרך לשה, דהיינו שנותנים את היין במקום מים כדי לגבל את העיסה. אבל כשנותנים את שמרי יין לתוך הקמח כדרך שנותנים שאור בעיסה כדי לחמץ את העיסה אז אפילו שמרי יין החמולים הוו כמו שאור ומעמיד את העיסה בכך ומחמלה. ומתוך בזה קושית החוס' במנחות נ"ג ומחלק דבחפוחים בלא מים אס נותנים להעמיד העיסה כדרך שאור אז הוי חמץ גמור ואס נותנים דרך לשה אפילו נוקשה לא הוי להחוספות.

י"ט) ובשיטת הרי"ף לריך ללמוד היטב הרא"ש ומה שכתב עליו הקרבן נתנאל ואין לריך לומר כי לריך ללמוד את החוס' ד"ה אין מחמילין במנחות נ"ג:

דף ב"ז ע"א ברש"י שנטמאת העיסה: ולשורפה או להאכילה לכלבים אי אפשר שאין שורפין קדשים ציום עוב. ובצילה פירש"י יותר מזואר (בדף ב"ז) דהסקה או לתתם לכלבו אסור ציו"ט דאין מצערין קדשים עמאים ציו"ט ולא תימא דוקא שריפה משום דהצטרה שלא לצורך היא דאין נפקא מינה מאחר דרממנא אחשבה להצטרתן א"כ הצטרת תרומה עמאה מלאכה היא אפי' ע"י הצטרה ע"י אכילת בהמה.

ומשמע מדברי רש"י דבחול מותר להאכיל תרומה עמאה לבהמה. אמנם הר"ן כתב דלהאכיל לבהמה אפילו בחול אסור משום דאין מאכילין תרומה הראוי' לאכילת אדם מאד ע"מה לבהמה. כך כ' המהרש"ל. אמנם מהרש"א פ' בענין אחר דברי הר"ן דדבר הראוי לאכילת אדם ואינו נאכל לאדם רק נתן לבהמה, חשיב ציעור, מאחר דכ"י ראוי לאכול לאדם, וא"כ דברי הר"ן הרי הם כפירש"י.

ויש כאן קושיא ידועה במתני' דיבעל קודם שתחמיץ. והפ"ח תירץ דמאחר דאסור מדרבנן, לא עבדינן תקנתא צמידי דאסור מדרבנן. ויש כאן עוד תירולים אחרים.

ובחש' מהר"מ מינץ סי' ה' האריך לפרש מה עוצת הנאה שיין כאן, הא הכהן לא יעול, שלא יעבור על כל יראה. ועוד נדבר מזה.

איך אפשר לומר דר"א חית לי' הואיל ור"י לית לי' הואיל, הא ר"א כב"ש ס"ל דאין שאלה בהקדש.

הרשב"א בשבט דף ל"ע ס"ל להיפוך מדברי תוס' כאן, וס"ל דמאן דלית לי' מחוך כל שכן דלית לי' הואיל, וא"כ קשה, מאי פריך מצרייתא דהמבשל גיד הנשה, כיון דהך צרייתא מוקמינן במס' בילה כבית שמאי דלית להו מחוך, ומכל שכן דלית להו הואיל. וכן קשה על הרשב"א ממה שמקשינן מזהמה מסוכנת דאמר ר"ע אפילו כזית וכו' הא ר"ע לית לי' מחוך ומכל שכן דלית לי' הואיל. ועיין בצרוך טעם.

הא דכתבו החוס' דהואיל ואי צעי פריק לא אמרינן, הסציר הפרי חדש בשבט הר"ן בסוגיא דהרהינו, דלא אמרינן הואיל ואי צעי פדה, משום דהיכא דמחוסר ממון לא אמרינן הואיל. והקשה בשו"ת מהר"ס מינץ לפי דעת החוס' דצטול מטעם הפקר, אם כן מה מהני הצטול, הלא צידו לקנותו מן ההפקר בלי שום מחיר דמיס.

ועוד הקשה במהר"מ מינץ הנ"ל מה עוצת הנאה שיין כאן הא הכהן לא יעול כדי שלא יעבור על כל יראה ומכ"ש שלא יבנה את ישראל הנותן צאיזה עוצת הנאה עבור מחנה זו.

ע"פ מה שכתבו החוס' לעיל שהמשהה חמץ ע"מ לצערנו אינו עובר הקשה השאג"א ח"כ הלא יש ענה שישהב את החלה על מנת לצערה אחר הפסח ושז אין כאן כל יראה ולמה אנו נריכים להואיל לפי מה שכתבו החוס' דמועז שלא לומר הואיל.

הקשה השאג"א הא בקדושין ג"ח מסקינן דלכ"ע רבי ס"ל דעוצת הנאה אינה ממון וא"כ קשה דהא בסוגיא ס"ל לרבי כר"א ולרש"י טעמא דר"א במסקנא משום דס"ל עוצת הנאה ממון.

דף מ"ז ע"א יש חורש תלב אחר וחייב עליו שבמנה: ופירש"י וא"י צמכות כ"א דחייב צהרישה זו משום זורע, לפי שהוא מכסה את הזרע. והביא המנחת חנוך הדברים.

והשחא איכא למידק, הא ננטיעה דכלאי הכרס איירי הכא, כמ"ש שם
 דאחת מן השמנה חיוצים הוא משום כלאי הכרס. וקשה, דהי' אפשר לו למנות
 תשעה או עשרה חיוצים.

דכא הנוטע אשרה אלל המזבח חייב משעת נטיעה, משעה שחפה את
 הזרע, כמ"ש במנחת חנוך מנזה תל"ב, והי' לחשוב כשחורש אלל המזבח או
 בעזרה, או זהר הבית — לפי שיש שיטות בזה, ואיכא דס"ל דהנוטע אשרה
 בכל הר הבית חייב.

ועוד, הנוטע אשרה לשם עבודה זרה, חייב משום לא תעשה לך פסל וכל
 תמונה, וחייב דוקא משעת נטיעה, כדאיחא ביו"ד סימן קל"ט, וסימן קמ"ה.
 ואם כן, אם נטע כלאי כרס הללו לשם עבודה זרה בעלמא, חייב משום
 עבודה זרה עוד אחת, דהיינו תשעה, ואם נטע נטיעה זו של עבודה זרה זהר
 הבית, או בעזרה, חייב עוד משום לא תטע לך אשרה אלל מזבח ה' חלקיק. ועל
 כולם חייב צהרישה זו של כסוי עפר על הזרע שהיא הנטיעה, כמ"ש במנחת
 חנוך מנזה תל"ב הנ"ל.

דף פ"ח ע"ב מתני' האומר לעבדו צא ושחוט עלי פסח וכו':
 שחח מה אמר לו רבו כיצד יעשה, ישחט עלה וגדי, ויאמר אם גדי אמר לי רבי,
 גדי שלו ועלה שלי, ואם עלה אמר לי רבי, העלה שלו וגדי שלי — והוכיחו החוס'
 בקדושין מ"ב ד"ה ודילמא דעממא דמתני' זו הוא משום שליחות, דהעבד הזה
 נעשה שליח לרבו, עי"ש.

והנה ממשפטי התנאים הוא כדאמרינן בכתובות ע"ד ע"א, תנאה דלא
 אפשר לקיומי' עיי' שליח, לאו תנאה הוא, דילפינן מתנאי בני גד ובני ראובן.
 ואם כן העבד הזה שהוא שליח רבו בהקדשת קרבן פסחו, ומתנה תנאי
 אם גדי אמר לי רבי אם עלה אמר לי רבי, על כרחך שהוא בעלמו וכול לעשות
 שליח אחר להקדשת הפסח הזה, דאם לא כן תנאי בעל ופסחו בעל, כדאיחא
 בכתובות ע"ד ע"א הנ"ל.

והשחא קשיא, למה שליח עושה שליח בכגון דא, הא מילי נינהו, ומילי לא
 מימסרי לשליח, ואפילו רבי מאיר מודה בכגון דא, דהרי עבד זה רבו אומר לו
 קנה לי קרבן פסח ושחוט אותו עצורי, והרי זה כאומר כתוב ותן גט לאשתי.
 ומכל שכן דקשיא לשיטת הפוסקים המזכירים בזה"ע"ז סימן ל"ה דס"ל
 דבקדושי כסף אין שליח עושה שליח, משום דדוקא גט שמעשיו מוכיחים עליו
 דגט בעל הוא לאשחו אמרינן צ"י שליח עושה שליח, אלל לא כסף ושוח כסף —
 ואם כן אפילו בהמה לא.

ד

קצת הערות וחידושים על מסכת גיטין

דף ב ע"א המביא גט ממדינת הים: ה"ן והריעצ"ח פירשו דמדינת הים הכונה דוקא על אותן המדינות שהם ממערב ארץ ישראל, שהם מפסיק בינם ובין ארץ ישראל, ושם פסיקא לי' מילתא לחנא קמא, משום דאין כאן לא מוצלעות ולא סמוכות, ואין שיירות מלויות, לפי שיורדי הים מעטים הם. ומכאן נעמא אין בקיאות לשמה גם כן, משום דאינם מלווים צביאה ושיצה לארץ ישראל במחיצתא דבני מערבא ללמוד חורב — וצבאיה גונא צאינך ג' רוחות, דרום לפון מזרח, במקומות רחוקים ידיעין זהו דאין שיירות מלויות, ואין בקיאות לשמה, גם כן לריך לומר בפני נכתב ונחתם, אלא שהתנא מילתא דפסיקא נקט.

והחתם סופר ז"ל כתב דבתוד"ה ר' יהודה לקמן דף ח' ע"א מצואר דלר' יהודה המביא ממדינות שהם מעבר לים כנגד ארץ ישראל אין לריך לומר בפני נכתב ונחתם, משום דדין ארץ ישראל עליהם עד סוף העולם, ולפיכך ניחא, דר' יהודה צמחני' לא נקט אלא מרקס ולמחרת מאשקלון לדרום ומעכו ולפון, אמנם רוח מערבי לא נקט משום דמשם עד סוף העולם אין לריך לומר בפני נכתב ונחתם, משום דדין ארץ ישראל עליהם, וחכמים פליגי ומוספי על דברי ר' יהודה אף מדינת הים, היינו מדינות שהם מעבר לים, משום דלית להו דר' יהודה, ולפיכך נקטי מדינת הים דוקא.

ר"ת כתב דכותבים י"ב שורות בגט, משום דגט צגימטריא י"ב. אמנם נ"ב דרב האי ורב סעדי' אפשר לומר דהיפוך, דנקרא גט משום דכותבים בו ... שורות. וממילא מיושבים תחלת דברי התוס' למה נקרא סתם גט, גט אשה, משום דגט אשה יש בו י"ב שורות. וזה נראה כונת המכרש"א — והמרדכי כתב בשם המדרש דאמרין מנין שאפילו שרעוה הספר למד אדם הראשון, שנאמר זה ספר חולדות אדם, זה צגימטריא י"ב. ואפשר דנ"ב לומר דאין לשרעט פחות מן י"ב שטות — וצשלטי גבורים הביא ירושלמי, דאין אחת יש בים וגטא שמה,

ומגרשת כל חזרותיה (החיפוך מן אבן מאגנעס) ובעל אגודה כתב, כנגד י"צ שבעים, כלומר שמונת לכל י"צ שבעים (אפשר דאחי לאפוקי ממעשה דפלאש בגבעה שנשבעו כל ישראל איש ממנו לא יתן את בתו לבנימן, דלא קאי אלא אפנויות, ולא אגרושות ואלמנות) והא דרז האו ורז סעדי' ילפינן לה מדכתיב ספר כריתות כמנין שיטין שזכריתות ספר תורה, כן כתב זמרדכי צפירוש. והקושיא מספר דברים חירץ צדושי אנשי שם, דבכל פרשה פתוחה לריך להניח שיטה אחת פנוי', על כן חין למנות שיטה זו זמנין השעות שזין ספר לספר, ואין כאן חדוש רק מה שנוסף על שעה זו של פתוחה לריך להניח עוד ג' שעות. והגרא כ' דבכל חירץ לא מנינו ג' וע' סמוכים זה אלל זה, ש"מ דלהפרד והפרש מוכח.

כתב רש"י, ושליח זה הבעל עשאו שליח להולכה. ודברי הר"ן המוצאים צמח"א הסביר בפניי דשליח קבלה ששלחה האשה למדינת הים הרי נתגרשה בקבלת השליח — ובשעה שקבל השליח הגע צמדינת הים, כבר נתגרשה, והרי זה דומה כמו שהאשה בעצמה הלכה למדינת הים ונתגרשה שם — וצאמת שהראצ"ד ס"ל דאשה בעצמה שצאת ממדינת הים וגיטה צידה אינה נאמנת משום דאינה נאמנת אלא כשצאת צתורת שליחות, ובשעת מסירת הגט — ואפי' שליח דעלמא שמוסר גט שהצא ממדינת הים אינו נאמן לומר בפני נכתב ופני נחתם אלא בשעת מסירת הגט — אבל לא לאחר זמן — ואם כן צאמת אפי' אשה בעצמה אינה נאמנת ומכ"ש שליח שלה עיין צאכן העזר סי' קמ"ב סי"ד וצ"ש ס"ק כ"ו שם ואם כן מוכח דהר"ן כאן חולק על הראצ"ד בזכר.

תוד"ה אשקלון: אמר הקצ"ה לאברהם אבינו (בראשית פ"ו י"ח) לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני. ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים. ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסים.

וכתיב (שמות כ"ג ל"א) ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים ומדבר עד הנהר.

וכתיב, (דברים י"א כ"ד) מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהי' גבולכם.

נהר מזרים צספר צראשית, וים סוף צספר שמות, אחד הם, גבול דרומי של ארץ ישראל. — וים פלשתים הכתוב צספר שמות וים האחרון הכתוב צספר דברים, גם כן אחד הם, שהוא ים הגדול, גבול מערבי של ארץ ישראל. וזהו מש"כ

החוס' "ואותו רקס וחגר הי' במערכה של ארץ ישראל, דפלשחים במערכו, דים פלשחים הוא גבול מערכ של ארץ ישראל" כונתם על שמות כ"ג ל"א דלעיל

וכדי להבין דברי החוס' אלו על צורים, לריך לעיין היעצ גם בפסוקי יהושע ושופטים שיינו החוס'.

דף ג ע"א תוד"ה אתי לאחלופי: הקשו, כיון דאין לריך לומר בפני נכתב חלא משום אחלופי, אחמי פסול בריש פ"ב בפני נכתב חליו האחרון. ותיירן דבחליו הראשון יש בו שם האיש והאשה והזמן שהוא עיקר הגט, מיוכר מילתא ולא אחי לאחלופי. ויש לעיין בסדרת החוס' כיון שהולרכו לומר בפני נכתב, אף אם יאמר בפני נכתב חליו האחרון יהי' לו היכר ולא אחי לאחלופי, ומה כונתם בזה מיוכר מילתא ולא אחי לאחלופי.

ונראה, דלכאורה יש להסביר איך אמרינן דעל כרחק הולרכו לומר בפני נכתב חלא ליתי לאחלופי, דלכאורה השתא דאמרינן לריך להעיד על החתימה ועל הכתיבה ואף על פי כן נאמן בעלמו, וכל שכן בקיום שטרות דעלמא, דאינו מעיד רק על החתימה, בודאי יאמינו להעד אחד, אבל עי' במהר"ם שיק על הגמ' דז"ה הכא בפני, הקשה כן על סדרת רבה דפני דוקא צעי, ואף על פי כן סגי בשליח אחד, מכל שכן בשאר שטרות דמהני גם ידענו. ותיירן דהיא הנוחנת, דכיון דהוי קיום עוב האומר בפני דוקא אם כן מרעי נפשי' עפי וע"כ נאמן גם אחד, עיי"ש דבצ"ק. ואם כן לפי זה גם אנו נאמר דכיון דהולרכו להרבות בעדותו שיעיד על החתימה ועל הכתיבה, וא"כ כל הענין עלי' ידי' רמיא, ע"כ מרע נפשי' יותר וע"כ האמינו גם אחד, אבל בשאר שטרות דסגי בהעדה על החתימה ע"כ לריך צ' וא"כ כיון שכן הוא, שפיר נצין כונת החוס' כיון שרלו ע"י שהוסיפו על עדותו העדות על הכתיבה, שיהי' עדותו יותר גדולה וכוללת גם הגט עצמו, ע"כ הולרכו לומר שיעיד על עיקר הגט שבו מקום האיש והאשה והזמן, כי על ידי זה מיוכר מילתא לחלק בו העדת גט בקיום בעלמא, ולא אחי לאחלופי, והבין היעצ. ונראה כי הוא בצחצי"ת דבר נכון בפשט החוס'.

ידוע הפלוגתא שבין הנודע זיהודא והגאון ר"י הורוויטץ בנוצ"י מה"ק אה"ע סימן ע"ה והלכה — דס"ל להנוצ"י להלכה דהא דאמרינן אין שליח לדבר עזירה, היינו ש ה מ ע ש ה ב ע ל דהיינו אם שלח גט לאשה בעל כרחה, על ידי שליח, אף דמדאורייתא אשה מתגרשת בעל כרחה, מכל מקום מחמת חרס רבינו גרשם אסור לגרש אשה בעל כרחה, ואם כן המגרש הזה עשה שליח לדבר עזירה,

וקי"ל אין שליח לדבר עבירה, והפירוש דכל השליחות בעל כחד לישנא בחוס' צ"מ דף י', ואם כן חשיב כאלו השליח הזה נתן הגע שלא בשליחות הבעל, והרי הגע בעל. וחלק עליו הגאון ר"י הורוויץ דהא דאמרינן אין שליח לדבר עבירה, היינו דוקא לענין חיוב, אבל לענין קיום המעשה הגע כשר — כאידך לישנא של החוס' שם.

והביא הגאון ר"י הורוויץ ז"ל רא"י לדבריו, מדאמרינן כאן דגע שכתבו על איסורי הנאה כשר, אבל לכתחלה לא יכתוב כמ"ש החוס' והרמב"ם — ולשיטת הר"י ודעמ' דכתב גע לריכא שליחות בעל — אם כתב הסופר, שצריך להיות שלוחו, הרי הוא שליח לדבר עבירה, שכתב על איסורי הנאה — ואמרינן אין שליח לדבר עבירה והגע בעל אפילו דדיעבד — וכן קשה מן כותב גע בשבת ויום הכפורים, ואלא מאי דלא אמרינן אין שליח לדבר עבירה לענין בעול המעשה.

דף י ע"ב והא לאו בני בריתה נינהו: צירושלמי קדושין פ"א ה"א ובמדרש רבה בראשית פ"ח יש פלוגתא אי עכו"ם מגרש את אשתו — דהא בעולת בעל אית להו — כדכתיב גבי שרה והיא בעולת בעל — דהיינו דעכו"ם קונה את אשתו ע"י בעילה — ואית מאן דאמר התם צירושלמי, דעכו"ם אינו יכול לגרש — דהיינו דאשת עכו"ם אינה קונה את עצמה בגט. ואם כן הפירוש הכא — והא לאו בני בריתה נינהו — דאללס ע"פ דין תוה"ק לא שייך גע לגבי נשותיהן — ואולי גס לפי דיניהן (וגם היום רוב העכו"ם לפי דיני דתיחם אין להם גירושין) לפי שכתוב גבן ודבק באשתו, דהיינו דחייב לדבק באשתו ואין לו גירושין, כדאיתא צירושלמי ומדרש רבה ה"ל.

ולפי שיטת רבינו יקיר ורש"י שהזכרנו בדפים הקודמים — עכו"ם אינו כשר לעדות רק בדבר שהוא שייך אללו בגדר ז' דינין שלו, ומאחר דגירושין אינם שייכים אללו, ממילא אינו כשר לעדות — וא"כ לא קשה קושית החוס' דהוי מלי למיפרך הא לאו בני עדות נינהו, דהוא הוא קושית הגמרא באמת, ורש"י בעלמו כפירש דברי הגמ' דכיון דלא שייכי בתורת גיטין וקדושין (כאומר גבי נשותיהן) אין געשין עדים בדבר עכ"ל. ואלמלא הי' גע נוהג בנשותיהן אין הכי נמי דהיו העכו"ם הכשרים כגון ערכאות כשרים לעדות — וגם מכאן רא"י דרש"י ס"ל כשיטת רבינו יקיר, דגוי כשר לעדות מדאורייתא צמאות דשייך בהם, כמו שכתבנו בדפים הקודמים.

ולקמן דף כ"ג ע"א לישיבה דהש"ס עכו"ם לאו צר היתרא הוא, ופירש"י דאין גיעין נוכחין בהם דהיינו אלל נשותיהן, והיינו נמי כהירושלמי הג"ל וגם כן ראי' לרבינו יקיר.

ואית מאן דאמר צירושלמי ומדרש רבה הג"ל דעכו"ם יש לו גירושין, אלא שהיא גם כן יכולה לגרש אותו — וזהו שאין להם תורת גיעין.

והנמוקי יוסף צפ"א מיצמות פסק להדיא דעכו"ם אין להם גירושין כלל, והרמב"ם צפ"ע מהלכות מלכים הלכה ח' פסק בזה"ל; ומאימתי תהי' אשת חזירו כגרופה שלנו, משויאלאנה מביתו וישלחנה לעזמה, או משתאלא היא מחמת רשותו וחלך לה, שאין להם גירושין בכתב — ואין הדבר חלוי בו לזד, אלא כל זמן שיראה הוא או היא לפרוש זה מזה, פורשין.

ומסתפק אני כעת מה דינו של עבד לענין גירושין לפי שתי הלשונות הג"ל, אם הוא שוכן לזמן נח לענין זה — ולקמן כ"ג ע"ב ובקדושין מ"א ע"ב איתא דעבד אינו בתורת גיעין וקדושין — ושם אפשר לפרש דאינו בתורת גיעין וקדושין לגבי כת חורין, אמנם לגבי אשתו הוא כן כריתות — ואי תימא הכי, יתיישב החלוק דגבי גוי אמר לאו צר כריתות ולא צר היתרא, וגבי עבד אמר אינו בתורת גיעין וקדושין. אלא דגבי עבד נמי אשכחן לישיבה דלאו צר היתרא, בקדושין מ' ע"ב, ואני אין לי כת ואין לי מח — אפשר שיביא לי מי מכס ראי' לבאן או לבאן — כי אני מעיין ונזוך בדבר.

דף מ"ז ע"ב גידוד ה' ומחיצה ה': הפנ"י תירץ קושית התוס' על רש"י דכונת רש"י לומר דמקום המוקף צריך ה' ועל גבי החרין יש כאן מחיצה ה' אין כאן רשות היחיד, דהא תוך המקום אינו מוקף עברה, אבל תוך החרין אין הכי נמי דמקרי רשות היחיד אם מוקף במחיצות ה'.

ודייק הפנ"י דרש"י שלפנינו כתיב והקיפו ה' דהיינו דהיקפו לרשות היחיד מתחלה צריך ה' ואח"כ במחיצה ה' על גבי החרין — דכלפי פנים שלו אין כאן אלא ה'.

והתוס' הביאו גירסאם בדברי רש"י והקיפו ה', דהיינו שהחרין עזמו מוקף ה' ולפיכך הקשו מה שהקשו

והוא החירוף הנכון בדברי רש"י כמ"ש הח"ס

אלא שאני מסופק דק"ל חל המחלקט עשר עפחים מתוך ארבע אמות הוי מחיצה לענין שבת — ולכאורה נראה לפי הסברה דחל המחלקט עשר מתוך

שמנה למשל — הוי ג"כ מחיאה — אמנם רק מחיאה של ה' — ומחיאה של ה' אינה כלום — דלעולם אין אנו חושבים רק מה שמחלקת מחוך ד' — אם מחוך ד' מחלקת עשרה — א"כ יש כאן מחיאה של עשרה שהיא מחיאה טובה לענין שבת — אמנם אם מחוך ארבע אין כאן אלא מחלקת של חמשה — יש כאן חמשה משום גדר וגדוד — ומה יועיל לנו, חמשה אינם חסודים לכלום.

לכאורה ה' נראה להביא קצת ראי' לסברה זו מדברי מן הח"ס צא"ח סימן פ"ע למי שמעיין שם — אמנם הרבה יש לגמגם ולפלפל — דא"כ תל כזה על כל פנים אינו רשות הרבים רק כרמלית אם מחלקת ג' מחוך ארבע ויותר.

ואם אפשר לומר סברה זו — אז מי שיעמיד מחיאה של ה' על תל המחלקת ה' מחוך ארבע, נמלא שעושה מחיאה י' אם נאמר דמחיאה ה' וגדוד ה' מטערפין בתל גבוה ה' ומחיאה ה' על גביו, כמו שכתבו החוס' כאן בפשיטות, ובעירובין ל"ג ע"ב נסתפקו בזה. — אולי יש מי מכס שעיין היעב צח"ס הנ"ל להבין מדברי קדשו איך כונתו בנדון הזה.

דף ט"ז ע"ב בענין שנים שהביאו גמ': כנראה שיש כאן פלוגתא בין רש"י וחוס' — שיטת רש"י דשנים שהביאו גמ' ממדינת הים ולא אמרו בפ"ג ובפנינו נחתם — אם יבא הצעל אח"כ ויערער, ערעורו ערעור, ולריך להתקיים בחותמיו — מה שאין כן אחד שהביא גמ' ממדינת הים ו א מ ר בפני נכתב ובפני נחתם — אם יבא הצעל ויערער אחר כך, אין ערעורו ערעור ואין שומעין לו, דהימנוהו כשנים ש א מ ר ו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם, כדאיחא לעיל ג' ע"א.

שהרי רש"י כתב כאן בדף ט"ז ולעיל ז' ע"ב ד א ס י ע ר ע ר ה צ ע ל הרי הם מזויין לקיימו, משמע דערעורו מועיל אם אין כאן קיום שלהם — והכי דייק הצ"ש בסיומן קמ"ב ס"ק ל"ה מדברי רש"י הללו. וכשיטה זו ס"ל להעור צסוף ס' קמ"ב, והכי דייק הצ"י מדברי הר"ן לקמן בפרק השולח.

אמנם לשיטת החוס' לעיל ז' ע"ב ד"ה דאחיוה צ"י חרי אין חלוק בין אחד המביא ו א מ ר בפני נכתב ובפני נחתם, ובין שנים המביאים ו א י נ ס א ו מ ר י ס בפנינו נכתב ובפנינו נחתם — צתרווייהו אין ערעור הצעל מועיל — והכי הוא שיטת הריצ"א בפירוש.

וכן פסק גם הרמב"ם בפ"ז מהלכות גירושין שנים שהביאו גמ' צחו"ל אף על פי שלא נכתב ונחתם בפניהם, הואיל ונתנו להם הצעל ליתנו לאשתו, הרי אלו נחתים לה ותהי' מגורשת, שהרי אין הצעל יכול לערער

בגט זה — אף על פי שאינו מקוים — שהרי שלוחיו הם עדיו, שאילו אמרו השנים בפנינו נהגרשה מי לא מהימני אף על פי שאין שם גט עכ"ל.

וכן כתב הרא"ש ריש גיעין בס' א' מתוך שהוא יודע שאם בא נערער ערעורו בעל — לפיכך הוא מחתים עדים כשרים עכ"ל.

אמנם הב"ה יזכה ללמוד מדברי הרא"ש הללו וגם מדברי החוס' להיפך — דרך אנו אין חוששין שמא זיפו — אמנם אם בא הבעל וערער, אין הכי נמי דערעורו ערעור — וכבר נחקשו בדבריו העו"ז בס"ק י"ד והב"ש בס"ק ל"ה.

ולכאורה קשה מאוד ליישב שיטה זו, דהא משמע בפירוש לעיל ב' ע"ב, דכל יפוי כח שיש לאחד המציא ואומר בפני נכח ונחתם, יש ג"כ לשנים המציאים ואינם אומרים — ולשיטה זו הלא חלוק גדול יש — דאחר אחד האומר אין ערעורו של בעל מועיל כלום — כדאיתא לעיל ג' ע"א, וכדנפסק בלי חולק ריש סימן קמ"ב סעיף א' — ואילו בשנים שאינם אומרים בפנינו נכח ונחתם ערעורו של בעל מועיל ומועיל. וכבר נחקשה בזה העו"ז בס"ק י"ד.

אפשר שיקח מי מכס פנאי לעיין בדבר הזה במקורו, ולחפש קצת בספרים, אולי תמצאו פשר דבר.

דף ס"ז ע"א תוד"ה אמרו: החוס' כתבו דדוקא באומר אמרו אין בחתימת עדים האחרונים משום עד מפי עד, משמע, הא אם אמר לשנים לחתום, והם אמרו לאחרים, וחתמו, פסול משום עד מפי עד.

והשתא ק' לשמואל, דס"ל דר"מ ור"י פליגי במילי לא מימסרי לשליח או לא מימסרי לבית דין, והוא גופא מיבעי' במתניתין אי כתיבי כתב ידן או כתב הגט, ואי כתב ידן הוא, דהיינו חתימת העדים, למה אינערך לעצמא דמילי לא מימסרי לשליח, תיפוק לי' דפסול משום עד מפי עד.

והכא קשיא גם לאביי ורב, דס"ל דטעמא דמתניתין משום ציון דבעל דף כ"ט, והוא אמינא דדוקא בחתימה איכא למיחוש לציון דבעל — מה לנו בחתימה לציון דבעל, תיפוק לי' דפסול משום עד מפי עד.

ועל כל אלה למה לנו בדיני עדות לפסול מיוחד דעד מפי עד, תיפוק לי' דכל עד מפי עד פסול משום מילי לא מימסרי לשליח, דהא עדים הראשונים אינם מוסרין לעדים האחרונים רק מילי — ואין לומר דדוקא בשליח אמרינן מילי לא מימסרי, אמנם לא בעדים, זה אינו, דהא גם כתב ידן פסלינן משום

מילי, כמ"ש החוס' בד"ה כתב ידן — והא לשיטת החוס' אין כתיבת הגע לריכה שליחות הצעל, וכן אין חתימת העדים לריכה שליחות הצעל כמ"ש החוס' לעיל כ"ג ע"ב ד"ה והא, ובכל זאת פסלין כאן משום מילי, ואם כן כל עד מפי עד יהי' פסול משום מילי לא מימסרי לשלית.

דף ע"א כתוב בתורה, על פי שנים עדים יקום דבר. ודרשו חז"ל מפיהם ולא מפי כתבם, וס"ל לרש"י שם וצחומש, וצכמה מקומות, כמו שהאריכו בחוס' כתובות כ"ו דאין שום עדות מועיל בכתב רק צעל פה. ויש לעיין אם כן איך מהני עדי חתימה בשטר מכר, או בשטר קדושין וגיעוין, וכמו שאמרו כאן דף ג' ע"א, עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרו עדותן, וצעל המאור מפרש ביצמות ל"א דהשטר כתוב מדעת המוכר (בעניני מסונות) או מדעת המקדש (בקדושי שטר) או מדעת המגרש (בגט) ואם כן אין זה כתבם של עדים, אלא כתבו של המוכר או של המגרש או של המקדש, ואין זה מקרי מפי כתבם להיות פסול, וממילא אין פסול מכח מפיהם ולא מפי כתבם, אלא כשהעדים כותבים מכח עצמם.

[ב] והרי"ף על פי פירושו של הרמב"ן במלחמות שם ביצמות, חלק בענין אחר, דאם השטר ציד העדים אז אינו אלא שטר רא"י, ואז שייך מפיהם ולא מפי כתבם — אמנם אם השטר ציד הצעל דין, דהיינו ציד הקונה, וציד האשה המתקדשת או המתגרשת, אז הוא שטר קנין ולא שטר רא"י, והתורה נתנה כח לשטר כזה בגיעוין, כדכתיב (דברים — כ"ד) וכתב לה ספר כריתות, ואז אינו שייך מפיהם ולא מפי כתבם.

[ג] ורצנו חס בחוס' שם בכתובות וביצמות תירץ, דכל ענין מפיהם ולא מפי כתבם, אינו שייך אלא צאילם שאינו יכול לדבר, דמחוך שאינו יכול לדבר, כתבו גם כן אינו מועיל, וכמו שאמרו צעלמא כל הראוי לצילה אין צילה מעכבת צו, וכל שאינו ראוי לצילה, צילה מעכבת צו.

ולכל ג' שיטות הללו, שהם שיטות רוב הפוסקים והמפורשים הראשונים, כל שטר מכר, ושטר קדושין, ושטר גט, החתום בעדים, הוא כשר מן התורה, אלא שרצנו להריכו מחמת חומרא לקיום שטר, והיינו דאמרינן הבא, עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין, ורצנו הוא דאלריך, והבא משום עגונא הקילו.

[ד] שלרצנו הרמזים ז"ל יש לו כאן שיטה חדשה, והוא ס"ל להיפוך, ש מן ה תורה אין שום עדות בש ער מועיל, לא שער ראוי ולא שער קנין, משום מפיהם ולא מפי כחצם — אלא משום תקון העולם, כדי שלא לעול דלת בפני לויס ה ת ק י נ ו ח כ מ י ס לקבל חתימת העדים שחתם שער, כאילו נחקרו עדותן בצית דין מ פ י ה ס — ולפי פירושו, הא דתנן בגייעין ל"ד (וחובא בתום' דף ב' ד"ה הסביא) אין העדים חותמים על הגט (ופירושו ששרי ממון, כס"ש בד"ה הג"ה) אלא מפני תקון העולם, יהי' פירושו ד מ ד א ו ר י י ת א לא הי' מועיל חתימת העדים בשער ממון, אלא מפני תקון העולם מועיל מדרכן.

דף ע"ה ע"א [ה] הכא יש צ' דעות אי נתינה בעל כרחא שמי' נתינה או לאו — והכא איירינן במקח וממכר של צחי ערי חומה — והלא הלכתא דתלויכו וצין, זציני' זציני', בצבא צחרא מ"ח ע"א, ומסקי חוס' התם דז"ה אמר רבא, דאפילו בלא יסורין אלא בסתם אונס, זציני' זציני' וכשיש כאן מחן דמים. כמו דאיפסק הלכתא בחושן משפט סימן ר"ה סעיף א' — ומאי שנא הכא דנאמר דנתינה בעל כרחו לא יהי' שמי' נתינה אפילו בפניו.

[ז] הרשנ"א מחדש ומוצא צצ"י סימן קמ"ג, דדוקא לענין חיוב שטל הנותן אמרינן נתינה בעל כרחו שמי' נתינה, אבל לא לענין חיוב שטל המקבל. כגון אשה שאמרה חן לי מנה ואתקדש אני לך, והוא נשבע שיתן, ואחר כך נתן בעל כרחו, הוא קיים שבועתו, שהרי נתן, והיא אינה מקודשת, שרק נתינה בעל כרחא שמי' נתינה, ולא קבלה בעל כרחו. — ומאי שנא ממה דאמרינן צעירוצין פ"א דמכין לו לאדם חלקו צעירוצי חלרות מדעתו ושלא מדעתו, ולשיטת הרמזים שם אפילו בעל כרחו — עיי"ש צרא"ש.

[ג] שיטת מהר"י צי רב הוצא ג"כ צצ"י סימן קמ"ג הוא, דעד כאן לא פליגי צ' הלשונות אלא כשלא צא הנתינה לרשות המקבל, מאן דאמר דס"ל נתינה בעל כרחא שמי' מתנה, ס"ל בכל זאת שמי' מתנה, ומאן דאמר דס"ל לא שמי' מתנה ס"ל דלאו. אבל אי צא המתנה לרשות המקבל אפילו על כרחו — אז אפילו מאן דאמר דס"ל לא שמי' נתינה, מודה דמקרי נתינה — (ועל פי זה יתיישב הצ"ע בס"ק א' הג"ה) אלא דקשיא מה מקשה אס כן אציי ארצא דאמר כתב לה גע ונתנו צחצרו וכתב לה שער מתנה, מגורשת. ומקשה אציי, מכדי, חצר מידה איתרצאי, מה ידה דאיתא מדעתה ובעל כרחא, אף חצר כן, והא מתנה מדעתה איתא, בעל כרחא ליתא, ולשיטת מהר"י צי רב גם מתנה כשצאת לרשותה איתא בעל כרחא. ויש לחלק דגם מהר"י צי רב לא אמר אלא במקח, ולי"ע.

דף ע"ז ע"ב הרשב"א הקשה כאן בקושיה שאר הראשונים דלמה החירו בעובדא דהאי שכיב מרע ע"י קנין חלצה דחיחוד ותפתח, הא אין קנין בשבת. ותימן כחירולס של שאר הראשונים הרא"ש והר"ן דבשכיב מרע החירו שלא חמרוף דעתו — ואחר כך הקשה גם כן בקושיה שאר הראשונים למה לן חיחוד ותפתח, תקנה מקומו בקנין סודר, ותימן כמ"ש הר"ן דכל שאפשר למעט בקנינו עדיף, וכי אחרת ופתחה לא מחזי אלא כנעילת בית לשמרו, עכ"ל הרשב"א.

וקשיא לי, הא הרשב"א בעלמו פירש מחני' דסוף פ' האורג ק"ו ע"ב הא למה זה דומה לנוטל את ביתו לשמרו ונמלא לצי שמור בחוכו, דמי שנוטל את ביתו לשמרו, אף שמחכין גם לאוד לצי שכבר נמלא בבית פטור ומותר, תוד"ה ותיזיל איהי: לשיטת הרא"ש כאן ובצ"מ דאפילו חלז דאחתא המשתמרת, משום שליחות אחרבאי — וכדאמרינן בצ"מ חלז משום יד איתרבאי, ולא גרע משליחות, משמע דתרווייכו איתניהו, יד ושליחות — יד, בחלז שאינה משתמרת, בעומדת בצדה. ושליחות, בחלז המשתמרת, כשאינה עומדת בצדה. וכן נראה שיטת החוס' בצ"מ.

והנה החוס' כאן הסבירו דביטול וחלצה באים כאחד אין כאן משום טלי גיטך מעל גבי הקרקע, משום דהגע צא שפיר מרשות הצעל לרשות האשה.

ובשעתא אי חלז משום שליחות — בין חלז דגברא בין חלז דאחתא. הא קי"ל צריש פ' התקבל, דאין שליח הולכה נעשה שליח קבלה, משום דלא חזרה שליחות לגבי בעל. ואם כן איך חלז זה הי' מתחלה שליח הצעל ואחר כך נתחבה להיות שליח האשה — קודם שליח הולכה ואחר כך שליח קבלה.

וזה קשה בין לצי' פירושים של רש"י בלא חזרה שליחות אלל הצעל, ובין לפירוש הרמב"ם בזה, המוזכר בצ"ש ריש סימן קמ"א.

תוד"ה מזה שקנתה אשה: רוב הראשונים, הרמב"ן והרשב"א והריעב"א חירלו קושיה החוס' בכא, דהא צמתנה דבעל קי"ל דקנתה, ואין הצעל אוכל פירות — דהכא בחלזו של שליח הולכה של אותו שכיב מרע הוה עובדא — ורצא אמר לו לשליח הולכה זה, שיקנה לה חלזו כדי שתזכה בגט.

והנה בשו"ע יו"ד סימן ק"ם סעיף ע"ז פסק הרמ"א, על מנת שלא לגלות לעם הארץ, פסקו של רש"י ז"ל בחשובה, דמותר להלוות רבית ע"י שליח —

דהשליח אינו לזה לעצמו ואינו עושה איסור לעצמו — והמשלח אינו חייב, בשביל שאין שליח לדבר עבירה.

ועיי"ש צש"ך ועו"ז מה שהאריכו בזה — ויש כאן אריכות גדול בנוגע ביחודא סימן ע"ח עד פ"ב באבן העזר מהדורא קמא בזה.

והשתחא אי בשליח מיירינן הכא בהכחא עובדא דשכיב מרע, למה לנו לכל הקנין של חזרו אל האשה, יתן לה הגט להדיא מידו לידה — הא הוא אינו עובר משום קנין בשבת, דאין הוא המקנה רק הבעל, והוא אינו עובר משום אין מגרשין בשבת, דאין הוא המגרש — והבעל גם כן אינו עובר, משום דאין שליח לדבר עבירה, ולהמשנה למלך ודעמי' דס"ל דגם דרובנן אמרינן אין שליח לדבר עבירה.

ואי משום דהאשה עוברת גם כן משום קנין לפי שהיא קונה את עצמה בגט זה — חדא, דגם המלוה עובר ברבית, ובכל זה התירו ללוה ולשלוחו ולא חשו לאיסורו של מלוה — וכל התירושים שנאמרו בזה בנוב"י ה"ל למה לא חשו לאיסורו של מלוה, שייכים גם הכא עיי"ש.

ועוד, דהא אפשר שגם היא תעשה שליח קבלה לקבל גיטה מיד שליח בעלה — וממילא גם בדידה נאמר אין שליח לדבר עבירה, וא"כ אינה עוברת על כלום, ומכ"ש שכאן בלא"ה היא אינה עושה כלום, ואפשר לתן לה גם בעל כרחיה.

ולא מיבעי' לר' חנינא דס"ל צריש התקבל דאשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה, בודאי שתוכל לעשות שליח — אלא אפילו לרב נמי — אי משום ציון דבעל, הכא בעל בודאי לא קפיד, דהא נחית הוא לגרשה בכל אופן שאפשר — ואי משום חזרה הבא לאחר מכן — הא אפשר שתקדם איבי ותשוי שליח — ואי משום שהוא כבר השוע שליח, אפשר שישוב שליח אחר.

והא בלאו הכי צריכין אנו לחלוק זה לשיטת הרא"ש ודעמי', דחזר במשתמרת דאשה משום שליחות, ואם כן איך אפשר ששליח של הבעל יתן לחזרה של אשה שהוא שליח קבלה של האשה — הא לרב אין אשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה. ואלא מאי, דבלאו הכי צריכין אנו לחלק דהכא לא שייך קפידא דבעל, ומשום חזרה הבא לאחר מכן, אפשר שקדמה איבי ומשוע שליח קבלה, ושליח הולכה של הבעל יקנה חזרו לשליח קבלה שלה (אלא שזח קשה קצת לפי ספקו של חסור בריש סימן ק"מ אי חזרו של שליח קבלה קונה לא גיטת — אמנם

לפי מ"ב הקצות החשן בסיומן רמ"ד ובספר בית מאיר סיומן ק"ט דספקו של חסור משום דאין שלית קבלה עושה שלית קבלה אחר, משום דמילי לא מיפסרי לשלית, וחצר משום שליות, אפשר ליושב, ואין כאן המקום. אמנם בלאו הכי הלא פסק בשו"ע סיומן ק"ט בפשיטות דחצרו של שלית קבלה קונחי עיין שם.)

וכל שכן דקשה להפוסקים דס"ל כרב סמא צב"מ י' כמו שהאריך הש"ך בחו"מ ריש סיומן קפ"ז — דאין השלית לריך להיות צר חיוצא — וכשיטת הסוברים כן דנכח"ג לא מקרי השלית צר חיוצא, לפי שהוא אינו מגרש את חשמו.

דף פ"ב ע"ב תוד"ה אפילו: הרי"ף ושאר ראשונים וכן משמע מדברי החוס', ס"ל דעד כאן לא פליגי רבנן ור"א אלא בחוץ, אבל בעל מנת מודי לכו רבנן לר"א דהוי גע, אלא דהרמב"ן פליג וס"ל דהא דאמר רבינא בחוץ פליגי, הכי קאמר, בחוץ נמי פליגי, אבל ה"ה דפליגי עלי' רבנן דאר' אליעזר בעל מנת. והרשב"א הביא דברי הרמב"ן בד"ה ולענין פסק הלכה, והפג"י האריך בדבריו בכמה מקומות בסוגיא דידן.

ור' ינאי בשם זקן אחד ס"ל דר"א יליף לה מן והלכה והיתה לאיש אחר, אפילו לא התירה אלא לאיש אחר, וצירושלמי הוסיף ופי' אפילו אסרה אכולא עלמא ולא התירה אלא לאיש אחד. וכאן מסיק דרבא אליבא דר' זקנים כר' ינאי ס"ל, וכדמשמע מחוס' ד"ה רבא. ואף דמשמע מדברי המהרש"א שם דאליבא דר"ע ור"ע דס"ל דר"א ורבנן בעל מנת פליגי ולא בחוץ, לא יליף ר"א מקרא אלא מסברא, לא משמע כן מדברי שאר מפורשים. וכן כתב הח"ס צפירוש בדף פ"ד דגם על מנת יליף ר"א אליביהו מקרא דאיש אחר.

ולדברי הרמב"ן הנ"ל בודאי לריך לומר כן. אלא דצפנ"י רצה לומר לפי דרכו, דאפשר לדברי הרמב"ן י"ל דדרך אחר עיי"ש.

והשתחא קשיא לי לדברי הרמב"ן, ולפי פשטא דהתוס' בדף פ"ג ע"ב ד"ה רבא, אליבא דר"ע ור"ע דבעל מנת פליגי, ויליף מקרא דלאיש אחר, מנא לן בכל הש"ס דגרשה אסורה לבעלה אחר שנשאה איש אחר, הא קרא הכי קאמר, ושנחה מציתו והלכה והיתה לאיש אחר וכו' ושנחה האיש האחרון וכו' לא יוכל בעלה הראשון וכו' לשוץ לקחתה וכו'. והשתחא אליבא דרש"י דר' ינאי קרא הכי קאמר, הרי את מותרת על מנת שלא תנשאי אלא לאדם פלוני, ואסורה את להנשא לשום אדם אחר כמ"ש צירושלמי דאסרה אכולא עלמא והתירה לזה. ואם כן אסרה גם על עצמו של המגרש, כלומר, אם תנשאי שוץ הפעם להמגרש

עלמו, הרי המגרש הוא כאדם אחר דעלמא, והגרושין בטלן למפרע משום שעברו על חנאו.

ואם כן קרא הכי קאמר, והלכה והיתה לאיש אחר, לזה שהתירה עליו, וכשינאח מרשותו של זה ע"י גרושין או מיתה ונשאת שוב להמגרש הראשון, הרי עברה על חנאו, שהרי אסרה על כל העולם וגם הוא עצמו בכלל — וגטו בטל למפרע, ונמא שגשואי' עם השני היו צנות וכמ"ש בגמ' צתובתם של ד' זקנים, וממילא שאסורה על הראשון משום זונה, וצא הכחוב לתן לאו עליו — ומנא לן דאשה גרושה לכל העולם שנשאה הראשון אחר מיתתו של שני או אחר גרושיו, אסורה לחזור לו, ודלמא קרא דוקא כהאי גונא אסר.

וצאמת שיש לעיין האידך הוא הדין במי שאומר לאשתו הרי את מותרת לכל העולם חוץ ממני, אליבא דרבנן אליבא דר"א בן עזרי' דמכריות יליף. בשלמא אם אמר חוץ לפלוני, הרי אין כאן כריתות, אבל אם אמר חוץ ממני — אדרבה יש כאן כריתות יותר ויותר. או דילמא לא שגא.

וכן יש לעיין בעל מנת שלא תגשאי לי, והוא כהן ונשאת לו להמגרש, אם הגרושין בטלן למפרע, וממילא שמותרת לו — ולכאורה משמע שזה פשיטא דאינם גרושין, אלא להרמזין ה"ל דרבנן גם בעל מנת פליגי אדר"א, ממילא לאידך גיסא פשיטא שאין כאן גרושין כלל מעיקרא דמילתא. אלא לר"ע נריך לעיין בכהאי גונא

ויש סברה לומר דאייטערך קרא דאיש אחר להתירה כשאסרה אכ"ע ולא התירה אלא לאחד, כדברי הירושלמי גם בעל מנת ולא רק בחוץ אליבא דר"ע ור"ט, ואליבא דהרמזין להלכתא גם כן, משום דסברה חלונה הי' לומר בכה"ג כהגזירה בדף פ"ד, שלא יאמרו נשותיהן מחליפין, ולדברי פנ"י מיירי בכהאי גונא שאמרה אי את מותרת אלא לפלוני בעל מנת, ואייטערך קרא להתירה קודם שגזרו גזירה זו כמ"ש בח"ס, ואם כן בודאי קשיא מה שהקשינו לעיל.

הקשה הנמוקי יוסף בריש פ' אחד דיני ממונות, האידך קי"ל דגט שאין בו זמן הולד כשר, הא אם אין זמן כתוב בגט הוה לי' עדות שאי אהא יכול להזימה, ותיירך דאפקעוהו רבנן קדושי מיני' מעיקרא — וכן תירץ בשער קדושין שאין כותבין בו זמן לכתחלה, כדאיתא פרק ד' אחין.

משמע מדבריו דשייך דין הזמה גבי עדי גט וקדושין. ולא עוד אלא ששייך גביהם גם דין עדות שאי אהא יכול להזימה, שאינה עדות.

וכבר דברנו על דברי הפני יושע דיכול למפסל כל גיעא דעלמא מדאורייתא אף שכתוב צהם זמן — משום דאפשר שיאמרו העדים אחרנוכו וכחצנוכו — ואין כאן אפשרות לגע כשר מדאורייתא לפי דבריו — רק אם כתוב בתוך הגע כחצנוכו בזמנו ולא אחרנוכו. ולפי דבריו, כל גע שלא כתוב בו כן, אינו כשר רק מתקון רבנן, שצטלו דרישה וחקירה ודין עדות שאי אחת יכול להזימה בעדות נשים וגיעין.

והזכרנו מכבר דברי מרן הח"ס ז"ל בחדושי, שצעיקר הקושיא של הפני, כבר הקדימו הגמוקי יוסף הנ"ל.

והנה גם הנודע ביהודה מהדו"ק אה"ע סימן פ"ח הביא דברי הפני הללו ודחה דבריו — לפי שאין מזימין את העדים אלא בפניהם — וכשיבואו המזימין, ישאלו את העדים הראשונים אם כתבו את הגע בזמנו.

והנצי"י הוסיף לחדש שלא מלא טעם לתקנת חז"ל לכתוב מקום עמידת העדים, כדאיתא אי מימסרו לכם מילי בדיני וכו' שנתקשה הפני למלא טעם לתקנה זו — וחדש הפני דהיינו טעמא — משום שיבא כאן עדות שאתה יכול להזימה — לפי שהמזימין נריך שיכחשו את העדים ע"י המקום והזמן לאמר להם הלא ציוס פלוני עמנו הייתם במקום אחר.

נמצינו למדים, לדברי הגמוקי יוסף והנודע ביהודה, לריכים אנו לדין עדות שאי אחת יכול להזימה בגיעין, גם מתקון חז"ל, ולדברי הפני אין אנו לריכים לכך רק מדין חורה, אבל לא מלד תקון חז"ל — והח"ס כתב על דבריו כי דברי פי חכם חן.

אמנם על עיקר דין הזמה אם שייך בגיעין, גם הפני נראה דמודה דודאי שייך — דאין כח ציד חכמים לעקור זה — והם לא עקרו אלא דין דרישה וחקירה — אבל לא דין הזמה עצמה.

והשתא קשיא לי, דאיתא בריש מכות ג' ע"א, מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ולא נתן לה כתובתה וכו' אומדין כמה אדם רוצה לנתן בכתובתה של זו, שאם נתאלמנה או נתגרשה ואם מתה יירשנה בעלה.

ומתוך המשנה משמע דהבעל טוען לא גרשתי, וכן כתב רש"י בפירוש — ולמה אנו לריכים לזה הלא אפשר שיעטון הבעל גרשתי והאשה גם כן תאמר גרשתי — והעדים מסכימים לדבריהם שגרש ציוס פלוני במקום פלוני — אלא שהבעל טוען שנתן כתובה, והאשה והעדים אומרים שלא נתן. והשתא נמצאו

העדים זוממין, והעדים הללו, או עדי מסירה הם לר"א, או עדי חתימה לר"מ — ואם עדים אין כאן ממילא שגם גט אין כאן, דאין גט בלא עדים. ומה זכך שהצטל והאשה מודים בגירושין הלא אין זה כלום כמו שלמדנו בגיעין ס"ד ע"א וכדאפסק בשו"ע סי' קנ"ב.

ועיין בצ"ק ע"ה ע"ב פלוגתא דחכמים וסומכוס דדין הזמה אם העדים מסייעים לבעל דין, דחכמים ס"ל דאין כאן הזמה וסומכוס ס"ל דיש כאן — אמנם פלוגתא זו לא שייך לכאן, דהא כאן על כל פנים מכחישים את הבעל בתשלומי כתובה.

ואין להשיב מן מעידין אנו צאים פלוני שהוא בן גרושה צריש מס' מכות דהתם רק על הבן צאים להעיד אף שהעדות נוגע להאשה ג"כ כמ"ש רש"י שמעידים בפנינו נתגרשה אמו קודם שנולד פי' קודם שנולד כמ"ש החו"מ דהיינו שהם עדי מסירה. מהתם לא קשי' כמוצן. אמנם ממתני' ב' קשי'.

ידוע דינו של הנודע ביהודא במהדורא קמא אה"ע סי' ע"ה והלאה, בשליח שגרש בעל כרחו של האשה — שצטל הגט — מטעם שאין שליח לדבר עבירה — כי עבירה היא לגרש אשה בעל כרחו, מטעם חרס דרבנו גרשום — ואם אין שליח לדבר עבירה, אז יש צמטמות זה שני דברים — חדא, שחייב השליח ולא המשלח — וחדא, שצטל השליחות מעיקרו, בדבר שצריך שליחות, כגון גט וקדושין — והרי השליח גרש אם כן בלא שליחות הצטל, וממילא שהגט בטל — ותלה הנוצ"י דבר זה בשני תירוצי התוס' בצ"מ דף י' ע"ב כמפורסם.

והנה הגאון רבנו יצחק האמצורגער ז"ל חלק על הנוצ"י ז"ל בזה, כמ"ש שם בנוצ"י סימן ע"ו, וכתב וז"ל; לא קיימא לן פסקא שהמליא המ שנה למלך וכו' ע"ש ראיותיו.

והשיב בנוצ"י סימן ע"ז על כל ראיותיו, וסיים בסוף התשובה וז"ל; והנה מחותני הגאון בפתח דבריו כתב האי פסקא שהגט בטל מטעם שליח לדבר עבירה, בשם המשנה למלך, והנה יגעתי ולא מצאתי דבר זה במשנה למלך, ואני הוא שהמלאתי סברא זו וכו' ע"ש במה שכתב בזה עוד כנגדו.

וראו זה מצאתי — הרמב"ם בהלכות גניבה פ"ג ה"ו פסק שיעה דגמ' דידן בלמוד של שבוע זו — וז"ל; עשה שליח לשחוט לו, ושחט לו השליח בשבת, הרי כנגד חייב בתשלומי ד' וה', שהרי זה כנגד לא עשה עון מיתת בית דין — וכבר ביארנו שהשוחט על ידי שליח חייב בתשלומין, עכ"ל.

וכתב עליו המשנה למלך שם, ח"ל; מדקדוק רבנו נראה לי דוקא צעשאו שליש סתם שיטחוט לו, והלך ושחט בשבת, חייב הגנב בתשלומי ד' וה', וטעמא וכו' משום דחדוש היא שחדשה תורה, דהא בכל התורה קי"ל דאין שליח לדבר עבירה וכו' וכיון דחדוש היא, אין לנו אלא היכא שלא נטרף איסור אחר בשליחות זה וכו' דמלכד איסור הטביחה, איכא איסור שבת, ולגבי איסור שבת, פשיטא דאין שליח לדבר עבירה, הכי נמי לענין הטביחה לא נעשה שלוחו.

ורא' לזה ממ"ש רבנו צפ"ז מהלכות מעילה ה"ב, בד"א, כשהיו החתיכות מקדשי צדק הבית (או חייב המשלח, משום דבמעילה יש שליח לדבר עבירה) אבל אם היו צער עולה וכיוצא בו, לא מעל אלא האוכל בלבד, שהרי הוא חייב באיסור אחר יתר על המעילה, (דהיינו אכילת עולה) ובכל התורה כולה אין שליח לדבר עבירה (דהיינו לענין אכילת עולה) אלא במעילה לבדה (על מנה) שלא יתערב עמה איסור אחר. (בגון הבא אכילת עולה, עכ"ל. ועיין שם בדברי חמשנה למלך היטב, ובשושנת העמקים לבעל פרי מגדים, כלל כ' שהאריך במשנה למלך זח.)

ונראה ברור כי על משנה למלך אלו כוון הגאון ר"י, ובכל זאת, דברי הנוצ"י כוללים יותר מדברי המשנה למלך באיזה מדה, לאו וראו במה.

שמעתי מעשה מקיימת ממרן חתתם סופר זצ"ל:

פעם שאלו את רבינו הגאון ר' מרדכי בנעם זצ"ל על עגונה אחת מה דינה — וזה ה' בסוף ימיו כששכב על מטתו נוטה למות, ואמר לבית דינו לשלוח את השאלה למרן הח"ס זצ"ל — וידוע כי מרן הח"ס ה' צעיר בשנים מרבנו ר"מ בנעם — לפי שרבנו ר"מ בנעם נתן את הסמיכה למרן הח"ס בבחרותו.

כשבאה השאלה לפני מרן הח"ס זי"ע ישב מיד לכתוב תשובה מבלי הביט בספר — ומסר את התשובה תיכף ומיד לבנו הגאון הצדיק ר' שמעון זצ"ל לשלחו בדואר.

הנה"צ ר' שמעון זצ"ל חשב בלבו הלא הדבר יגיע לפני גאון אדיר ובית דינו, ואבא לא הביט אפילו בספר — מוטב שלא אשלח את התשובה אולי יתחרט אבי, אמתין יום או יומים — למחר שאל מרן הח"ס את בנו, השלחת את האגרת, והודה כי לא שלח, ואמר את המעם.

והשיב לו הח"ס זי"ע בזה הלשון: „אין יעדען דור האט השי"ת זיינע יידען וואס ער פסק'נט זיינע שאלות, אין דעם דור בין איך עס ב"ה, ווארים זאלל ער מיך מכשיל זיין, איך מיין עס דאך עהרליך".

כשהגיע תשובתו של הח"ס זי"ע לפני רבנו ר"מ בנעט זי"ע, לקח את התשובה בידו והביט בשורות האחרונות של התשובה שהי' להיתר, וצוה לבית דינו להתיר את העגונה.

וחלשה דעתם של הגאונים בית דינו זי"ע — ואמרו הלא בי"ד גדול בישראל אנו — וכי אין רשות בידנו לראות מהיכן דינו של הרב מפרעסבורג.

והשיב רבנו ר"מ בנעט זי"ע — „דיע הוראה פאן פרעסבורגער רב איסט משמים, דייע שאלה איסט נור ווארים האב איך מיך ניכט בענגניגט דייע לעצטע שורה אלל איין צו זעהען, ווארים האב איך איין פארציילען פריהער אויך געזעהען — איך האב דאס געטאן ווייל דאס כתב פאן פרעסבורגער רב איסט מסוגל פיריר את שמים.

בסוגיא דתקפו כהן יש בידנו כתי"ק של מרן הח"ס — וזה העתק מעצם כתי"ק — הביטו וראו — ומעמו וראו כי מוב ה'.

ה

ענינים שונים

בעניני רוב וחזקה:

יש לעיין — דהא אמרינן במס' שבת ס"ט ע"ב, הכולך בדרך או במדבר ושבת אימתי שבת, מונה ששה ומשמר אחד — ובשבת ימי מלאכתו אינו עושה אלא כדי פרנסתו משום פקוח נפש, ולא יותר. ובירושלמי (פ' כלל גדול ח"א) איתא דין זה בנשבע בבית האסורים ואינו יודע מתי שבת — וכתוב במגלת איכה שבת ה' בליון מועד ושבת. ופשוטו של מקרא ששבתו מתי שבת, וכן פירשו קצת מפרשים. (עיין יפה ענף במדרש איכה במקומו)

והשבת אי נימא דלא דאזלינן בחד חזקה, מנא לן דשבת שלנו הוא שבת האמתי, דלמא שבתו אבותנו פעם בגלותם מתי שבת — וגשתנה יומי מיום של שבת בראשית, ונהי' אסורים במלאכה בכל שבת ימי השבוע ביותר מכדי פרנסה.

ואלא מאי חאמר, היכא דלא אפשר שאני — כמו שמתרץ בגמ' בדף י"א ע"ב לענין רוב — כשרואה להביא רא' מן מה שאנו אוכלים בשר — אם כן גם מנגעי בחים אין רא', דהיכא שאי אפשר שאני.

בענין הנ"ל:

ועוד יש לעיין — אי לאו דאזלינן בחד חזקה, כהנים איך אוכלים בחרומה וקדשים, ואיך נכנסים למקדש, דלמא נעמאו בשעת שינה או בהקיץ בהיסח הדעת, או דלמא נגע עמא במוקדשין ובחרומה — ואיך מותרין בנשותיהן, דלמא נבעלו לפסול — דהא כהן הדיוט מותר בצעולה — ואי משום דבור ידיה — הא לר' יושע לא מפיה אנו חיים.

אמנם מכל האמור, אין להביא רא' לחזקה דאיתרע, כגון נגע שחסר — אלא שלרש"י בחולין י' ע"ב הראי' מאם צעיניו עמד הנגע — והיינו טעמא דלא חלק בצי"ש חלוק זה בקושי' שהזכרנו משמו בדף הקדום ממכה אציו — ועל כל פנים יש להוכיח גם מהנ"ל, דסוקלין ושורפין על החזקות.

בענין חנ"ל:

שיעת הרשצ"א דספק ספיקא מהני להחיר אפילו נגד חזקה דאיסורא — כידוע מש"ך ועו"ז בסימן ק"י, ושאר הספרים הנושאים ונותנים בזה.

ובפלתו והחוו"ד והשע"ת בכלל י"ד פרט י"ג, והקלות החשן הסכימו, לדברי הרשצ"א אין חלוק בין חזקה לרוב בנדון זה, וכי היכי דמהני ספק ספיקא נגד חזקה דאיסורא, הכי נמי מהני נגד רובא דאיסורא.

ואם כן אפוא, יש להקשות לר' עקיבא ולשאר חנאים ואמוראים דסוברים כותי' דאין קדושין תופסין בחייבי לאוין, האריך מלאנו איסור לכל איסורי ערוה הבאים מכה נשואין, כגון אשת איש, ואחותו, ואשת אחיו וכדומה — שהם רוב איסורי ערוה, ומכל שכן קשה האריך סוקלין ושורפין עליהם, דלמא גברא דהאי אשת איש או אציו או אציו עד סוף כל הדורות ממזר הוה, ואם כן, אשתו אינה אשת איש, משום שהקדושין שלו לא תפסו בה. ואם תמלא לומר אינו מזד אציו, דלמא ממזר מזד אמו או אבותי' או אבות אבותי', הוה. ואח"ל הוה אינו ממזר לא מזד אציו ולא מזד אמו, דלמא אשת איש זו בענמה ממזרת היא בענמה, או מזד אציה, וקדושי בעלה ישראל לא תפסו בה. ואח"ל אינה ממזרת מזד אציה, דלמא ממזרת היא מזד אמה או אבותיה.

מה אית לן למימר, זיל בחר רובא, ורוב בעילות אחר הצעל, כדאיתא חולין י"א ע"ב, הא השתא לדברי הרשצ"א קיימין דס"ל דספק ספיקא עדיף מרובא — ואפילו לדברי הש"ך החולק, מודה הוה בג' ספקות, והכא ד' ספקות איתניהו — ואפילו תימא דאין כאן ד' ספיקות, משום דכל הספיקות שם אחד הם — שם ממזר — ולא קשיא אליבא דהש"ך, מכל מקום אליבא דהרשצ"א קשיא, דעל כל פנים שני ספקות ישנם כאן, דלמא הוה ממזר, ואח"ל הוה אינו ממזר, דלמא היא ממזרת — דאין לדון משום שם אחד היכא דהגופים מחולקים, ועוד, דזה ממזר וזו ממזרת מקרי, ואין זה שם אחד — ועוד, דממזר מתיר יותר מממזרת, לפי שיש היחור לזרעו ע"י שישא שפחה, כדאיתא בסוף פ"ג דקדושין, וגם אליבא דש"ך קשיא, דד' ספיקות הללו ד' שמות יש להם, ממזר, ובן ממזר, ממזרת, ובת ממזרת, ודו"ק.

ועוד, דהא כבר כתב החוו"ד בס"ק י' דהא דלריכים אנו לתנאי דשם אחד בספק ספיקא, הוה דוקא כשהרעותא צרורכ לפנינו — כגון רעותא דפ"פ

שעלי' אנו דנין, אבל כשיש כאן ספק על הריעותא בעלמא — כגון ספק מחט בחלל הגוף — אין לנו שום תנאי של שם אחד, עיי"ש שדכריו מוכרחים — ואם כן כאן הלא הספק הוא על הריעותא בעלמא, לפי שאין אנו יודעים אם יש כאן ממזרות, ואין כאן אלא ספק ממזרות, הדומה לספק מחט בחלל הגוף.

ואין לומר דקושיא מעיקרא ליחא, דאף דאין קדושין בחייבי לאוין, בני מילי ממזר ודאי אבל ממזר ספק הא אית לן דרשא גמורה דממזר ודאי ולא ממזר ספק, מעיקרא דחירווא פירכא, דהא כבר בירר בשב שמעתתא שמעתא א' פ"א דלא מקרי ספק ממזר אלא בספק השקול, ולא במקום רוב, והשתא לדברי הרשב"א קיימין דס"ל דספק ספיקא עדיף מרוב, ועוד, אם כן דרשא דממזר ודאי למה לן.

ועוד יותר יש לחזק זאת אליבא דהרשב"א לשיטתי' — דהא ס"ל ציבמות צפ' האשה שהלך, דרוב הבא מכח רוב, ולא מכח כולו, מקרי פלגא ולא רובא — וכמו שהזכיר בשב שמעתתא שמעתא א' פ' כ"ב דכריו — וכן בקה"ח סימן ר"פ וכמו שהזכרנו כבר במקום הזה — א"כ הלא אין כאן רוב כלל, ויש כאן ספק ספיקא גרידא, שלא כנגד רוב, דאימתי יש כאן רוב, אם אנו חוששים עליו בלבד, ואנו חוששים על אביו דלמא לאו אבוכו הוא, אז יש כאן הרוב של רוב צעילות אחר הצעל כנגד זה החשש — אמנם בנדון דידן יש לחוש על אביו גם כן — דלמא אבי אביו לאו אבוכו דאביו הוא — מאי אית לן למימר, רוב צעילות אחר הצעל — א"כ, הוא — שעליו אנו דנין — צא מכח רוב של אביו, שהוא עצמו צא מכח רוב — והרי זה רוב הבא מכח רוב — ומכל שכן כאן שיש להוסיף, רוב הבא מכח

רוב הבא מכח רוב, עד סוף כל הדורות למעלה — ואם כן אזדה לה רובא, ואין כאן אלא ספק ספיקא להחיר.

ואפילו תימא כמו שנדברנו פעם אחד כבר — דעל כל פנים חזקה יש כאן, ולפיכך הזכיר בתו"כ פ' אמור לגבי כהנים, אביו חזקה ולא אביו רוב — מ"מ הדרא קושיא לדברי הרשב"א לדוכחי', דהא ודאי דס"ל דספק ספיקא מהני להחיר במקום חזקה.

ואם תאמר — למאן קשיא, לרבי עקיבא, דס"ל אין קדושין תופסין בחייבי לאוין — הא רבי עקיבא ס"ל דאזלינן בחר מיעוטא, במכות ז' — והרשב"א לשיטתי' דס"ל דטעמא דספק ספיקא הוא מכח רובא כידוע, וא"כ ר' עקיבא

באמת לא יחוש לספק ספיקא — זה ליתא מכמה טעמים — חדא דהא כבר כתב הש"ס שמעתהא בשמעתהא א' פ"ח דאפילו רבי מאיר דחייש למיעוטא ולא חייש, לספק ספיקא חייש, ועוד, הא כמה חנאים ואמוראים דס"ל כר' עקיבא בממזר מחייבי לאוין, ולא חיישי למיעוטא, ועוד, הא כבר כתבו התוס' וזיררו בראיות בחולין י"א, דר' עקיבא לא חייש למיעוטא אלא מדרבנן, אבל מדאורייתא אזלינן בחר רובא, ומכל שכן בחר ספק ספיקא.

ועוד, דגם אליבא דכולי עלמא קשיא — האיך אדם נושא אשה — דלמא הוא ממזר, ואח"ל הוא אינו ממזר, דלמא היא ממזרת — והוי כאן ספק ספיקא בהחמיר — לדברי הרשב"א עדיף מרובא — ואם כן רובא, דרוב בעילות אחר הבעל, אינו מועיל כאן — וכן דרשא דממזר ודאי ולא ממזר ספק, אינה שייכת כאן, כמ"ש לעיל משמ"י דש"ס שמעתהא. ועיין בחורת חיים חולין י"א ע"ב.

בענין הנ"ל:

הנה הקצות החשן בסימן ר"פ ס"ק ב' העלה מדברי הרשב"א ביצמות, דרוב הנוול מכח רוב אחר, לא חשיב רוב מדאורייתא. כי"ד, רוב נשים מתעברות, וזה רוב אחד, ורוב המתעברות יולדות ואינן מפילות, וזה רוב שני, הנוול מכח רוב הראשון, ואם כן רוב נשים יולדות לא חשיב רוב מדאורייתא, וכבר הי' המדובר בינינו לפני איזה שבועות בסברא זו.

וקשיא לי, הלא בת בנו ובת בתו, ערוה דאורייתא היא עליון, וחייב עלי' מיתת בית דין, והרי היא רוב הבא מכח רוב אחר. הרוב הראשון הוא בנו, דלמא לאו אצובי הוא, כדאיתא חולין י"א ע"ב, והרוב השני הבא מכח רוב זה, היא בת בנו, דלמא בנו לאו אצובי הוא.

והכי יש להקשות באחות אביו, שחייב עליו אפילו אם היא רק אחותו של אביו מן האב בלבד, כדילפינן מקראי ביצמות נ"ד, הרוב הראשון הוא דלמא אביו אצובי לאו אצובי של אחותו הוא, והרוב השני הבא מכח רוב זה הוא, דלמא אביו אחיה של זו, לאו אצובי ידי' הוא, וכן יש להקשות באשת אחי אביו, שאין חייב עלי' מן החורה אלא באחי אביו מן האב ולא מן האם, כדאיתא ביצמות כ"א.

ויותר יש להקשו' מכהנים, דלריך למידן זהו מחמת רוב דרוב כמה פעמים עד אהרן הכהן, ויש זהו איסור סקילה, כדאי' בתוס' כתובות דף כ"ג.

ואפשר דהיינו טעמא, דדן בתורת כהנים שהזכרנו בדף הקדום, צאצא כהן מטעם חזקה, ולא מטעם רוב.

ובשעת דאחינא להכא, יש להקשות, אי לאו דאזלינן בחר רוב או בחר חזקה, האיך אדם נושא אשה, דלמא אציו של זה, אצוב של זו הוא, וברי הוא אחותו מאציו, ואי חימא דזה חשיב מטוטא דמטוטא, המטוט הראשון, דלמא אצוב של זו לאו אצוב הוא, והמטוט השני דלמא אציו של זה דוקא, אצוב הוא, עדיין יקשה לרבנו ברוך דס"ל בהגהות מרדכי בפרק הזרוע, דלא אמרינן מטוטא דמטוטא אלא בחר עניים, ולא בענין אחד לרבי מאיר.

בענין הנ"ל:

תנן במס' עהרות פ"ו מ"ד, כל שאתה יכול לרבות ספיקות וספק ספיקות ברשות היחיד, עמא — ופירש ר"ת במס' צבא בחרא י"ב ע"ב ד"ה ר"א, דאף דבכל מקום ספק ספיקא מותר, הכא שאני, דמן הדין אפילו בחדא ספיקא טהור, דאוקמי' אחזקה, אלא דילפינן מסועה, ואם כן דחדוש הוא, מה לי חדא ספיקא, מה לי תרי ספיקי.

ובשעת ממקום שבת — הרי זה בא ללמד וגמלא למד — דבסועה עצמה ודאי דאין כאן היתרא דספק ספיקא, ואית כאן הסברה של ר"ת דמה לי חדא ספיקא, מה לי תרי ספיקי.

ואיך נפרנס אם כן כל השמעתא דפ"פ, דמתירין אנו מכח ספק ספיקא איסורא ועומאה דסועה עצמה.

ואדברה עוד הפעם בשיטת הרשב"א בספק ספיקא נגד חזקה ורוב — לשיטתו מה הועלתו דסומכים אנו על רוב בשעיר עזאזל — הא השתא ידיעינן לרובא מדאורייתא, ואין אנו בודקים את השעיר לה', הדרא קושיא לדוכתי' הרי יש כאן ספק ספיקא כנגד הרוב — ספק דלמא השעיר לה' ערפה, ואם תמלא לומר כשר הוא, דלמא שעיר העזאזל ערפה הוא.

ומה ברוחנו בלמודו של ר' מרי שם בחולין י"א דילוף לי' לרוב ממכה אציו ואמו — הא קי"ל דאציו רשע אינו חייב בהכאתו וקללתו, כדאיתא ריש פ'

איזבו נשך ויצמות כ"צ — וידועים דברי הפני"י בגיעין י"ז לחזקת כשרות הוא חזקה דאיתא מכח רובא, ורוב בני אדם כשרים הם — ואיתא מס' קדושין, הרי את מקודשת על מנת שאני רשע, מקודשת, דלמא הרהר עבודה זרה בלבו — ואם כן יש כאן ספק ספיקא, דלמא לאו אצובו, ואם תמלא לומר אציו הוא, שמא הרהר עבודה זרה בלבו, ואינו חייב על הכאחו וקללתו.

והרי פסק הרמב"ם בפ"ה מהלכות ממרים הלכה י', דכשאינו חייב על אציו, אינו חייב על אמו, דכתיב מקלל אציו ואמו, את שחייב על אציו, חייב על אמו, ואת שאינו חייב על אציו, אינו חייב על אמו. ואם כן אפילו לדברי הש"ך דמודה להרשב"א בג' ספיקות ולא בג', קשיא אאמו היכי חייב, דלמא לאו אצובו הוא, רק גולד מנכרי ועבד, ואינו חייב על אציו, ואם כן אינו חייב על אמו, ואפילו תימא ישראל הוא, דלמא רשע הוא, ואינו חייב עליו ולא על אמו, ואם תמלא לומר אצובו הוא, דלמא הרהר ע"ז ואינו חייב עליו, וא"כ אינו חייב על אמו, ואם תמלא לומר לא הרהר, דלמא אמו בעלמא הרהרה, ואינו חייב עלי', דקרינא דה ונשיא בעמך, בעושה מעשה עמך, כדיליף בריש פ' איזבו נשך.

בענין הנ"ל:

הרמב"ם בפ"ה מהלכות איסורי ביאה הלכה כ' כתב ח"ל: מי שהחזק בשאר בשר, דנין על פי חזקה זו, ואף על פי שאין שם ראיה ברורה שזה קרוב וכו' ראיה לדין זה, ממא שאמרה תורה המקלל ומכה אציו, שיומת. ומנין לנו ראיה ברורה שזה אציו — אלא בחזקה וכו' ע"ש. והקשה הבית שמואל בזה"ע סימן י"ט ס"ק א' — למא לא יליף בחולין י' ע"ב מכאן, דאזלינן בתר חזקה.

וגם מקשים דהא בש"ס דידן בחולין י"א ע"ב יליף ממכה אציו דאזלינן בתר רובא — ולמא הרמב"ם יליף מכאן דאזלינן בתר חזקה.

ודברי הרמב"ם נובעים מדברי הירושלמי פ' עשרה יוחסין הלכה ח'.

ויש להוסיף ולהקשות מספרא ריש פר' אמור, דאיתא שם, יאמר לאמו — מה תלמוד לומר לאציו — מה אמו שהיא מתחללת הרי הוא מעמאל לה — אציו שאינו מתחלל אינו דין שיעמאל לו — אלו כן, הייתי אומר, מה אמו בידוע, אף אציו בידוע, אציו חזקה, מנין, תלמוד לומר ולאציו.

וכבר יש בחשבות הרשב"א סימן כ"ז, פירוש על דברי התורה כהנים הללו לתר קושיא המפורסמת, דממא נפשך — אם אינו אציו משום דלמא לאו אצובו

הוא, אם כן שוב אינו כהן, ובודאי מותר לעמלות לו למתים, ועי"ש התירושים —
 אבל יהי' איך שיהי', הלא גם מכאן אפשר להוכיח דאזלינן בחר חזקה, מיתורא
 דלאזיו. — ועוב הוא לעיין במראה מקומות הללו, וגם בשערי תורה כלל
 ו', פרט א' וב'.

כתובות דף כ"ב ע"ב בסוגיא דתרי ותרי:

ידוע פסק הרמב"ם בפע"ז מהלכות סנהדרין ה"ו, דעד אחד נאמן לקבוע
 איסור גרושה לגבי כהן — ואין אנו לריכים לשני עדים, אלא שיעידו כי עבר
 הכהן על איסור גרושה זו — אבל על הידיעה בעצמה, לדעת שהיא גרושה,
 מחזיקים את האיסור בעד אחד.

והוצאו דברי הרמב"ם הללו בכמה מקומות בש"ז שמעתתא — והוא ז"ל
 הבין שאין דברי הרמב"ם הללו אמורים אלא באיסור גרושה לכהן בלבד, וכן
 לאיסור זונה גם כן — ולפי שס"ל להרמב"ם באיסור גרושה חזקה לא מקרי דבר
 שצערור לענין עדות — ופליג בזה על החוס' רי"ד בקדושין ס"ו דס"ל בפירוש
 דגם איסור גרושה חזקה מקרי דבר שצערור לענין עדות — ולריך שני עדים
 להחזיק את האיסור.

וכבר כתבתי בתוך הזמן, דהכי כתב החוס' רי"ד גם כאן בכתובות,
 וגם מדברי רש"י כאן יש הוכחה חזקה לדברי החוס' רי"ד.

אמנם הפג"י בקונטרס אחרון בקדושין ס"ו הבין מדברי הרמב"ם שלא
 בלבד באיסור גרושה חזקה לכהן מיירי — אלא גם איסור אשת איש אפשר
 שיתחזק על פי עד אחד, כגון על פי אביה — ושוב חזקת האיסור
 אשת איש על ידי עד אחד זה כמו שהיו כאן שני עדים.

ולכאורה הי' אפשר להוכיח מדברי רש"י כאן דס"ל בהרמב"ם — דברי
 מוקי אביו להא דשנים אומרים נתגרשה ושנים אומרים לא נתגרשה, בעד אחד.
 עד אחד אומר נתגרשה ועד אחד אומר לא נתגרשה, דתרווייכו באשת איש
 קמסהדי, והאי דאמרי נתגרשה הו"ל עד אחד, ואין דבריו של אחד במקום שנים.

והקשה בת"י דמה לנו לאותו שאומר לא נתגרשה — בלא איכו נמי תלא,
 דהא אין אלא אחד שאומר נתגרשה, ואין עדותו כלום, דאין עדות עד אחד

בגירושין מועיל כלום. וחירונו דהכא מיירי בדלא אתחזק בה איסור אשת איש אלא על פיהם — ואין להקשות דאם כן יהי' אותו שאומר נתגרשה נאמן, משום מגו דאי צעי הוה שתק, דזה אינו, דלמא העיד בשביל שהי' רוצה לפסלה מן הכהונה.

משמע לכאורה דס"ל להח"י כמו הרמב"ם, דלפסלה מן הכהונה נאמן עד אחד להעיד שגרשה היא — והשתא הדרא קושיא לדוכחה ממה נפשך — אם העיד לפסלה מן הכהונה, הרי עדותו מועיל לפי דברי הרמב"ם, וכל מקום שהאמינה חורה עד אחד הרי הוא כשנים, ועד האומר אחריו לא נתגרשה, הו"ל עד אחד, ואין דבריו של אחד במקום שנים כלום — ואם העיד להחירה לעלמא, הרי נאמן מתורת מגו דאי צעי הוה שתק — ומגו זה דאורייתא הוא כמו שמוכח לעיל כ"ב ע"א בחוס' — ואם כן נאמן גם כן מדאורייתא, ועדותו חשיב כשנים — ועד האומר לא נתגרשה הו"ל עד אחד, ואין דבריו במקום שנים כלום.

וקושיא זו קשה בפרט לדברי הפני" — שהבין בדברי הרמב"ם דס"ל דמועיל החזקת איסור צעד אחד — אפילו באיסורא דאשת איש.

וביתר קשה, דהרי הרמב"ם צעמנו בהלכות גירושין פ"ג הלכה י' מוקי לבא אוקימתא דעד אחד אומר נתגרשה ועד אחד אומר לא נגרשה, בדלא אתחזק בה איסור אשת איש — וכפי מה שהבין הפני" בקונטרס אחרון בקדושין כ"ל, דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין קשיא השתא, ממה נפשך יהיו דברי העד הראשון שאומר נתגרשה חשובים כשנים — אי צא להעיד לפסלה מן הכהונה, בודאי נאמן — ואי צא להחירה לעלמא, גם כן נאמן, מתורת מגו כ"ל, ושייך בי' דין עד אחד באיסורין אפילו להחזיק, ומכל שכן להחיר — דעד אחד נאמן יותר — ומאחר שנאמן מן החורה, הו"ל עדותו כשנים, ועדות הבא אחריו לומר לא נתגרשה, לא הוי אלא עדות עד אחד.

והשתא דאחינא לבכי, יש להקשות כאן קושיא אחריתא — הרי הח"י והרמב"ם כ"ל, מוקי לבא אוקימתא כשיש להאשה חזקת פנוי' — וגירסת הרב המגיד בפ"ג מהלכות גירושין הלכה י', דהאי אוקימתא רב פפא אמרה — ולא אביי כדאיתא בגירסא שלפננו — ועי"ש בהג"ה שב"ד ה"ה — וכן נראה מדברי השמ"ק כאן.

ואם כן קשיא, תאסר על פי עדות עד הראשון שאמר נתגרשה, צעמנו — שהרי הוא מעיד על אשה זו שעומדת בחזקת פנוי' לפנינו, שני עדות — עדות

ראשונה, שנתקדשה, ועדות אחרונה, שנתגרשה — והא רב פפא ס"ל בקדושין ס"ה דעד אחד נאמן בקדושין, ואם כן על עדות קדושין — עדותו חשיב כשנים, ומה שמעיד שנתגרשה, כהא אין עדותו חשיב אלא עדות עד אחד — ואין עד אחד נאמן לומר שנתגרשה, אליבא דשום מאן דאמר — ומה לורך לנו בעדות עד שני, ובתרווייהו באשת איש קמסהדי.

מה חאמר — עד ראשון כשהוא לעצמו, נאמן לומר שנתגרשה, משום מגו דאי צעי שתק, אם כן שוב דהרא קושיא לדוכתה, הרי מגו זו דאורייתא היא — כמ"ש החוס' לעיל, ועדותו שנתגרשה חשיב כשנים מחמת מגו זו, ושוב לא יועיל עדותו של עד שני.

והשתא לשיטת הרמב"ם יהי' כאן היכי תמצא — כשיעיד עד אחד על אשה שנתגרשה, ותנשא לכהן, יתחייב מלקות — וכשיצוה עד ויכחישו לומר שפנוי' היא, תנשא לו לכתחלה — שהרי ממה נפשך אחד שקרן הוא — כמו שכתב הר"ן בסוגיא דתרי ותרי, וכמו שפסק בשו"ע אה"ע סימן קנ"ג סעיף ד' ובחור"מ סי' ל"ח סעיף א', ומוקמינן לה בחזקת פנוי' (אלא שהרמב"ם בעצמו חולק על זה. עיין בב"ש קנ"ב ס"ק ט') וכשיצוה עד אחר ויכחישו לומר שלא נתגרשה, יתחייב מיתה.

בענין הנ"ל:

הרי חדש הרשב"א בחדושי, קדושין ס"ו, כלל חדש — כאשר באר דבריו הפני' בסוגיא דתרי ותרי, ועוד בכמה מקומות. — דלעולם לא אמרה התורה דאזלינן בתר חזקה, אלא למי ש מסופק בדבר — ועשה תורה ספק זה כו ד אי — עד שהצית דין עונשין וסוקלין על חזקה זו — כיון שהעובר ועשה עבירה כנגד חזקה, הוא בעצמו מזהר עלי' לא מתורת ספק, אלא מתורת ודאי. מה שאין כן אם העובר ועשה את העבירה שאנו דנין עלי' — עונן צרי וודאי כנגד החזקה — לא שייך לגבי די ד י' — שהוא עונן צרי שאינו כמו החזקה — לומר שהוא מזהר על הספק די ד נ — מחמת החזקה.

והיינו עעמא — כמו שבאר הרשב"א — ולפי דברי הפני' גם הר"ן — דנשאת לאחד מעדי' אין כאן ספיקא דתרי ותרי — אף אי נימא דספיקא דתרי ותרי דרבנן — משום דאף דלדין הוא ספק, ואוקמינן אחזקה — וכקושיא החוס' באמת — אמנם לידעוהו הוא צרי, ואין אנו יכולים לחייב אותם בטענת צרי ושמא.

והיינו טעמא דינאי — דלא הי' נאמן צחרי וצרי — אף דאמו היתה נאמנת, משום ש הו א כלפי די די' — לא כלפי אמו — אינו יכול לטעון צרי, כמו שיישצ צזה הרשצ"א קושית החוס' לפנינו כ"ו ע"צ.

וסצרא זו כתצה גם המהרש"א ביצמות פ"ח, ד"ה והצא — וכמה פעמים הזכיר הפני"י סצרא זו, וגם הח"ס צחדושיו — והוסף הפני"י כאן צסוגיא דצרי וצרי לומר דהיינו טעמא דאנו מצריכין הצרחה, ושיקצל העצריין את הצהרחה — כדי שלא יוכל לטעון אחר כך לפני איזה טענה צמקום שיהי' רוצ או חזקה — ויטעון צרי כנגד הרוצ או כנגד החזקה, ומאחר שקצל הצהרחה, שוב אין מקום לטענתו זו — ונצטרך הפני"י לסצרא זו גם צסוגיא דשמא יחפה.

וקשיא אס כן — הלא יכול כל עצריין להניל עצמו מכל עונש צית דין — הן מיחה הן מלקות — יטעון שנצטעה צשעת מעשה — וממה שקצל הצרחה אין ראי', דאין קושיא על שגטון — מהיכא תיתי שלא הי' שוטה — משום שעד שעת מעשה הי' צחזקת פקה — עיין חוס' גיטין ע' ע"צ ד"ה וניחוש, וצמהרש"ל וצמהרש"א שם — הלא הוא עוטן צרי כנגד חזקה זו — והוי צרי ושמא.

וכי איך ציכלחנו לחייבו מיחה — מחמת ספיקא דידן כנגד ודאי דידי' — הא איכא למימר קושטא קאמר, ומספיקא לא קטלינן לי', כי הצורה אמרה; ונקי וצדיק אל תהרוג — כמ"ש הפני"י כאן צד"ה ועדיין צריך למודעי, וכמו שממקומו הוא מוכרע מדצרי הרשצ"א צקדושין ומדצרי המהרש"א ביצמות פ"ח: צד"ה צא"ד ואר"י, ומשצצח הפני"י צסצרא זו, כמ"ש צעלמו כאן, שהליע הדצר לפני גדולי הדור, וקלסוה.

וכרי צעוצדא הידועה של הגט מקליווע, כך הי' מעשה — שגרש אחד את אשתו לפני גאון מפורסם, ר' ישראל ליפשיטן — זקנו של צעל תפארת ישראל — וצדק ונמצא פקה — ולצסוף טען צעלמו שהי' שוטה צשעת מעשה — וערער הגאון ר' אצוש מפראנקפורט וצית דינו על הגט — ויאלו כנגדס הנודע ציהודא והשאגת אר"י והגאון מוה"ר שאול מאמסערדאס, וטענו כי אין דצריי כלום — שהרי צשעת מעשה הי' צחזקת פקה, ואינו נאמן על עצמו אחר כך להוציא עצמו מחזקתו.

ובשעת דצרי הרשצ"א הוי צרי ושמא — ואך שצאותה מעשה הוי כאן טענות ואמתלאות אחרות לפרש דצריי מה שאמר שלא הי' דעעתו, כמצואר

צחשו' אור הישר — המספר כל מעשה זה הגע — מכל מקום למדנו כי אין לנו כנגד הטוען נשחגעתי בשעת מעשה — אלא חזקה דמעיקרא, ולדברי הרשב"א אין טענה זו מועלת כשהעובר טוען צרי ואנו אין לנו אלא טענת שמא של איזה חזקה — ועוד יותר צדיני מיתה ומלקות, שחזקה כשרות ידי' מסייע לטענת צרי ידי', כמ"ש הפני"י — ואוקי חזקה כשרות ידי' כנגד חזקה פקח שלו — ובודאי עלינו להאמין טענת צרי שלו שלא להרגו מספק — שהרי אפילו חזקה ממון שהוא חזקה אלימתא, נופלת בטענת צרי ושמא, כשיש חזקה כנגדה, מכל שכן חזקה בגוף, שאינו שוטה, דקלישתא — ומכל שכן כשאנו צאים לדחות לאו חומר של לא תרצה.

ובשחא דאחינא להבא — יש להקשות גם אליבא דידן — צלח חדושו של הרשב"א — כשהוא טוען נשחגעתי — מהיכי חיתי לחייבו מחמת חזקה פקח שלו, שהוא חזקה בגוף, וסוקלין ושורפין על החזקות — כמ"ש בקדושין פ' — הלא כנגד חזקה זו יש להעמיד שני חזקות — חדא, חזקה כשרות שלו — וחדא, חזקה איסור של לא תרצה המוטל כנגדנו עליו — ולא גרע חזקה זו של לא תרצה מחזקה אשת איש המוטלת על אשה נשואה מחמת הלאו של לא תנאף. אמנם לדברי הרשב"א ודאי קשיא, ועובדא דבר שטיא יוכיח.

ולפי דברי הרשב"א הללו חוזר ונעור יותר בתוקף הקושיא שעמדתי עלי' בשעת למוד גיטין — כל אשת איש וכל ערוה הבאת מחמת נשואין יכולה לפעור עצמה ממיחת בית דין, שתאמר שתנאי הי' בשעת קדושי בעלה על מנת שלא תבעל לשום אדם, או על מנת שלא תבעל להנאף הזה, ואם תבעל, לא יהיו קדושי קדושין למפרע, ונמצאת שהיתה פנוי'.

מה תאמר, לא היו עדים בשעת תנאי — כבר הבאתי אז ראוי' מתשו' הרשב"א שמן הדין אין לריכים להיות עדים בשעת תנאי, רק בשעת קדושין — ובינתיים ראיתי צנוצ"י מה"ש אה"ע סימן נ"ד, שצ"ד לומר כן מדעת עצמו — דאמירתה תנאי הי' בקדושין לא הוי אמירה נגד חזקה איסור, ויש לומר דנאמנת עיי"ש. אף שלהלכה למעשה אינו יסוד על זה — אמנם צחשו' הרשב"א שהזכרתי אז, הדבר מפורש יותר.

אמנם דא עקא, שהלא קבלה התראה — וכדברי הפני"י הג"ל שזב לא חוכל לטעון טענה אחרת המוסיפה מקבלתה את התראה העדים — התינה אם היתה אומרת תנאי בעלמא הי' בשעת קדושין — אז טענת ההתראה טענה טובה היא, אבל הכא היא אומרת שהתנאי הי' הרי את מקודשת על מנת שלא תבעל לפלוני — המזנה — או על מנת שלא תבעל לשום אדם — דבתחלת ביאה

כשקבלה והתרחקה, שפיר קבלה, דאז עדיין היתה אשת איש, אלא שצסוף ביאה כשעברה על התנאי — שהי' לפי דברי' בשעת קדושין — אז איגלחי מילתא דלמפרע היתה פנוי', אמנם בתחלת ביאה עדיין לא עברה על התנאי, ועדיין היתה אשת איש, ושפיר קבלה, דאין בטול התנאי חל אלא בגמר ביאה — אמנם חיוב מיתה של צעילת זנות חל בתחלת ביאה כשהערה זה — אלא שצסוף בגמר ביאה נחבטל למפרע.

ואל תחמה על הדבר הזה, דהא לענין גיעין מלינו כן להיפק, בירושלמי פ' המגרש, ה"א, ואיפסק להלכתא בש"ע אה"ע סי' קמ"ג ס' י"ח, אם אמר לה הרי זה גיטך על מנת שחבטלי לפלוני, נתקיים התנאי, נתקיים הגט. וז"ל השו"ע שם; ולכתחלה לא תבטל לו, דהא אינה מגורשת עד שחבטל לו, נמנעת תחלת ביאה באיסור, עכ"ל.

וכוא מדברי הירושלמי, דאיתא שם, אמר ר' שמי, מלינו אשה בתחלה ערוה, ולצסוף אין חייבין עלי' משום ערוה — אמר ר' מנא, למה זה דומה, לאחד שאמר לאשתי הרי זה גיטך על מנת שחבטלי לפלוני, בתחלה אסור הוא לצעול, עבר וצעל, הותר הגט למפרע.

ואם כן בקדושין — הכי יחי' הדין בתנאי להיפק — וכדאי גונא נמי האיש יפטור את עצמו כשיעבור למשל על ערוה מ' עריות, למשל אחותה — ויאמר שתנאי הי' בקדושי אשתו, על מנת שלא יצעול את אחותה, וכדומה.

וכשתא לדברי הרשב"א דס"ל דאין לריך עדים בתנאי — וס"ל דיש כאן טענת צרי ושמה כנגד חזקה ורוב בטענת מיתה בית דין, כדאי גונא יחי' גם טענת צרי ושמה כנגד עדים והתראה.

בענין הנ"ל:

דבר זה כתב מרן ז"ל בעת חליו, כשהי' בבית המדרש סעודת בר מצוה של תלמיד אחד.

באחד מדפים הקודמים כבר מובא חקירת השב שמתתא (שם"ע ג' סי' ג') בדברי החוס' פ' האומר בקדושין, (דס"ד ד"ה נאמן) דקטן ספק בן י"ג מוקמינן אחזקה קטנות, ובלמוד של שבע ז' (כתובות כ"ו:) מוקמינן פלוגתא דר"א ורשב"ג בתרי ותרי, ומוחזק לן באצוה דכהן הוא, ואי לאו משום זילותא דבי דינא, הוה לן לאוקמי' אחזקתו, אף שיש כאן ספק דתרי ותרי.

ומכאן הוכיחו ביצמות ס"ח ע"א ד"ה רישא, דבתרומה אזלינן בחר חזקה, אף דביוחסין לא אזלינן בחר חזקה כדלעיל י"ג ע"ב, ומוכח מדברי החוס' שם

כנגד דצריהם כאן, ושמעתתא דהכא בתרומה דאורייתא איירי, ומכאן הקשו החוס' דלמה לא ניזל גם כן בחר חזקת קטנות של ספק בן ט' לענין תרומה ע"ש.

ולכאורה קשיא לי, דאיתא בחולין קל"ד, גר שנתגייר, והיתה לו פרה, נשחטה עד שלא נתגייר, פטור ממחנות כהונה, משנתגייר חייב, ספק פטור. ומקשה בגמרא ממחני' במס' חלה, דתנן, עיסה נעשית עד שלא נתגייר פטור מן החלה, לפי שעיסת נכרי הוא, משנתגייר, חייב, ספק, חייב. ומאי שנא הכא גבי פרה, דספק פטור, ומאי שנא החס גבי עיסה דספק חייב, ומשני ספק איסורא לחומרא, ספק ממונא לקולא. ופירש"י ספק איסורא, חלה ספק איסורא, שיש זה עון מיתה, הלכך לא סמכין אחזקה, (כלומר חזקת עכו"ם) אבל מחנות אין בהם קדושה וכו' ע"ש. ומשמע משום דספק גרות דוחה חזקת עכו"ם לגבי תרומה, ולפי דברי החוס' קשיין שמעתתא אהדדי, דהכא משמע דספיקא דתרי ותרי אינו דוחה חזקת תרומה, ובחוס' יצמות הוכיחו מכאן דחזקת קטנות אינו נדחה מפני ספק גדלות לענין תרומה, אמנם אי נימא כמו שמוכח מדברי החוס' כאן בכתובות, דבתרומה דרבנן יוחא שפיר, ואין הכי נמי דבתרומה דאורייתא לא אזלינן בחר חזקה, ומשמעתתא דיצמות יהי' ראי' לזה, וגם שמעתתא דלעיל כ"ד ע"ב וכ"ה ע"א יתיישב שפיר, דאמרינן גדולה חזקה כו' הרי חזין דספק יחוס של גולי צל אינו דוחה חזקת תרומה שלהם, ויש לומר דבזה פליגי שני אוקימתות שם, אי בתרומה דאורייתא או בתרומה דרבנן איירי, ודו"ק היעב.

והרואנו בזה ליישב גם קושית הבית אפרים באו"ח סימן ו' בתשובה נפלאה, בענין חזקת כהנים בזמן הזה, שהקשה לאוקימתא דאי צעית אימא הכא בתרומה דרבנן איירי, ומתירומה דאורייתא אין הכי נמי דמעלין ליוחסין, וקשה הרי נשיאת כפים דאורייתא, ואין מעלין, ובבית אפרים שם ראב לחלק בלי ראי' דשאני תרומה דיש בה עון מיתה, והשתא ראי' גדולה לדבריו מדברי רש"י הנ"ל בחולין, שדייק בלשוננו הכבד, ספק איסורא שיש בה עון מיתה כו', דהיינו דבעניני כהונה לא אזלינן בחר חזקה ליחוס, כמו שהוכיחו החוס' ביצמות ס"ח, ממחני' דראובן מדברת, דהרי היא בחזקת נבעלה לגתין ולממזר, ולתירומה שיש בה עון מיתה גם כן לא אזלינן בחר חזקה, ואם כן דוקא מתירומה דרבנן, ונשיאת כפים דאורייתא לא מעלין ליוחסין, דאי לא נימא הכי, יוקשו דברי רש"י מאד, דהרי כל איסורי עריות שיש בהם עון כרת ומיתה בית דין, הולכין בהם אחר חזקה, אלא שמע מינה דעון מיתה של כהונה שאני, ויש להאריך הרבה בדבר, אמנם לא עתה. וכעת אין להוסיף רק ברכת מזל טוב ליינק וחכים דידן נ"י, משוך בחוט של חסד, שיעלה מעלה מעלה בתורה ויראה צדקות אבותיו הקדושים זכותם יגן עלינו אמן.

כתובות דף ל"ד באומר בגמר זביחה הוא עובדה:

הנה הרמז"ס פסק בפ"ד מהלכות איסורי מזבח ה"ה, דמוקף פסולה לגבוה רק בהקלפו קודם שהקדישה, אבל בהקלפו אחר שהקדישו לא. והכ"מ כתב שלא מנא מקור לפי גירסא שלן, והלח"מ הקשה דה"ל לו להרמז"ס לפסוק דבשעשה מעשה פסולה אף בהקלפו אחר שהקדיש.

והלל דין הרמז"ס מוכרח מהא דאיתא חולין מ' השוחט חטאת בחוץ לע"ז בשבת חייב שלש חטאות, ומקשה בגמרא כי שחט זה סימן אחד אסרה, ואידך מחתך צעפר בעלמא הוא, ומתוך באומר בגמר זביחה הוא עובדה.

ואי ס"ד דמוקף אסורה לגבוה בהקלפו במעשה אחר שהקדיש — מה מועיל באומר בגמר זביחה הוא עובדה — וכי יש מוקף גדול מזה, באומר בתחלת זביחה שהוא עובדה בסוף זביחה — וכי יש מעשה גדול משחיטת חזי שני סימנים לפני גמר הזביחה.

והי' אפשר לפרש באומר בגמר זביחה הוא עובדה, כלומר, שאומר בשבועה מגיע לגמר זביחה, שהוא עובדה — ובתחלת הזביחה אינו אומר כלום — והי' אפשר להעמיס כונה זו ברש"י כאן בכתובות, אלא שבחולין פירש"י שאומר בתחלת זביחה.

או"ח סימן שצ"ו בענין איסור זריעה בשבת:

המגן אברהם סימן של"ו ס"ק י"ב והוצא מנחת חנוך ערך זריעה, דקדק על פסק הרמז"ס והשו"ע דהשורה חטים ושעורים צמים חייב משום זורע, מהא דאיתא בצזחים ל"ד ע"ב דמשמע דאינו חייב משום זורע צמים אלא משום לש. והניח המגן אברהם בצריך עיון מנא לרמז"ס הא.

והנה צמים' כלאים פ"ג משנה ב' איתא, התלם ואמת המים זורעין בתוכה ג' זרעונים (כשהם עמוקים טפח) אחת מיכאן ואחת מיכן ואחת באמצע.

ופירש הר"ש, דמייירי בשעה שיצאה אמת המים. נראה דס"ל דאין זריעה צמים. אמנם הרמז"ס לא פירש כלום, ואפשר דס"ל דמתני' זו כפשטה, דזורע באמת המים בשעה שיש בה מים — ואלמלא שאינה עמוקה טפח, חייב משום כלאים, והכי נמי משום שבת.

ובכל זאת, אפשר לחלק חלוקו של המגן אברהם, דהכא בשורה זמן ארוך עסקינן, או כחלוקו של בעל מנחת חנוך, דהכא משום קליעה חייב.

תרומות פ"ח מ"א האשה שהיתה אוכלת בתרומה:

בפ"ח דתרומות מ"א חנן האשה שהיתה אוכלת בתרומה, ואמרו לה מת בעלך או גרשך וכו' ר"א מחייב קרן וחומש ור"י פוער. ומקשה עלה צירושלמי, ניחא מת בעלך, גירשה מי לא ידעה, בתמי' פי' וכי אפשר שבתוך אכילת תרומה נודע לה שגרשה הלא לריכה שחדע עוד בשעת גירושין. ותי' צירושלמי שני תירוצים והוצא קו' הירושלמי זו והתירוצים בקדושין י' ע"א בתוד"כ ומקבל.

ובשחא לשיטת הראשונים דס"ל דאין לריך לומר להאשה מן התורה הא גיטך רק להעדים ואפי' אם אמר לה כנסי שטר חוב זה ג"כ מגורשת — מאי קשי' להירושלמי הלא אפשר שאמר לה כנסי שטר חוב זה וכדומה, או נתן בשתיקה, ולעדים אמר ראו גט זה שאני נותן ושפיר הוי' מגורשת ולהאשה לא נודע רק אחר זמן שלא הי' שטר חוב רק גט.

בשלמא לשיטת החוס' דלריך שיאמר לה אמנם סגי כשהעדים יאמרו לה אח"כ או בצעל יאמר לה אחר כן לא קשי' די"ל דאמירה זו לריך שחבי' מיד אחר נתינת הגט הלא לשיטת חכמי ספרד קשה.

העור והשו"ע צס"י ל"ה סעי' ז' פסקו דהאומר לשליח לקדש לו אשה סתם וקדשה על תנאי אינה מקודשת.

והנה שם בסעיף ו' הביא הרמ"א שיטת הקדוש מרדו"ש דאין שליח קדושין יכול לעשות שליח שני משום דמילי לא מימסרי לשליח דדוקא בגט שליח עושה שליח משום דאשה מתגרשת בעל כרחה, ואפי' מאן דחולק ס"ל דבקדושי כסף אין שליח עושה שליח בקדושין משום דמילי לא מימסרי לשליח.

ובשחא קשי' למא האומר לשליח לקדש לו אשה סתם וקדשה על תנאי אינה מקודשת — הא תנאי זה שעשה השליח אי אפשר לקיומו ע"י שליח — ואם כן המעשה קיים והתנאי בטל — וממילא שאין כאן שום תנאי.

שקלים פ"ב בני העיר ששלחו את שקליהם:

חנן בשקלים פ"ב, דבני העיר ששלחו את שקליהם על ידי שליח שהוא שומר שכר, ונגנבו או נאנסו בדרך, אם משנתרמה התרומה נגנבו או נאנסו, הרי הם ברשות ההקדש, נשבע השליח לגזברים של הקדש שצועת השומרים, ובני העיר

פעורים, שכבר מסרוהו להקדש. ואם קודם שנתרמה התרומה נגנזו או נאנסו, הרי הם צרשות בני העיר, ונשבע השליח שצועת השומרים לבני העיר, ובני העיר חייבים לשקול שנית. כך פירשו החוס' בצ"מ נ"ה וציומא ס"ה משנה זו.

וקשה, הא מסקינן בגיעין כ"ד ע"א וס"ג ע"ב צעין חזרה שליחות אלל הצעל בכל מילי דשליחות הולכה לפירש"י — בין לפירושו צדק כ"ד ובין לפירושו צדק ס"ג — ואם לאו, השליחות בטל, ואם כן קשיא, הא שליח זה שליח הולכה עד שנתרמה תרומה — ומשנתרמה תרומה הרי מתהפך משליח הולכה לשליח קבלה, והא לא חזרה שליחות אלל הצעל.

ובשלמא לרש"י כ"ד צעמא דשליחות שאינה חוזרת, יש ליישב, דהא על כל פנים לא סגי בקבלת שליח הקבלה, דהא לריך להוליך לגזברים, עיי"ש. ויש ליישב צזה גם שיטת רש"י בצ"מ ימלאהו המעיין שם, וגם לפי' הרמב"ם נוחא.

בענין ספיקא דאורייתא:

לכאורה יש להקשות: למ"ד דספיקא דאורייתא מדאורייתא לקולא, למה זה פליגי ר"א ור"י (זבחים ב') צניחין צמתנה אחת שנתערבו צניחין צמתן ד' אי ינתנו צמתן ד' או צמתנה אחת, ומר חייש משום דא"כ עובר על כל חוסיק, ומר חייש דא"כ עובר על כל חגרע, הלא פלוגתא מייירי אף בכוס שנתערב בין הכוסות, ואין כאן אלא ספיקא, ואיך עובר על כל חוסיק או על כל חגרע, הרי החוס' (עירובין דף ק' ד"ה סתן ד') מקשים וליתי עשה ולידחי לא תעשה דכל חוסיק, ותירצו דלא דחי מעטם שכתבו, משמע דחשיב לא תעשה גמור, והא אין כאן אלא ספיקא.

ובשלמא לדברי מהרי"ע, דצאיקבע איסורא מודה הרמב"ם, הי' מקום לומר דמייירי כאן דוקא צנתערב כוס בין הכוסות, ולא צספק גרידא בכוס אחד שלא נתערב, אלא לדברי הכסף משנה ע"פ גירסא הישנה, שאינו מחלק בין איקבע איסורא או לא, מעטם דאשם תלוי, אלא מחלק בין חיוב כרת לחיוב לאו, ובחיוב לאו לא שגא לן בין איקבע איסורא או לא, בכל גווא ספיק' דאורייתא מדאורייתא לקולא, קשי', הלא כאן אין לנו רק איסור לאו.

לריך לי קצת עיון — לשיטת הרמב"ם והראב"ד ודעמס דס"ל דספיקא דאורייתא מדאורייתא לקולא, כבר בירר הפרי חדש צסי' ק"י דל"ל דלא חייבה התורה אשם תלוי אלא צחתיבה אחת משני חתיכות דאיתחזק איסורא, אבל היבא דלא איתחזק איסורא, ומכש"כ היבא דאיתחזק היתר', אין כאן אשם תלוי.

והיינו טעמא דהבא על אשת איש שנתגרשה ספק גירושין צחרי וצחרי
וספק קרוב לה, חייב אשם תלוי, כדאי' בכתובות כ"ז — משום דאית כאן
חזקת אשת איש, אבל פנוי' שנתקדשה ספק קידושין, אין כאן אשם תלוי, משום
דאדרבה יש כאן חזקת היתר פנוי', כדמוכח מרמב"ם פ"ח מהלכות שגגות.

והשתא קשי', דמשמע צבוריות דף ד' ע"א ובשאר מקומות, דבין השמשות
הוא חייב אשם תלוי, ובשלמא בין השמשות של מולאי שבת אחי שפיר, משום
שיש כאן חזקת איסור של שבת הקדוש, אבל בין השמשות של ערב שבת, אדרבה,
אית כאן חזקת היתר — וצבוריות שם מוכח, דלא שגא — ומלבד ענינא דאשם
תלוי, מוכח מכמה מקומות שבין השמשות ספק דאורייתא היא. ועוד נדבר מזה.

ואפילו אי נימא דחזקת ערב שבת לא חשיבא חזקה, משום שעשוי'
להשתנות, שלא כדצרי החוס' בפרק האומר שהזכרנו כבר, מכל מקום עכ"פ אין
כאן שום חזקה, וחשוב כחתיכה אחת משתי חתיכות, ואדרבה יקשה גם על
בין השמשות של מולאי שבת.

יובא דף פ"ה ע"א: מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת:

ר' ישמעאל יליף מאם צמחצרת ימלא הגנב, מה זה שספק על ממון הוא, ספק על
נפשות הוא באל, וכו' ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת. ור' עקיבא יליף לה
מוכי יזיד איש על רעבו וגו' מעם מצחתי תקחנו למות, מעם מצחתי, ולא מעל
מצחתי, והני מילי למות, אבל להחיות, אפילו מעל מצחתי. ומה זה שספק יש ממש
בדבריו, ספק אין ממש בדבריו, ועבודה דוחה את השבת, ק"ו לפקוח נפש
שדוחה את השבת. ור' אלעזר יליף לה ממילא, ור' יוסי צ"י יודא יליף לה מאת
שבתותי תשמורו, ומאך חלק. ור' יונתן צ"י יוסף מן כי קדש הוא. ור' שמעון בן
מנסיא מן ושמרו בני ישראל את השבת, אמר תורה חלל עליו שבת אחת, כדי
שישמור שבתות הרבה. ומסיק בגמרא, אר"י אמר שמואל, אי הואי הכס, הוי
אמינא ידידי עדיפא מדידכו, וחי בהם ולא שימות בהם. אמר רבא, לכולהו אית
לכו פירכא צר מדשמואל, דלית לי' פירכא. ופירש"י אשר יעשה האדם המאות
שיחי' בהם ודאי ולא שיבא בעשייתה לידו ספק מיתה, עי"ש.

והשתא אי ס"ד דספיקא דאורייתא מדאורייתא לקולא (בשיטת הרמב"ם)
מה הוא הפירכא, הלא ודאי ידעינן מקרא, לכל מר כדאית לי', דודאי פקוח
נפש דוחה את השבת, ואם כן בספק פקוח נפש אין כאן אלא ספק חלול שבת,

וספיקא דאורייתא מן התורה לקולא, ולמאי אילערין קרא של וחי זהם לספק פקוח נפש.

בענין כל קבוע במחצה על מחצה דמי:

יש להקשות: הא חדשו החוס' בכתובות כ"ב ע"ב, דאפילו בחד גופא שייך כל קבוע במחצה על מחצה דמי לאיסורא ולהיתרא, דהרי כחצו בד"ה אשם תלוי, דספק נתגרשה מיקרי איקבע איסורא לענין אשם תלוי, ואיקבע איסורא לענין אשם תלוי הוא חתיכה אחת של חלב וחתיכה אחת של שומן, שיש בו דין כל קבוע וכו', והיינו עטמא דמודה הרמז"ם באיקבע איסורא, דספיקא אסור מדאורייתא, משום דספיקא דקבוע מפורש בתורה, מדרשא דוארז לו וקם עליו, כמו שהאריך במהרי"ע ובפרי מגדים סימן ק"י, וכמו שלמדנו גם כן בשב שמעחא שמעחא א' פרק א', וכמו שהזכיר עוד בכמה מקומות.

ולפיכך פסק הרמז"ם דספק נתגרשה חייב עלי' אשם תלוי, משום דמיקרי איקבע איסורא, וכמו שזכר זה גם השב שמעחא במקום הנזכר.

ואם כן קשי', איך הורגין נפש על פי רוב סנהדרין, הרי עד שבאו רוב סנהדרין הללו, הי' אדם זה בכלל כל ישראל, ולהרגו הי' כאן האיסור של לא תרצח, ואיקבע איסורא של לא תרצח לגבי', כמו דאיקבע איסורא דאשת איש על אשה זו שאנו דנין עלי' משום ספק נתגרשה — מאי חזית להרגו עתה, משום דיש כאן רוב סנהדרין האומרים הותר האיסור, ואדרבה מזה יש כאן, מכל מקום הרי יש כאן מיעוט האומרים כי האיסור הזה במקומו עומד, וזה האיסור איקבע מקודם, וכל קבוע במחצה על מחצה דמי, ואם כן אין כאן רוב סנהדרין.

וכן יש להקשות על כל דיני עונשין הנחתכין על פי דיינין, וגם דיני ממונות יש להקשות כן, איך אחת מו"ח קרקעות ועבדים, וגם רוב של מטלטלים מרשות המחזיק בהם, צדיינים הדנין על פי רוב דיעות, הא ערס שבא דין זה של רוב בית דין, הי' האיסור של לא תגזול מונח על אותו קרקע או עבד או מטלטלין שאנו דנין עליהם, ואחרי צא לבחור זה האיסור צרוב דיינים כנגד מיעוט דיינים המקיימים את האיסור, והאיסור הזה איקבע מקודם, כשם שאיקבע מקודם איסור אשת איש על זו האשה, שהחוס' דנין עלי', אם כן אין כאן רוב, דאיך משכחתי לי' לרוב במקום קביעות האיסור.

וכרי לפי דברי החוס' הנ"ל דלא שגא לכו באיקצע איסורא שנשחנה לספק היחר בין גוף אחד, כמו ספק אשת איש, ובין שני גופים כמו חלב ושומן, אם כן דומה כל הנ"ל לחשעה מחוייבי מיתות שנחערב בהם אחד זכאי — ועי' ישראל ומארי אחד, וכדומה. וגם הלום לא באתי אלא להעיר.

הרי הפכינו רש"י וחוס' בשבת ל"ד, דג' ספקות צבין השמשות, ספק יום — ספק לילה — ספק תערובות יום ולילה יחד, עיי"ש.

ואלמלא היינו יודעים בצירור שצין השמשות הוא תערובת יום ולילה יחד, בודאי שהעושה מלאכה בזמן הזה שמעורב בו יום ולילה, לא יתחייב מיתה וחטאת, ולכל היותר, לא יבי' בו אלא משום חצי שיעור, למה הדבר דומה, לשפחה חרופה שהיא חצי שפחה וחצי' בת חורין שמקודשת לעבד עברי, שהבא עלי' חייב באשם שפחה חרופה, ואלמלא היתה כולה משוחררת, הי' חייב מיתה, שהרי היא אשת איש גמורה, ותערובת ל' שפחה שבה גורם לפוערו מחיוב מיתה.

ואם כן קשי', למה לא נימא בכל צין השמשות שהוא ספק ספיקא, למשל צבין השמשות של ערב שבת, ספק יום, ואם חמלא לומר שאינו יום, שמא היא תערובת יום ולילה יחד, ואין לומר שעכ"פ הוא שם אחד, חדא, באמת אין זה שם אחד, דזה שמו יום, וזה שמו תערובת, ועוד, לדברי התרומת הדשן שכבר הזכרנו, דכשספק אחד מחיר יותר מן האחר, לא מיקרי שם אחד, אם כן בודאי יום גמור מחיר יותר מתערובת יום, שעכ"פ יש בו איסור' דומה לחצי שיעור'.

בענין פלגש — סנהדרין דף כ"א ע"א

גרסינן, ויקח דוד עוד פלגשים ונשים כו'. מאי נשים ומאי פלגשים, אר"י אמר רב, נשים בכחוצה ובקידושין, פלגשים בלא כחוצה ובלא קידושין, כך הוא גירסתנו, ורש"י בסוף פ' חיי שרה הביא הגירסא נשים בכחוצה, בלגשים בלא כחוצה, עיי"כ. משמע, אבל קידושין אית בהו בתרווייהו, רק החלוק בכחוצה.

ונראה מדברי הרמב"ם ריש הל' אישות פ"א ה"ד, דפלגש אסור, ורואים לומר, דגירסתו ה', פלגשים בקדושין בלא כחוצה, לפיכך כחז דאם לא קדשה הוי לשם זנות ולוקה, ולא נקרא זה פלגש.

וי"ל, דאף אם הי' גירסתו כמו אללנו, פלגשים בלא כחוצה ובלא קידושין, נמי אחי שפיר, דיש רגלים לדבר ולומר דאין זו הלכתא

דביומא פרק שני שעירי דף ע"ו ע"ב, מלינו דשאלו את רבי אליעזר כמה שאלות, ואחד מהם, פלוני מהו לעולם הבא, ודחה אותם בקש, ופירשו החוס' בשם הר"ת, דשאלתם ה' על אצלסום שבא על פלגשי אביו, מהו לעולם הבא, מי סבירא לן הא דאמר רב נשים בכתובה וקידושין, פלגשים בלא כתובה ובלא קידושין, הכי אמרינן בסנהדרין פרק כהן גדול דף כ"א, או לא. והוא לא פתר להם דבר ברור, והדבר הוא ספק, ולכך פסק הרמב"ם דהוי עם קידושין בלא כתובה.

בענין חזקה:

יש להקשות: לדברי המשנה למלך בפ"א מהל' מלוה ולוה, דאדם הטוען ואומר מטלטלים אשר בידי אינם שלי, נאמן. וחזקה שמה שציד האדם הוא שלו, לא נתפרשה בש"ס, ע"ש. הלא שבע עריות חסורות לו לאדם מחמת אשתו בחיוב מיתה, כגון אחותה ובתה וכו', וא"כ יכול להזיל עצמו אם עבר עליהן ויאמר קדשתי בגזל או בפקדון שבידי, וגם אפשר שיחפה על בת אחותו כד.

ואי נימא דחזקה מה שציד האדם הוא שלו אינה מפורשת בש"ס, וליתא לחזקה זו, וכי ס"ד למימר אם קידש אשה בכסף והלך לו, שיבי' כאן קדושי ספק, ולמ"ד ספיקא דאורייתא מן התורה לקולא, תהי' מותרת מן התורה — ואם יבא אחר וקידשה בשטר או בציאה, תהי' מקודשת לשני, ואפילו אם תמצא לומר דכשהוא לפנינו ואומר שהוא שלו, שוב אינו יכול למהדר צי' — וכי ס"ד דכשלא אמר, ואינו בפנינו, יהי' הדין כן, בתמי'.

ואפילו אי תימא דבקידושין יש כאן חזקה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, כשקידש ולא בעל מאי איבא למימר, ואפילו אי תימא כשקידש בכסף נעשה כמי שאומר הרי הוא שלי, עדיין יקשה אם עומד ולווח אח"כ, גזל הי' בידי, וכי אפשר להורגו, הלא אין כאן חזקה.

ואף שעדיין יש לחלק כנ"ל, מכל מקום אפשר שהרוחנו בזה טעם למה ששאלים את המקדש בשעת החופה אם עבדת הקדושין הוא שלו.

בענין הנ"ל:

לפי דברי החוס' בקדושין וביצמות — כאמור בדפים הקודמים — דספק בן י"ג וספק בן ט' מעמידים אנו אותם על חזקת קטנות שלהם מדאורייתא, יש לעיין אם כן איפוא למה בין השמשות ספק יום ספק לילה,

נעמיד היום על חזקת קטנות שלו שעוד היום לא גדול — ומדברי החוספות ציבמות ס"ח מוכח דגם מדרבנן יש להעמיד על חזקת קטנות ואם כן יקשה דאין כאן מקום לספיקא דבין השמשות אפילו מדרבנן — ועוד דכמה מקומות מוכח דבין השמשות הוא ספק דאורייתא — עיין הוריות ד' ע"א דמשמע מלד עיקר הדין, חיוצ חטאת הנעשה בין השמשות ה' חייב עליו אשם חלוי — אי לאו משום טעמא אחרת שזין כאן מקומו — וגם מה שיש לעיין בזה לדעת הרמב"ם ודעמי' דכל ספק דאורייתא הוא רק מדרבנן לחומרא — הוא מקום עיין בפני עצמו.

בענין הג"ל:

בענין כהנים בזמן הזה יש כאן ב' ספקות (א) דלמא נתחללה אחת מאמויות כמ"ש מג"א בס"ר ר"א וס"ר תנ"י, (ב) לפי שנתערבו כהנים ולוים בזרע ישראל מלד אחד מאבותיהם כמ"ש היש"ש בצ"ק פ"ה ס' ל"ה.

ולטעמו של היש"ש יש להקשות, הלא א"כ יש לחוש גם להיפך, שנתערב כהן בישראל — ולא מיבעי' לר"מ דחייש למיעוטא גם ברובא דאיתא קמן, (ודעת במה ראשונים) אלא גם לדידן דאזלינן בחר רוב — אמנם בעלי חיים אין להם בעול כמ"ש בזבחים ע"ג — ואם כן ישראלים בזמן הזה יאסרו בזבחים שאסורים לכהן.

הגאון ר' יוסף ענגל ז"ל העיר בגלויני הש"ס כאן, דאפשר לומר, דיפה כהן של כהנים בזמן הזה מכהנים שבימי עזרא — דבימי עזרא ה' כל כהן מחוייב להתיחס ככתב יחוסו — ורוב כהנים מלאו כתב יחוסם — ומיעוט שלא מלאו ריע חזקתייהו הוהיל והרוב ה' להם כתב יחוס וכמ"ש החוס' דז"ה שזני — משא"כ עתה שאין כאן כתב יחוס — מסתמא כל כהן הוא מן רוב כהנים שה' להם כתב יחוס בימי עזרא — ואזלינן בחר רובא, מאחר שאין כאן ריעותא כנגד הרוב הזה, בזמן הזה.

וכבר קדמו בזה החות יאיר בעלמו בשו"ת חוט השני אשר לו בס"ר י"ז, כפי שהביא דבריו בעל שמן רוקח בקונטרס החזקות אשר לו בסידמן ל"ג.

ובספר חוט השני הנ"ל העלה דין חלוק בין כהנים ראשונים שה' להם כתב יחוס ובין כהנים בזמן הזה, רק שבזמן הזה אין להתיר לכהן דבר שאסור

לזרים (כגון אכילת תרומה וחלה וכו') אצל דבר שאסור לכהנים (כגון גרושה וחלוצה וכו') פשיטא שאסורים בו, כמו כהנים בזמן הבית.

ובספר החזקת אשר לבעל שמן רוקח, הביא דברי המשנה למלך בשם הרא"מ (בפ"ה מהלכות יסודי התורה ה"ב) שחלוטת בזמן הזה לכהן, הוא ביהרג ואל יעבר, משום אצזרייהו דגלוי עריות.

והשיג בשמן רוקח מכאן על שו"ת שבות יעקב ח"ג סימן ל"ג, דהעלה שם דכהנים בזמן הזה הם רק כהני ספק, וכהן שנשא חלוטה, כופין אותו רק בדברים, ולא בחרמות ושועים.

ויש לעיין בשו"ת חות יאיר אשר ליינתי בדף הקדום, והעיון הזה מלאכה קלה היא, שיח' זה רוצ נחת.

רוב — וקבוע

הן רבים עמי הארץ בני ישראל סוחרים בהמה גסה ודקה, ואנן סהדי שרובי דרובם צערי"ה אינם זכירים במלות כלל, ואינם נוהגים בקדושת זכורה בצבחות הנולדים להם, ואנן סהדי הרי הוא כודאי וברי, כמ"ש הר"ן בריש פרק האשה שנתארמלה, וכמ"ש בצ"מ דף פ"א, ואם כן איך אנו אוכלים בשר, הא ודאי שיש כאן בין הצבחות שנמכרות לשחיטה, בזכות שלא נפדו גם כן, מאי תאמר, זיל בתר רובא, הא קבוע הוא.

הקושיא הוא למתרי"ם החולק על הנודע ביהודא, חובא בשב שמעתתא שמעתתא ד' פרק י"ח וז"ל; אמנם למתרי"ם נראה דהולד לעולם חשיב קבוע, ואפילו היבא שאין אנו דנין על האם, עי"ש בחלק אה"ע סימן י"ז. ומסיק השב שמעתתא, ומבואר דס"ל למתרי"ם דולד לעולם חשיב קבוע, משום דנולד בקביעות, כל מקום שהולד ספקו עמו.

חו ודאי קשיא, ולא זו אף זו, הא ודאי שבזמן הבית כמה חטאות ושלמים ושאר קרבנות שכשרים נקצות נאצדו, וולדותיהן כמותן וולד וולדותיהן, כמו ששינו צפרק ג' דתמורה, והרי שנינו בפרק ז' דשקלים משנה ד' ואיתא בקדושין נ"ה, דין המוליד בהמות מירושלים עד מגדל עדר וכמדתה לכל רוח, שיש לו לחוש שמא קרבן הוא, ולריך לנהוג בכל בהמה ובהמה כדינה המפורש במתני' שם, ואיתא שם, דכשחזרו להיות מניחין אותם וזורחין נשתנה הדין עי"ש. משמע עכ"פ דמעשים בכל יום הוא. והדין נותן שהי' ידוע וברי וודאי שצרכו כמה בהמות קדשים, דאם לא כן למה חשו על בהמות הנמאאות סביב לירושלים, הא הוה ספק ספיקא, ספק שמא לא ברחו שום בהמה, ואם תמלא לומר ברחו, שמא לא זו היא, ועכ"פ למי"ד לא צעיק מתהפך בספק ספיקא, קשי'.

והשחא לשיטת הר"צ והש"ך בס"ק כ"ה וכ"ו, דספק ספיקא אסור בקצוה, א"כ ניהוש שמא נמלאת אי מולד וולדותי של אותה הבהמה היום, ושמא זו היא. בשלמא להגודע ביהודה, אשר עליו סוצצים דברי הש"ס שמעתיא שלמדנו, לא קשיא, דאין על הולד דין קצוה, אלא להמכרי"ט והחולקים על הנוצ"י קשיא. דהא ודאי דספק בסוף העולם, הוי ספק של מחלה על מחלה לענין קצוה, והשחא איחוסא ספק בסוף הדורות, ולמ"ד ס"ס אסור בקצוה, ה"י לנו לחוש. והתינה ממזר לא קשיא, דהא ידוע לנו מכמה ממזרים ודאים במשך הדורות, וכמוזכר ג"כ בגמרא, ונימא שמא אחד מן החיים היום זרעו הוא, וזו האשה אשר האיש רואה לישא אותה, או זה האיש אשר האשה הזאת רואה להנשא לו, מזרעו הוא, זה לא קשיא, דהא דרשא דספק ממזר על ספק קצוה איחוסא, כדפריש לה הפני יושע כאן בדף ע"ו, וכמו שבי"ג הש"ס שמעתיא פ"צ שמעתיא א', ובמ"ש החו"ד בבית הספק, ואף דלהמשנה למלך המוצא בשב שמעתיא שם קשיא, מאן יימר דאוסר ספק ספיקא בקצוה, אמנם על הג"ל ל"ע. וכמו כן יש להקשות, לשיטת החוס' דלא שגא לן צין חתיכה שנתערבה בחתיכות, וצין חתיכה של איסור שנתהפכה בעצמה לספק היתר לענין איקבע איסורא, א"כ דמאי למה הוי רק ספיקא דרבנן כמ"ש בפרק צמה מדליקין, וכמו שכתבו החוס' כאן דף כ"ו.

והרי איקבע איסורא דעצל על תצואה זו, ואתה צא להוציאה מאיסור דאורייתא דקבועה עלי' מחמת רוב עמי הארץ מעשרין, מה מועיל רוב זה במקום קביעות איסור, סוף סוף לא הוי אלא מחלה על מחלה וספק דאורייתא.

בענין ספק ספיקא:

הש"ך בבבלי ספק ספיקא ס"ק י"ג הביא הכלל הידוע, דספק ספיקא שאינו מהפך, לא חשיב ספק ספיקא. והביא שם בשם האגור, וז"ל; והתוס' מפרשים בהדיא, דספק ספיקא שאי אתה יכול להפכו לא הוי ספק ספיקא, אצל שכתתי המקום שפירשו כך התוס' עכ"ל. ובס"ק י"ד הביא כן משמ"י דהריצ"ש שכתב כן בשם התוס'.

ולכאורה נראה שכונת האגור והריצ"ש הוא על דברי התוס' ישנים כאן בכתובות ע' ע"ב ד"ה אי למיתב, שכתבו כן בפירוש, וא"כ לכאורה ה"י למידק מדברי התוס' דידן, דלא ס"ל להאי כללא, מאחר שלא תירצו כדברי התוס' ישנים. ואריך לעיין במפורשים אם יש מי שעמד בזה, כי קרוב הוא, ואני הנני מעוכב מחוסר זמן ורוב עירודא.

ועוד יש להקשות: למ"ד דילפינ דעד אחד נאמן להחיר מוספרה לה, וכמ"ש החוס' בריש גיטין, מנא לן למילף הכי, אי ס"ד דספיקא דאורייתא לקולא, דילמא היינו עממא דנאמנת משום דספיקא דאורייתא לקולא.

בשלמא אי ילפינ ממששים בכל יום כרש"י ריש גיטין, אחי שפיר, דהא עכ"פ ספיקא דאורייתא אסור מדרבנן, ובמששים בכל יום אנו נוהגין היתר אפילו מדרבנן כמוזן — וגם יש לעיין אי ילפינ מפסוק דלא יקום עד אחד וכו'.

ועוד יש לעיין, דאמרה תורה אחרי רבים להטות, משמע פלגא ופלגא לא, והא פלגא ופלגא ספיקא הוה, ואי ס"ד דספיקא דאורייתא לחומרא, הא יש לאסור אפילו פלגא ופלגא, אמנם זה אינו שייך אלא לרש"י בחולין י"ב ע"א, דס"ל דקרא דאחרי רבים להטות מיירי אפילו ברובא דליחא קמן, ואפילו באיסורי, ואף אי נימא דפסוק זה לא מיירי אלא בסנהדרין ובדיני נפשות וממונות, יש להוכיח מכאן דפלגא ופלגא מוקמינן אחזקה, וא"כ יש למילף מכאן דמוקמינן אחזקה, ועיין ברמב"ם פרק ח' מהלכות סנהדרין הלכה ז'.

ועוד יש מקום עיון, דהא ביום הכפורים לא עבדינן ספיקא דיומא, עיין ראש השנה דף כ"א. ושו"ע או"ח סימן תרכ"ד בסעיף ה' ברמ"א — ובהג"ה איתא בטעם משום סכנת נפשות, והוא מירושלמי פ"א דחלה, ואפילו קודם שהיו בקיאים בקציעא דירחא לא היו עושים שני ימים, כדמוכח בר"ה שם, והשתא אי ספיקא דאורייתא מדאורייתא לחומרא, מי מחיר לאכול יותר מפקוח נפש, והתיגה אכילה, עבודה מאי איכא למימר. ע' פלתי סק"י בבית הספק שהק' כזה.

ועוד יש להוסיף להקשות דא"כ גם יו"ט ראשון וגם יום כפור עלזמו יהי ספק, דילמא נתעבר החדש, וכי ס"ד דיו"ט ראשון של פסח יהי ספק חמץ, טרם שהיו בקיאים בקציעא דירחא, ובצבל במקום שלא היו שלוחי בית דין מגיעים, וכל יום כפור יהי להם ספיקא דאורייתא..

והטעם אכן בר"ה כ"א. כתב לענין אחר דאזלינן בחר רובא, וע"פ רוב חלול אינו מעובר, והכי נמי י"ל דאדר ואייר ע"פ רוב אינו מעובר, אבל יש להקשות כנגד זה משנת כ"ג. דמתרץ הקושי' מספק יו"ט על ספק דמאי, ואמר דבא דהיינו עממא דדמאי, משום דרוב עמי הארץ מעשרין הן, וא"כ יו"ט נמי רוב חדשים חסרים הם.

ומה שהביא הפלתי ראוי משם להרמב"ם, כבר קדמו בזה הריב"ש סימן רכ"א, ומה עוז ומה נעים ומועיל הוא לעיין שם.

חידוש בסוגיא דאיסורין מבטלין זו את זו (זבחים ע"ח)

מן כ"ק מורנו ורבנו הגאון הצדיק מוהר"ר יונתן שליט"א (זצ"ל הכ"מ)

אמר ר"ל, הסוגיא עד ופליגא דר"א, דאמר רבי אלעזר כשם שאין מלות מצטלות זו את זו, כך אין איסורים מצטלין זו את זו.

הרמז"ס פסק כר"א, שכתב בהלכות פסוהמ"ק הפיגול והנוטר כו' מטערפין לאסור, דאיסורין אין מצטלין זו את זו. אמנם צו"ד סימן ל"ח פסק העור דאיסורין מצטלין זו את זו. וכן פסק השו"ע בסוף הסימן. ובדגול מרצבה תמה עליו למה השמיטו דעת הרמז"ס ולא הזכירו כלל שיטתו דפסק דאיסורין אין מצטלין זו את זו.

ונראה ליישב צס"ד דהנה צשו"ע לא הביא מימרא דר"ל בשלשה איסורין דמצטלין זו את זו, אלא הזכיר אם זית חלב נפל בשלשים זתים היתר, ולקדרה אחרת נפל כזית דם לתוך כ"ע זיתי היתר, ושז נחערבו, אמרינן דאיסורין מצטלין זו את זו. וזה לכאורה לכולא עלמא אחיא, דהא צבהאי גונא לא נרגש לא טעם חלב ולא טעם דם, כמש"כ הש"ך, ובס' ישועת יעקב כתב דהוא דבר פשוט. אמנם צאמת אין זה כל כך פשוט, דהא י"ל דמכל מקום יש כאן שני זיתי איסורין, ואף על גב דאין מרגישין הטעם, מנלן דעיקר קפידת החורה הוא שלא להרגיש טעם האיסור, דלמא הקפידה החורה על ממשות האיסור, אפילו אם לא נרגש הטעם. ואולי תלוי זה אם הקפידה צהאיסורין על הנחת גרון או הנחת מיטין, דהא על כל פנים הנחת מיטין יש כאן, אלא על פי הלכה דק"ל הנחת גרון צעינן אחי שפיר דברי הישועת יעקב, ואכתי י"ל דעל כל פנים נולד כאן טעם חדש מאלו שני הזיתים, ועיין צדרכי תשובה מה שהביא משם המחקרים צחולדות הטבע, שכל שני טעמים שנחערבו מולידים טעם שלישי, אי"כ הי' ס"ד דזה אסור, וחדשו לנו הפוסקים דטעם כזה שאינו לא טעם חלב ולא טעם דם, לא אכרה החורה, על כל פנים אין זו כ"כ דבר פשוט, ומכל מקום צשו"ע השמיט מימרא דר"ל כיון שעכ"פ יש איסור צזה, ולענין מלקות אין נפקימ צזמן הזה כ"כ.

אמנם המקור לזה שנימא איסורין מצטלין זו את זו לא נודע, וצבהיפוך שיטת ר"א דס"ל דאיסורין אין מצטלין זו את זו, לזה נמלא מקור מהלל, דס"ל דמלות אין מצטלות זו את זו, ואמר ר"א דכשם שמלות אין מצטלות זו את זו, כך איסורין אין מצטלין זו את זו, והא דמלות אין מצטלות נלמד מקרא דכתוב צקרבן פסח על מלות ומרורים יאכלוהו, ומכאן למד הלל שצריך לברוך המלה עם הפסח,

ומוכה דמאות אין מצטלות, וממילא יש ללמוד משם גם על איסורין דאין מצטלין
זו את זו וכדאמר ר"א. אבל מימרא דר"ל דס"ל דאיסורין מצטלין זו את זו,
לכאורה אין מקור לזה, ומאין למד ר"ל לומר כן.

ויש לומר דר"ל למד כן מזרוע בשלה דאמרינן חולין ל"ה דאין בשלה אלא
שלימה ולמדו מזה שיעור ששים או מאה ואמרינן עלה זכו היחר הבא מכלל
איסור, ופליגי אבוי ורבא בפירוש הצרייחא, ובתוס' הקשו שם דהא אפשר לפרש
הצרייחא דזכו היחר, היינו על ההידוש שיש בזרוע בשלה, דמצטלין איסור
לכתחלה, וכ' דלשון זכו היחר כו' משמע דמיירי דיעבד, ודיעבד אפי' אם ציטל
האיסור מכל מקום מותר.

והנה מו"ר הגאון בעל שצט סופר ז"ל הקשה מכאן על הריב"ש דסבר
דאם ציטל איסור אפילו דיעבד אסור מן החורה ומזה למד לענין אין מצטלין
איסור לכתחילה דאם אין כוונתו לצטל שרי דאליכ איך יגעיל איסור הא ציטל
האיסור וממילא המים שהגעיל האיסור זו נאסר דסבר דאפילו דיעבד אם ציטל
איסור נשאר באיסורו וחזר הכלי וצלע האיסור וע"כ ל"ל דאם אין כוונתו לצטל
שרי, והקשה מו"ר ז"ל דאם כן חזר קושית תו' לאיתנו דהא אפשר לפרש זכו
היחר הבא מכלל איסור על זרוע בשלה, דהחיר הכתוב לצטל האיל שלם עם
הזרוע ומותר לאכול בשר האיל אע"ג דציל האיסור של זרוע והיה ראוי לאסור
גם דיעבד, ועיין צם' זכרון יוסף שתירץ שטעם הריב"ש הוא משום לאו דלא
תאכל חועצה, דכיון שצבר וציטל האיסור, נעשה זו חועצה, וע"כ גם דיעבד
אסור, אבל בזרוע בשלה, כיון דהחיר הכתוב לצטל יחד, אי"כ לא נעשה זו חועצה,
וממילא אין זה חדש שדיעבד מותר, ולא שייך לפרש הצרייחא זכו היחר הבא
מכלל איסור על הא דאין מצטלין איסור.

והנה מהא דדרשין אין בשלה אלא שלימה משמע לכאורה דמצטל האיל
שלם ואינו מסיר לא גיד הנשה ולא החלב ולא הקרומין ואינו מולחו מדם וקשה
הא בוודאי אין ששים נגד כל איתן האיסורין ואיך החיר הכתוב לצטל איל שלם
עם הזרוע בלא ניקור החלב והגיד ולענין דס' י"ל דהו"ל דס' שצילנו וצקדשים
בוודאי קיי"ל דדס' שצילנו אינו עובר עליו אבל איסור חלב וגיד הנשה עם
שמנו האיך הותר.

וע"כ נראה, דכאן גילתה לנו החורה דאמרינן דאיסורין מצטלין זו את זו,
ועי' בתוס' סוף ע"ז דף ס"ח, ובתוס' צזח"ס כאן, שכ' דמן החורה צרובו צטיל,
וצקדשים מוקמינן לי' על דין תורה. אמנם לשיטת רש"י דסבר דצקדשים אמרינן

טעם כעיקר, וגם טעם שלמעלה מששים אסור בקדשים, שעל זה אמר רבא חולין ז"ל, לא נלכה אלא לטעם כעיקר דבקדשים אסור, שר"ל אפילו טעם קלוש של למעלה מששים אסור בקדשים, ועל טעם זה לא מהני זיטול, אמנם אם נימא דאיסורין מצטלין זו את זו אחי שפיר, דיש לומר דטעם הנפלג מן החלב צטל באיסור הזרוע; ובהיפוך, טעם של למעלה מששים היוצא מן הזרוע נחצטל צטעם החלב, וזהו שחדשה התורה בזרוע בשלה, והחידוש הוא, שאף על גב דבקדשים לכולא עלמא אמרינן טעם כעיקר, דהא נלמד מדכ' יקדש, ואפילו טעם של למעלה מששים אסור, מכל מקום התורה התירה לבשל האיל שלם עם הזרוע, וגם עם החלב שבו, על ידי סברת דאיסורין מצטלין זו את זו, וזהו שחדשה תורה בזרוע בשלה. ואם כן יש לפרש שפיר דברייתא דזהו היתר הבא מכלל איסור, על חידוש הזה, דהי' ראוי לאסור אפילו דדיעבד, משום שנכלע טעם החלב וטעם הזרוע בתוך האיל, ובקדשים צעלמא טעם כזה אסור, וחידשה התורה דזרוע בשלה מותר. ונראה שזהו שחירץ רבא לא נלכה אלא לטעם כעיקר דבקדשים אסור והכא שרי, ור"ל על ידי סברת דאיסורין מצטלין זו את זו.

ולפי זה יש מקור לומר דאיסורין מצטלין זה את זה מזרוע בשלה, אמנם הרמב"ם ס"ל כיון דחכז"ל קראו דבר זה בשם חידוש, אם כן משמע דצעלמא לא אמרינן כן, וע"כ פסק דאין מצטלין זו את זו.

אמנם יש לומר דזהו רק בקדשים, דצעלמא אמרינן צו טעם כעיקר מן התורה, וזהו הי' ראוי שנימא דאיסורין אין מצטלין זו את זו, רק בזרוע בשלה חידש הכתוב דמצטלין, ע"כ שפיר יש ללמוד דבשאר קדשים אמרינן דאיסורין אין מצטלין זו את זו.

אבל בחולין ס"ל להרמב"ם דלא אמרינן צו טעם כעיקר, אם כן שפיר י"ל צו דאיסורין מצטלין זה את זה, וע"כ לא הזכיר הרמב"ם הדין דאיסורין אין מצטלין זה את זה כי אם בקדשים, דהיינו בפיגול נותר ועמא, אבל בחולין לא הביא דין זה, וא"כ יש לומר דדאיסורין השייכים בחולין, מודה הרמב"ם דאמרינן דכו דאיסורין מצטלין זה את זה. ונראה עוד, דרק דאיסורין דאינן שייכים כי אם בקדשים, בזה ס"ל להרמב"ם דאמרינן דאין איסורין מצטלין זה את זה, כגון פיגול נותר ועמא, אבל באיסור חלב וגיד הנשה אפילו אם הוא צבהמת קדשים, מכל מקום כיון דאיסור זה נובח גם בחולין, אז גם אם הי' צבהמת קדשים, מכל מקום אמרינן דכו דאיסורין מצטלין זה את זה.

וצזה יש ליתן טעם להא דפסק הרמב"ם צה"ל קרבן פסח, שזולין כל הקרבן פסח שלם עם חלבו וקרומין שבו, וגיד הנשה שבו. והראש"ד השיג עליו וכתב, דאם הי' נוכח כן בזמן הבית, הי' חוצטו לפניו בקרקע. וי"ל שהרמב"ם ס"ל דגם בקרבן פסח כיון דכתיב ללי אש, וכתיב על כרעיו ועל קרבו, צזה גילה הכחוב שיכול ללכותו כולו שלם. וי"ל דגם צזה חידש הכחוב דאמרינן איסורין מצטלין זה את זה, ומאטרף החלב עם בשר הגדי לבעול פליטת הדם ושל גיד הנשה עם שמנו, וגיד הנשה עם שמנו, ודמו, מאטרף לבעול טעם החלב שנפלט ממנו, ואף על גב דבעלמא קי"ל בכולו משערין, מכל מקום בקרבן פסח חידש הכחוב דלא משערין אלא במאי דנפק מיני' ויש ששים ועל כל פנים רוב נגד פליטת החלב וגיד הנשה, ורשאי ללכותו כולו כאחד.

וגם בזרוע בשלה חידש הכחוב כן, דאיסור מצטל איסור, וגראה דאפילו להשיטות דסברי דאין מצטלין איסור לכתחלה אינה אלא מדרבנן, יש לומר דהיינו כשמצטל איסור לתוך דבר היתר, דעל כל פנים נחפף האיסור להיות, אבל לבעול איסור בתוך איסור אחר, זה בודאי לכולא עלמא אסור מן התורה, וזהו החדוש בזרוע בשלה, שהתיר הכחוב לבעול איסור תוך איסור אחר.

ויש לעיין לענין עומאה, אי אמרינן גם בעומאה דעומאה מצטלת עומאה, כגון אם יש כאן עכבר מת, ונכלל תוך שרץ אחר מת, כמו חולד וכו' אם אמרינן בכו עומאה מצטלת עומאה, ואם נימא כי, הי' מקום לפרש הא דאמרינן בערובי' י"ג, תלמיד אחד הי' לו לרבי מאיר שהי' מטבא שרץ בק"ן טעמים, ואמר רבינא אני אדון ואטברנו, מה נחש וכו' ולא היא, מעשה קון בעלמא קעביד.

ועיין במהרש"א שם על קושיית התוס' שהקשו מאי רבותא לעבר שרץ, שמפורש בתורה שהוא עמא, וכתבו שמיירי לענין עומאת משא, ומוכח שם דס"ל למהרש"א דשרץ מטמא במשא, והוא נגד משנה ראשונה בפ"א דכלים, וכבר התעורר על זה בהסכמת הגאון רי"ש נאטאנאזן ז"ל על גמרא דמס' כלים, שסידר הגה"ק בעל פתיל חכמת, וגם הוא נגד משנה בכלאים פ"ח, חולדת הסנייט מטמא כזית במשא, ובעדשה במגע, דמוכח דשרץ אינו מטמא אלא במגע ולא במשא, וידוע פירוש הגר"א בגמ' עירובין ה"ל על אותו תלמיד שטיבא שרץ בק"ן טעמים, שר"ל באותו ק"ו שדן רבינא מנחש, והלשון ק"ן טעמים פירושו בהגניות שהן על תיבות מאה וחמשים דכתיב בסוף פ' תרומה, אורך החזר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים, שיש שם גניות קדמא ואחלא, מונח מונח רביע, והגניות רומזים על נחש הקדמוני, שאמרו בסנהדרין דכתחלה הי' הנחש הולך בקומה

זקופה, ושוב נקלצו לו הרגלים ומונה ברביע, וזה קדמא ואזלא מונה רביע, וזהו שפירש רבינא אני אדון ואטהרנו, ולמד ק"ו מנחש, והיינו אותן ק"ן טעמים שהי' אותן תלמיד מעבר זו השרץ.

ואם נימא ששייך ציטול עומאה בעומאה בשרץ, אם כן אפשר לטבר השרץ באותו אופן כשיחצטל שרץ אחד בשני שרצים אחרים.

ועיין בספר בית האור חות צי"ת דף מ"ד, שליין לספרא שמרבה עומאה לשרץ, ואמרו שם, עירובו מנין, ח"ל עמא, ופי' הראב"ד דאם נתערב עכבר בחולד לא בעי ידיעה באיזה שרץ נטמא וכ' עוד בשם יש מפרשים שאם נתערב שרץ עמא בשנים, מכל מקום עמא, ואם אכל קודש או נכנס למקדש, חייב. וי"ל דהיינו בכלם עמאים, אלא אחד עכבר והשני חולד וכיוצא בו, ואפשר דאם נתערב שרץ עמא בשנים טהורים, באמת בטל, ומשכחת שפיר אופן לטבר השרץ מעומאיתו בכהאי גוונא, על כל פנים באיסורין מלינו שגלה הכחוד בצרוע בשלה ובקרצן פסח שאיסורי מצטלין זה את זה.

ויש לומר דהרמב"ם ס"ל דרק בצרוע בשלה ובקרצן פסח גילה הכחוד, ומוכח דבשאר קדשים אמרינן איסורין אין מצטלין זה את זה, אבל בחולין אכתי יש לומר דגם הרמב"ם מודה דאיסורין מצטלין זה את זה.

ואם כן אחי שפיר הפסק של הטור והשו"ע שפסקו בחולין דאיסורין מצטלין זה את זה, דיש לומר דבחולין אין כאן חולק, והכל מודים בזה דמצטלין.

ן

היכי תמצא:

היכי תמצא איסור של תורה דאפשר וקמכוין יהי' פטור ומותר, ובדלא אפשר ולא קמכוין יהא אסור וחייב:

משכחת לה באיסור כל חוסיק. למ"ד דמאות אין לריכות כונה. לא ללאת את המלכה ולא לעזור על כל חוסיק. עיין עירובין ל"ו.

וא"כ מי שנכנס שלא בזמנו לסוכה בכונה להליל עצמו מן החוס להקר, כלומר, בכונת הנאה, הרי זה אפסר שלא יכנס לסוכה, וקמכוין ליהנות הנאת הגוף מן הסוכה ולא ללאת, ואם כן אינו עובר על כל חוסיק ופטור. ואם נשאר אחר שביעי בסוכה, בשביל דלא אפסר לו ללאת מחמת עורר גדול, ולא קמכוין ליהנות הנאת הגוף, אלא שלא הי' לו שום כונה, אליבא דמ"ד דמאות אין לריכות כונה חייב משום כל חוסיק. ומצי לאוקמי אפילו לדין דקו"ל דלעזור צעי כונה גם כן, כשאינו מחכוין ליהנות אחר זמנו, אלא מחכוין לשם מלכה. או כשמניח למשל חפלין של חמש פרשיות על ראשו כדי להגן על מכה שצראשו. שהוא חוד זמנו, שאלבא דין גם כן אפילו לעזור לא צעי כונה. שאפילו אפשר לו שלא להגן על מכחו בחפלין הללו, ומחכוין להגן וליהנות, פטור, ואינו עובר על כל חוסיק. ואם אי אפשר לו שלא להגן וליהנות בחפלין זו, רק בעורר גדול לבקש רעיו' אחרת, ולא מחכוין להגן וליהנות, רק סתם, מוקמינן לה בסתם מלכה שאינם לריכות כונה, וחייב משום כל חוסיק.

היכי תמצא איסור של תורה שזה גורם יהא אסור בו, וגורם אחר יהא מותר בו:

משכחת לה כהגורס של איסור הוא נותן טעם לפגם, והגורס של היתר הוא דבר חריף המעשה אותו לשבח. (עיין יו"ד סימן ק"ג סעיף ו) נמצא שאין כאן נותן טעם לפגם. ואפילו אין צזה ואין צזה כדי לגרום, רק בשניהם יחד, אי אמרינן זה זה גורם אסור, החולדה מזה זה גורם זה אסורה. ואם גורם האיסור עומד לבדו, הרי זה נותן טעם לפגם ומותר.

ומשכחת לה נמי צולד מאכ של קדשים, ואס של חולין אליבא דמאן דאמר דחוששין לזרע האב (עיינ תוס' חולין ג"ח ע"ב ד"ה מבאן ואילך) ואליבא דמאן דאמר דזה וזה גורם חסור, דאי אפשר לשחטו בפנים משום חולין בעזרה, ואי אפשר לשחטו בחוץ משום קדשים בחוץ, ואסור. מכ שאין כן כשגורם אחד לצדו יש כאן אכ ואס של קדשים, מותר לשחטו בפנים. אמנם על פתרון זה יש לפלפל קצת.

היכי תמצא איסור של תורה שבשונג יהא אסור ובמזיד יהא מותר אכילתו או הנאתו, ותרי איסורין כאלו איתנהו לכל הפחות בשיעורים שלמדנו בשבוע זו, ואחד מהם הוא היכי תמצא ידוע בפה העולם: משכחת לה במצב של שונג בשבת, דאינו חסור רק כדאי שיעשה שנתערב בכיתר, דאינו בטל משום דהוי לי' דבר שיש לו מחירין, וכשנתבטל במזיד, חסור עולמית, וכשנתערב בששים בטל, ופתרון זה ידוע בפה העולם. ועוד יש דעה דס"ל דלא ילפינן מעילה בגזרה שזה חטא חטא מחרומה אלא במזיד, ואס כן אליבא דתוס' בד"ה שאני היכל, שלא כדרך הנחתו במעילה פטור במזיד וחייב בשונג, וכן ס"ל בספר בית ישחק המוצא בספר יד דוד בפסחים במקומו.

היכי תמצא שבהן אינו יוצא ידי חובת מצה בתרומה, וישראל יוצא: משכחת לה בכהן עמא או ערל, וישראלית שיש לה ולד הנולד מכהן.

היכי תמצא שיצטרך אדם לומר מלבד הברכה עוד איזה דבור קודם אכילת מצה, מצד דינא דגמרא:

משכחת לה כשאין לו אלא טבל, ותרומה נעלת במחשבה, כלומר בדבור, (אליבא דמאן דס"ל בן) ואס כן לריך לומר קודם הברכה תבואה שכלד פלוני תרומה על זו. וכן הדין אס אין לו רק תרומה, לריך שישאל על התרומה ויעשה חולין, וחוזר ויפריש ממקום אחר. ואף על פי שאין חורמין ונשאלין ביום טוב, אמנם אין לך לורך יום טוב יותר מזה.

היכי תמצא שיהא מצוה יותר באכילת בשר בהמה מאכילת בשר עוף ביום הכפורים:

משכחת לה אליבא דר"ש, ואליבא דפירש"י כאן בפסחים, ואליבא דמ"ד דס"ל בחולין דאבר מן החי אינו נוהג בעוף, בבשר עוף ובהמה שנתבטלו ביום הכפורים. דעדיף להאכיל בשר בהמה לחולה שיש בו סכנה כדי להאכילו קל קל. וכן הדין בבשר בהמה ובשר עוף שנתבטלו בחלב.

היכי תמצא שיאכל אדם מצה כרי שביעה בליל פסח ולא יתחייב בברכת המזון:

משכחת לה אליבא דהרמב"ם דס"ל דיוצאין ממנה העשוי ממי פירות שאינם יין שמן ודבש, דהא קי"ל דאין מזכרין ברכת המזון על פת הנעשה ממי פירות. ובאמת שזה קושית המג"א בסימן קס"ח עיי"ש.

היכי תמצא שיקיים אדם מצות מצה כשיאכל חצי זית מצה וחצי זית נבילה:

משכחת לה אליבא דספקו של רש"י, אי נימא דמי ציזים חסודים מים, צמי שיש לו פחות מכזית קמח ופחות מכזית ציזים נבילה, ומים אין לו. ויש לעיין צמי שיש לו פחות מכזית קמח, ואם יגבולו צמים עדיין לא יהי' לו כזית מלה, אמנם אם יגבולו צמי ציזים של נבילה יהי' כאן כזית, כפי מש"כ התי' דהעיסה נעשה יותר עבה צמי ציזים ממנה שנעשה ממים, מה יעשה.

היכי משכחת מצה וחמץ מונחים לפנינו בליל פסח ומצוה לאכול חמץ:
משכחת לה צמאה של תרומה ועצל וחמץ נוקשה דרבנן.

היכי תמצא שעוברים על איסור דוקא שלא בדרך הנאה:

מי שנשבע ואמר שצוה שאכלתי ואכל אובלין שאינם ראויים לאכילה, דהיינו שלא בדרך אכילה, חייב משום שבעת צעור, שהרי לא אכל, שאין קרוי אכילה. ואם אכל אכילה כראוי, פשיטא שפטור. ומקור דבר זה הוא בשבעות דף כ"ג ודכ"ד, ובתורה דמוקי, שהוא המקור לדברי המהרש"ל המפורסמים, דכל שהוא בדרך הנאה תלויים זה בזה, ומי שסובר כל שהוא למכות חוסר גם שלא בדרך הנאה. ועיין בשו"ע יו"ד סימן רל"ח בש"ך וע"ז. ואפילו מי שנשבע שיאכל ואכל שלא בדרך הנאה, יש סוברים שחייב, אלא שרוב הפוסקים לא ס"ל כן, אלא פסקו דפטור, דאחשבי'. וזה הדין הוא אחד מן המקורים לסברה דאחשבי'.

היכי תמצא ששנים או חזין במלית, ראובן אומר בולה שלי, ושמעון אומר אין לי בה כלום, ונשבע שמעון ונוטל את המלית:
משכחת לה כשמעון מגזיר מליאה לחזירו לוי, וראובן אינו רואה לישבע.

היכי תמצא שיאכל אדם מרור וכורך גם יחד, ויקיים את המצוה מצד אחד, ויתחייב מלקות מצד אחר: והיכי תמצא שכל זה יהי' מטעם מגו: משכחת לה צמי שאין לו אלא מרור של כלאי הכרס, ואכל מרור וגם כורך שלא בדרך אכילה, שצדין הי' שלא ילא ידי מלוה, אמנם מגו דהוי אכילה

לענין כלאי הכרם, הוי אכילה גם לענין אכילת מרור, ונהי דלענין אכילת מרור עלמנו אפשר לו' עשה דוחה לא תעשה, אמנם לא לענין אכילת כורך.

היכי תמצא שיברך אדם על מצה ויאמר על אכילת מרור, ועל מרור יאמר על אכילת מצה, ולא יהי' כאן ברכה לבטלה:

משכחת לה במי שאין לו אלא כזית מלה וכל שהוא מרור, או להיפוך, כזית מרור וכל שהוא מלה, דנהי דאפשר לו לברך המוילא לחם מן הארץ, אמנם אי אפשר לו לומר על אכילת מלה, ומיירי כשאכלם בכורך.

היכי תמצא שיקיים אדם שני מצות באכילת כזית אחד של חמץ בפסח:

משכחת לה בנוקשה דרבנן, ובמי שאוכל נוקשה זה לשם חלת תודה ולשם מלה של מלה אליבא דרבה דנוב וגבעון, ואליבא דמאן דאמר דחין עושין מלות חבילות חבילות הוא דרבנן.

היכי תמצא שיאכל אדם פסח בלבד, ויהא פטור ממצה וממרור:

משכחת לה אליבא דמאן דאמר דללאו ואח"כ בשלו ולאי קדר מותר, ואליבא דמאן דאמר דמי פירות אין מחמילין אפי' נוקשה, או אליבא דמ"ד דמחמילין אבל יש להם שימור, ואליבא דהרמב"ם ובעל המאור דיוולאין במלה העשו' מין שמן ודבש וחלב. ומיירי שללה את הפסח אחר צלייתו עוד הפעם בסלת שיש בו כזית, וצירקות של מרור, ורועצו של הפסח ורועצו של ירקות גרמו לו להסלת להעשות עסה ולהאפות, ואליבא דהסוברים דללי אינו כבשול בשום מקום, וצירקות של מרור לא חנן להפסל אלא בשול כבשול ושילוק.

היכי תמצא שאם נתערב ככר של כלאי הכרם בככר של חמץ דגן גמור יהי' כאן קולא, וכשיתערב ככר של כלאי הכרם בככר של נוקשה, יהי' כאן חומרא:

משכחת לה כשנתערב ככר של כלאי הכרם בשני ככרות של חמץ דגן גמור ואליבא דמאן דאמר אסורין מצעלין זה את זה שנהפך איסור כלאי הכרם לאיסור חמץ, ועבר הפסח וקדש אשה בככר מככרות הללו, דאינה מקודשת אליבא דרזי יהודה, ואם קבלה קדושין משני, מקודשת. מה שאין כן כשנתערב ככר של כלאי הכרם בשני ככרות של נוקשה כדלעיל.

היכי תמצא אליבא דאיזה מאן דאמר שיקיים אדם מצוה בפסח כשיאכל חמץ, בלי שנצטרך לומר פתרון של עשה דוחה לא תעשה:

משכחת לה בחמץ נוקשה מדרבנן דחשיב מלה מעלייתא, כמ"ש במנחות נ"ג דשיאור דרבי מאיר לרבי יהודה מלה מעלייתא היא. ואם כן, הרמב"ם פסק דיואלין במלה העשוי ממי פירות (מלבד יין שמן ודבש וחלב) וכן ס"ל לכמה פוסקים, וא"כ אם מי פירות הם נוקשה מדרבנן כמ"ש הגוז"י במהדורא קמא או"ח כ"ז וכ"ה ומהדורא בתרא נ"ז. הרי אפשר לקיים מלות מלה בחמץ נוקשה כזה אם אין לו מלה אחרת. וכן הדין בשיאור דרבי מאיר לרבי יהודה.

היכי תמצא שחמץ דגן גמור יהא מותר ונוקשה יהא אסור בפסח:

משכחת לה אליבא דרבי יהודה, דחמץ שעבר עליו הפסח אסור, ואם כן חמץ דגן גמור, הוא דבר שאין לו מתירין, אבל נוקשה מותר אפילו לר"י אחר הפסח, וא"כ הוי נוקשה דבר שיש לו מתירין. (ע' תוס' ריש פסחים)

היכי תמצא שיברך אדם שהחיינו על מצה, אף על פי שכבר בירך שהחיינו בקדוש היום:

משכחת לה דמי שאוכל מלה של חלת חודה ורקיקי מזיר לשם מלה של מצוה, ואליבא דרבה דנוב וגבעון. ומיירי דמי שלא הקריב עדיין מנחה מעולם או בשנה זו או במשמורה זו. עיין רש"י ותוס' בצרכות ל"ז ובמנחות ע"ה, ומיירי כשלא בירך בשעת הקרבה.

היכי תמצא שיאכל אדם חצי זית בשר וחצי זית חלב, ויתחייב שני פעמים מלקות:

משכחת לה כשאכל חצי זית חלב וחצי זית בשר נבילה, ואליבא דמאן דאמר דהיתר מטעם לאיסור בכל החורה, או שאכל חצי זית חלב וחצי זית בשר קודם שנפסל, ואליבא דידן גמי, ואליבא דמאן דאמר דאיסורין מטעמין זה לזה, ואם כן לוקה משום זית שלם של חלב משום שחצי זית נבילה מטעם עמו, ולוקה משום זית נבילה משום שחצי זית חלב מטעם עמו. עיין ערוך ערך דס ב'.

היכי תמצא שיאכל אדם כזית פסח וכזית מצה וישתה ארבע כוסות ויתחייב ששה פעמים מלקות משום לאו אחד:

משכחת לה צמי ששחט פסח לשם חודה והציא מנחת חודה ונסכי חודה שנפסל, כמ"ש ריש זכחים, ואכל מלח של חלת חודה זו, וצטרף פסח זה, ושחט ד' כוסות של יין זה בשש התראות.

ועוד משכחת לה צמי שזרע חרץ ותצואה של ה' מינים וירק של מרור ומפולת אחת, ושחט ד' כוסות ואכל מלח ומרור מכלאי כרס זה בשש התראות.

היכי תמצא שבירך אדם על אכילת מצה בחנוכה, ולא היתה ברכה לבטלה:

משכחת לה שאכל חלת חודה בחנוכה, וצירך על אכילת מלח של חודה.

היכי תמצא שחמץ בערב הפסח ולאחר הפסח יהי' אסור בהנאה, ובתוך הפסח יהי' מותר בהנאה לאיזה מאן דאמר:

המאן דאמר זה הוא רבי יוסי הגלילי. ובערב פסח כי"ד יאסר בהנאה, זה חליצא מש"כ הר"ן בפרק קמא דחליצא דר"ש לשון תשציתו מורה שלא יהי' לו שום הנאה, ולפיכך סובר ר"ש דחמץ משש שעות ולמעלה אסור בהנאה. והנה הנודע זיכודא כתב דתשציתו אינו עובר רק בערב פסח כמו דכתיב אך ביום הראשון ודרשין על ערב פסח, ובשמן רוקח על מס' פסחים הוכיח דריה"ג יסבור ג"כ כסדרת הר"ן דלעיל, וסיים שם וז"ל; אך צאמת הוא נגד המושכל קל"ה שבערב פסח יהי' אסור בהנאה ובתוך הפסח יהי' מותר עכ"ל. (שמן רוקח פסחים דף כ"ח ד"ה ולדעת הר"ן) ואחר הפסח כי"ד, הנה לקמן כ"ד ע"צ יליף איסור הנאה בצצר בחלב צקל וחומר מערלה, מה ערלה שלא נעצדה בה עצירה אסור בהנאה, צצר בחלב שנעצדה בה עצירה לא כל שכן.

והעלה המקנה בסוגיא דאין מקדשין באיסורי הנאה קדושין נ"ו, ד"ה והא דלא, דלריה"ג אינו עובר צבל יראה עד אחר הפסח, ולפי זה העלה שם דאחר הפסח שייך הקל וחומר הכ"ל לגבי חמץ גם כן, דהרי נעצדה בו עצירה לעצור על צל יראה.

ושפיר אמר רבי יוסי הגלילי ת מ ה ע ל ע ל מ ך , כלומר על עצמו תמה האין חמץ אסור כל ש צ ע ה דייקא, כלומר, לפניהם ולאחריהם צאמת אסור, וכל שצטה דייקא לא, וזה בודאי תימה. (וע"ש בשמן רוקח ובמקנה)

בסוף הספר היקר הזה חננו מביאים גם מה שכ' מרן ז"ל פעם כטוב לבו, בדרך בדיחותא התעוררות לחלמידיו שי' בכמה דברים — וכמה מרגייתא פבא אית בחו — דוק ותשכח

משמרת הבית

למען בית מדרשינו זה — המצוה והחוב נתון על כל אחד ואחד מבני בית המדרש, לעשות עבודה בכל ערב שבת, על שעה אחת, נקות את הבית — איש איש על משמרתו.

אין דבר בעולם מתקיים בלא סדר — וכבר אמר איוב — צלמות ולא סדרים — שכל דבר שהוא בלא סדר, ח"ו מביא לידי כליון. ואם כן למח זה יהי' סימן של בית המדרש — לא סדר ולא הנהגה —

מעשה בגאון וצדיק אחד, שנתקבל לאיזה קהל גדולה לרב אב"ד. ויהי בבואו העירה לישב על כסא הרבנות, חרדו כל העדה לקראתו, והביאוהו לבית הכנסת בכבוד גדול — והוא, הרב הגאון הזה, כבר הי' אז שר התורה ורבן של ישראל, קרוב לשבעים שנה — וכל הכבוד הזה הי' על אפו ועל חמתו — וכשישב על כסאו בבית הכנסת, וכל העם סבבוהו, ודחקו זה את זה כדי שיוכו לראות פניו הקדושים — לקח הוא ספר, והביט בתוך הספר — כדי שלא לראות את כל הכבוד שחולקים לו —

והי' שם באותה העיר פחות ונכזה אחד — איש היותר בזוי בין כל אלפי המשפחות אשר בעיר הזאת — אשר פרנסתו היתה — גונב סוסים — ומסור, מלשין לפני הערכאות. והי' גם כן קרוב לשבעים, להבדיל — כמו אותו הגדול הצדיק.

וכשנדחקו כל בני העיר לראות ולקבל פני רבם, שהי' רבן של ישראל, נדחק גם אותו הנכזה בפניהם — והביט על הרב בשעה שהי' מעומף במלית ומביט באיזה ספר — איזה רגעים הביט אותו הנכזה על הרב המביט בתוך הספר, ואח"כ קרץ בעיניו והצליף את ידיו כלפי הארץ, ואמר בשחוק גדול בלשון המדוכר — „איך האב דאך באלד געוויסט" — ופנה והלך לו לביתו —

והשומעים תמהו מאד — כי ידעו כי זה האיש אפילו להתפלל אינו יודע, ומעולם לא שת לבו על איזה תלמיד חכם, אפילו להביט

עליו — וכן לאורך גיסא, אפילו אדם פשוט בעל פרנסה בהיתר — הי' מתרחק ממנו — מה זה אירע לאותו האיש, שנדחק בין הדוחקים — מה איכפת לו ולהרב, ומה הפירוש בדבריו — „איך האב דאך באלד געוויסט“.

באותם הימים, היו מצויים צדיקים נסתרים — אשר לעיני הבריות היו מתנהגים כעמי הארץ פשוטים — בורים גמורים — ובסתר היו גאונים וצדיקים — ועשו זאת כדי לכרוח מכבוד — וכדי לעבוד את ה' בלי שום פני'.

ואחדים מן העומדים שם עלה בלכם פתאום — מי יודע — אולי זה האיש גם כן צדיק נסתר — והוא מסתיר עצמו זה חמשים שנה — לעיני הבריות הוא עושה את עצמו כאילו שגנב סוסים — והוא עושה בחכמה גדולה עד שכל העולם מאמינים באמת שהוא גונב סוסים — אבל בסתר הוא עובד את ה', ביערות ובמערות בלילה, בשעה שאין אדם רואה — בודאי הוא אחד מל"ו צדיקים — וכבוא זה הצדיק להעיר, פתאום לא הי' יכול לתת מעצור לנפשו — הי' חפץ לראותו — והוא צדיק גדול שיכול לראות בפני איש כל העברות וכל המצות שעשה כל ימי חייו — ושכח את עצמו, כי הוא צריך להסתיר עצמו — ועתה נתגלה — כי אמר מה שאמר. לפי שראה מה שראה כתוב על מצחו של הרב ברוח הקדש — אכן נודע הדבר — ומיד נתאספו איזה אברכים תלמידי חכמים מובהקים ויראי ה' לילך אל אותו האיש ולשאלו מה זה שאמר „איך האב דאך באלד געוויסט“ — ומה פירוש הדברים —

כשבאו אליו ושאלו אותו, התחיל בצחוק גדול, ואמר להם. מעשה שדאי' כך הי'. אני ואותו הרב, הננו מכפר אחד. אני היום בן ס"ח, והוא גם כן בן ס"ח. אבי הי' תלמיד חכם, ואביו הי' איש פשוט וירא שמים. לפני ס"ח שנה, כשנעשינו בני ג', גלחו את השערות שלנו כמנהג ישראל, והוליכו אותנו לתלמוד תורה אל המלמד, שילמד אותנו אל"ף בי"ת — ואמר לנו המלמד, קינדערלאך, התחילו ללמוד אל"ף בי"ת, אמר לנו המלמד, ותו לא מידי — אני ידעתי תיכף ומיד כשאלמוד אל"ף בי"ת זהו לא ידאי' הסוף, אלא משכבר אדע כל האל"ף בי"ת, אז יתחיל ללמוד עמי את הנקודות, קמץ אל"ף וקמץ בי"ת, וגם זה לא יהי' הסוף — כשכבר אדע את האל"ף בי"ת עם הנקודות, אז יתחיל המלמד לרצות ולפייס אותנו — קינדערלאך, בואו ונלמד להתפלל. וגם זה לא יהי' הסוף. כשכבר נדע להתפלל, אז יבא המלמד בחלקלקות לשונו — קינדערלאך,

על כל פנים פרשה חומש צריכים אתם ללמוד, כי כל עם הארץ יודע עכ"פ פרשה חומש — וגם זה לא יהי' הסוף — אז יבא המלמד ויאמר לנו, אמנם רש"י אותיות אין אתם יודעים לקרות אפילו. כואו ונלמוד רש"י אותיות — אם זה הי' עכ"פ הסוף, הי' נח דעתי. אמנם זה יהי' רק אתחלתא דאתחלתא — אח"כ יבא עם משניות, ואח"כ עם גמרא, ואח"כ עם גמרא ורש"י, ואח"כ עם תוספות, ואח"כ עם רמב"ם, ואח"כ עם שולחן ערוך, ואח"כ עם ספרים אחרים — ראיתי בבית המדרש הגדול של החדר, כמו אלף ספרים. עם כולם יבא. כשנגמור ספר אחד, יבא עם ספר שני, וכן עם ספר שלישי ורביעי, עד סוף כל הספרים. לעולם לא יהי' סוף. — אני הייתי בן תלמיד חכם גדול, ואבא הי' כבר בן ארבעים — ובפירוש שמעתי שאמר כמה פעמים בבכיות גדולות, מה אני, מה חיי. אינני מתחיל להבין מה שאומר המהרש"א כאן — אינני מתחיל להבין אפילו דבר אחד מן התורה הקדושה —

ולא עוד, אלא שאבא זקני הי' בן שמונים, וכל היום וכל הלילה למד, וספרים היו על שלחנו. וכשבאתי לשעשע עמו — אמר לאמי שחיתה נכדתו — קח את התנוק, ואל יבלבל אותי, כי היום או מחר אמות — ועדיין לא למדתי כלום — והוא למד כל ימיו.

ידעתי היטב כי כשאתחיל ללמוד אל"ף בי"ת, לא יהי' כאן סוף, אלא אדרבה, התחלה יהי' לאין סוף, כי אין סוף לתורה הזאת — ועד יום מותי אלמוד, כי אין סוף לספרים — אולי יש כאן עשרים אלף — ועל דבר אחד מהם אדם יושב ולומד ומעיין, יום, ושבוע, וחדש — אותי לא ירצה ולא יפיים המלמד הזה. — אותי לא — אני לא אתחיל ללמוד אל"ף בי"ת. וכשלא אתחיל, ממילא לא יהי' המשך — וכך עשיתי. לא התחלתי. וממילא כשראו כי אפילו אל"ף בי"ת לא אוכל לתפרש — התחילו אבותי להתאונן ולהצטער ולומר, מוחו רפה, מוחו חלש, נעבאך נעבאך. התחילו לבכות ולילל — וסוף כל סוף נתנו אותי אל סנדלר שאלמוד מלאכתו. — הם חשבו כי מפש אני — לא מפש אנכי, אלא חכם גדול הייתי —

אמנם חברי — שהוא היום הרב פה — הוא לא ידע — אביו הי' אדם פשוט, ואביו זקנו גם כן, והוא התחיל בתמימות. ללמוד אל"ף בי"ת — מיד ידעתי כי לעולם לא יגמור — תיכף אמרתי לו כי זה יהי' סופו — אמנם הוא לא שמע אלי — הראיתם אותו, עדיין הוא מכים

במפר ואינו מפסיק ללמוד — הראיתם את הטפש הזה, לפני ס"ה שנה התחיל, ועדיין אין כאן סוף. לכו ושאלו אותו, ויאמר לכם כי עדיין אינו מבין אפילו אות אחד — אני תיכף אמרתי לו בהיותנו בני ג' — הוא לא האמין — הוא חשב אז שהוא חכם, ואני טפש. אדרבה ואדרבה — זהו מה שאמרתי „איך האב דאך באלד געוויסט“.

משל למה הדבר דומה —

חכמינו ז"ל אמרו בסוף מס' סוטה משמי' דר' פנחס בן יאיר, נקיות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, וחסידות מביאה לידי רוח הקדש, ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים, ותחיית המתים בא על ידי אלי' הנביא זכור לטוב במהרה יבא ויגאלנו.

ומה הוא החילוק בין נקיות וטהרה — נקיות, הוא נקיות הגוף ומה שסביב לו, כגון נקיות המלבושים ונקיות הבית — וטהרה, הוא טהרת הגוף והנפש על פי התורה — שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. וכל המסתעף מזה.

והשטן עומד ומתירא, ולכו מלא פחד — אוי לי וי לי — בחור זה לומד תורה בבית המדרש. כשיתחיל להתנהג בנקיות הגוף, זה לא יהי' הסוף, אלא אז יתחיל בטהרה. והטהרה עדיין לא יהי' הסוף, אז יבא לידי פרישות, ולידי קדושה, ולידי ענוה, ולידי יראת חטא, ולידי חסידות, ולידי רוח הקדש. ואהא ואוי ואלללי, סוף שיבא לידי תחיית המתים. אוי לי וי לי. אז יהי' הסוף האמתי לכל החד גדיא. ואתא הקדוש ברוך הוא ושחט למלאך המות — הוא השטן, הוא היצר הרע, הוא מלאך המות — ויהי' כאן השמחה הגדולה של מספד הדדרימון — עד עתה אני חי לעולם, והם מתים. ואז יחיו לעולם, ואני אמות —

אוי לי — כבר פגעתי בבחור כזה לפני יותר מאלפים שנה וחצי, ושמו הי' אלי' — מתחלה הי' בחור, ולמד בישיבה אצל אחי' השלוני. ואח"כ נעשה רבי בפני עצמו. ונקרא שמו אלי' הנביא. התחיל בנקיות, וסוף שבא לידי תחיית המתים — ולא יכלתי לו. עלה בסערה השמים, והוא ממתין לירד לארץ כשימצא איזה שותף בארץ, שיתחיל בנקיות ולא יפסיק, אלא ילך ממדרגה למדרגה, עד שיסיים ברוח הקדש. מיד

ירד לארץ וישתתף עמו, ויבא לידי תחיית המתים ע"י אותו אלי' הנביא השונא שלי — לא תקום ולא תהי' צועק השטן המלאך המות הזה —

אני לא ארשה לשום בחור להתחיל אפילו באל"ף בי"ת. כלומר, להתחיל בנקיות — שלא יהי' כאן התחלה של נקיות — ממילא שלא יהי' הסוף שלי — סוף של תחיית המתים.

ואלא מאי תאמר — בחור זה לומד, והוא פוגע במימרא מפורשת בגמרא — תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה — הלא אנכי ת"ח בקי בפרד"ם — בתחלה אומר לו בדרך יראת שמים שהוא אינו רשאי להחזיק עצמו לתלמיד חכם — ואח"כ אפרש לו כי רבב זה אינו פשוטו כמשמעו. אלא יש כאן „העכערע פשמים“.

הידעתם, השמעתם — שיש כאן הלכות בית הכסא בשלחן ערוך דידן — והלכות הללו כתובים בתחלת שו"ע אורח חיים. והשו"ע או"ח הוא הראשון מד' חלקי שו"ע — שמע מינה שאלו ההלכות הם התחלת השלשלת הגדולה של ד' חלקי שו"ע — כי נקיות הוא ההתחלה, ורוח הקדש הוא הסוף. ויראת שמים וחסידות באמצע. דוק ותשכח כברייתא הנ"ל — בעו"ה מעשה שטן הצליח —

בבקשה מכם, עשו עם עצמכם ועם בית המדרש הזה טובה, חדלו לכם מן הדרך הרע, ואל תאמינו לאותו הנבזה. תתחילו ללמוד א"ב.

לכן במסותא מנייכו לקבל עליכם הסדר הזה באהבה — ולעשות בזריזות ובהירות — ומאחר שהננו לומדים כעת בס' חובות הלבבות, כמה הוא מדקדק שיהי' יחוד כל מעשה לשם שמים — ויהי' גם מעשה זו לשם שמים — וכיצד; הרי אמרו חז"ל בסוף מס' סוטה, שנקיות מביאה לידי מהרה — וממדרגה למדרגה עד רוח הקדש — ומאחר שתחלת המדרגה הוא נקיות, לפיכך יצר הרע שולט בדבר הזה, כי ירא הוא שסוף כל סוף יבא אדם על ידי זה למדרגות העליונות, עד רוח הקדש — וממילא שבהיפך כנגד יצר הרע, אפשר לכוון לשם שמים בדבר הזה — וכן יהי רצון.

חיים מיכאל דוב ווייסמאנדל

בסיום הספר

חיקר הזה, הננו להעתיק מש"כ מרן המחבר בהקדמת ס' קיקיון דיונה.

אמת הדבר ויציב, גלוי וידוע, כי על שגיונות ועל זדונות, לשוא יתנצל המתנצל בהקדמת הספר ובסופו, כי הסניגור אין לו קושיות, והקסיגור אין לו תירוצים, והדן לכף זכות אינו צריך סעד לתמכו, ואוצר ההתנצלות לא יועיל למי שחפץ בהפוכן — אי לזאת, הדין נותן והשכל מחייב שלא להצמדק בתחנות ובקשות כעני בשער בראש הספר.

עכ"ז לשנות אני צריך מה שהקדמתי כבר בתחלת הספר, כי מרן המחבר ז"ל מעולם לא עלה על רעיונו כי אלו החדושים אשר כתב להתלמידים לעוררם על העיון ועל דרכי הלמוד, יבואו לדפוס — והלא מחמת ענותנותו לא כתב חדושי — ומחמת חבת הקדש לתלמידיו וידידיו הדפסנו מה שמצאנו — ורוב פעמים כתב קושיות והערות לתלמידיו בתוך השבוע, ובש"ק פלפל עמהם בכוחו הגדול לתרץ אותם, וחבל על דאכדין ולא משתכחין — אי לזאת תמצא כמה פעמים חצי דבר ולא דבר שלם.

זהו מה שחייב המוציא והמביא להגיד נגד כל ישרי לב, וגמר בלבו צריך להוציא בשפתיו, ומעתה ינוח המקשן ואל ימרמר המתרעם, והמקבל האמת לתירוץ הגון יתברך משמים, ומי שאינו מקבלו — גם הוא ברוך יהי'.

יתברך משמים

זכות מרן המחבר יגן בעד אחיו שנשאר יחיד וגלמוד מבית אביו, ה"ה הרבני הנעלה והמופלג בתו"י מו"ה משה דוד ווייסמאנרל נ"י וזוגתו מרת פיגא בת הרבני הנעלה הרה"ח מו"ה אפרים גוסבוים וזוגתו מרת רבקה שיחיו לאוי"ט, וכל יוצאי חלציהם הי"ו.

מפתח

ענין	דף	ענין	דף
שית אלפי פרסי הוי עלמא:	כ"ו	בענין מי בארות דידן:	קע"א
חשבון על המן:	ל	פסול שנוי מראה במעין:	ק"פ
בין השמשות:	ל"ז	מי פירות ומי צבע:	קפ"ד
עבודת כהן גדול ביוהכ"פ:	מ	טבילת ידים במעין:	קפ"ט
דרוש לז' אדר:	מ"ה	בענין מ' פאה במעין:	קצ"א
קוב"ה וישראל ואורייתא		נתן פאה ונטל פאה:	קצ"ג
חד הוא:	מ"ח	מעשה רב	
דמזים על התורה:	מ"ט	בענין טבילה בנהרות:	קצ"ד
רמז בענין קריאת שמע:	נ"א	כולו שאוב:	קצ"ח
רמז בענין תרומה ופאה:	נ"ב	חידושים עמ"ס פסחים:	קצ"ז
רמזי ארבע מינים שבלולב:	נ"ג	קצת הערות וחי' עמ"ס גיטין:	רמ"ב
רמזי חנוכה:	נ"ו	רוב וחזקה:	רנ"ט
רמזי פורים:	ס	בסוגיא דתרי ותרי:	רס"ח
לעולם בהם תעבודו		באומר בגמר זכיחה הוא עובדת	
רשות — חובה:	ס"א	(כתובות ל"ד)	ער"ב
שבטי י' עדות לישראל:	ס"ב	באיסור זריעה בשבת:	ער"ב
תוכחה — ברכה:	ס"ג	תרומות פ"ח משנה א': האשה	
רמז על תהלים:	ס"ג	שהיתה אוכלת בתרומה:	רע"ג
רמז על ספר משנה תורה		שקלים פ"ב: בני העיר ששקלו	
להרמב"ם:	ס"ד	שקליהם:	רע"ג
רמז על קריאות המועדים:	ס"ה	ספיקא דאורייתא:	רע"ד
חשבון המנורה:	ס"ו	פקוח נפש בשבת:	ער"ה
בענין שיעור פרומה:	ס"ט	קבוע:	רע"ו
מכתבים לתלמידיו:	פ"ד	בענין פלגש:	רע"ז
מכתבים בדבר הישיבה:	צ"ד	חזקה:	רע"ח
מכתבים לירידים:	קי"ז	רוב וקבוע:	ר"פ
מכתבים משנות הזעם:	קל"ד	ספק ספיקא:	רפ"א
תשובות בענין עירובין:	קמ"ז	איסורין מבטלין זא"ז:	רפ"ג
בענין שקל ופרומה:	קס"ג	היכי תמצא:	רפ"ח
בענין זווג ראשון וזווג שני:	קס"ח		

ב"ה ב' לסדר כי תבא תש"ג לפ"ק

שלום וברכה וכוח"ט להעסקן הנודע הרבני המפורסם איש אשכולות מו"ח חיים ישראל נ"י.

מה נאמר ומה נדבר, ובפינו אין כח ובלבנו אין רעיון, כי חשכו לבנו ועינינו מן הצרות הגדולות, מן הרצח הנורא אשר נרצחו בו כעת אחב"י בבוכני' ובמארגאוו, מקום הידוע אשר חיו בו עד עתה כמה אלפים ואלפים עדיין בגיטו, — אנחנו הצלנו בעזיהי"ת ע"י שלוחים משם לכאן ומכאן להגר, קרוב לאלף נפש, — וידעו זאת אחינו בני ישראל בכל רחבי ארץ, שאלמלא הי' בידנו כסף כי עתה הצלנו כמה וכמה אלפים, אבל מה נעשה, השלוחים אינם עובדים את עבודתם על הלוואות ועל הבטחות וצריך לשלם להם כסף בעין ולנו אין כסף — פה בארץ הרשעה במקורו שחיי כל יהודי תלוי לו מנגד ממש — ולכם ב"ה יש כסף אמנם אין אתם נותנים — אנחנו אין אנחנו יודעים למה אינכם נותנים — אבל זאת ידענו ברור — שאלו היהודים הכשרים טף ונשים גאונים וקדושים ובע"כ פשוטים וכל נפש ישראל ע"י שני רוצחים — נהרגו — הרוצח הראשון, הוא הצר הצורר, והרוצח השני הוא חסרון הכסף, שלא הי' ביכלתנו להציל ע"י הברחה אלא אלו שהצלנו — ואלמלא הי' בידנו כסף, אז תחת ד' שלוחים שהיו תמיד על הדרך הי' ביכלתנו לשכור ארבעים שלוחים — ומה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק, בושים אנחנו מן מאמר תורתנו הקדושה אשר כתבה לאמר רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, אי' החכמה, ואי' הבינה, אם הם מתחכמים ומתבוננים כמה מיני חכמות ותבונות להעמיד בודגעט, ודין וחשבון וחקירות ודרישות, והצעות ועצות, במקום שיש להציל ע"י כסף זה נפשות לאלפים ואלפים, היש סכלות ומפשות יותר מזה. —

ואין דברנו אלו אמורים, כנגד החברות השונות המיוחדות להוצאת כספים עבור צרכי הכלל, רק דייקא נגד יראי ה' בארצות החפש, הדבקים בה' ובתורתו, אשר בודאי לא יאכלו מאכלות אסורות, ולא יחללו את השבת ח"ו

מכתב זה הוא אחד ממאות מכתבים אשר כתב מרן ז"ל בשנות הזעם, והרבה מהם יכואו בספר מן המצר שיצא לאור בקרוב, והבאנו כאן רק מכתב זה לדוגמא בעלמא.

ומאמינים בתורת משה, ואי' חובתם נגד המצוה הקדושה של לא תעמוד על דם רעך, למען השם ותורתו הקדושה ולמען עמו ישראל באהבה, הנשפך עוד דם ישראל כיום הזה, ואם הי' עוד מקום ויכלת לעצור בעד דם הזה ע"י כסף כמו היום — האין כל אדם מחוייב להפריש רוב רכושו ע"פ התורה לדבר הזה.

ידעתי גם ידעתי כי אמור בזמן הזה לעורר דין על ישראל ח"ו, וישראל קדושים הם יש מי שאין לו ורוצה, אנחנו היושבים כאן ברצון ותשוקה להושיע, אבל אין לנו היכלת כלומר אין לנו כסף — ויש מי שיש לו ואינו רוצה, אלו אחב"י בארצות החפש גם אלו קדושים לפי מאחז"ל לפי שבדאי לא בשביל כך אינם רוצים בשביל שאינם רוצים אלא בשביל שאינם יודעים ביכלת ההצלה, או שאינם מאמינים בצורך ההצלה.

בבקשה מכם אחב"י, מאי דהוה הוה, מכאן והלאה חושבנא, הלא להציל עוד כמה אלפים הנממנים והנחכאים אנא אל תאחרו את השעה. ועשו תיכף ומיד קבוץ גדול של כסף, ושלחו את הכסף בעין לכאן תיכף ומיד.

מע"כ נ"י בטובו ימסור את המקובץ תיכף ומיד לידידנו מו"ה ברוך משולם נ"י והיא ימציאו בדרך הקצר לכאן, רק ח"ו לאחר אפי' רגע — גם כ"ק אדמו"ח הגה"צ שליט"א כ' למע"כ דבר בזה. — אלא שמכתבו הי' קודם הרציחה — ובין כך וכך נעשה מה שנעשה — בעו"ה — על כן יש לנו ללמוד מן העבר שח"ו לא נתחייב על העתיד.

והוא רחום יכפר בעד כל עמו ישראל ודם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו כעתירת הדיוט מן השוק המצפה לרחמי שמים המרוכים,

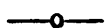
מיכאל דוב

סלח נא אל, לגוף ישראל, אשר נפשו נשרפת
 ושורפה לא השאיר ממנה, אך את דעתה הנמרפת
 ובכן כפר, ושוב אל תפל, על עמך ישראל רעה
 ומנות, גו שובת, אל נא תקדית, בקרנה.
 וקר כל נקבר, בסוד נקבר, ואין קבר להשתטח
 ואין מצבה להקניע, בן בורעו בוטח
 וקרב נא, ארון הנשמות, ומחל לנשמה שוממה
 מחל לנפש נשכחת, בחיק בשר נדם ואדמה.
 וקר נא הבביות, בטהום הגויות, ביום עלותם למרום הנשמות
 או נשבענו שמם להזכיר, ולא לשכוח עד סוף עולמות
 והשב בן שבתה, ובן הבחשה - בן שם שוא - עם רם ואדמה
 אשר גם מים רמים, שבח שמם - שם האמת - עם דת ונשמה.
 מימות עולם, שלישים עבר, בהרג ואכזר היהודים
 בכוברי זרז, שורפי אש, שוכבי דם, המשמידים
 נקעם פשה על דורות תבל, עד שצץ מרשעם - עם רצח
 ומחליו עמך, שבח שמך, אל נא רפא, ושוב שם לו קרא-עם נצח.
 נתיבות עולם, אשר נחרבו בפאצי וצם המלחמה
 איכה נחו למסעי רצחם - מאין לוחם, מפיו שממה
 כי גם אויבי עם ארור שמחג, על שקם פומר על היהודים
 שש אב אמונתו - שפוה סוף - הצלית, אחר מן המלמידים.
 קם דין עולם וזן דין ירושה, על הרי וקב אשר שרר
 הרים נקחו - כי לא שבת, להכות שן וקב, מלחי חרר
 אוי, אם ידן הר של מעות, משפט חללים, אלפי נבעות
 ומזמו של ים דמעות - אין ירושה - לבר שרר המסעות.

וְכִךְ תִּשְׁתַּבַּח אוֹתָהּ הַלֵּילָה, וְאֵימַת מְנוֹת הַשְׁוֹאֵלֹת
 הַזֹּאת הִיא לַלַּיְלָה הָאֲחֵרונה, וּמִיָּד יִפְרְצוּ אֶת הַדִּלֹת
 וַיִּשְׁתַּבַּח עֵין הָאֲבוֹת, עַל הַיְלָדִים בְּמִשְׁכָּבֵיהֶם
 וְהוֹצֵק - אֲשֶׁר הַעֲרֵם, לְרֹאוֹת פְּרָצוֹף מוֹבְחֵיהֶם.
 וְלַמֵּתִים, רוּרָפִים אַחֲרֵי גִפְשָׁם, נִדְמוּ הַגּוֹיּוֹת הַנִּדְרָפִים
 הַתִּשְׁבַּח יִשְׂרָאֵל אֶת שְׂבוּעָתָם, אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוּהָ לְאַלְפֵי אֲלֵפִים
 אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוּהָ כְּכֹלֹת בְּרָכָם - דְּרָה, בְּכֵם הַרוּגֵי תַמּוּל מְסוּמָן
 כִּי עָלָה הַמָּוֶת וְשָׂאֵל - הַיּוֹם - מִי, לְהֵרֵג מְזוּמָן.
 אִזּוּ הִשְׁבִּיעוּהָ - שְׁמַע יִשְׂרָאֵל - בְּמִי הַנִּחְנֹק רוּחִי פּוֹרֵשׁ
 וְאֵין לִי לְהוֹרִישׁ, רַק שֵׁם אֱלֹהֵי - וּמִבְלָעָדֶיהָ, אֵין לִי יוֹרֵשׁ
 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל - עַמִּי יוֹרְשִׁי - בְּשָׂרִי וְדַמִּי, מֵת בִּיד רוּצָח
 אִךְ רוּחִי בְּקִרְבָּהּ, לֹא יָמִית בְּלֹתָהּ - וּזְלָתָהּ, עַל גִּפְשִׁי, לֹא יִנָּצַח.
 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל - קוֹל שְׂבוּעָתִי, עוֹלָה אֵלֶיךָ, מִדַּמִּי הַתּוֹסֵם
 וְעַם אוֹכֵל אֲדָם שׁוֹחֵט יְלָדִי, וּמִבְשָׁל בְּשָׂרָם לְעֵינֵי הַגּוֹסֵם
 אִם נִרְצַחְתִּי, אֵל אֶחָד חִי - וּבְשִׁמּוֹ לֹא מֵת שְׁמִי וְשֵׁם בְּנֵי
 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, אֵתָהּ יוֹרְשִׁי - וּבְהֵר צִיּוֹן, אֵל תִּשְׁבַּח הַר סִינִי.

אֶרֶץ וְשָׁמַיִם נִדְרָעוּ - מִשְׂבוּעוֹתָם, בְּעֲלֹת גִּפְשָׁם
 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, הַתִּשְׁבָּחָם - הַתִּשְׁבָּחָה, כִּי אֵתָהּ הוּא יוֹרְשָׁם
 הַתִּשְׁבָּחָה, וְעוֹד תִּמְעוֹל מַעַל - וְלֹא תִפְחַד מִיּוֹם תִּבְיָעָה
 עַל הַמְּנוּבָח, וְעַל אֶפְרוֹ, וְעַל הָדָם, וְעַל הַשְׂבוּעָה.
 אוֹי לִבֵּן מֵיֵאן לְשֹׂאת שֵׁם אָבִיו, וְגַם אֲזִינוּ אִשָּׁם לְיוֹצֵק דָּמוֹ
 וְיִהְיֶה כִּי נִרְצָח, וְיִצֹּא אֶל אֶחָיו - אִךְ מַצֹּת מוֹתוֹ, לְשִׁבַּח מַעֲמּוֹ
 וּבְרִין בֶּן יְתוֹם, יְרוּשָׁה לְקַח - מִיד עַם רוּצָחוֹ, בְּסֶף כּוֹפֵר
 וּבִאֹן אֵב, וּבְהוֹנוֹ, וּבְדַמִּי דָמוֹ - אִךְ אֵת נִחְלָתוֹ, שֵׁם לְאַפֵּר.
 אוֹי לְשִׁמְחָתוֹ - מֵתוֹךְ אֶבְלָו - עַל כִּי עַם רֹאשָׁם, אוֹבֵד גַּם דַּעְתָּם
 עַד כִּי גַם אֵת יְרוּשָׁתָם חֵיב - לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ, שְׂאֵרִית מִחֲשָׁבָתָם
 אוֹי לְיּוֹם אֶתְמוּל, שְׁעֵמֶר עַל הָדָם - וּלְמַחֲרָתוֹ, אֲשֶׁר בָּעַט בְּיְרוּשָׁה
 מִיד עַם הוֹרֵג, גְּדוֹל הַבָּאב - וּמִיד בֶּן מוֹרֵד, עֲמָקָה הַבּוֹשָׁה.

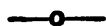
ואת - עם נשמת עולם - רעי בי חלית - וגו' העולם בך חוליה נפש
בתמיהון לרב משתגע - ומתגלגל במיט ורפש
ובשגעונו - אותך מנפץ - עם המוח, אשר בראשו
מרגיש הגוף - חסר הדעת - את באבו, במושב נפשו.
שוב ישראל, אל ביתך - בי אין ירך, רק לחזור
שוב אל בעל הבית - בי בלתו, אין מי לצזור
בלתו - אין את עם ואומה - אין את כלום, אין את מאומה
שובה ירך הפתח - ולא ירך חור בחומה.

בפר נא אל אוהב נרדף - סלח ומחל, לחטא נרדפים
וכר נא, לראב חוטא ומורד - זכות היקרים הנשקפים
וכר נא, זוהר נפשם - והמהר, אשר בקרב אפם
ובקרב - אשר בקבלו זאת לא שב - אל נא תקלימם במרוקם.
ולכל שרידי הבבשון, סלח נא - דין אמת, יושב בסתר עליון
מחל לנו - הבוחרים ביער - מפחד ארץ נסיון
וכר נא לנו את הנשמה - אשר בשמנו היא נרשמת
אותה הנשמה המהורה - אשר עד בית זה היא חותמת.
את הנשמה אשר היתה, מקנה מהרה לרובות
ואשר באורה האירה, אל תוך מאפל הרבבות
נשמה מהורה בגוף קדוש - נר ישראל, משגבנו
נשמת עבדה הנאמן - נשמת אדוננו ורבונו.
וכר נא נשמות בני ביתו, וארפי תלמידיו המהורים
אשר היום בנר נשמחם, אור גן עדן מאירים
וכר כי בתוך רבבות עבדיה, שלף היו על הארמה
ובתוך רבוא רבבות רבבה, בבוך הם בשמי נשמה.
ואם חי נשארנו על שפת תהום דם, בשמץ ירם דמע המבכים
שוב ורע נא לנו ורע אורה - להנאמים שמש - בגיא מחשבים
כי למה נותרנו, ולעין יורשנו, בינו תבכה נר מורישנו
ואורה איך נרע בלב ורענו, אם בנו יחשבו, מאורות נפשונו.

וּבְכֵן בִּסְרָא גֵא לְמַעַן קִרְבָּנָם, וּבְאִוְרָה עֲלִינוּ, הִיָּה גֵא אִתָּם
 חֲדָשׁ גִּשְׁלָנוּ בְּזֻכּוֹת נִשְׁמָתָם, וְאַמְתָּה לְמַרְנוּ לְמַעַן אִמְתָּם,
 וְלִמְעַנּוּ - אֲשֶׁר לָהּ גִּמְעָה - גַּם בְּיָדָנוּ - תִּפְרִית אֵילָנוּ
 וְלִמְעַנּוּ - אֲשֶׁר לָהּ חִפְרָה - גַּם לְרַגְלָנוּ - לֹא יִיבֹשׁ מַעֲיָנוּ.

וּמַעֲנֵן עַל מַעֲנֵן יִשְׁפָּה - מִדְּבַר לְשִׁים - לֵנִי מַחֲרַת
 וְאֵילָן עַל אֵילָן יִצְמַח - וְשׁוּב, יִרְגֵן, יַעַר הַנִּזְכָּרֶת
 וְעוֹד יִשְׁמְעוּ קוֹלוֹת דְּקַמָּה, קוֹד הַבְּבוֹת הָאֲלָפִים
 וְיִשׁוּבוּ בְּתֵי מִדְּרָשׁ, תְּנַחֲרָבִים וְהַנְּשָׁרָפִים.

הָאֲבָנִים - אֲשֶׁר בָּם נִבְלָעוּ, וְעַתָּה נִרְם שֶׁל דּוֹרוֹת תּוֹרָה
 וְאֲשֶׁר נִשְׁרָוּ בְּנִחְלֵי בְּכִי, בְּהַשְׁתַּשְׁפָּה גִּשְׁשָׁם בְּתַשְׁפָּה מְהוֹרָה
 אוֹי, אִם הִמָּה יִהְיוּ הַדְּיָנִים, וְגַם הַמִּתְרִים, וְגַם הָעֵדִים
 עַד כָּד אֶבְרָה, וְעַד כָּד בֵּית, אֲשֶׁר הַיּוֹם, בְּשָׂמָם מַעֲמִידִים.

רוּשָׁם דְּמַע הַמִּתְשַׁלָּלִים, עַל תַּחֲנוּת וְסִרְבֵּי תַפְלָה
 סִימָן לְאַצְבַּע הַדּוֹמְדִים, אֲשֶׁר עַל דְּפִי סִפְרִים עֲלָה
 אוֹת הֵם מַעֲוָה, לְהַעֲדִיר, עַל סִפְרֵי אֲבוֹת הַקְּדוּשִׁים
 לְמַעַנָּם - גַּם לְבָנִים יִרְאוּ - עַד סִפְרֵי בְּתִים הַחֲדָשִׁים.

שָׁמְעוּ נִשְׁמֹת אֲשֶׁר בְּגֵן עֵדֶן, בְּנֵי עַם תּוֹרָה לֹא יִשְׁבּוֹתוּ
 כִּי לְבוּשֵׁי בְּשָׂרָם בְּאַרְעֵי רִצְחָה - נִשְׁחַטוּ נִשְׁרָפוּ - אֵךְ לֹא מָתוּ
 גּוֹיִלִים הַנְּשָׁרָפִים, נִחְמוּ גֵא - הַקֶּתֶב גִּצְחָה - נִצָּב אִמְתָּה
 שְׂכָרֵי לְוַחְזוֹת, שָׁמְחוּ גֵא - תּוֹרָה חִיָּה וְקִבְּלָתָהּ.

אֵל מִסְתַּתֵּר - וּמֵאֹד נִרְאָה - לְעֵין כָּל מַצִּיק, בֵּין תַּרְבִּים
 אוֹרָה הָאֵר גֵא - אֵךְ לֹא כְאֵשׁ - וְהַחֲנִתָּה, כָּד דּוֹרוֹת הַמִּסְתַּבִּים
 יִהְיֶיזוּ - וְלָנוּ תֵּן הַזְכּוֹת - לְהַחֲזִיר לָהֶם יְרוּשָׁתָם
 וְלֹא נִקְלָם בְּיוֹם הַדִּין - וְלֹא נִבּוֹשׁ, בְּיוֹם תַּחֲרִיתָם.

יזכור אלקים

את נשמת אדוננו מורנו ורבנו

מרן שמואל דוד הלוי אונגאר זי"ע

בן רבנו יוסף משה והרבנית הצדקת מרת יהודית זצ"ל
בעבור שמסר נפשו המהורה על הרבצת התורה, אהבת ה' ואהבת
ישראל עד זיבולא בתרייתא, כשהוציא את נשמתו בקדושה ומהרה
בשלהי המלחמה במערה, ביערות באנסקא ביסמריצא

בט' אדר תש"ה לפ"ק

ואת נשמת עזרו מקודש, הרבנית הקדושה

מרת מרים לאה ע"ה

בת רבנו נח ברוך והצדקת מ' הינדל זי"ע

בעבור שמסרה נפשה על עזר רבנו ותלמידיו, וגדול זרעה וזרע זרעה.
נהרגה על קדושת שמו יתברך ביום כ"ה תשרי תש"ה לפ"ק.

ויזכור ה' עמם את נשמת בנם הקדוש

הרב מוה"ר בן ציון יוסף הלוי זצ"ל

שנהרג על קדוש השם בז' תשרי תש"ה לפ"ק

ואת נשמת אשתו הרבנית מרת פיגלא ע"ה וילדיהם התמימים,

בתם פרח יהודית ובנם קלמן משה

שנהרגו על קדוש השם ביום א' פוכות תש"ה לפ"ק

ואת נשמת בנם הקדוש

הרב מוה"ר חיים ידידי' הלוי זצ"ל

שנהרג על קדוש השם ביום כ"ה תשרי תש"ה לפ"ק

ואת נשמת בניהם מו"ה אברהם יושע הלוי ומו"ה ישראל אהרן
הלוי, שנהרגו על קדוש השם, ואיש לא ידע את יום מיתתם — הי"ד.

ואת נשמת בנם מו"ה יששכר מרדכי הלוי

שנהרג על קדוש השם ביום י' שבט תש"ה לפ"ק.

ואת נשמת בתם הבתולה מרת רבקה חנה שנהרגה על קדוש השם

ביום א' פוכות תש"ה לפ"ק

והוא ברחמיו אשר בידו נפש כל חי יזכור עמם ברחמים את נשמת

בתם הקדושה מרת ברכה רחל ווייסמאנדל זי"ע

אשת נעוריו של מרן המחבר זצ"ל

ואת נשמות ילדיהם התמימים, יודית בילא, מרגלית נחמה, יוסף יעקב,
רבקה שולמית, אסתר הינדל. שנהרגו על קדוה"ש כ"ה תשרי תש"ה.

והמרחם הוא ירחם ויזכור עמם ברחמים את נשמת כלתם הקדושה
אשת נעורי המהורה מרת שרה ע"ה בת רכנו שמחה נתן והצדקת מ'
הינדא זי"ע — ואת נשמות ילדי התמימים, הילד אברהם יוסף
והילדה יודית רבקה. והילדה בת ימים אחדים אשר לא זכיתי
לדעת את שם קדשה — שנהרגו על קדוש השם ביום כ"ה תשרי תש"ה.

ובכן אלה המזכחות יזכור לנו אדון כל הנשמות
ויפקד נא לטובה כל קרבנות התמימים
ויזכור עמם ברחמים את נשמת
איש צדיק תמים
מוה"ר יוסף ווייסמאנדל זי"ע
בן מוה"ר יעקב ישראל והצדקת מ' בילא זצ"ל
שנפטר בקדושה גדולה ביום ט"ו חשון תש"א לפ"ק
ואת נשמת אשתו הצדקת הקדושה
מרת געל"א ע"ה בת מו"ה מנחם מאיר והצדקת מ' מרים ז"ל
שנהרגה על קדושת שמו ביום כ"ה תשרי תש"ה.
ואת נשמת בנם הרב מו"ה עמרם ווייסמאנדל זי"ע
שנהרג על קדושת שמו בי"ב אייר תש"ה.
ואת נשמת אשתו הצדקת מ' שינדל לאה בת הרב מו"ה משה
פישער זי"ע מאלטענדארף, שנהרגה על קדושת שמו בא' סוכות תש"ה.
ואת נשמת בתם
מרת אסתר ייטל שמערן ע"ה, ונשמת בעלה הרב
מו"ה גרשון משה שמערן ז"ל, ואת נשמות ילדיהם התמימים,
הילדה מרים והילד יוסף דוד, שנהרגו על קדושת שמו בא' סוכות תש"ה.
ואת נשמת בתם הקדושה
הבתולה מרת רחל לאה ע"ה שנהרגה על קד"ש בא סוכות תש"ה.
ויזכור ה' לטובה את נשמות כל אלו המשפחות הקדושות
בין מצד אב בין מצד אם שמתו על קדושת שמו. וינקום את דמם בתוך
דם רבבות אלפי ישראל ויקדש את שמו הגדול במהרה.

היריעות נאבדו — אבל כתבם נרשמת
נשרף הגוף — והנשמה קימת

וְה' חֲמוּכַת נֹתֵן הַתּוֹרָה יִתְרַצַּח וִיתַפִּים בְּתַחֲנוּנֵיהֶם
 לִמְעַן לִוְמָדִי וְשׁוֹמְרֵי תוֹרָתוֹ הַקְדוּשָׁה זֶה אֵלֶּפֶי שְׁנִים
 וַיִּזְכּוּר בְּרַחֲמִים אֶת נִשְׁמוֹת אֵלֶּפֶי תַלְמִידֵי אֲדוֹנָנוּ מוֹרְנוּ
 וּרְבֵנוּ הַצְרוּרִים אֶתוֹ בַּצְרוּר הַחַיִּים וְיוֹשְׁבֵימָה וְעַטְרוֹתֵיהֶם
 בְּרֹאשֵׁיהֶם וְנִהְנִים מִזֵּיו הַשְׂכִּינָה—וַיְהִי חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם

מִן תַּחֲוֹם הַגּוֹיּוֹת	אֶל שָׁמַי הַנִּשְׁמוֹת
קוֹל מֵר בּוֹקֵעַ	קוֹרֵעַ עוֹלָמוֹת
נֹא שׁוֹפֵט צָדֵק	נֹא דִיּוֹן אִמֶּת
זָכַר נִשְׁמָה טַהוּרָה	עֲלִינוּ הִיא חוֹתֶמֶת

מְקוֹה טַהֲרָה	הִיתָה לְרַבָּבוֹת
בְּאוֹרָה הָאִירָה	מֵאֶפֶל הַלִּבָּבוֹת
נִשְׁמַת גּוֹף קָדוֹשׁ	נֵר יִשְׂרָאֵל הוֹד לִבְנוֹ
עֶבֶדְךָ הַנֶּאֱמָן	אֲדוֹנָנוּ רַבִּינוֹ

זָכַר נֹא בְנֵי בֵּיתוֹ	טַהוּרֵי טַהוּרִים
וְאֵלֶּפֶי תַלְמִידָיו	בְּאוֹר חַיִּים מֵאִירִים
בְּתוֹךְ רַבּוֹאוֹת עִמָּךְ	עֶבֶדְךָ בְּאִימָה
בְּתוֹךְ אֵלֶּפֶי אֲלֻפִּים	הוֹצִיאוּ נִשְׁמָה

לִמָּה חֵי נֹתַרְנוּ	בְּמַחֲשָׁבֵי מַחֲשָׁבִים
טְבוּעַ בֵּים דָּמָם	וְדָמַע הַמַּבְכִּים
אִם עָתָה לֹא נִזְרַע	בְּלִבְכּ זֶרְעֵנוּ
אוֹר זֶרְעַת לְצַדִּיק	אוֹר עֵינֵינוּ

לִכֵּן אֲדוֹן נִשְׁמַתוֹ	שָׁמַר נֹא אֶת אִמֶּתוֹ
הִיָּה נֹא עִמָּנוּ	הִיָּה נֹא אִתּוֹ
וְלִמְעַנּוֹ, אֲשֶׁר נִטַּע	לֹא יִקְצֹץ אֵילָנוֹ
וְלִמְעַנּוֹ, אֲשֶׁר חִפְּרָה	לֹא יִיבֹשׁ מַעֲיָנוֹ

הה"ג מוה"ר יצחק בנימין מענדעלאוויטש שליט"א
האב"ד דק"ק פישפיקלאדאני יצ"ו
ובניו, הב' אברהם נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל, והב' שלום נ"י

לעילוי נשמות הקדושים

אביו הרה"ח מו"ה אשר מרדכי ב"ר שלום זצ"ל
דודו של המחבר ז"ל

אמו הצדקת מ' חנה ב"ר יעקב ישראל ווייסמאנרל ע"ה
נהרגו על ידי הרשעים הארורים באוישוויטץ ג' סיון תש"ד — הי"ד

אחיו הרב החרוף מוה"ר משה יודא ב"ר אשר מרדכי ז"ל
תלמוד מובהק וחביב לרבנו הגדול מנייטרא זי"ע. ובן י"ט שנה
נסמך להוראה מרבו הקדוש.

זוגתו מרת גיטל חי' ב"ר שלמה
בניהם: אליעזר, מירל, שלום.

אחותו מ' רעכל ב"ר אשר מרדכי ע"ה
נפטרה א' מרחשון תרצ"א לפ"ק

אחיו דוד ב"ר אשר מרדכי ז"ל
נהרג על ידי הרשעים — לא ידענו יום מותו. הי"ד

אחותו מייבא ב"ר אשר מרדכי ע"ה
נהרגה על ידי הרשעים ימ"ש י"ט אדר תש"ה לפ"ק. הי"ד

בעל נקמות יקום דמם הטהור, ויקרש את שמו הגדול.

מו"ה יעקב הכהן ואמועל נ"י וזוגתו תחי'
לע"נ מו"ה חיים שלום צבי ב"ר שמואל הכהן ואמועל ז"ל
ואשתו מרת גאלדא ב"ר מרדכי איסר פינס ע"ה
לע"נ מו"ה יודא ב"ר ארי' דוקאס ז"ל
לע"נ האשה טובא ב"ר מרדכי איסר פינס אשת ר' עפשטיין
שנהרגה על קדוש השם הי"ד.

מו"ה בנימן שלמה שטערן נ"י וזו' ובניו מו"ה שלום דוב
ומו"ה ישראל והב' יוסף שמואל
לעילוי נשמות
האשה הצ' המפורסמת מרת מעשא ליבא בת מו"ה אברהם בנימן
שטערן, בנה הב' בצלאל, ובנותי' שרל, ריזל נחמה, חוה פיגלא,
שנהרגו על קדוש השם באוישוויטץ ביום ד' דפוכות תש"ה, הי"ד.
מו"ה משה צבי ב"ר יוסף שטערן מוויען, וזו' מרת שולמית ב"ר
מרדכי ראזענבערגער מפ"ב, וילדיהם יוסף ובנימן הי"ד.
האשה הח' והצ' מרת חוה ב"ר יוסף שטערן מוויען, ובעלה הצ'
מו"ה אלי' שלמה ביישיטץ, ובניהם, שרה, רבקה, יוסף דוד הי"ד
מו"ה שמואל ב"ר יוסף שטערן מוויען, וזו' מרת בילא ב"ר צבי
ובניהם חוה, יוסף, חי', שלום דוב, שנהרגו על קדוש השם הי"ד.
מו"ה יהושע ב"ר משה שטערן נפ' במחנה י"ז טבת תש"ה הי"ד.
הרבנית הצ' מרת גיטל אשת הגה"צ מו"ה בנימן זיידל אבד"ק
גאלאנמא יצ"ו, ובנה הג"מ חזקי' שלמה וזו' מרת שרה ב"ר שמואל
ובנו הב' דוד אלי'. בנה שאול, בתה הב' פראדל. בנה ישעי'. ובנה
הח"ג מו"ה שלום דוב אשר אבד"ק גאלאנמא וזו' מרת אייגע היצ"ל
ב"ר יושע העשל ויו"ה, בנימן אברהם, קריסל, עקיבא שמואל
הינדל, יוסף, מרים. נכדה הב' עמרם בהרה"ג מו"ה עקיבא
פישער אבד"ק קונסענטמיקלאש שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

מו"ה יונה צבי הערצאג נ"י מווערבו, ובניו; מו"ה משה יושע,
ומו"ה יעקב, וה"ב שרגא פייש, וה"ב שמואל דוד, הי"ו
תלמידי מרן המהרש"א

לזכרון נשמות אבותיו שנהרגו על קדוש השם, הי"ד.
מו"ה יוחנן ב"ר שרגא פייש ז"ל וזוגתו מרת חוה ב"ר יעקב ע"ה
מרת ריקל הערצאג שתחי', מסירנוי יצ"ו,
לעילוי נשמת בעלה מו"ה משה יושע ב"ר אברהם ז"ל
מ' לאה הערצאג תחי', לע"נ אמה מ' רבקה ב"ר משה אהרן הי"ד.

האחים מו"ה שמואל דוב ווייס נ"י ומו"ה שמשון ווייס נ"י
וה"ב דוד ארי' ווייס נ"י, תלמיד מרן המהרש"א ז"ל
לעילוי נשמות אבותיהם שנהרגו על קדוש השם, י"ד סיון תש"ד, הי"ד.
מו"ה אהרן ב"ר דוד ארי' וזוגתו מרת גליקל שפרינצא ב"ר
מרדכי יודא ז"ל. ובניהם, ה"ב יואל צבי וה"ב שרגא פישל.
מרת מרים לאה ווייס שתחי', לע"נ אבותיה, מו"ה אלעזר ב"ר
אברהם שלמה וזוגתו מרת אסתר ב"ר יעקב אהרן. ובניהם,
שאל יחזקאל, מנשה אלימלך, ישראל. שנהרגו על קדוש השם, הי"ד.

מו"ה ברוך משולם לעבאוויטש נ"י וזו' מרת ביילא תחי'
לע"נ אבותיו מו"ה שמואל ב"ר אבא יושע ז"ל ומרת גנענדל ב"ר
מאיר אברהם ז"ל. בנם מו"ה שמעון ז"ל, בתם מרת אסתר ובעלה
מו"ה יעקב שלום טענענבוים וילדיהם הי"ד.

בנם מו"ה אבא יושע וזוגתו וילדיהם הי"ד. בנם מו"ה חיים צבי
וזוגתו וילדיהם הי"ד. ומרת צירל ב"ר משה הי"ד אשת מו"ה מרדכי
לעבאוויטש נ"י בירושלים עיה"ק ת"ו וילדיהם הי"ד
ולע"נ מו"ה יעקב ב"ר אהרן זאב האפמאנן ז"ל והאשה שרה
ב"ר בנימן. ומו"ה מרדכי ב"ר יעקב ומ' פרומא ב"ר יעקב הי"ד.

מו"ה יוסף צבי ב"ר שמעון מייער נ"י—לעילוי נשמת זקנו
מו"ה חיים זאב בן הג"מ עקיבא שרייבער ז"ל וזוגתו
מרת רבקה ב"ר אלעזר ע"ה. בנם הב' שמעון ז"ל. בנם מו"ה
יודא ז"ל. חתנם מו"ה מיכאל ב"ר בנימן זאב וואזנער ז"ל וזוגתו
מרת אסתר ובנם הב' עקיבא. חתנם מו"ה יונה צבי ב"ר שמואל
בערנפעלד ז"ל וזו' מרת לאה וילדיהם וחתנם מו"ה אברהם
חיים ב"ר דוד האללע ז"ל וזוגתו מרת חי' מרים וילדיהם.

מו"ה אליעזר שרייבער נ"י וזוגתו מרת מרים תחי' ומשפחתו שי' לז"נ אבותיו הרה"ח מו"ה משה בן הרה"ח מו"ה יואל סופר ז"ל נפטר ה' טבת — ומרת חי' בת מו"ה אהרן יוחנן ע"ה נפ' ב' טבת ולע"נ אחיותיו, מרת שרה אסתר ובעלה מו"ה אהרן חיימאוויטש וילדיהם, ומרת רייזל ובעלה מו"ה זאב מארגענשטערן וילדיהם,

מרת רחל ובעלה מו"ה יושע יחזקאל קאש ובנם,
ומרת נחמה ובעלה מו"ה יודא ארי' הכהן וילדיהם,
שנהרגו על קדוש השם — הי"ד

מו"ה יוסף בראדי נ"י מטירנוי יצ"ו — לע"נ אביו הרה"ח מו"ה פנחס דוד ב"ר יוסף, ואמו מרת מרים ב"ר אברהם יעקב. וכניהם, צבי אלימלך, אהרן, ובתם אסתר, שנהרגו על קדו"ש הי"ד. ולע"נ חמיו מו"ה ברוך ב"ר משה יוסף ז"ל.

מו"ה יונתן ברוין נ"י מעיר ניימרא יצ"ו לעילוי נשמת אביו מו"ה נתן ב"ר כלב ז"ל ואמו מרת שרה בת הרה"ג מו"ה מרדכי דאנציג ז"ל ובנם מו"ה בנימין זאב. ובנותיהם, פריידל, גיטל, לאה, בילא. שנהרגו על קדוש השם, הי"ד.

מו"ה צבי ב"ר דוד האדרים נ"י וזו' מרת פייגע ב"ר משה תחי' לע"נ חורין מו"ה דוד ב"ר צבי ז"ל ומ' זיסל ב"ר אליקים געצל ע"ה

מו"ה פנחס מנחם האדרים נ"י
לע"נ זו' מרת רחל ע"ה ב"ר שמעון גדלי'

ה"ב משה פאגעל נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל — לעילוי נשמת אביו מו"ה ארי' ליבוש ב"ר משה ז"ל, ואמו מ' פראדל ב"ר שלום ע"ה וכניהם, אברהם צבי, יצחק אייזיק, שרה, אסתר חי' שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

נכדי מו"ה יואל אשר ניוואלדער מניטרא שיחיו
לע"נ זקנם מו"ה יואל אשר ב"ר אליעזר ווו' מרת ייטל ב"ר יוסף
ובנם מו"ה אליעזר ווו' מרת ריזל ב"ר יצחק. ובניהם, ה"ב
שלמה יוסף וה"ב שמואל, ובתם לאה
ולע"נ מרת לאה ב"ר יואל אשר אשת מו"ה ברוך אברהם
לאפלער נ"י — ובניהם, אליעזר, יוסף שמואל, מרדכי, יששכר
דוב, משה, יואל אשר אלטר. ובנותיהם, זיסל, שרה, חוה,
נעמי. שנהרגו על קדוש השם, הי"ד.

משפחת אדלער וועזער הי"ן

לע"נ אביהם מו"ה נתן ב"ר יעקב אדלער ז"ל נפטר ט"ו כסלו
ולע"נ מו"ה גבריאל צבי ב"ר אשר וועזער ז"ל נפטר ח' אלול

מו"ה אשר זעליג הלוי פארסט נ"י, וזוגתו תחי'
לע"נ אביו מו"ה ישראל ב"ר יונה הלוי ז"ל, ואמו מרת פייגא
ב"ר אשר זעליג ע"ה. ולע"נ חמיו מו"ה פנחס ב"ר עובדי' ז"ל,
וחמותו מרת טויבא בהר"ר ישראל אלימלך ע"ה.

מו"ה מנחם משה פעלזענבורג נ"י — לעילוי נשמת אביו
מו"ה אברהם ב"ר ברוך ז"ל ואמו מרת רוזא בת הג"מ יעקב
עקיבא שרייבער ז"ל. בנם מו"ה בנימין ז"ל. בתם מרת חנה
שטיינמעטץ ע"ה. בנם מו"ה חיים נפתלי ז"ל. חתנם מו"ה משה
שרייבער ווו' מרת עלקא וילדיהם. בנם מו"ה נטע גיסן ז"ל
ובנו הב' בנימין זאב. בנם מו"ה שמעון ווו' מרת רבורה וילדיהם.
בנם מו"ה יוסף וזוגתו. — שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

מו"ה אשר זעליג שטיינמעטץ נ"י, ובניו, מו"ה ברוך נפתלי
מו"ה שלמה יחיאל מיכל וה"ב יעקב עקיבא נ"י, תלמידי מרן ז"ל
לעילוי נשמת זוגתו ואמם
מרת חנה ב"ר אברהם ע"ה. נפטרה כיום א' דסוכות תשי"ט לפ"ק.

משפחת מו"ה בנימין זאב שפיטצער שי'

לזכר נשמת הרהגה צ"מ מו"ה חיים אורי ב"ר יחזקאל פריעדמאן ז"ל
דומ"ץ דק"ק קערעסטור יצ"ו, וכל בני ביתו, ולז"נ האשה הצדקת מרת
רבקה ב"ר יחזקאל אשת הה"ג מו"ה זאב וואלף שפרייער
מבוסערמין יצ"ו, עם כל ב"ב שנהרגו על קדוש השם בימי השואה, הי"ד.

מו"ה יודא ארי' בן חי' שרייבער נ"י וזו' מרת רחל חנה בת רוזא
ובנותיהם שיחיו

לזכרון נשמת אחיו הרב הגה"צ הקדוש
מוה"ר שמעון אהרן בן מוה"ר משה סופר זצ"ל
אב"ד דק"ק עיר חדש, וזוגתו, וילדיהם, שנהרגו על קדוש השי"ת הי"ד.

מו"ה דוד בלום נ"י וזוגתו תחי'
לע"נ אביו מו"ה אברהם שלמה ב"ר מנחם מאניש ז"ל
ואמו מרת טובא ב"ר יעקב האראוויטץ ע"ה

הב' החתן חיים שלמה הלוי פאללאק נ"י מנייטרא יצ"ו
תלמיד ונאמן ביתו של המחבר ז"ל
לע"נ אביו מו"ה נפתלי הירצקא בר' יודא יוסף ואמו מ' חי' רבקה
בת ר' מיכאל. ובניהם; אלעזר אלי, משה דוד, אהרן יונתן,
ברוך, אברהם. ובנותיהם; דבורה, לאה, חנה, רחל.
שנהרגו על קדוש השם ביום א' דסוכות תש"ה לפ"ק הי"ד.

לעילוי נשמת אבותיהם
מו"ה שאול ב"ר יחזקאל הכהן קאהן וזו' מרת הענדל בת ר' נתן
ובנותיהם; שענדל, חנה. ובנם יוסף צבי.
שנהרגו על קדוש השם ביום כ"ו סיון תש"ד לפ"ק הי"ד.
האחים קאהן

מו"ה מרדכי דוד ומו"ה שבת רייז נ"י תלמידי מרן המחבר ז"ל
לעילוי נשמת אבותיהם
מו"ה מנחם מענדל ב"ר יוסף צבי ז"ל, וזוגתו מרת מלכה בת ר'
משה יודא. ואחיהם; הב' יששכר טובי, מאיר אברהם, הי"ד.

מו"ה שאול בנימין שמרייבער נ"י וזו' מרת בילא תחי', ובניהם,
מו"ה ארי' חיים, מו"ה יחזקאל שרגא, הב' אברהם והב' אהרן נ"י.
תלמידי מרן המחבר ז"ל — לע"נ אביו מו"ה אברהם ב"ר אליעזר ז"ל
ואמו מרת אסתר ב"ר שאול בנימין ז"ל. וזקניו, מו"ה אליעזר ב"ר שלום
וזו' מרת רחל ע"ה. ומו"ה שאול בנימין ב"ר אהרן וזו' מרת רייזל.
ולע"נ חמיו מו"ה ישעי' ב"ר צבי ז"ל וזו' מרת איידל ב"ר אברהם.
ובניהם, מו"ה יודא ומו"ה דוד. וזקנם מו"ה צבי וזו' מרת דבורה ע"ה.

מו"ה משה יצחק בריון ואחיו מו"ה חנני' יו"ט ליפא נ"י
לזכר נשמת אביהם מו"ה אברהם יעקב ב"ר חיים ז"ל

מו"ה שלמה וועג נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אבותיו
מו"ה יודא ארי' ב"ר משה מעשל ומרת שבע ב"ר ישראל
שנהרגו על קדוש השם הי"ד

מו"ה אהרן צבי לאנדוי נ"י — לע"נ אחיו ואחיותיו שנהרגו על קדה"ש,
שרה מרים, משה דוב, שלמה זלמן, חיים, צירל בריינדל. הי"ד.

מו"ה שמואל פנחס צבי לעדערער נ"י — לע"נ הוריו
מו"ה משה יודא ב"ר פנחס צבי ז"ל, נפ' כ"ד תמוז תשי"ד
ומרת גליקל בת רחל לאה נפ' י"ח תמוז תרפ"ה

מו"ה יונה הלוי לעפקאוויטש נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
לע"נ אביו מו"ה יוסף ב"ר צבי ואמו מרת פיגא ב"ר אברהם
שנהרגו על קדוש השם, הי"ד

מו"ה נחמן מאנדל נ"י
לזכר נשמת האשה פרומא לאה ב"ר אברהם מנחם מענדל ע"ה

מו"ה ישראל מייער נ"י
לזכרון נשמת אביו מו"ה שלמה ב"ר אלעזר ז"ל

מו"ה יעקב יודא עפטרייכער נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
לע"נ זקניו, מו"ה חיים אהרן ב"ר יונתן בנימין ז"ל וזו' מרת רבקה ב"ר
משה אלי'. ומו"ה יודא ב"ר בן ציון ז"ל וזו' מ' פריידל ב"ר משה ארי'.

מרת לאה פראנק תחי' — לע"נ אבי' מו"ה צבי ב"ר משה אברהם
וואללער ז"ל, ואמה מרת רבקה ב"ר צבי, מאוהעל יצ"ו
שנהרגו על קדוש השם הי"ד

מו"ה מרדכי קאליש ואחיו מו"ה יעקב נ"י — לע"נ אביהם מו"ה ראובן
ב"ר יעקב, ואמם מרת שרה ב"ר משה. ובנם צבי, ובתם מרת פראדל
ובעלה מו"ה אברהם אבא ב"ר דוד. שנהרגו על קדוש השם, הי"ד.

מו"ה יעקב קייזער נ"י מפרעשבורג יצ"ו, תלמיד מרן המחבר ז"ל
לע"נ אביו מו"ה אפרים הלל ב"ר ארי' יודא ז"ל ואמו מרת טושנה
ב"ר אברהם. ובנם ה"ב יצחק מרדכי שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

ה"ב יוסף זינדל קליין נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אביו
מו"ה יקותיאל יודא ב"ר אלכסנדר משה שנהרג על קדה"ש הי"ד

בני משפחה המפוארה כהני צדק משפחת שטערן הי"ו
לע"נ אבותם מו"ה משה אל"י כ"ץ שטערן ז"ל וזו' מרת פריידא
ב"ר שלמה צבי ע"ה. ואחיהם הה"ג מו"ה שלמה צבי כ"ץ
שטערן וזרעו שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

מו"ה יוסף ארי' ב"ר פרץ בערגמאן נ"י — לע"נ אחיו
שמעון, ניסן, אלכסנדר יודא שנהרגו על קדה"ש הי"ד.

משפחת געשטעטנער

לעילוי נשמת אביהם מו"ה כלב ב"ר שלמה ז"ל. נפטר י' כסלו תש"ח
מו"ה אברהם אייזיק קליינמאן נ"י — לז"נ אבותיו שנהרגו על קדוה"ש
מו"ה אלכסנדר ב"ר צבי ארי' וזו' מרת סימא לאה ב"ר אברהם
ובניהם, מ' מרדכי ומ' שמחה חיים הי"ד.

מו"ה ישראל שמעי' והב' הח' שלמה מיכל ראזנער נ"י
תלמידי מרן המחבר ז"ל — לע"נ אביהם מו"ה משה ב"ר מנחם ז"ל
ובתו מרת רעכל ע"ה

מו"ה ישעי' ראזענבערג נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
לע"נ אביו הרה"ג ר' משה זאב בה"ר ישעי' ז"ל אבדק"ק קאבא
שנהרג על קדוש השם ביום כ"ד תשרי הי"ד.

ה"ב משה בנימין שאלנא נ"י — לעילוי נשמת זקניו
מו"ה יוסף בר' חיים ז"ל, מו"ה מנחם בר' יצחק וזו' מרת פערל ע"ה
הרב מו"ה שלמה שאנפעלד שליט"א אב"ד התאחדות הקהלות
היראים של עדת ישראל בלאנדאן יצ"ו
לע"נ אביו הה"ג מו"ה אביגדור ב"ר יעקב ז"ל אבדק"ק הנ"ל.

מו"ה ישכר שטעפאנסקי נ"י — לעילוי נשמת אביו
מו"ה משה יוסף חיים ב"ר יעקב ז"ל. נפטר י' אייר תשי"ב

מו"ה בנימין שפיטצער נ"י — לז"נ אביו
מו"ה אלעזר אל"י ב"ר ראובן הכהן ז"ל
מו"ה אברהם חיים שפיטצער נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
לע"נ חמיו מו"ה יוסף דוב ב"ר יעקב מאיר ז"ל. נפטר י"ז שבט.

ח"ב מאיר יודא הכהן בראנד נ"י, תלמיד מרן מחבר ז"ל. לע"נ אביו מו"ה יחיאל מיכל ב"ר שלום הכהן שנהרג על קדה"ש ביום י"ג תשרי תש"ד הי"ד

ח"ב שמואל בירנבוים נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ זקניו מו"ה ראובן ב"ר יעקב יושע ע"ה וזוגתו מרת רבקה ב"ר צבי. ולע"נ מו"ה צבי ב"ר ישראל יצחק וזוגתו מרת לאה ב"ר משה צבי, וכל משפחתם שנהרגו על קדוש השם — הי"ד.

מו"ה יוסף בראדי ואחיו מו"ה ברוך נ"י, מקצועמארק יצ"ו — לע"נ אבותיהם מו"ה אברהם ב"ר יוסף וזוגתו מרת דבורה ב"ר אליעזר שנהרגו על קדה"ש, הי"ד.

מו"ה ארי' גוטעסמאן ואחיו ח"ב קלמן נ"י — לעילוי נשמות אבותיהם מו"ה אברהם אליעזר ב"ר אביש יצחק וז' מרת שרה ב"ר יודא ארי' הי"ד

מו"ה יצחק גראסמאן וז' רחל שיחיו — לע"נ ילדיהם הקדושים, צבי, אלטה לאה קריינדל, אביו, מו"ה שמעון ב"ר אברהם. תמותו, מרת פרומט ב"ר אברהם. אחיו, מו"ה נפתלי וחב' יוסף. דודו מו"ה יצחק כ"ץ ב"ר צבי. דודתו מ' שרה ב"ר אברהם גיסיו, מו"ה נפתלי, יעקב מאיר, רפאל ש"פ, נפתלי הכהן ב"ר חיים — הי"ד.

מו"ה בן ציון גרינוואלד נ"י — לע"נ אביו מו"ה מרדכי ב"ר יוסף ז"ל, נפטר כ"ב אדר תרצ"ב. אמו מרת דבורה ב"ר נתן ע"ה, נפ' ו' אדר תרצ"ד. דודו מו"ה ישע"י ב"ר רפאל הכהן וז' מרת הינדל ב"ר נתן שנהרגו על קה"ש כ"ז אייר תש"ד

מו"ה יצחק עמרם אלי' דאנאטה נ"י — לע"נ אביו מו"ה אברהם אשי ב"ר שמואל ואמו מ' צארטל ב"ר אליעזר הלוי ואחיו חב' מנחם שלמה. שנהרגו עקדה"ש הי"ד

מו"ה בנימין זאב לאווי נ"י — לע"נ אביו מו"ה דוד ב"ר ירמיה הלוי, ואמו מרת חנה ב"ר משה הכהן, ובנם ירמיה ובתם רחל שנהרגו על קדוש השם, הי"ד. ולע"נ בנם הצדיק מו"ה יעקב הי"ד, שנהרג בנייטרא באמצע למודו כ' אלול תש"ד מרת לימט לאווי תח' — לע"נ אביה מו"ה חיים יושע בן הג"מ אשר לעמל הלוי שפיטצער ז"ל ואמה מרת יאכט ב"ר ארי' ליב ע"ה. בנם שמואל, בנותיהם, מרת חנה, בלומה, רבקה, פריידל, חוה. שנהרגו על קדוש השם הי"ד

מו"ה שרגא לינק נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אביו מו"ה בצלאל ב"ר יוסף לינק מפשיסאן יצ"ו, ואמו מרת שינדל ב"ר יעקב. שנהרגו על קדה"ש הי"ד. וחמיו מו"ה יודא ארי' ב"ר אליעזר וואלד וז' מרת פיגא ב"ר יושע העשל ע"ה.

מו"ה יצחק מיזליק נ"י — לע"נ אבותיו, מו"ה יוסף ב"ר יצחק וזוגתו מרת פייגא ב"ר זאב, ובניהם, בראנדל, טובא, שלמה. ולע"נ חמיו מו"ה יעקב ב"ר שמחה וזוגתו מרת מינדל ב"ר שלמה, שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

מו"ה יחיאל צבי הכהן פישער נ"י — לע"נ אביו מו"ה אליעזר ב"ר משה טוב"י ז"ל, נפ' ו' אדר תרצ"ה. אמו מרת אסתר ב"ר שלמה אליעזר, אחיו הב' יוסף, אחותו מרת שרה ייטל ומשפחתה, ואחותו חי' פערל, שנהרגו על קדוש השם, הי"ד.

מו"ה אהרן פישער נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אביו מו"ה מתת'י זאב ב"ר אברהם, שנהרג על קדוש השם ביום ח' ניסן תשי"ה הי"ד. ולע"נ חמיו מו"ה אהרן ב"ר משה ז"ל, וזקנו מו"ה שמואל ב"ר חיים מנחם ז"ל.

מו"ה דוד פלישמאן נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אביו מו"ה שרגא פיש ב"ר משה ז"ל ואמו מרת ח' שרה ב"ר מרדכי ע"ת. בנותיהם, אסתר פרידל, מינדל, רייכל. שנהרגו על קדוש השם כ"ז תמוז תש"ד הי"ד.

מו"ה יואל מנחם פריעדמאן נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לעילוי נשמת אביו מו"ה אלחנן ב"ר יעקב צבי ואמו מרת שרה ב"ר אהרן הכהן. ובנותיהם, שיינדל, יאכט, רייכל, מרים הדסה. ובנם ח"ב שלום יוסף. שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

ח"ב פנחס פריעדמאן נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אבותיו מו"ה יודא ב"ר ראובן וזוגתו מרת פערל ב"ר מרדכי. ובנם ראובן, ובתם לאה וכל משפחתם שנהרגו על קדוש השם — הי"ד.

מו"ה אלי' הכהן קאהן נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אביו מו"ה מיכאל יודא ב"ר פנחס תכחן ואמו מרת ח' ב"ר יואל אשר. ובניהם, אליעזר, יוסף, שלום. רחל, לאה, שרה. ולע"נ מו"ה אברהם יודא ב"ר רפאל אהרן. שנהרגו עקה"ש הי"ד

מו"ה יעקב עקיבא קאליש נ"י, תלמיד מרן המחבר ז"ל — לע"נ אבותיו מו"ה יששכר דוב ב"ר דוד וזוגתו מרת פרומט ב"ר נתן יודא. ובניהם, דוד, יושע, אברהם שמואל בנימין. ובתם נענע. שנהרגו על קדוש השם, הי"ד.

מו"ה יוסף הלוי ראזענבערג נ"י, מפרעסבורג יצ"ו — לע"נ אביו מו"ה אליעזר ב"ר צבי, ואמו מרת רייזל ב"ר יוסף בראדי ז"ל מקאשוי, ואחיו מו"ה צבי וז' מרת לאה ב"ר יושע אפט. ואחיו שמואל, אשר יודא, ואחותו חנה גיטל, שנהרגו עקד"ש.

מו"ה משה שווארץ נ"י — לעילוי נשמות אבותיו

מו"ה מנחם יודא ב"ר מנשה ז"ל וזוגתו מרת מרים ב"ר אדוני' חו"ד וחמיו מו"ה משה ב"ר יצחק ראטה מנייטרא, וזו' מרת צפרה ב"ר פנחס תכחן הי"ד.

ח"ב ישראל מאיר שטיינבערג נ"י, וח"ב בן ציון ווייס נ"י, תלמידי מרן המחבר ז"ל לע"נ חברים תירא וחרד ח"ב חיים פריעד ז"ל שנקטף בדמי ימיו. תנצב"ה.

מו"ה גרשון שטערן נ"י, לע"נ אביו מו"ה משה בר' גרשון ואמו מ' חנה בר' מרדכי ולע"נ חמיו מו"ה יעקב ב"ר יצחק ז"ל וזו' מרת רייזל בח"ר משה אהרן. ובניהם, מ' דוד ומ' חיים, ובתם אסתר. שנהרגו על קדוש השם הי"ד.

מו"ה אלי' בצלאל שרייבער נ"י — לע"נ חמיו מו"ה יושע ב"ר משה שטערן ז"ל מו"ה יעקב שרייבער נ"י, לע"נ בנוי מו"ה מנחם מאיר ומו"ה בנימין אליעזר שנהרגו על קדוה"ש הי"ד. ולע"נ מו"ה מנחם ב"ר דוד שטראה ז"ל.

מו"ה דוד באש נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
 מו"ה ראובן בלייך נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל ומשפחתו שיחיו
 מו"ה ברוך דוד האלבערשטאם נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל
 מו"ה נחום הירש נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל
 מו"ה יחיאל צבי וויינגארטען נ"י מטירנוי יצ"ו
 מו"ה יששכר דוב זאבעל נ"י
 מו"ה עזריאל טויבער נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
 מו"ה נפתלי צבי טרייטעל נ"י מניו יורק
 מו"ה שלמה זלמן יצחק בן הר"ר אברהם לאזאר נ"י
 מו"ה מנחם מאיר מענדעלאוויטש נ"י ומשפחתו שי'
 ש"ב ותלמיד מרן המחבר ז"ל
 מו"ה פנחס ב"ר יעקב הכהן פארכהיימער נ"י
 מו"ה יצחק שווארץ נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל
 מו"ה חזקי' שענבערגער נ"י
 ובניו, ה"ב אברהם וה"ב יעקב צדוק נ"י, תלמידי מרן המחבר ז"ל.
 מו"ה יעקב שלמה שטיינפעלד נ"י
 מו"ה שמואל זנוויל שטיינפעלד נ"י
 מו"ה יחזקאל שרגא שטרייכער נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל וז' תח'
 מו"ה יעקב יודא שפיטצער נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל וזו' תחי'
 ה"ב משה פראנק נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
 ח"ב ישראל ראטה נ"י — תלמיד מרן המחבר ז"ל
 ה"ב אברהם יצחק הלוי שטיינבערג נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל
 הב' מרדכי שטערן נ"י תלמיד מרן המחבר ז"ל